

НОСИР
ЗОХИД

ЙИГИТ
ЙИҒЛАМАСИН
ДУНЁДА...

ҚАСОС

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2019

SHARD - MASHNET - MATIAA
ALTRAPARK KOMPAKCHEN
BOB TAKHINKIN
TOURBET - 219

Носир ЗОҲИД

ЙИГИТ
ЙИҒЛАМАСИН
ДУНЁДА...

Қасос

ҚИССАЛАР

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2019

AXBOROT RESURS MARKAZI

58122

ЎУК. 821.512.133-3

КБК. 84(5Ў)644

З—85

З—85 **Зоҳид, Носир.**

Йигит йиғламасин дунёда. Қасос: Қиссалар. —
Т.: «Sharq», 2019. — 304 б.

Аёл зотининг табиатидаги соддалик, ишонувчанлик йилнинг
тўрт фаслида ҳам ўзининг хусну тароватини йўқотмай, кўрган-
нинг кўзини қувонтирадиган баланг тоғлардаги ҳамиша навқир-
рон кўм-кўк арчага ўхшайди. Агар у...

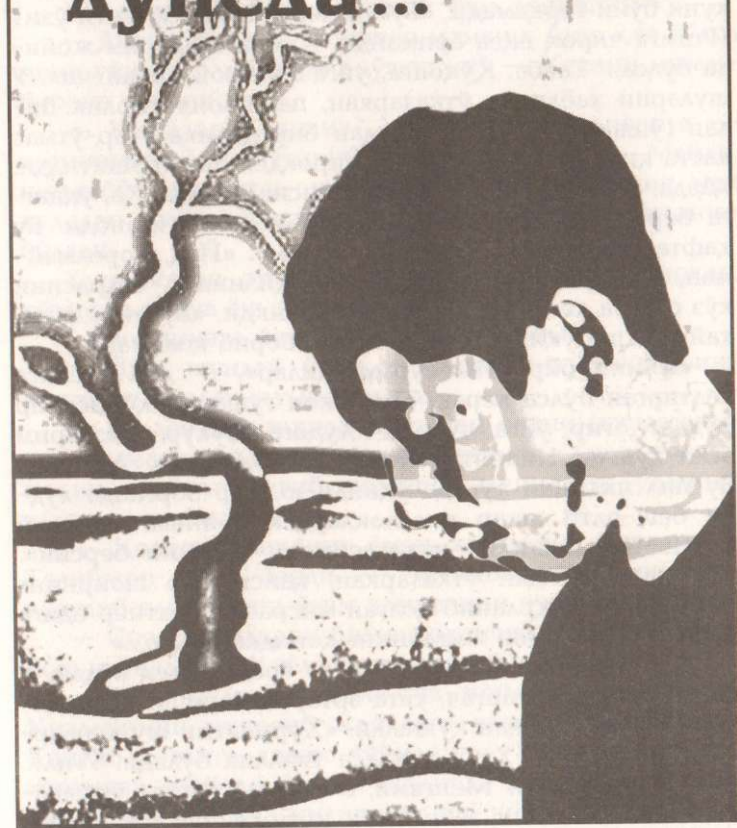
ISBN 978-9943-26-879-1

ЎУК. 821.512.133-3
КБК. 84(5Ў)644

ISBN 978-9943-26-879-1

© «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2004, 2006, 2012, 2015, 2019.

**Йигит
йиғламасын
дунёда...**

Б и р и н ч и ф а с л

*Бўлмасин десангиз қиёмат қойим
Йигит йиғламасин дунёда...*

Кўшиқдан

Эрталаб Толибжоннинг кўнглига чўккан ғашлик куни бўйи тарқамади. «Бугун менга нима бўляпти ўзи? Ичимга чироқ ёқса ёримайди. Ҳамма ишларим жойида бўлса... Тавба. Кўқонга, уйга телефон қилай-чи». У шуларни хаёлидан ўтказаркан, паришонхотирлик билан гўшакни кўтарди. Орадан бир дақиқа ўтар-ўтмас катта қизи Диловарнинг кўнғироқдек овози эшитилди. «Дада, ассалому алайкум, яхшимисиз? Нима? Ҳа, ўқишга борялман, ҳаммаси яхши. Дилноз ҳам юрибди. Бу ҳафта келасизми? Соғиниб кетдим». «Йўқ, боролмайман, ишларим кўп». Толибжон қизининг чеҳрасини кўз олдига келтираркан юраги орзиқди. «Бўпти, қизим, хайр. Яхши ўқигин. Янаги ҳафта бориб қоламан».

«Аямни бир оғиз сўрамайдилар», — деб хаёлига келтирган бўлса керак. Толибжон гўшакни қўйиб бир муддат оғир ўйга чўмди. «Худога шукур, қизларим эсли-қушли. Ниҳоятда меҳрибон. Айниқса, Диловар. Бу йил иккинчи курсда ўқийди-ю, ҳар борганда худди беш-олти яшар қизалоқлардек бўйнимга осилиб олади. Ҳа, ишқилиб иккаласиниям бахтини берсин». Шуларни хаёдан ўтказаркан, қайси бир шоирнинг хотирасига муҳрланиб қолган мисраси беихтиёр ёдига тушди. «Қиз деган жигарнинг қонидан бўлуру...»

Толибжоннинг кўнгли бир оз ёришгандек бўлди. У соатга кўз югуртиргач, уйга эртароқ бориши кераклигини ўйлаб ўрнидан кўзгалди. «Ўурриятни шу кунларда кўзи ёрийди. Худо хоҳласа ўғиллик бўлади. Ўғил!.. Кимга ўхшаркин? Менгами, ё аясига? Кимга ўхшасаям майли. Хотини эсон-омон қутулса, боласи соппасоғ туғилса бас...»

Машинасини ўртача тезликда бошқариб бораётган Толибжон Муқимий театри биноси ёнидан чапга бурилди-да, озиқ-овқат билан савдо қилувчи каттагина дўкон олдида тўхтади. У магазиндан сариёғ, гўшт, нон харид қилгач, яна машинасига ўтирди.

...Хотини кечки овқатга палов дамлади. Дастурхон тепасида Толибжон унинг пазандалигини мақтади. Ҳурриятхон мамнун жилмайди.

— Қалай бизни ўғил? — Бир пиёладан чой ичишгач, хотинининг қорнига ишора қиларкан Толибжон кулди.

— Қимирлаб қўймаяпти. Тезроқ дадамни кўраман, деяпти. — Ҳурриятхон ҳазил қилди. Сўнгра эрига маъноли тикилди. — Мабодо қиз бўлса-чи?

— Аппаратга тушганингизда ўғил дейишган-ку.

— Дўхтирлар ҳам адашиши мумкин. Агар қиз бўлса мени уйимга олиб бориб қўясизми? — Хотини муғамбирона жилмайди.

— Нималар деяпсиз? — Толибжон диванга — хотинининг ёнига ўтириб елкасидан қучди. — Майли, нима бўлсаям эсон-омон қутулиб олинг. Лекин мен худодан ўғил сўраганман. Мана кўрасиз, айтганим бўлади.

Ҳурриятхон эрининг елкасига бошини қўяркан, кўзларидан дув ёш тўкилди.

— Ие, нимага йивлайсиз? Тинчликми?

— Йўқ, шундай ўзим. — Хотини кўз ёшларини артаркан бирдан маъюс тортди.

— Биласизми, гоҳида Азизахон опани (кундошимни деёлмади) ўйласам қўрқиб кетаман. Худо кўрсатмасин, мабодо сезиб қолишса мени нақ ўлдириб қўйишса керак.

— Ҳозир бунақанги ёмон хаёлларга борманг. — Толибжон далда берди. — Айтганман-ку, эсон-омон қутулиб олинг, унга ўзим ҳаммасини очиқ айтаман.

— Сиз хотинларни билмас экансиз, — Ҳурриятхон бош чайқади. — Қиёматдаям рози бўлмайди.

— Рози бўлмаса майли, уй-жой, ҳаммаси уники. Қизларимни муносиб жойларга узатиб олсам бўлди. Қайтиб ҳовлига қадам қўймайман. Ўшанчун ташвиш тортманг. Мабодо билган тақдирда ҳам бу ерга келиб сиз билан жанжал қилишига йўл қўймайман, тушундингизми? Энди кириб дамнингизни олинг. Мен

ишхона билан боғлиқ бир-иккита ҳужжатларни кўриб чиқишим керак.

Кўнгли таскин топган Хурриятхон эрига миннатдорчилик билан қараб қўйгач, ётоқхонага кириб кетди. Қоғозларни кўздан кечириб бўлган Толибжон бир оз телевизор кўрган бўлди. Сўнгра соат 11 дан ўтганлигини кўриб, ўрнидан кўзғалган ҳам эдики, кўнғироқ чалинди.

«Ким бўлдийкин, бемаҳалда?» У эшик тирқишидан мўраллади. Лекин остонада турган одамнинг юзини кўролмади.

— Ким?

— Толибжон эшикка қуловини яқин олиб борди.

— Бу мен, Рауфман.

«Рауф? Тошкентда нима қилиб юрибди у? Уйни қандай топиб келдийкин? Ҳа, ишхонадан билган бўлса керак». Шуларни хаёлидан ўтказаркан:

— Эртага идорамга ўт, ўша ерда гаплашамиз, — деди у руйхуш бермай.

— Эшикни оч, бир офиз гапим бор, ўфримасман-ку.

Толибжон ўйланиб қолди. «Кайфи йўққа ўхшайди. Бу сурбет, ҳайвон барибир кетмайди. Қайтанга қўшнилари безовта қилади». У истамайгина эшикни очди-ю, Рауфнинг ёнида турган бегона йигитга кўзи тушиб, юрагига булғула тушди.

— Қани, юр, ичкарига, — Рауф чаққонлик билан унинг биқинига пичоқ тиради, — винг десанг, ўлдираман.

Улар ошхонага киришгач, Рауф беўхшов тиржайди.

— Эсингдами? Мен сенга айтган эдим-а, бир куни ҳисоб-китоб қиламиз, деб. Қани айт, пуллари қаерда?

Толибжоннинг ранги оқарди.

— Номардлик қилма. Яхшиликларимни сен билманг, худо билади.

— Гапни калта қил, қаерда пуллари қан?

— Хўп. Уйда юз минг пулим бор, ётоқда, ҳозир олиб чиқиб бераман.

— Нима? Биринчидан сен қимирламайсан, анув киради. Қаердалигини айтсанг бўлди. — У шундай дея қизарган кўзларини Толибжонга ўқдек қадаб турган йигитга қараб қўйди. — Иккинчидан, нима қиламан юз минг пулингни? Исриқчига бераманми? Айт, кўки-

ни қаерга яширгансан?! Кўкини! Нимага безрайиб турибсан?! — Рауф шундай дея шеригига ўтирилди. — Самад, сен кириб ётоқxonани титиб чик, бу билан кейин гаплашамиз.

— Тўхта! Кирма у ерга, хотиним бор.

— Хотиним дейсанми? Яна қанақанги хотининг? — Саросимага тушиб қолган Рауф Толибжонга бақрайди. Сўнгра «тушундим» дегандек тиржайди.

— Ҳали ойимчалари ҳам борми? Бойвачча бўлгандан кейин шунақа. Бизни ҳам маишат қилгимиз келади. Нима дединг? Охирги марта сўраяпман, кўкини қаерга яширгансан?

— Мени яхши биласан, — деди Толибжон бўғиқ товушда. — Рост гапиряпман, уйда бори шу. Хоҳласанг мени пастга олиб тушиб нима қилсанг қил. Лекин ётоққа кирма.

Шу пайт Рауф шериги билан маъноли кўз уриштиргач, Самад Толибжоннинг орқасига ўтди-да, чаққонлик билан трос-сиртмоқни унинг бўйнига солди. Рауф эса Толибжоннинг дуч келган ерига уч-тўрт марта пичоқ солди.

— Аблаҳлар! — Толибжон жон талвасасида бўйнидаги сиртмоқни юлқиб олишга тиришаркан хириллади. — Хотинимга тегма! — Шу лаҳзада ётоқxonадан чиқиб ошхона эшиги олдида пайдо бўлган Ҳурриятхон мудҳиш манзарани кўриб тош қотди.

«Вой дод, ким бор!!!»

— Униям гумдон қилиш керак!

— Қотиллар шалвираб хушидан кетган Толибжонни ўз ҳолига қўйиб Ҳурриятга ташланишди...

Самад бора солиб Ҳурриятнинг оғзини беркитди. Қонга беланган пичоқни боши узра шахт билан кўтарган Рауф, аёлнинг ҳомиладорлигини кўриб, бир лаҳза тараддуланиб қолди. Шу пайт ташқаридан кимдир мушти билан эшикни қаттиқ дукиллади. «Ким бор уйда? Очинлар эшикни?!» Саросимага тушиб қолган қотил аёлнинг кўкрагига пичоқ урди-да, шеригига ўтрилди.

— Тез бўл, чироқни ўчириб, эшикни оч.

Самад оғзини беркитгандаёқ хушидан кетган Ҳурриятни қўйворди. Қотиллар эшикни очиб, остонада тахтадек қотган ён қўшни — ёши олтмишларга борган Хайруллохон акани уриб йиқитгач, бараварига пастга отилишди.

Азизахон ўрнидан ҳар кунгидан кечроқ турди. У эринибгина қўл-бетини ювгач, ойна олдига бориб тўзғиган сочларини таради-да, бир оз пардоз қилган бўлди.

— Ая, мен ўқишга кетяпман, — деди шу пайт хонада пайдо бўлган Диловар. — Нонуштани тайёрлаб қўйганман. Газда чой қайнаяпти. Совиб қолмасин деб дамламадим.

— Кечга қолмадингми? — Азизахон хона деворидаги гилам тепасига осилган соатга бирров кўз югуртирди. — Тўққиздан ўтибди-ю.

— Бугун биринчи парамиз йўғиди. — Диловар шундай дегач, бир гап айтмоқчидай тараддуланиб қолди.

— Бирон нима демоқчимисан? — Азизахон қизига синчковалик билан тикилди.

— Ҳалиги... кеча дадам телефон қилувдилар.

— Тинчлик эканми? — Онаси истамайгина сўради.

— Ҳа, шундай ўзлари... «Янаги ҳафта бориб қоламан», — дедилар.

— Бўпти, дарсдан кейин ўртоқларинг билан кўча санқимасдан тўғри уйга кел. Бугун холанглар билан ўтиришимиз бор.

Қизи кетгач, Азизахон чой дамлади. Бироқ иштаҳаси бўлмади. Номига бир бурда нон билан пишлоқ еди-да, дастурхонни йиғиштириб меҳмонхонага кирди. Паришонхотирлик билан диванга ўтираркан, уйга толди. «Болаларим дадасини яхши кўради. Телефонда бир оғиз «Аянг қалай», демаган. Бўлмаса Диловар «Дадам сизни сўрадилар», деб кечаёқ айтарди. Қизларимни узатганимдан кейин уйга умуман телефон қилмаса керак». Бошқа пайт бўлганда-ку «Даданг тирик эканми? Яқинда сизларниям эсдан чиқарворади», деган бўларди. Лекин ўтган куни собиқ синфдош дугонаси Нозиманинг гапларидан кейин ўйланиб қолди. У Нозима билан ўн йил бирга ўқиган. Синфда ҳам бир партада ўтиришарди. Ўнинчини битириш арафасидаёқ Нозималарнинг эшигидан совчилар аримай қолди. Сабоби бўйи ўртадан хиёл баланд, оқ юзли, бодом қовоқ, қадди-қомати келишган бу истарали қизнинг харидори кўп эди. Шу боис техникумни битгирар-битирмас уни узатишди. Тўй арафасида куёвнинг оддий ошпаз эканлигини эшитган Азиза «Сани олий маълумотли

йигитлар ҳам жон-жон деб оларди, бунча шошмасанг, шунақанги эрсираб қолдингми?» деб бурнини жийирганди. Лекин ЗАГС куни куёвнинг баланд бўйли, қора қош, келишган йигит эканлигини, Нозима билан иккаласи узукка кўз қўйгандек бир-бирига муносиблигини кўриб тан берди. Нозима бало, диди чаккимас, бир марта учраштиришгандаёқ юрагидан урганича бор.

Орадан икки йил ўтгач, Азизанинг ҳам тўйи бўлди. Шундан кейин беш-олти йил борди-келди қилиб юришди. Кейинчалик ёш болалар билан ўралишиб камроқ кўришадиган бўлишса-да, тез-тез телефонлашиб туришарди.

Бир куни кутилмаганда Нозима телефон қилиб қолди. «Азиза, хўжайиним «шефповур» бўлдилар, — деди салом-алиқдан кейин қувончи ичига сиғмай. — Оилавий бўлиб бир келинлар. Биласан-ку, Иброҳим акам хўжайининингни жуда ҳурмат қиладилар».

Эр-хотин маслаҳатлашиб, шанба куни Нозималарникига боришди.

Тўкин дастурхон атрофида бир-икки соат ўтиришгач, эркаклар «Қани энди ўзларинг алоҳида ўтириб, ғийбат бозорини бир қизитинглар», дея кулишиб қўшни хонага кириб кетишди. Ўшанда Нозима оғзидан бол томиб эрини мақтаганда, Азизанинг энсаси қотган эди.

Орадан йиллар ўтди. Мустақиллик бўлиб, замонлар ўзгарди. Бир куни Нозима билан кўчада тасодифан учрашиб қолди. «Кафени шериклари билан хусусийлаштириб олишди», деди у. Азиза қошларини чимирди. «Энди миллионер бўлар экансизлар-да».

Дугонаси бош чайқади. «Қаёқда, анчагина қарз бўлиб қолдик. Лекин хўжайиним, майли секин-секин узворамиз, кейинчалик яхши бўлади, деяпти».

Дарҳақиқат, орадан уч-тўрт йил ўтгач, Нозималар илгаригидан ҳам яхши бўлиб кетишди. Лекин бу дунёнинг қувончи кам, дарду ғами зиёда, деганларидек, кутилмаганда дугонасининг бошига мусибат тушди. Турмуш ўртоғи айни қирчиллама қирқ ёшида буйрак хасталигидан вафот этди. Синфдош дугоналар кўнгил сўраб боришганда Нозиманинг «Вой ўртоқжонлар, қандоқ чидайман», деб бўзлаганда Азизанинг ҳам юраги эзилиб кетди.

Орадан беш-олти ой ўтгач, Нозиманинг кафедра —

эрининг ўрнида ишлаётганини эшитиб ҳайрон бўлганди. Техникумда туппа-тузук бухгалтерлик қилаётган хотинга ошхонада нима борикин? Лекин кеча Нозимани бир кўриб қўяй, деган ўй билан кафе рўпарасида таксидан тушган Азиза дугонасининг дарду ҳасратини тинглаб, кўп нарсага тушунгандек бўлди.

Азизанинг «Йўқ, овора бўлма, керакмас», дейишига қарамай Нозима ҳисоб-китоб ишларини олиб борадиган чоғроқ хонага дастурхон ёзди.

— Гапинг тўғри, бу ерда ишлаш осонмас, — деди у бир пиёладан чой ичишгач, ҳорғин жилмайиб, — ўзимни бухгалтерлигим озода иш, яқин ўн беш йил бирга ишлаган коллективим, ўрганиб кетгандим. Лекин биласанми, бунинг сабаблари бор.

У шундай дея чуқур хўрсиниб, бир муддат сукут сақлаб турди-да, сўзида давом этди:

— Эсингда бўлса бундан бир йил олдин, Барно ўғилчасига тўй қилганда, «Бизнинг хўжайинни «почка»лари оғрийди, астойдил ётиб даволанинг, десам, ҳеч ҳафсала қилмаяпти, дегандим. Кейин бирдан ётиб қолдилар. Тошкентдан профессор ҳам чақиртирдик. Лекин вақт ўтган экан. Ҳали-ҳали ўша кунни эсласам юракларим эзилиб кетади».

Нозима шундай дегач, кўзларидан дув ёш тўкилди.

— Кўй, кўп сиқилаверма. Болаларингни ўйла. Мана, худога шукур, ўғлинг ҳам бор, — деди Азиза унга далда бериб.

— Тўғри, юз йил йиғлаганим билан энди у одам қайтиб келмайди. Лекин ўша охирги дамларини эсласам ҳеч чиқолмайман. Ишонасанми, то жонлари чиққунчаям ҳушларини йўқотмадилар. Гапириб туриб узилдилар.

Нозима пиёладаги совиб қолган чойдан бир хўплагач рўмолчаси билан кўз ёшларини артиб, яна эрини эслади.

— Ўша кунни профессор келиб кетгандан кейин «Мени уйга олиб кетинглар», деб қўймадилар. Шомга яқин қайноғаларим, яқин қариндошлар уйимизга йиғилишди. У киши ҳамма билан рози-ризолик сўрашгандан кейин, «Нозима билан мени ёлғиз қолдиринглар», дедилар.

Ўша пайтдаги аҳволимни сен тасаввур ҳам қилолмайсан. Ҳечам ўлгилари йўғиди. Мен у кишини шун-

чалик иродали, бардошли деб ўйламагандим. Холи қолганимиздан кейин қўлимни ушлаб менга шунақанги бир термидиларки, ичимдан бир нима узилиб кетгандек бўлди. Мен «Дадаси, худо шифо берса ҳеч гапмас», — дедим. Шунда кўзларимдан оқаётган дув-дув ёшдан бир-икки томчи қўлларига томди.

— Йиғламанг, болаларни энди сизга қолдириб кетяпман. Ўзингизни эҳтиёт қилинг. Мен сиздан мингдан-минг розиман. Агар билиб-билмай хафа қилган бўлсам, кечиринг, — дедилар. Биласанми, ўша дамда мен аҳмоқ миллион марта розиман, деёлмабман. Ўзим ҳам адойи тамом бўлгандим. Юм-юм йиғлардим, холос.

Вужудларидаги оғриқ зўрайди шекилли бир муддат кўзларини юмдилар. Сезиб турибман, бор кучларини тўплаб дард билан олишяптилар. Бир оздан кейин кўзларини секин очиб, қўлимни қаттиқроқ қисдиларда: «Нозимахон, — дедилар. Энгашиб гапларини зўрға эшитдим. — Сиз билан яхши яшадик, илойим умрингиз узоқ бўлсин».

Мана шу сўзларни айтганларидан кейин кўзларидан икки томчи ёш сизиб ёстиққа томди. Кейин шивирлаб калима қайтариб туриб, икки марта чуқур нафас оддилар-у узилдилар...

— Бўлди, мениям юрагимни эзвординг. — Азиза кўзларига ёш олди. — Қийналмаяпсанми ишқилиб? Бу ерда келди-кетди кўп. Ҳар хил одам билан муомала қиласан.

— Энди мен сенга ўринларида нега ишлаётганимни асл сабабини айтаман, — деди Нозима маъюс кулиб. — Хўжайинимнинг қирқлари ўтгандан кейин бир куни йўл-йўлакай, шунчаки бу ерга кириб ўтгим келди. Бирга ишлаган шериклари Илҳомжон мен билан тенг. У кишининг шогирдлари. Илгаритдан мени ҳурмат қилиб опа, деб чақиради. Кирсам шу ерда экан. Бир соатча гаплашиб ўтирдик.

— Опа, ўзи шу кунларда ҳовлига бир ўтмоқчийдим, — деб қолди гапнинг орасида. — Ўтмасларидан ўн кун олдин касалхонага боргандим. Аҳволлари оғир эди. Дўхтирлар, уринтириб қўйманг, дейишгани учун ҳол-аҳвол сўраб беш минутча гаплашиб ўтирганимдан кейин турмоқчи бўлгандим, «шошманг, сизда гапим

бор», — деб қолдилар. Кейин бирпас ўйланиб туриб, аввало худо, балки тузалиб кетарман, лекин агар бирор нима бўлиб қолсам, ўғлим ҳали ёш, ўрнимга укаларимдан бирортаси ёки жиянларимдан кимдир ишлаб турар, — дедилар. Мен «Яхши ният қилинг ака, ноумид шайтон, ҳали сиз билан кўп ишлаймиз, дедим». Лекин умрлари қисқа экан. Қўлимиздан нима ҳам келарди. Шунга оддингизга маслаҳатга бормоқчи бўлиб тургандим.

Илҳомжон гапиряпти-ю, назаримда Иброҳим акам худди ёнимда тургандай туюлиб, ғалати бўлиб кетдим. Ўша куни кечқурун алламаҳалгача уйқу келмади. Ўйлаб-ўйлаб ўринларида ўзим ишлашга қарор қилдим. Эртасига яна ишхоналарига бордим. Гапимни эшитиб Илҳомжон аввалига ҳайрон бўлди. «Опа, майли, қаршилигим йўқ, Лекин бу ернинг иши офир. Вақти келганда ошпазлар билан барабар ишлашга тўғри келади. Қийналиб қолмасмикинсиз», — деди. Кейин астойдиллигимни тушуниб «Бўпти, опа, унчалик бўлса бемалол», деб рози бўлди. Мана, бу ернинг шароитига ҳам ўрганиб кетдим. Гоҳи кунлари уйга бориб бир-икки пиёла чой ичиб-ичмай бошимни ёстиққа қўяману қотиб қоламан. Шуниси яхши. Бўлмаса бир-икки кун дам олган кунларим ўйланавериб кечаси алламаҳалгача уйқум келмайди. Бу ерда юрсам худди Иброҳим акамнинг нафасларини сезиб тургандек бўламан.

Ҳасрат дафтарини бир-бир варақлаб дугонасига кўнгила ёзган Нозима бир хўрсиниб бошини тебратди.

— Биласанми, илгари Охун Мадалиевнинг ёлғиз аёл тўғрисидаги қўшиғига унчалик эътибор бермаган эканман. Бошимга тушгандан кейин билдим. Уйда имкон топдим дегунча шу лентани қўйиб эшитаман. Ёд бўлиб кетган. Айтиб берайми, мана, эшит:

*Еганин ош геманг ёлғиз аёлнинг,
Шайтон товоғига қўлин солади.
Дастурхон устида дадасин қўмсаб,
Ё қизи ё ўғли йиғлаб қолади.*

*Юрганин йўл геманг ёлғиз аёлнинг,
Кифтига маломат ботиб боради.
Қўша жон қийналиб тортолмай турган
Аравани ёлғиз тортиб боради...*

— Дарду ҳасратларимни гапиравериб сенинг ҳам юрагингни сиқвордим. — Нозима шундай дегаҳ, — биласанми, деди қизиқ бир воқеа ёдига тушгандек чеҳрасига табассум югуриб, — янги келинлик пайтларимда Иброҳим ака билан ўртамизда қизиқ воқеалар ҳам кўп бўлган. Бир куни ишдан уйга кечроқ қайтдилар. Озгина кайфлари ҳам бор эди. Мен у кишининг гоҳида бемаҳалроқ келишларига ўрганиб қолганман. Биламан, улфатлари кўп. Бунинг устига келди-кетди бўлиб туради. Лекин кўнглимга бирор марта ҳам ёмон фикр келмаган. Хуллас, овқат олиб келайми, десам, йўқ, қорним тўқ, дедилар. Чой дамладим. У киши пиёлага қуйилган чойдан бир-икки хўплаб кўзимга галати тикилиб туриб, «Менга қаранг, сиз қанақанги хотинсиз? Бирор марта бемаҳалда қаердан келаяпсиз? Қаерда эдингиз, деб бир оғиз сўрамайсиз-а. Мен билан умуман ишингиз йўқ. Ё... Сизга барибирми?» — деб қолсалар бўладими. Биласанми, худди миямга ток ургандек бўлди. Индамадим. Лекин шунақанги алам қилди. Эрталаб нонушта маҳалида ҳам бир оғиз гапирмадим. Лекин ичимда, ҳали шошмай турунг, дедим. Орадан бир ҳафта, ўн кун ўтиб ишхонадан «Бутун кечроқ бораман, хавотир олманг», — деб телефон қилиб қолдилар. Хўп, дедиму рўмолни чамбарак қилиб бойлаб, ухламай келишларини пойлаб ўтирдим. Уйга кириб келишлари билан: «Ҳа, қаерда тентираб юрибсиз, — дедим қўлимни белимга тираб, — қайси ўйнашингизникидан келяпсиз?»

Ишонасанми, кўзларини катта-катта очиб бақрайиб қолдилар. Кейин «Ие, Нозимахон, сизга нима бўлди, тинчликми, ишхонадайдим. Фарғонадан учтўртта меҳмонлар келиб қолишди», — дедилар ҳайрон бўлиб. «Мен билмайман, — дедим кулворай деяётган бўлсам ҳам тилимни тишлаб. — Эртага ишхонангизга бораман. Ким ўзи улар, соат неччида у ердан чиқиб кетгансиз, ҳаммасини тагига етаман».

— Майли, майли, бемалол, бутун сизни жин-пин чалдими ўзи, тавба қилдимей, — дедилар ёқа ушлаб.

Ўша куни атайлаб тесқари қараб ётдим. Эрталаб нонуштадан кейин секин орқамдан ичкари уйга кирдилар. «Нозимахон, кеча сизга бир бало бўлганмиди? Ёки мен тўғримда бирортаси бир нима дедими? Ростини айтинг, ишга таъбимни хуфтон қилиб жўнат-

манг», — дедилар. Шунда ўзимни тутолмай шарақлаб кулвордим.

«Қалай, бўларкан, хоҳлайсизми, қачон кеч қолсангиз ҳар доим худди шунақа қилиб кутиб оламан», — дедим.

— Ўша куни жуда тегиб кетган эканда. Хўп, тавба қилдик, — дедилар кўнгиллари жойига тушиб. — Тергаб туринг-у лекин кечагидақа ҳаддан ўтқазивормангда, хоним. Хайрият-эй, деб кулиб-кулиб ишга кетдилар.

— Ўзинг биласан, қайнонам анчагина қаттиққўл хотин эдилар. Ундоқ қилманг, бундоқ юринг, деган гаплари гоҳида менга малол келарди. Уйга бориб кўз ёши қилсам онам, — «Гапинг кўчага чиқмасин, қизим. Кўни-кўшнига кулги бўлгунча уйингда тулки бўлгин, деган гап бор. Бунақанги юрагимни сиқадиган бўлсанг уйинга бормай кўяман», — дедилар.

— Бир куни қайнонам билан сал айтишиб қолдик. Ўшанда катта қизим Нафиса бир яшар эди. Иброҳим акам ишдан келишлари билан ўғилларига устимдан арз қилиб қолдилар. Ичкари уйда ҳамма гаплари менга эшитилиб турибди. «Хўп, ая, ҳозир кириб адабини бериб кўяман», — дедилар. Мен «Оббо, сўкиш эшитадиган бўлдим-да», деб юрагимни ҳовучлаб ўтирибман. Иброҳим акам уйга кирдилар-у менга кўзларини қисиб «Қани Нафисаойни менга беринг», — деб қизчамни қўлимдан олиб ўпдилар. Лекин бир оғиз коймадилар. «Аям билан муроса қилинг», — деб кўяқолдилар. Эртасига ишга кетаётиб, мени олдимда «Ая, Нозима менадан эшитадиганини эшитди. Агар яна сизни хафа қиладиган бўлса...», — деб менга пўписа қилган бўлдилар. Бечора қайнонам нима дейишларини билмай, «Вой, қаттиқ уришдингми? Сенга ўзи бир нима деб бўлмайди», — дедилар хижолат бўлиб. Лекин ҳозир ўйлаб қарасам ўша пайтларда қайнонам ҳақ эканлар. Ақлимиз йўқ, ёш бўлганмизда.

Дам йиғлаб, дам кулиб бошдан кечирганларини ҳикоя қилаётган Нозима бирдан сўраб қолди:

— Азиза, менга қара, битта гап сўрасам хафа бўлмайсанми?

— Нима дейсан?

— Хўжайининг билан яхшимисан?

— Бирор гап эшитдингми?

— Қўшнинг Хайрихон опа бор-ку, яқинда ўша билан тасодифан кўчада учрашиб қолувдик. Сени сўрадим. Гап орасида «Толибжон билан муносабатлари илгаригидек эмас» дегандек гап қилди. Менга қара, яна ўзига индама. Дарров етказибди, деб мендан хафа бўлмасин.

Азиза бир муддат жим қолди. Айб ўзида эканлиги га ичида иқрор бўлса-да сир бой бергиси келмади.

— Кейинги пайтларда у кишим ўзгариб қолганлар, — деди қошларини чимириб. — Ҳозир Тошкентда, ўша ерда ишлаяпти. Уйгаям ойда бир келади.

— Ҳой, менга қара, — деди Нозима бошини тебратиб, — хўжайиннинг ёмон одаммас. Иброҳим акам ҳам кўп мақтардилар. Эрта-индин қизларингни узатасан, кўзингни оч. Худо кўрсатмасин, Тошкентда битта-яримтаси йўлдан уриб кетса, чапак чалиб қолаверасан.

Нозиманинг бу гапи унинг юрагига гулгула солган бўлса-да ўзини бепарво кўрсатди.

— Сатқан сар, худо билади, Тошкентда нима қилиб юрибдидикин? Ҳозирги эркакларга ишониб бўладими?

— Шуни билсанг эсингни йиғ, жиннилик қилма, — Нозима астойдил тушунтиришга ўтди. — Рўзгордан ками кўстинг бўлмаса. Болаларинг тайёр дастёр. Худога минг марта шукур қил. Мана, ўзинг эшитгансан, йўқчиликдан баъзи хотинлар мардикор бозорига чиқяпти. Ҳалиям бўлса «Тошкентдаги ишингизни баҳридан ўтинг, Қўқонга келинг», деб туриб ол. Керак бўлса ялиниб, ёлвор. Қизларинг бўйига етиб қолди. Дадаси ҳар куни уйда бўлса ҳарҳолда ҳайиқади. Ҳозирги замонни кўриб турибсан-ку.

Нозима шундай дегач, яна маънос тортиб, бир дақиқа сукут сақлаб, сўзида давом этди.

— Катта қизим Нафисани узатаётганимда дадасининг ўрнилари шунақанги билинди. Бўлмаса, тўйнинг харажатлари, ками кўстларига ҳечам қийналганим йўқ. Ўзимни топишим ҳам ёмонмас. Қолаверса амакилари, тоғалари — ҳаммалари бел боғлаб туришди. Лекин никоҳ кечаси тўй тутаб, куёвникига кузатиш арафасида бир ўлиб тирилдим. Ота йўллик бўлиб турган амакилари қизимнинг пешонасидан ушиб, бахт тилашгандан кейин бир пайт Нафисанинг ичкери уйга — мен ётадиган хонага кириб келди. Ҳайрон бўлиб секин

кузатсам, дадасининг катта қилдириб қўйган суратларини бағрига босиб юм-юм йиғлаяпти. «Дод» деворай дедим. Ўзимни аранг қўлга олиб, «Қизим, дадангни руҳи поклари сенга ҳамиша мададкор, сени дуо қилиб турадилар», — деб Нафисани зўрға юпатдим. Бу гапларни ўшанчун сенга айтяпман. Илойим хўжайининг ҳамиша қизларингга бош бўлиб юрсин.

— Бўпти, Нозима, менга энди рухсат, — деди Азиза юраги бир оз беҳаловат бўлаётганини сезиб. — Сениям анча ишдан қолдирдим.

— Нимага ундай дейсан, қайтага анча юрагимни ёзиб олдим. Яна гапларимга хафа бўлмагин, ахир қирқ йиллик ўртоқмиз-а.

* * *

Ҳар кунгидек идорага соат тўққизда етиб келган Аҳрор Аҳмедовични котиба аёл — Насибаҳои ташвишли қиёфада кутиб олди.

— Марказий шифохонадан телефон қилишди. Толиб Қодирович реанимацияга тушибди.

— Реанимацияга?! Нимага?!

Котиба «билмадим» дегандек елкасини қисди.

— Бўпти, мен ўша ерга кетяпман. Сўраганларга бирор соатдан кейин бўладилар, деб айтинг.

«Реанимация»га нимага тушади? Кеча ишдан кетаётганда ҳам соппа-соғ эди-ку. Ё инфаркт бўлдимикин? Йўғ-е, бирор марта юрагидан шикоят қилмаган. Э, шошма, авария қилдимикин? Яқинда Қўқондан бирга келаётганимизда «машинани бесарамжон ҳайдайсан, эҳтиёт бўл, деб айтган эдим-а».

Минг хаёл билан шифохонага етиб келган Аҳрор Аҳмедович реанимация бўлими бошлигининг эшигини оҳиста чертиб, қия очди.

— Келинг, кираверинг. — Тўрдаги столда нимадир ёзаётган оқ халатли, ёши олтмишлар атрофидаги очиқ чехрали киши ўрнидан турди. — Марҳамат, ўтиринг.

— Мен «Ҳумо» корхонаси бошлиғи Аҳрор Аҳмедовичман. Идорага телефон қилган экансизлар. Ўринбосарим, дўстим Толибжон, Толиб Қодирович шу ерга тушиб қолибди.

— Ҳа, ҳа, ўзим телефон қилган эдим. — Бўлим бошлиғи шундай дегач, ташвишли қиёфада бошини тебратди.

— Операциядан кейин ҳушига келиши билан сизни айтди. Аҳволи оғир.

— Нима бўлди унга? Авария қилибдими?

— Йўқ, авария эмас, — врач унинг ҳеч нимадан хабари йўқлигини сезгач, изоҳ берди.

— Кеча кечқурун соат ўн иккиларда хотини иккаласини уйида пичоқлаб кетишибди.

— Пичоқлаб кетишибди?! — Кутилмаган бу гапдан Аҳрор Аҳмедович гаранг бўлиб қолди.

— Нимага пичоқлайди? Ким экан улар?!

— Унисини билмадим. Қўшниларининг айтишича қотиллар икки киши бўлган.

— Ушлашибдими?

— Менимча йўқ. Қочиб қолишибди. Лекин ўртоғингиз қотиллардан бирини таниркан. Органдагиларга айтибди.

— Айтганча, хотини — Ҳурриятхон қаерда? Тузукми у?

— Аёли ҳомиладор экан. Операциядан олдин бояқиш эрини сўрабди. «Мен нима бўлсам майли, боламини сақлаб қолинглар», — деб ёлворибди. Хуллас, қорнини ёриб олишга тўғри келди. Гўдаги тирик, соғсаломат. Лекин онасининг аҳволи оғир. Операциядан кейин ҳали ҳушига келгани йўқ.

— Ўғилми, қизми? — Аҳрор Аҳмедович шундай деди-ю, ҳозир бу саволнинг ўрни эмаслигини сезиб, ичида ўзини койиди.

— Ўғил, — врач шундай дегач, савол назари билан қаради. — Дўстингизнинг фарзандлари нечта?

Аҳрор Аҳмедович бир лаҳза нима дейишини билмай қолди. Кейин, ҳозир тушунтириб ўтиришнинг мавриди эмаслигини ўйлаб, «Иккита қизи бор, ўғли йўқ эди», — деди. Сўнгра врачга умидвор тикилди.

— Ака, илтимос, бир минутга шундоқ кириб чиқсам майлими? Фақат бир минутга.

— Сизга аҳволи оғир, деб айтдим-ку. Ўзингиз тушунасиз, бу ерда мумкин эмас. — Врач шундай дегач, бир оз ўйланиб турди-да «Майли, бирров кўринг-учиқинг, хўпми? Ҳамширадан халатни олиб, мен рухсат берганимни айтинг. Ҳа, айтганча, ўртоғингиз хотинининг пичоқланганидан хабари йўқ, яна айтиб қўйманг».

Аҳрор Аҳмедович учинчи қаватта кўтарилгач, юраги

гурсиллаб ураётганини сезди. У йўлак бўйлаб бораркан «ишқилиб тузалиб кетсин, қанақанги аҳволда ётганикин», — деган ўй тинмай миясида чарх урарди.

— Шу ердалар, — деди унга ҳамроҳлик қилаётган ҳамшира чап томондаги эшикни оҳиста очиб.

Аҳрор Аҳмедович уч-тўрт қадам кўйди-ю хона тўридаги ўринда шифтга қараб ётган Толибжонга кўзи тушгач, секин юриб осма укол назорат қилиб турган ҳамшира олдида тўхтади.

— Ухлаяптими? — деди у дўстининг юмиқ кўзларига, докадек оқариб кетган юзига термулиб.

— Йўқ, уйғоқлар.

Шу пайт Толибжон кўзларини секин очди. У дўстига бир лаҳза маъносиз термулиб турди-да, бирдан чеҳрасига билинар-билинимас табассум югурди.

— Аҳрор, ўзингмисан? — деди шивирлаб.

— Ҳа, мен, шу ердаман. Ҳаммаси яхши бўлади, кўп гапирма.

— Ҳозирча Қўқонга хабар қилмай тур.

— Хўп, уч-тўрт кундан кейин бошқа бўлимга чиққин, ўшанда айтамыз.

Толибжон зарур бир гапни сўрамоқчидай чуқур нафас олиб, кўзларини катта очди.

— Хуррият тузукми? Эрга-индин кўзи ёрийдиган эди.

— Ҳа, ҳа, яхши. Ҳозир туғруқхонада, врачлар назоратида.

— Ака, бўлди, кўп гаплашманглар, — деди ҳамшира, — врач айтгандир, аслида ўзи бу ерга кириш мумкинмас.

— Хўп, синглим, хўп. — Аҳрор Аҳмедович қўлларини кўксига қўйиб, яна Толибжонга қаради. — Бўпти, бўлимга чиққанингдан кейин бафуржа гаплашамиз.

У пастга тушиб машинага ўтираркан, бир муддат ўйланиб қолди. «Ўғил кўрганини айтсам бўлармиди? Ҳа майли, сал ўзига келсин. Балки ҳозир ҳаяжонланиш мумкинмасдир...»

* * *

Аҳрор Аҳмедович чиқиб кетгач, Толибжон яна кўзларини юмди. Шу лаҳза унинг кўз ўнгида Рауфнинг таҳдидли, ваҳшиёна башараси намоён бўлди. «Эҳ, номард. Мен сени инсонийлик қиёфасидан чиқиб кет-

ганингни билардим. Лекин бунчалик ифлосликка, тубанликка борасан, деб ўйламагандим. Айтганча, ёнидаги шеригини илгари қаердадир кўргандейман... Йўқ, эслолмаяпман... Ҳушимга машинага олиб чиқишаётганда келдим шекилли. Кейинчи... Ҳа, Ҳурриятни сўрадим. Кимдир, уни касалхонага олиб кетишди, деди. Аҳволимни кўриб ўтакаси ёрилиб кетгандир. Ёки уни ҳам... Йўғ-е, худо кўрсатмасин. Агар Ҳурриятга бир нима бўлса мен уни соғ қўймайман».

Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган Толибжон бошини хиёл бурмоқчи бўлган эди, бўйни ачишиб кетди. «Мени аниқ ўлдирмоқчи бўлишган», ўйлади у сиртмоқ солиб, бўғишганини эслаб. Сўнгра бадбин фикрларни хаёлидан қувишга, кеча бўлиб ўтган мудҳиш манзараларни ўйламасликка ҳаракат қилди. Бир оздан кейин фикри тиниқлашиб, кўз ўнгида Ҳурриятнинг маъсум чеҳраси намоён бўлди. Кейин негандир Ҳилола ёдига тушди. Унга дилидагини айтолмай мажнуннамо бўлиб юрган пайтларини эслади. Шунга ҳам роса ўтгиз йил бўлибди. Ўшанда минг тўққиз юз етмиш бешинчи йилнинг октябрь ойлари эди.

Синф раҳбари Раҳим Ўлмасович саломлашиб, ўқувчиларига бир-бир кўз югуртиргач, сирли жилмайди.

— Домла, янгилик борми? — энг охирги партада ўтирадиган бетоқат Сарвар яна одатдаги саволни берди. Чеҳрасига табассум югурган ўқитувчиларининг муҳим бир гапни айтмоқчи бўлганини сезган шоғирдлар бараварига сўрашди:

— Аниқ бўлдими? Пахтага қачон кетар эканмиз?!

— Шовқин кўтарманглар. Бас, тинчланинглар. — Раҳим Ўлмасович кулиб юборди.

— Мен ҳали ҳеч нима деганим йўқ-ку.

— Юзингиздан билиб бўлдик. Яширмай кўяқолинг. Ўқувчилар яна чуғурлашишди.

— Пахта, пахта дейсизлару, бир ойга ҳам чидамай жуфтакни ростлайсизлар. Эсларингдами, ўтган йили охирига бориб ўтгизта боладан бор-йўғи ўн учта қолувди.

— Бу йил ўнинчи синфмиз-у, энди унақанги бўлмайди. — Синфком Қодир дўстларини ёнини олган бўлди.

— Энди ақларинг кириб чидамли, иродали бўлиб қолдиларингми?

Орага олдинги партада ўтирган Азиза қўшилди:

— Домла, ўтган йили декабрда ҳам қайтмадик-да. Қорни калтак билан уриб, кўрак чувиш жонимизга тегиб кетди. Кейин иккита-иккита бўлиб қочдик.

Синфда «гурр» кулги кўтарилди.

— Хўп, бўлмаса гап бундай. — Раҳим Ёлмасович юзига жиддий тус берди. — Мана бугун жума. Душанба куни эрталаб соат саккизда кўрпа-тўшакларинг билан келаверасизлар.

— Урре!!! — болалар синф хонасини бошларига кўтариб қийқиришди.

...Қўнғироқ чалиниб, олтинчи соатдаги дарс ҳам тугагач, Толибжон ташқарига чиқди. У ўртоқларидан ажраб, мактабнинг шундоққина ёнгинасидан оқиб ўтадиган сой қирғоғига келиб тўхтади. Синф раҳбари айтган хушxabардан албатта Толибжон ҳам ниҳоятда хурсанд эди. Лекин бунинг боиси бошқа, пахтада Ҳилолага қўнғидагини очиқ айтиши учун қулай имконият бўлади.

У шарқираб оқаётган сувга бир муддат термилиб турди-да, хаёли яна ўшанга кетди. Мана олти ойки ҳаловати йўқолган. Бир синф қуйида ўқийдиган бу қизни қачон, нима бўлиб яхши кўриб қолганини ўзи ҳам билмайди. Лекин севади, ҳа, бутун вужуди, борлиги билан қаттиқ севади. Бир куни дилидагини ичига сифдиrolмай энг яқин дўсти, синфдоши Анварга юрагини ёзди.

— Ие, Мажнун бўлиб қолибдилар-ку, — деди Толибжоннинг гапларини берилиб тинглагандан кейин. Сўнгра унга вaлати тикилиб:

— Менга қара, сен ўша қора қизни нимасини яхши кўриб қолдинг, — деди ҳайрон бўлиб.

— Биринчидан қорамас, қорача, — Толибжоннинг ваши келди. — Иккинчидан, сен галварс ишқ-муҳаббат деган нарсани тушунасанми ўзи? Қаердан ҳам айтдим...

— Ие, узр, узр, тавба қилдик. — Анвар гапи дўстига оғир ботганлигини сезиб, ўзини оқлашга ўтди. — Мен Ҳилолани хунук деяётганим йўқ-ку. Ниҳоятда истарали, келишган. Ҳалиги... нимамайди... Худди ҳинд киноларига қизларга ўхшайди.

— Бўлди, кўп вайсама, мен сендан дурустроқ таклиф чиқармикан деб ўйловдим.

— Хўп, ундай бўлса, менга қара. Севишингни билладими ўзи? Ҳеч гапирганмисан?

— Ҳалидан бери қулоғингга танбур чалаяпманми? Эсинг жойидами? Гапирганимда сендан маслаҳат сўраб ўтирармидим? — Толибжон чуқур «уф» тортди. — Лекин яхши кўришимни сезса керак. Гоҳида якка учратиб қолиб, саломлашганимда ўзиям қизариб кетади.

— Бўпти, сезган бўлса шартга айтиб қўя қол. Юрасанми девонага ўхшаб.

— Э, сан гапираверасан-да. Хўп, шартга айтдим ҳам дейлик. Йўқ, десачи. Энг ёмони, гап-сўз кўпаядиган бўлса тамом. Бошқа мактабга ўтиб кетишимга тўғри келади.

Толибжон бир муддат ўйланиб турди-да, яна давом этди:

— Хўп, у рози бўлдиям дейлик. Лекин мен ҳеч бўлмаса техникумга кириб ўқишим керак. Бу ёгда ҳали армия ҳам бор, кутармикин?

— Ҳа, ана энди ўзингга келаяпсан, оғайни. Қўлингдан иш келиб, рўзгор тебратишингга камида беш-олти қовун пишиғи бор. — Анвар шундай дегач, кўпни кўрган донишмандлардек пешонасини тириштирди. — Қолаверса, яна битга нозик томонини айтсам хафа бўлмайсанми?

Толибжон «нима демоқчисан» дегандек дўстига ҳайрон бўлиб тикилди.

— Ҳилоланинг дадасини қаерда ишлашини биласанми? Қурилишда бошлиқ. Катта оила: Ҳовлисини ман кўрганман. Жа бошқача. Сен билан биз ўртамиёна. Шунақанги гаплар... ўзинг тушунгандирсан?

— Қизи рози бўлгани билан дадаси бермайди, демоқчимисан? — Толибжон бир муддат ўйланиб қолди. — Бу гапингда жон бор. Яна билмадим...

— Ҳой, Мажнун, аввало Лайлинг билан гаплаш. Ҳозирдан туғилмаган гўдакка исм танламайлик. Дадасининг рози бўлиш, бўлмаслиги кейинги масала, энди сенга яна битга маслаҳат, — Анвар Толибжоннинг елкасига шапалади, — бундоқ ойнага ҳам дурустроқ қара. Ҳайрон бўлувдим-а, кейинги пайтда озиб қолди, деб. Ҳадеб ўйланаверма. Бунақада ҳақиқатдан ҳам Мажнуннинг ўзи бўлиб қоласан, дўстим.

...Сувга термилиб ўтириб шуларни эслаган Толибжон «айтаман, албатта айтаман», — деди ўзига ўзи. Ҳилола меники бўлади. Ҳеч кимга бермайман уни.

Кенг пахтазор. Чошгоҳдан кейин қуёш борлиқ узра ўзининг илиқ нурларини соча бошлади. Дала сукуна-тини гоҳи-гоҳида эгатларга бодроқдек сочилган ҳашарчи-ўқувчиларнинг шодон қийқириқлари, ҳазил-ҳузуллари бузади. Ошпоқ пахтага тўлган этагини тут қаторлари тагига тўккан Толибжон ўзидан ўн-ўн беш эгат наридаги икки қизни кузатди. «Елимдек ёпишиб олибди-я». У Ҳилола билан ёнма-ён пахта тераётган Севарага қараб туриб хуноби ошди. «Нима бало, икковининг киндиги биттами? Мана, ўн кун бўлди, ундан бир қадам ажрамайди. Кечқурун ҳам шу аҳвол».

Толибжон шуларни хаёлидан ўтказаркан этагини боғлаб, яна пахтазорга шўнғиди.

Орадан бирор соат ўтгач, шийпон яқинига келиб тўхтаган тракторнинг овози эшитилди. Сўнгра ошпаз қиз — Қумрининг жарангдор товуши қулоққа чалинди. «Ҳой болалар, қизлар, абеда!!!»

Этак тўла пахтани тарози олдига қўйган Толибжон дала ўртасида Ҳилоланинг якка ўзи қолганига кўзи тушиб, ўша томон жадаллади.

— Ҳорманг, бугун зўрсизку, — деди у этакни учмауч боғлашга уринаётган қизнинг тепасида тўхтаб. — Беринг манга.

Ҳилола «ялт» этиб унга қараркан таранг силиқ юзлари дув қизарди.

— Йўқ ўзим...

— Нимага энди, қани берингчи. — Толибжон шундай дея этак тўла пахтани даст кўтариб елкасига олди. — Кетдик.

— Севарага тўхтаб тур, десам шошиб ўлди. — Уч тўрт қадам ортда келаётган Ҳилола ўзини ноқулай сездди. — Ҳали қараб турсин.

Улар прицеп олдига келишгач, турна қатор бўлиб турган йигит-қизлардан баъзилари бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

— Ҳорманглар! — Ҳилоланинг шаддоод дугоналаридан Карима қошларини чимирди. Кейин Толибжонга қувлик билан гап отди. — Толибжон ака, Ҳилоланинг балодек кучи бор. Бизга ўхшаган нимжонларга ҳам ёрдам қилиб турунг.

Ўртада энгил кулги кўтарилди. Ҳилола дугонаси-

нинг олдига бориб биқинига бир ниқтади. «Ҳе ўл, башаранг қурсин. Ажаб бўпти, алам қилсин».

Толибжон бир қизариб олгач, пахтасини торттириб, ариқ бўйидаги толлар соясига дастурхон ёзаётган ўртоқлари томон кетди.

Ўша куни кечки овқатни иштаҳа билан еди. Ҳилоланинг дугонасига қарата «Алам қилсин» дегани Толибжонга ниҳоятда ёқиб тушган эди. «Барибир айтишим керак. Аммамнинг бузоғига ўхшаб юраверсам пахта тутагунча ҳам гапира олмайман. Э тўхта, шошмай тур». У хаёлига ярқ этиб келган фикрдан хурсанд бўлиб кетди. «Василани ишга солсам-чи?»

Характери ўғил болаларга ўхшаб кетадиган бу қиз уларга девор қўшни, худди эгизаклардек бирга ўсишган. Ўн йилдан буён бир партада ўтиришади. Сенсиршиб гаплашишади.

Шуларни хаёлидан ўтказган Толибжон секин ўрнидан қўзғалди-да, қизлар турадиган хона олдига борди. Ичкарида магнитофоннинг овози баланд, ўйин-кулги айна авжида. Гоҳида ўғил болаларнинг овози ҳам эшитилиб турибди. «Самад, сен ҳам туш, бунча таранг қиласан».

Толибжон қия очилган эшикдан ичкарига кирди. Сўнгра бир чеккада ўйин-кулгуни томоша қилган бўлди. Василанинг унга кўзи тушиши билан секин имлади.

— Ҳа, нима дейсан, — сўради Васида у билан ташқарига чиққач.

— Битта маслаҳатли иш бор. — Толибжон чайналди. — Ёрдамнинг керак бўлиб қолди. Лекин айтиб қўяй, бировга «ғинг» десанг ўлдираман.

— Қанақанги гап ўзи?

— Битта қизни чақириб берасан.

— Ким у? — Васида шундай дегач, қувлик билан сўради. — Мабодо Ҳилола эмасми?

— Сен қаердан биласан? — Толибжон анграйиб қолди. — Ҳеч кимга айтганим йўқ-ку?!

— Эҳ, тентак, — Васида қолди. — Пахтага келганимиздан бери гирдикапалак бўлиб юрибсан, кўрманми? Нима, сезмайди деб ўйловдингми?

— Ҳўп, тўғри топдинг, ўша. Хуллас, клубнинг орқасидаги боғнинг кираверишидаги тол тагида кутаман.

Бир иложини қилиб бирга олиб чиқасан, тушундингми?

— Чиқармикин. — Васи́ла ўйланиб қолди. — Майли, бирор соатдан кейин, бўптими? Мабодо кўндиролмасам мендан хафа бўлмайсан, келишдикми?

— Хўп, лекин нима бўлсаям, иложини қил. Тўхта, яна бир гап. — Толибжон кетмоқчи бўлиб турган Василанинг тирсагидан ушлади. — Агар астойдил йўқ дейдиган бўлса майли, зўрлама. Лекин қаттиқ тайинла, қизларнинг ўртасида мени шарманда қилиб, гапни кўпайтирмасин.

...Толибжон ётоққа қайтиб кириб ўрнига чўзилди. Сўнгра бир муддат хаёл сургач, вақтни ўтказиш, ўзини чалғитиш учун ёстиғининг остидан Чингиз Айтматовнинг «Сарвиқомат дилбарим» қиссасини олди. У китобни очиб, кеча қолган жойидан беш-олти варақ ўқиди-ю яна ёпиб жойига қўйди. «Йўқ, шунақанги пайтда каллага китоб кирадими? Яхшиси боғ томонга ўтаман. Бу ерда юракни ҳовучлаб ётгандан кўра ўша жойда кутганим маъқул».

Толибжон ҳашарчилар учун вақтинча ётоқхона вази́фасини ўтаётган мактаб биносини айланиб, колхоз клуби орқасидаги боғ томонга ўтди. У бир оз юргач, шалдираб оқаётган ариқ бўйидаги азим тол тагида тўхтади. «Яхши, бу ерда турганимни ҳеч ким сезмайди. Лекин келаётган одамни ой ёруғида бемалол кўриш мумкин экан», ўйлади у.

Ошиқ йигит ҳардамхаёллик билан ўйин-кулгу қизиётган ётоқхона томон термиларкан, магнитофонни ўчириб, қўлига доира олган қизларнинг шўх қўшиғи қулоғига элас-элас чалинди.

*Сояда турган дарахтнинг соябони бормикин?
Сарғайиб турган йигитнинг меҳрибони бормикин?
Сояда турган дарахтнинг соябони ман бўлай,
Сарғайиб турган йигитнинг меҳрибони ман бўлай...*

У халқ лапарини жон қулоғи билан тингларкан, бу қўшиқ худди унинг учун айтилаётгандек юраги орзиқиб кетди. «Чиқармикин, ё Васи́ла айтмоқчи кўнмасачи, шармандалик». Хаёлига ногоҳон келган бу фикрдан Толибжоннинг кўнглига ғашлик чўқди. «Аслида Васи́лага ҳам айтмасам бўларкан».

Бир оздан кейин ётоқхона томондан келаётган доира овози ҳам эшитилмай қолди. Тунги боғ сукунатини фақат ариқдан бир маромда оқаётган сувнинг шилдираши, гоҳи-гоҳида яқин атрофдан эшитилаётган алақандай қушларнинг чуғурлаши бузади. «Бўлди, келмайди». Ўтаётган ҳар дақиқа бир соатдек туюлаётганидан юраги сиқилган Толибжон уф тортди. «Чиқмайдиган бўлса нимага Василанинг ўзи келиб айтмаяпти? Нима қилиш керак?»

Шу пайт элик метрлар чамаси наридан кимнидир қораси кўзга чалинди. «Хайрият», Толибжоннинг юраги гурсиллаб кетди. «Бир кишига ўхшайди-ю... Василанинг ўзимикан? Йўқ, икки киши». Орадаги масофа йигирма қадамча қолганда у томонга келаётганлар тўхташди. Бир муддат гаплашиб туришгач, улардан бири аста юриб, Толибжон томонга яқинлашаркан тўхтаб орқасига ўтирилди. «Васила опа, ўша ерда туринг, яна кетиб қолманг-а?!»

«Ҳилола!» ойлар давомида юрагига яқин бўлиб қолган бу қўнғироқдек товуш йигитнинг вужудини титратиб юборди. У шу лаҳза қизнинг исмини айтмоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, лекин худди жони халқумига тикилгандек тили калимага келмай қолди.

— Толибжон ака, — қиз беш-олти қадам ундан нарида тўхтади.

— Ҳилола, келаверинг... Бу мен... — у шундай деди-ю, ҳаяжон билан қизга яқинлашди. — Хайрият, кемайсиз деб ўйлаб жуда қўрқувдим...

— Ростдан ҳам чиқмоқчимасдим. Васила опам ҳоли-жонимга қўймадилар.

Улар ариқ ёқалаб сада қайрағоч томонга аста одимлашди.

— Агар қизлар шу ерга келганимни сезиб қолишса ўламан, — у шундай дегач, худди биров пойлаб тургандек бирдан тўхтади. — Нима гапингиз бориди?

— Ҳилола, биласизми?... — Толибжон гапни нимадан бошлашни билмай қийналди. — Мен анчадан бери...

— Биладан.

— Нимани? — қувончдан, ҳаяжондан ўт бўлиб ёнаётган Толибжон саволи ноўрин бўлганлигини англаб, ичида ўзини сўқди. «Шунақанги овсар, лапашанг бўлманми?».

— Ўшани, нима демоқчи бўлаётганингизни. — Йи-

гитнинг додираб қолганлиги қизга хўш ёқиб кулди. — Бўпти, мен кетай.

— Йўқ, тўхтаб туринг. — Толибжон беихтиёр қизнинг йўлини тўсди. — Ҳилола, сезган бўлсангиз, ўқишни битириб, армияга бориб келгунимча мени кутасизми?

— Толибжон ака, — қизнинг овози титради, — сиздан илтимос, ҳаммага гап-сўз бўлмайлик. Керакмас ҳозир.

— Хўп, майли, лекин бир оғиз «кутаман» десангиз бўлди.

— Кейин айтаман. Севара ҳозир мани ахтараётгандир. Кетайлик.

Улар ариқни айланиб ўтиб, клуб томон боришаркан, ой нурида ялтираб турган кўлмак олдида тўхташди.

— Сув боракан. — Ҳилола тараддуланиб қолди.

Толибжон кўлмақдан енгил сакраб ўтгач, «қўрқманг», деди унга қўлини узатиб. Қиз ҳам сакради-ю, оёғи сирпаниб бир лаҳза мувозанатини йўқотди. «Вой!» Толибжон чаққонлик билан Ҳилоланинг билагидан ушлаб, беихтиёр ўзига тортди. Шунда қизнинг иссиқ нафаси юзига урилиб, алақандай муаттар бўйдан боши айланиб кетди. Ҳилола дарров ўзини четга олди.

— Бўпти, Васида опам ҳам кутиб қолдилар. Энди мени бошқа чақиртирманг, илтимос сиздан.

У шундай дея ётоқхона томон тез-тез юриб кетди.

Ҳилола кўздан узоқлашгач, Толибжон бутун вужудига алақандай илиқлик югурганлигини сезди. «Ҳарҳолда йўқ, демади-ку. Тўғри, гап-сўз бўлишдан қўрқяпти. Майли, бошқа чақиртирмайман. Лекин аниқ, униям кўнгли бор».

У беихтиёр бўлса-да, Ҳилолани бир лаҳза бағрига олганлигини ўйлаб, яна юраги гурсилаб кетди. Толибжон азим толга суяниб, дил изҳорига гувоҳ бўлган тўлин ойга, тиниқ осмондаги сонсиз юдузларга термиларкан, ҳайқиргиси, «Мен энг бахтиёр инсонман!» дея дунёга жар солгиси келди...

* * *

Толибжон уйга шомга яқин кириб келди. Ўғлини кўзлари тўрт бўлиб кутаётган Хайринисо хола:

— Бориб келдиларингми, нима бўлди? — деб сўради бетоқатлик билан.

— Областной комиссиядан ҳам ўтдик. Соғлигим отдек экан. — Толибжон онасининг елкасидан қучди. — Хуллас, келгуси душанба куни халта-хуржун билан тўғри вокзалга.

— Бир йилгина чақирмай турганда техникумни битириб олардинг-а. — Онаизор афсус билан бош чайқади. — Битта сен бормасанг армиянгни плани тўлмас эканми?

Онасининг содда, беғуборлигини яхши билган Толибжон яйраб қулди.

— Тўлмай қоларканда, аяжон. Фарғонадаги катталар шунақа дейишди. Бормасам ҳеч ҳам иложи йўқ экан.

Толибжон онасининг кўзларига фарзандлик меҳри билан тикилди.

— Ташвиш тортаверманг, замон тинч бўлса, урушга кетаётганим йўқ-ку. Икки йил ҳаш-паш дегунча ўтади кетади. Ҳа, айтганча, дадам қанилар?

— Маҳаллада ҳатмиқуръон борақан, ўша ерга кетишувди. Нима, гапинг бормиди?

— Зарур гапим йўғ-у, — деди Толибжон ўзини бир оз ноқулай сезиб. — Шу... сизларни озгина чиқим қилишларингга тўғри келади шекилли.

— Нима қилиш керак? Менга ҳам айтавер, жон болам.

— Мактабда бирга ўқиган беш-олтита синфдошларим, кейин техникумдан уч-тўртта яқин ўртоғларим келиши мумкин.

— Вой, шунга ҳам хижолат бўлиб ўтирибсанми? — Хайринисо хола шошиб қолди. — Бемалол, болам. Ҳеч тортинмай чақиравер. Хайрлашгани ўртоғларинг келишади-да. Даданг билан маслаҳатлашиб, маҳалладан беш-олтита мўсафидларни ҳам чақирамиз. Ахир икки ойга кетаётганинг йўқ-ку.

Толибжон онасига миннатдорчилик билан қараб қўйгач, хонасига кириб каравотга чўзилди. «Хўп, бу ёғи аниқ бўлди. Энди Ҳилоланинг олдига ўтишим керак. Уларни пахтага қайси районга олиб чиққаникин? Эртагаёқ институтга бориб келаман».

У Ҳилолани кўз олдига келтираркан, ўтган бир йил ичида чиройи янада очилиб, кўзга яқин бўлиб қолган бу қиз қалбининг энг тўридан жой олганлигини дилдилдан ҳис этди. Бундан роппа-роса икки йил олдин,

пахтада кўнглидагини очиқ айтгандан кейин кунда, кун-ора унинг йўлини пойлайдиган бўлди. Уларнинг мактаби шаҳар чеккасида, қўшни туман билан чегарадош.

Ҳилола ўқишга колхоз даласининг қоқ ўртасидан кесиб ўтган сўқмоқдан келади. Толибжон эса уни кўпинча йўл бўйида ўсган қўш чинор остида кутар, қиз билан икки оғиз ҳоли гаплашгач, қушдек енгил бўлиб, дарсга кирарди. У ўша йили мактабни битириб, техникумга ҳужжатларни тошширди. Келгуси йили эса Ҳилола педагогика институтига ўқишга кирди. Тўғри, пинҳона бу учрашувларда Ҳилола бирор марта ҳам кўнгли борлигини очиқ айтмаган. Лекин рўбарў келганда қизнинг лоладек қизариб кетиши, майин табаскуми, ўтли нигоҳи Толибжон учун кифоя эди.

«Кетишимдан олдин албатта ваъдасини оламан. Армиядан келишим билан совчи юбораман. Худо хоҳласа, кейинчалик сиртдан институтда ҳам ўқийман». Ширин хаёлларга берилган Толибжоннинг кўзига ўша кечаси алламаҳалгача уйқу келмади.

Орадан уч кун ўтгач, Ҳилола ўқийдиган гуруҳнинг қаердалигини суриштириб билган Толибжон, тушдан кейин автобусга ўтирди. Йўловчилар билан тўла машина шаҳардан чиқиб, қишлоқ марказига олиб борадиган асфальт йўлга ўтди. Октябрь ойининг охирлари. Дарахтларнинг олтин ранг олган япроқлари куз шабадасида чирт-чирт узилади. Толибжон ташқарига қараб, атрофни томоша қилиб бораркан, яна хаёл олиб қочди. «Бир ҳафтадан кейин йўлда, поездда бўламан. Хизматни қаерда ўтаркинман? Комиссия куни кимдир «бизни Украинага олиб борармиш», деди. Булар ҳаммаси тахмин, худо билади. Ишқилиб шимолга, Владивосток томонларга олиб бориб ташламасин». Чунки совуққа тоби йўқ, адабини еб қолади.

Шу пайт автобус марказ томон бурилиб, чойхона яқинидаги бекатда тўхтади.

— Амаки кечирасиз, Тарфовага ҳали борми? — деб сўради. У ёнида ўтирган ўрта ёшли кишидан.

— Кейинги бекат, мен ҳам ўша ерда тушаман. — Буғдойранг, озода кийинган кўринишидан зиёлинамо бу одам шундай дегач, Толибжонга савол назари билан қараб: — Тарфованинг қаерига борасиз, ўғлим? — деб сўради.

— Студентларнинг олдига, ўша ерда пахта теришаётган экан.

— Ҳа, ҳа, биламан. — Ҳамроҳнинг чеҳрасига табассум югурди. — Ҳашарчилар шундоқ уйимизнинг рўпарасидаги клубда туришибди, кўрсатиб қўяман.

Худо ишини ўнглаганидан хурсанд бўлган Толибжон миннатдорчилик билан бош ирғади.

Улар машинадан тушиб юз метрлар чамаси яёв юришгач, бояги киши озик-овқат билан савдо қиладиган дўкон олдида тўхтаб тушунтирди.

— Йўлнинг нариги юзидаги боғча, кўряписизми? Ўшани шундоқ айланиб ўтиб, элик метр юрсангиз тўғри клубнинг олдидан чиқасиз.

— Раҳмат, амаки. — Толибжон ҳамроҳига миннатдорчилик билдиргач, қадамини тезлатди. У ҳашарчилар «ётоқхона»сига етиб келгач, дастлаб картошка, пиёз арчаётган уч нафар қизга кўзи тушди. Сўнгра улардан ўн-ўн беш қадам наридаги стулда қандайдир газетани ўқиб ўтирган шляпали кишини кўриб, «штаб бошлиғи бўлса керак» деган хаёлда у томон юрди.

Ассалому алайкум!

— Ваалайкум ассалом, — у газетадан кўз узиб, кўзойнагини қўлга олди-да, ёнидаги бўш стулга ишора қилди: — Келинг, ўтиринг.

Толибжон у кўрсатган жойга ўтириб, қўлидаги қоғоз халтаи стул оёғига суяб қўйгач:

— Синглимни кўргани келган эдим, — деди домла-нинг савол назари билан қараганлигини сезиб.

— Нечанчи курсда ўқишади?

— Биринчи курсда, Ҳилола... Турдалиева. — Нима дейишини хаёлида пишитиб олган Толибжон ошпаз қизларга бир қараб қўйди.

Домла пешонасини бир оз тириштириб тургач, деди:

— Эслолмаяпман, лекин биринчи курслар бугун шу яқин ўртада, иккинчи бригадада пахта теришади. Катта асфальт йўлдан икки юз метрча юрсангиз, зовурнинг нариги ёғида шийпон бор. Пиёда ўн-ўн беш минутлик йўл.

Дарҳақиқат, Толибжон бригада дала шийпонини қийналмай топди. Пахтакорларнинг иккинчи «уйи» деб аталган бу маскан атрофига экилган тол ва тераклар шийпонга қуюқ соя ташлаб турибди. У атрофга кўз югуртираркан, шалдираб оқаётган ариқ бўйидаги пастак сўрида ўтириб дафтарга нималарнидир ёзаётган қиз диққатини ўзига тортди.

— Ҳорманглар!

Йигитнинг овозини эшитиб бошини кўтарган «қиз» майин табассум қилди.

— Саломат бўлинг.

Шунда Толибжон унинг қиз бола эмас, ёши ўттизлар атрофида бўлган кўҳликкина аёл — тўғрироғи, институт ўқитувчиси эканлигини сизди.

— Планлар тўлай деб қолдимиз? — у ўзини эркин тутишга ҳаракат қиларкан қўлидаги қоғоз пакетни сўри чеккасига қўйиб, аёлга рўбарў ўтирди.

— Бригада тўлган, совхоз ҳам бир ҳафта-ўн кунда рапорт бериб қолади, — аёл шундай дегач, унга савол назари билан қараб:

— Кимнинг олдига келдингиз? — деб сўради.

— Синглимдан, Ҳилоладан хабар олай деб...

— Турдалисвами? — Аёлнинг чеҳраси бирдан ёришди. — Акаларимисиз? Ажойиб синглингиз бор экан. Жудаям одобли, яхши қиз. Ўзи шаҳарлик бўлсаям теримда районлик қизлардан қолишмайди. Мен группа раҳбариман.

У шундай дегач, Толибжоннинг янги уст-бошига бирров кўз югуртирди-да, бош чайқади.

— Қизлар тушдан кейин бошқа ерга ўтиб теришяпти. Сиз шу ерда кутиб туринг, мен бориб айтвораман.

— Йўғ-е, сизни овора қиламанми? Ўзим толиб оларман.

Ўқитувчи аёл ўрнидан тураркан:

— Даланинг ичига кираман деган йигит куёв болага ўхшаб ясаниб келмайди-да, — деди кулиб ҳазил-мутойиба оҳангида. — Хижолат бўлманг, ўзи ҳозир болалардан хабар олмоқчи бўлиб тургандим.

«Беғубор, кўнгли очиққинайкан. Овозининг ёқимлилигини. Эриям худо деган йигит эканда...»

У ариқдан оқаётган сувга бир муддат термилиб тургач, «Оббо, қовун туширибман-ку», деди ўзига-ўзи. Ҳилоланинг акаси йўқлиги ёдига тушиб. «Бу ёғи неча пуддан тушди. Ростини айтаверсам бўларкан «Мен эмасдир, акам йўқ», десая. Ёки ўқитувчиси билан бирга келса, бирпасда сир ошкор бўлади».

Толибжон хаёлига келган бу фикрдан кўнгли хижил бўлиб сўридан тушди-да, ариқ ёқалаб группа раҳбари кетган томонга йўл олди. У паришонхотирлик

билан бир оз юргач, новдалари сувга тегиб турган мажнунтол тагида тўхтаб, ўзидан бир чақиримча узоқликда пахта тераётган йигит-қизларга тикилди. «Уларнинг қайси бири Ҳилолайкин? Аслида опойни шийпонда қолдириб, ўзим борсам бўларкан». У янги шимкостюмига бир қараб олгач, «э, нима бўлса бўлди, ўзим бораман», деган қарорга келиб беш-олти қадам босган ҳам эдики, чап томондан қадам товуши эшитилди. «Ким бўлдийкин?» дея ўтирилган Толибжон, ўзидан ўн қадамча нарида рўмолини бошига дурра қилиб ўраб олган Ҳилоланинг унга қараб кулиб турганига кўзи тушиб, юраги гурсиллаб кетди.

— Ҳилола! — Толибжон қиз томон жадал юриб қўлини узатди. — Ҳорманг, яхшимисиз?

— Раҳмат. — Қиз сўрашгач, Толибжонга муғамбирона нигоҳ ташлади. — Қизларнинг олдида шармандам чиқишига озгина қолди-я.

— Нима бўлди?

— Яна нима бўлди дейсиз-а? — Ҳилола кулди. — Опойим чақириб, «Акангиз кўргани келдилар», дейишса «Қанақапги акам?» дебман. Кейин бирдан сизни ўйлаб, «Ҳа амакимнинг ўғиллари бўлса керак», дедим. Яхшиям ёнимда қизлар йўғиди. Ўқитувчимиз ҳам сездилар шекилли.

— Нима бўпти, энди мактаб ўқувчиси эмасмиз-ку.

— Тўғри-ю, барибир ноқулай-да, — қиз шуңдай деди-ю, Толибжонга ҳайрон бўлиб қаради. — Айтганча, ўзларинг ҳам пахтада бўлсаларинг керак?

— Ҳа, лекин мен кеча қочиб келдим, — деди Толибжон кулиб. Сўнгра юзига жиддий тус берди. — Ҳилола, биласизми, мен уч кундан кейин, душанба куни армияга кетяпман.

Қиз кўзларини катта очиб, бир лаҳза йигитга термилди.

— Ростданми?

— Ҳа, ўшанчун оддингизга хайрлашгани келдим. Сизни биламан, барибир кузатгани вокзалга чиқмай-сиз.

Ҳилола йигитга гуноҳқорона термилди.

— Толибжон ака, гапишгиз тўғри, илтимос, хафа бўлманг. Ўзингиз тушунасизку, уяламан ахир, лекин...

— Лекин мени албатта кутасиз-а? — Толибжон унинг елкаларидан ушлади. Қиз бошини бир муддат йигитнинг кўксига қўйди.

— Ҳа, эсон-омон бориб келинг.

Шу лаҳза енгил шабада эсди-ю, ариқ бўйидаги мажнунтол навдалари ҳам бир-бирига талпинаётган икки ошuftа қалбни олқишлаётгандек, уларга бахт тилаётгандек оҳиста тебрани.

Қиз бошини кўтариб ёшли кўзлари билан қаради.

— Мен энди борай, майлими?

Шунда Толибжоннинг томоғига нимадир тиқилгандек бўлди. Хаёлига негадир «Ҳилолани бошқа қайтиб кўрмасам-а», деган нохуш фикр келди-ю, қизни бағрига қаттиқ босиб ёноқларидан, кўзларидан ўпди.

— Илтимос, бўлди, биров кўриб қолади, шарманда қилманг мани. — Вужуди ўт бўлиб ёнаётган қиз йигитнинг бағридан чиқиб, уч-тўрт қадам узоқлашди. Сўнгра ўтли бир нигоҳ ташлаб ўпкалаган бўлди:

— Ёмон одам экансиз. Мен бугун нормани бажаролмайдиган бўлдим. Кечқурун штабга чақиришса Сизни айтаманми?

Бу гапдан икковлари ҳам баравар кулиб юборишди. Шундан кейин қиз Толибжонни катта йўлгача кузатиб чиқди.

— Биласизми? — деди Ҳилола бекат олдига етгач, бирдан маъюс тортиб. — Мен дадамдан жудаям кўрқаман.

— Нима деганингиз бу? — Толибжон хавотирлик билан тикилди.

— Бу деганим... — Қиз нима дейишини билмай қийналди, — агар бошқага беришмоқчи бўлишса мен қандай қилиб сизни айтаман. Уйда дадамнинг гаплари гап.

— Ахир энди биринчи курссиз-ку. — Йигитнинг юрагига ғулғула тушди. — Менга қаранг, бўлмаса уйдагиларга айтаман, бориб қўйишади. Армиядан келишим билан тўй қиламиз.

— Йўқ, бўлмайди. — Ҳилола бош чайқади. — Қайтанга жаҳллари чиқиб... Яхшиси бориб келаверинг. — Йигитнинг руҳи тушиб кетганлигини сезган қиз жилмайди.

— Икки йилнинг ичида мажбур қилиб беришворишмас, ахир.

Шу пайт бекатга автобус келиб тўхтади.

— Хўп, хайр, ой бориб, омон келинг. — Ҳилоланинг кўзлари яна ёшланди.

— Ҳа, айтганча, — Толибжон шошиб қизнинг қўлларини ушлади. — Хатни почтага «До восстребования»га ёзаман. Паспортигизни кўрсатиб, олаверасиз. Жавоб ёзганингизда албатта суратингизни қўшиб жўнатиб.

Автобус ўрнидан қўзғалгач, Толибжоннинг ёдига сўрида қолиб кетган пакет тушди. «Ие, бир оғиз айтиб қўймабман-у. Ҳа майли, ўқитувчиси кўрди-ю. Ҳалиям овсарлигим бор-а».

...Ўша куни севгилисини биринчи марта бағрига босиб ўпган Толибжоннинг қувончи оламга сирмасди. Бироқ Ҳилоланинг «Дадамдан жудаям кўрқаман» деган гапи кўнглига бир оз ғашлик солган эди.

* * *

Сентябрь ойининг иккинчи куни. Ҳавонинг тафти бир оз пасайган. Институт ҳовлисидаги фавворанинг тинимсиз шовуллаши тоғ бағридан отилиб чиқаётган шаршарани эслатади. Олийгоҳга кираверишдаги икки туп азим чинорнинг эрта сарғайган япроқлари енгил шабадада чирт-чирт узилиб, бир лаҳза ҳавода мажолсиз тебраниб тургач, ҳаётга алвидо айтганча ерга бош қўяди...

... Шу пайт учинчи «пара»даги дарс тутаганлигини билдириб, қўнғироқ овози янгради. Орадан беш-олти дақиқа ўтар-ўтмас, институт ҳовлиси тўп-тўп бўлиб дарсхоналардан чиқаётган йигит-қизлар билан тўлди. Бу манзарани четдан диққат билан кузатган киши ажиб бир ҳолатнинг гувоҳи бўлади. Олийгоҳ талабаларининг аксарияти қизлар. Улар орасида бошдан-оёқ европача кийинган, тор шимда келишган қадди-қоматини кўз-кўз қилаётган, бир оз эрка, ўзига ҳийла бино қўйган нозанинлар ҳам йўқ эмас. Лекин орзулари бир жаҳон бўлган бу навниҳолларнинг кўпчилиги дид билан замонавий кийинган...

Уч дугона институт ҳовлисида чиқиб, катта асфальт йўл қирғоғидаги пиёдалар йўлкаси бошида тўхташди.

— Бўпти, эртагача, — деди пушти ранг костюмюпкаси келишган, қадди-бастига ярашган қиз ўртоқларидан ажраб.

— Ҳилола, мунча, уйда боланг йиғлаб қоляптими?, — думалоқ юзли, елкасини тўлдириб турган қўнғир,

тўлқинсимон сочлари ўзига ниҳоятда ярашган қиз лабини бурди. — Юр, биттадан «мороженое» еймиз.

— Йўқ, аям ўқишдан тўғри уйга келгин, деганлар.

Ҳилола шундай дея баҳона қилгач, дугоналари билан хайрлашиб, асфальт йўлнинг нариги юзига ўтди. «Толибжон акамдан хат келган бўлса керак», у бир бекат наридаги почта-телеграф томон яёв кетаркан хаёлидан ўтказди. «Охирги марта қачон хат ёзган эдим», ҳа, «Мўян»га кетишдан бир кун олдин».

Институтдан Қувасойнинг «Мўян» совхозига олматериш учун ҳашарга борган қизлар уйга икки ойда қайтишди. «У ернинг ҳавоси сенга ёқибди», — деди қизини бағрига босган онаси унинг юз-кўзларига меҳр билан тикилиб. Дарҳақиқат, Ҳилола ҳам ойнага қараб юзлари бир оз тўлишиб, ранги янада тиниқлашганлигини сизди.

... Мана, икки йилдан буён хат ёзишади. Толибжон биринчи хатида Молдавиянинг Кишинёв шаҳри яқинида хизматини бошлаганлигини, у ернинг обҳавоси худди Ўзбекистонникига ўхшашлигини ёзган эди. Уч ойча хизмат қилгандан кейин эса сурат ҳам келди. «Озиб қолибди», дея хаёлидан ўтказганди у расмга термиларкан юраги ачишиб. Бундан икки ой олдин юборган яна бир суратга боқиб эса кўзларига ишонмади. «Одам ҳам бир йилнинг ичида шунақанги ўзгариб кетадими?» Ҳилола иккала суратни ёнма-ён қўйди. Кейингисида солдатлик формаси кенг елкаларига ниҳоятда ярашган, хушсурат йигит унга кулиб қараб турарди. У бир муддат расмга термилгач, Толибжон акасини совингаплигини биринчи марта ҳис этиб, кўзларига ёш келди...

...Ҳилола почтага кириб, ойлар давомида ўзига таниш бўлиб қолган татар миллатига мансуб ёшгина аёлга паспортини берди.

— Сизга бир эмас, иккита хат бор, — деди аёл соф ўзбек тилида. Сўнгра маъноли жилмайиб, конвертларни унга узатди.

Ҳилола ташқарига чиқишга ҳам сабри чидамай хона бурчагидаги ўриндиққа ўтириб, конвертлардан бирини очаркан, ҳар сафаргидек бутун вужудини алақандай ёқимли хис чўлғади.

«Ассалому алайкум, меҳрибон аяжон, дадажон!.. «Ие!», — Ҳилола бирров конвертга кўз югуртирди.

«Ҳаммаси тўғри, Турдалиева Ҳилолага, деб ёзилган-ку». «Вой, адашиб!» Беихтиёр шундай дегач, биров эшитмадимикан — дея атрофга хавотирлик билан аланглаб қўйгач, шоша-пиша иккинчи конвертни очди.

«... Ҳаётим мазмуни, яккаю яғонам Ҳилолахон! Аввало мен овсарнинг бир қошиқ қонимдан кечинг. Уй-имиздагиларга ёзилган хатни ўқиб роса мендан кулгандирсиз. Сўнги пайтларда сизни қаттиқ соғинганимдан эс-ҳушим кирди-чиқди бўлиб қоляпти ўзи. Хуллас, мен девона Сизга битилган мактубни уйга, уйдагиларга юборишим керак бўлган хатни эса почтанинг адреси ёзилган конвертга солиб жўнатиб юборибман...»

Вой, энди нима бўлади? Мактубнинг шу жойига келганда Ҳилоланинг юраги така-пука бўлди. Демак, менга ёзилган хатни уйларидагилар ҳам ўқишган, қандай шармандалик.

У юрагини ховучлаб, мактубнинг давомини ўқий бошлади. «...Яхшиям хат ўнинчи синфда ўқийдиган укам Тоҳиржоннинг қўлига тушибди. У менга ёзган жавобида — ака, ҳеч хижолат бўлманг, хатни яшириб қўйдим, келганингизда ўзингизга бераман, — дебди...»

Хайрият-эй. Енгил нафас олган Ҳилола яна сатрларга кўз югуртирди. «Айтганча олмаларни териб, планларни тўлдириб, ўйнаб-кулиб уйга қайтдиларингми? Мана, бизнинг хизматимиз тугашига ҳам санокли кунлар қолди. Ишонсангиз кейинги пайтларда бир кун худди бир йилдек туюляпти. Сизни жуда соғиндим. Худо хоҳласа ноябрь ойининг бошларида уйда бўламман. Балки ундан олдинроқ ҳам бориб қоларман. Сабоби, интизомли, хизмат аълочиси бўлган солдатларни биринчи қўйворишади. Хўп, хайр. Жавобингизни интизорлик билан кутаман.

Сизни соғиниб, ғойибона қучиб, ТОЛИБЖОН».

Ҳилола конвертларни сумкасига солиб ташқарига чиқди. У йўлнинг нариги юзидаги бекатдан автобустга ўтираркан «Бир қошиқ қопимдан кечинг» деган сатрлар ёдига тушиб, беихтиёр жилмайди. «Демак, икки ойдан кейин келишади. Ие, ноябрь ойида ҳам пахтада бўламиз-ку. Кетишаётганда далада хайрлашган эдим. Яна пахтада кўришарканмизда». У Толибжон акаси билан учрашишни кўз олдига келтираркан, вужудини

аллақандай ёқимли ҳис чулғаб, юзлари ловилаб кетгандек бўлди...

...Уйлари яқинидаги бекатда автобусдан тушган Ҳилола кўча дарвозаси эшигини очиши билан ҳовлидаги соябонли сўрида ўтирган бегона аёлларга кўзи тушди.

— Ассалому алайкум.

— Ва алайкум ассалом, ўқишларни ҳам бошлаб олдиларингми, қизим?

Меҳмонлардан бири ёши олтмишлар атрофидаги тўлагина, оқ юзли аёл у билан астойдил сўрашди.

Ҳилола уялибгина бош ирғаб, уйга — хонасига кирди. «Яна совчилар бўлса керак», хаёлидан ўтказди у диванга ўтираркан. Кейинги бир йил ичида ҳовлиларидан нотаниш «меҳмонлар»нинг қадами узилмай қолди. Лекин Ҳилоланинг кўнгли тўқ. Чунки уйидагилар келган совчиларга «Қизимизнинг ўқиши бор, ҳеч бўлмаса охириги курсга ўтсин» деган жавобни беришга ётганидан яхши хабардор.

Кароматой хола совчиларни кузатиб қўйгач, қизини чақирди.

— Меҳмонлар кетишди, ке, тушлик қилиб ол.

Онаизор дастурхон тепасида қизига бир муддат зимдан тикилиб тургач, деди:

— Келганлар ким? — деб бир оғиз сўрамайсан-а?!

— Сўраб нима қиламан? — Ҳилола кулиб юборди, — шундоғам маълум-ку ўзи.

— Булар сен ўйлаётган, бир келиб кетадиган совчилармас.

— Нима демоқчисиз? — Ҳилола онасига хавотирлик билан тикилди.

— Гап шуки, сен билан астойдил сўрашган ҳалиги тўлагина аёл дадангни устози, қурилиш трестининг бошлиғи Қудратилла аканинг хотини, ёнидагиси бўлса овсини.

— Нима бўпти, ахир ўзингиз...

Кароматой хола чуқур нафас олди.

— Гапингни тушуниб турибман. Аввал ўқишимни битиришим керак, келишганмиз, демоқчисан. Лекин, даданг розилик бериб қўйибди.

— Нима?! — Ҳилоланинг ранги оқарди. — Мен сизларга бозордаги молманми, бўйнимдан боғлаб биронинг қўлига тутқазсаларинг кетаверадиган?

— Ҳай, ҳай, қизим, осмонга сапчимай тургин, — онаизор бошини тебратди. — Сен аввал у йигит ким экан деб сўра, кўр, бир-икки оғиз гаплаш. Ёқмаса майли, ҳеч ким оёқ-қўлингдан боғлаб бўлсаям берман деяётгани йўқ-ку.

Ҳилола кескин бош чайқади.

— Кўришнйам, гаплашишнйам хоҳламайман. Аввал ўқишимни битиришим керак, гап тамом.

Онаси чуқур уф тортиб қўйгач:

— Биласан-ку, мен ҳам сен томон, — деди хайрихоҳ оҳангда. — Лекин дадангни феълини, қанақаликларини эсингдан чиқариб қўйибсан шекилли.

Ҳилола дадасини кўз ўнгига келтираркан, юрагини ваҳима босди.

Қурилишда участка бошлиғи бўлиб ишлайдиган Баҳодир Султонович ишига ниҳоятда пухта, қаттиққўл одам эди. Оила даврасида ҳам унинг ҳар бир гапи қонун.

Ҳилола дадасининг очилиб, қулишиб ўтирганини камдан-кам эслайди. Шуларни ўйларкан бу иш осонлик билан ҳал бўлмаслигига ақли етиб, онасига ялинди.

— Жон ая, менга раҳмингиз келсин. Ўзингиз дадамга яхшилаб тушунтиринг. Ҳеч бўлмаса бир йилдан кейин, тўртинчи курсга ўтай.

— Энди, қизим, менга ҳам қулоқ сол, — Кароматой хола шундай дегач, юрагини очди. — Гапнинг рости шу оила менга ҳам маъқул. Ферузахон ажойиб аёл. Учга ўғлини уйлаб-жойлаган. Кенжаси бу йил юридик институтини битириб, прокуратурага ишга тушибди. Исми Аҳроржон экан. Сени ўша ўғлига сўраб келишибди.

— Шунақа йигитга тегаман деган қизлар тўлиб ётибди. — Ҳилола ён бермади. — Хоҳлаганини танлаб олаверсин.

— Ҳаҳ, нодон болам-а! — онаси кулди, — у йигит сени танлабди-да.

Ҳилола «мени қаердан биларкан» дегандек онасига хайрон бўлиб қаради.

— Оилаларида сен тўғрингда гап бўлгандан кейин ўғли институтга бориб суриштирибди, сени кўрибди, тушундингми энди? Эртага яна олдинга бораркан.

Машинасининг номери 07—77, онаси ёзиб бериб кетди. Оқ рангли «жигули» экан.

Шу пайт кўча эшиги очилиб, укаси — тўққизинчи синфда ўқийдиган Дурбекнинг кириб келиши она-боланинг суҳбатини бўлди.

...Ўша кечаси Ҳилоланинг кўзига алламаҳалгача уйқу келмади. «Нима қилишим керак? Гапларининг мазмунидан аям ҳам розилар. Дадам ҳақиқатдан ҳам сўз бериб қўйган бўлса тамом».

Шу лаҳза унинг кўзлари жиққа ёшга тўлди. «Ё аямга ростини шартга айтиб қўяқолаймикин? Йўқ, дадамнинг қулоқларига етса нақ ўлдириб қўяқоладилар».

Ҳилола хаёлида чарх ураётган саволларга жавоб тополмай тўлғонаркан, тиббиёт билим юртини битириб яқинда касалхонага ишга тушган синфдош дугонаси сирдоши Севара «лоп» этиб ёдига тушди. «Эртага ўқишдан чиқиб, тўғри олдига ўтаман».

* * *

Эртаси куни дарс пайтида ўқитувчиларнинг маърузалари Ҳилоланинг қулоғига кирмади. У ўйламасликка қанчалик ҳаракат қилмасин, «ким экан у, институтга қачон келганикин, кўриниши қанақайкин?» деган фикр беихтиёр хаёлига келаверди. Охирги дарс тугаб, ёлғиз ўзи кетмоқчи бўлган Ҳилолага дугоналаридан иккитаси елимдек ёпишди.

— Мунча шошасан, ит қувяптимми? Тўхта, бирга кетамиз.

Улар институт ҳовлисидан чиқиб, бекат томон бурилишган ҳам эдики, унинг кўзи асфальт йўл қирғоғидаги оқ «жигули»га тушди. Ҳилола беихтиёр машина номерига қаради. «Ўша, 07—77». Шу пайт «жигули» эшиги «ширқ» этиб очилиб, ундан ўрта бўйли, буғдой ранг, истарали йигит тушди-да, уларнинг рўпарасига ўтди.

— Яхшимисизлар?

Қизлар «бу йигит кимнинг таниши экан» дегандек бир-бирларига қарашди.

— Ҳилолахон, уйгами? — У шундай дегач, машина томон ишора қилди. — Ўтиринглар, ташлаб қўяман.

— Йўқ, раҳмат, — дейишди қизлар. — Хўп, хайр, Ҳилол, — дугоналар бир-бирларига маъноли қараб қўйишгач, секин жўнаб қолишди.

— Ҳой Нигор, тўхтаб туринглар. — У шундай дегач, йигитдан узр сўради. — Кечирасиз, биз кутубхонага бормоқчийдик.

Ҳилола дугоналарига етиб олиши билан Нигора қувлик билан сўради.

— Ким у, куёвми? Ўшанчун ёлғиз ўзинг жуфтакни ростламоқчи бўлиб турган экансан-да?!

— Сенга ёқдимми? — Ҳилола атайлаб сўради.

— Ростмана йигит. Ўқийдимми?

— Юридик институтни битирибди, прокуратурада ишларкан.

— Ростданми? Зўр-ку. Машинаси ҳам бор экан, — Нигора шундай дегач, орқасига ўтирилиб қўйди.

— Бор, таниш, гаплаш. — Ҳилола унинг жигига тегмоқчи бўлди.

— Жон-жон дердиму — деди Нигора ҳам дугонасини куйдирмоқчи бўлиб. — У йигит менинг олдимга эмас, сенинг олдинга келган-да, жинни.

Дугоналар бир оз ҳазил-ҳузул қилиб туришгач, Ҳилола автобусга ўтириб, касалхонага — Севаранинг олдига кетди.

Севара собиқ синфдошининг гапларини диққат билан тинглагач:

— Хафа бўлмагин-у, ростини айтсам, менимча, сени ўша йигитга берворишади, — деди.

— Ўйлаб гапиряпсанми? — Ҳилоланинг юрагига гулгула тушди. — Бугун аямга бориб «Йигитни кўрдим, менга ёқмади» дейман қўяман.

— Нимага дейишса-чи?

Ҳилола довдираб қолди.

— Менга қара, — деди Севара дугонасининг кўзларига тикилиб. — Ўзинг айтдинг, ўқиган, ростмана йигит экан, деб. Нима деб баҳона қиласан?

Севара шундай дегач, бир муддат ўйланиб турди-да:

— Биласанми, нима қиламиз, — деди бирдан кўзлари чарақлаб. — Йигит прокуратурада ишлайди, дедингми? Эртага иккаламиз борамиз. Агар сен айтолмасанг, мана, мен айтаман. «Хафа бўлманг-у, ўртоғимнинг яхши кўрган йигити бор, яқинда армиядан келади», дейман.

— Эсинг жойидами? — Ҳилола кўзларини катта-катта очиб дугонасига қўрқув билан қаради. — Ундан

кейин дадам мени тириклайин ерга кўмиб қўя қолсинлар-а?

— Нима қилиш керак бўлмаса?

Икки ўт орасида қолган Ҳилола нима дейишини билмай кўзларига ёш олди.

* * *

Эрталаб фарзандлари ўқишга, эри ишга жўнаб кетгандан кейин Кароматой чошгоҳгача уй ишлари билан банд бўлди. «Аҳроржон билан кўришдимикин?», ўйлади у қўлидаги супургини остона бурчагига қўйиб, сўрига омонатгина ўтираркан. «Индамай тескари қараб кетворган бўлса-я?! Аслида-ку, тўйни охирги курсга ўтгандан кейин қилишса яхши бўларди. То болалик бўлгунча ўқишни ҳам битириб оларди. Лекин дадаси «Мен Қудратилла акага розилик бериб қўйдим, худо хоҳласа октябрнинг охирларига тўй», деб гапни калта қилди қўйди. Эрининг феъли эса унга яхши маълум».

Тўғри Ҳилола айтгандек, шунақанги йигитларга тегаман, деган қизлар сон мингта. Лекин Аҳроржон уни кўриб, ёқтирган экан, балки юлдузи юлдузига тўғри келгани шудир?!

Шу пайт кўча эшиги «ғийт» этиб очилиб, Ҳилоланинг ҳовлида пайдо бўлиши Кароматойнинг хаёлини бўлди.

— Ассалому алайкум!

— Ваалайкум ассалом, келдингми, қизим?

Ҳилола бошқа бир сўз демай хонасига кириб кетди.

«Оббо, қовоғидан қор ёғияпти-ю». Онаизорнинг кўнглига хавотирлик тушди. «Тегмайман, деб оёғини маҳкам тираб олса дадасига нима дейман?»

Орадан беш-олти дақиқа ўтгач, кийимларини алмаштириб чиққан қизи онасининг рўпарасига — сўрига ўтирди.

— Аҳроржон келдими? Гаплашдиларингми? — Кароматой синчковлик билан тикилди.

— Ҳа, кўрдим.

— Маъқулми?

— Жон ая, дадамга тушунтиринг, — Ҳилоланинг кўзларидан дув ёш тўкилди. — Турмушга чиқмайман ҳозир.

— Бу нима деганинг?! Йигит ёқмадими? Мен

Аҳроржонни акасининг тўйида бирров кўрганман, рост-мана йигит-ку?!

— Мен ҳам ёмон йигит деяётганим йўқ... Ҳилола шундай дегач, онасига бир лаҳза умидворлик билан илтижоло нигоҳ ташлагач, секин сўради. — Ая, битта нарса сўрасам майлими, хафа бўлмайсизми? Уришмайсизми мени?

— Вой, бу нима деганинг? Нега уришарканман? — Она қизига ҳайрон бўлиб қаради. — Гапиравер.

— Мени ўзим ёқтирган одамга беришга рози бўлармидиларинг?...

— Эсинг жойидами? — Кароматой қизига хавотирлик билан қаради. — Бу билан нима демоқчисан? Ё... бирорта...

Ҳилола индамай ерга қаради.

Онаизор бир муддат ўйга толгач, насиҳатомуз гап бошлади.

— Ҳаммасини тушундим, эс-хушли, ақлли қизсан. Энди менга ростини айт, ким у йигит? Ўқийдими, ё ишлайдими?

— Армияда, яқинда келади, — деди Ҳилола кўзларини ердан узмай. — Техникумда ўқийди...

— Даданг қиёматдаям рози бўлмайди. — Кароматой бош чайқади. — Худо кўрсатмасин, мабодо сезиб қолса, мени ҳам сенга қўшиб нақ...

Ҳилола чуқур хўрсинди.

— Шунақа дейишингизни билардим. Лекин сиздан охирги илтимосим, дадамга «Майли, лекин бир йилдан кейин, ҳеч бўлмаса охирги курсга ўтай, деб йиғлаб кўнмаяпти», деб айтинг, жон ая.

У шундай дегач, секин ўрнидан турди-да, йиғлаганича уйига кириб кетди. «Қандоқ қилай, мени қўлимдан нима ҳам келарди. Майли, айтиб кўраман, болам, лекин сени таг-туғли, обрўли хонадонга узатмоқчимиз-ку, қизим. Худо хоҳласа пушаймон бўлмайсан...»

Қизининг орқасидан кузатиб қолган онаизорнинг ҳам юраги эзилди.

Ўша куни кечки овқатдан кейин ошхонани йиғиштираётган Ҳилоланинг қулоғига тасодифан дадасининг гаплари чалиниб қолди.

— ... Қанақанги хотинсиз ўзи?! Қиз бола деган номига кўз ёши тўкиб қўяди-да. Нима чапак чалиши керакмиди?

— Энди, дадаси, гапингиз тўғри-ю, йиғлашнинг ҳам йиғлаши бор-да. «Ҳеч бўлмаса тўртинчи курсга ўтай», деб юрак бағримни эзворяпти.

— Менга қаранг, хоним, — дадаси чўрт кесди. — Ўзингиз яхши биласиз, улар тушунган оила, ўқитиб олишади. Айтганман-ку, розилик бериб қўйганман, деб. Хуллас, янаги ҳафтага дастурхон олиб келишади, гап тамом.

Ҳилола қўлидаги косасини бир четга қўйди-да, юзларини қўллари билан беркитиб, ҳўнграганича хонасига кириб кетди.

* * *

Толибжон поезддан эрталаб соат олтиларда тушди. Шохбекатда одам гавжум. Кимдир сафардан қайтган отаси ёки ўғлини бағрига босади. Кимдир излаган кишисини тополмай чор атрофга жавдирайди. Хуллас, неча йиллардан буён қувонч, шодлик билан бирга ҳам тапвишларга ҳам гувоҳ бўлиб келаётган шохбекатда ҳаёт қайнайди...

У ўн-ўн беш қадам юргач, жомадонни бир четга қўйиб, ҳузурбахш куз ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олди. «Мана, худога шукур, эсон-омон етиб ҳам келдим. Фалон куни борарман, кутиб олинлар, деб ёзмаганим бир ҳисобга яхши бўлган экан. Бир-икки кун кечикиб қолсам хавотир бўлишарди, ҳам оворагарчилик».

Юраги бир олам соғинч, шодликка тўлган Толибжон бекат томон бурилган ҳам эдики, киракашлардан беш-олгитаси гулга ёпишган асаларидек ўраб олишди.

— Солдат, қаерга борасиз?

— Ўтиринг, бир ўзингиз бўлса ҳам айтган жойингизга олиб бориб қўяман.

— Раҳмат акалар, узоққа бормайман, қўқонликман.

Шу пайт ёши ўтгизлар атрофида бўлган қорача йиғит Толибжоннинг қўлидан жомадонни олди.

— Бўпти, кетдик ука, икки минутда уйингизга олиб бориб қўяман.

Толибжон бошқа ҳайдовчиларга хижолатомуз жилмайиб қараб қўйгач, унга эргашди.

Такси кўча эшик олдида тўхтаб ҳовлига қадам қўйишлари билан уларни биринчи бўлиб укаси Тоҳиржон қарши олди.

— Ие, акам! Акам келдилар!!!

Ака-ука бир-бирларининг бағриларига отилишди. Шу пайт ичкари уйдан онаси ҳовлиқиб чиқди.

— Вой, Толибжон, ўзингмисан, бўйларингдан ўргилай! — онаизор кўзларида ёш билан фарзандини бағрига босди.

— Ие, аяжон, нимага йиғлайсиз? Мана, эсон-омон келдим-ку. — Толибжон онасининг юзларини силади. Кейин чўнтагидан пул олди-да, уларга қараб кулиб турган ҳайдовчига ўгирилди. — Раҳмат, ака.

— Ие, вой, эсим қурсин! Иним кетмай туринг, мен ҳозир...

Хайринисо опа шундай дея физиллаганича уйга кириб янги қийиқ, тахи бузилмаган кўйлак олиб чиқди.

— Илойим болаларингизнинг орзу-ҳавасини кўринг. Бу сизга суюнчи, иним. Худо хоҳласа тўйларга ҳам албатта келасиз.

Ўша куни Толибжонларнинг хонадони тўйхонага айланиб кетди.

Келганининг учинчи куни шомга яқин собиқ синфдоши, қадрдони Анвар кириб келди.

— С приездим! Қалайсан, солдат?! — Дўстлар бир-бирларини кўтариб бир-икки айлантиришди, — жудаям ўзгариб кетибсан, — деди Анвар Толибжонга бошдан-оёқ қараб кўйгач. — Нима билан боқишди?

— Ўзинг-чи? Икки йил олдин қанақалигинг эсингдами? Худди Холхўжанинг таёғийдинг. Қаттиқ шуғулланияпсан шекилли-а?

— Ҳа, энди «физвос»да ўқишнинг ўзи бўладими оғайни. — Анвар яйраб кулди.

Улар биргалиқда кечки овқатни ейишгач, дўсти ижозат сўради.

— Энди, менга рухсат. Ҳалиям пахтадамиз. Бир купга жавоб сўрагандим. Келганингни дадам айтиб қолдилар. Ўн кунлардан кейин ўқишга қайтсак керак, ўшанда мириқиб гаплашамиз.

Толибжон Анварни эшик тагига кузатиб чиққач, сўради:

— Менга қара, ҳаммасидан хабаринг бор. Ҳилола юрибдими? Кейинги икки ой ичида биттаям хат олганим йўқ.

Анвар нима дейишини билмай тарадудланиб қолди.

— Ҳа, нимага индамайсан? — Толибжон дўстига хавотир билан тикилди. Улар қаерда пахта теришяпти?

Анвар Толибжондан кўзларини олиб қочди. «Нима дейишим керак? Бор гапни қайси тил билан айтаман? Бир оғиз сўз билан нурга тўлиб турган қалби зимистонга айланади-ку. Ҳа, юрибди, пахтада бўлса керак, деб қўя қолайинми? Йўқ, бугун бўлмаса эртага барибир эшитади. Ундан кейин мендан хафа бўлади. Яхшиси ҳозир билиб қўяқолгани маъқул. У шуларни хаёлидан ўтказаркан зўрма-зўраки жилмайди.

— Ҳилола пахтага боргани йўқ.

— Тузукми ўзи?

— Ҳа, яхши... Биласанми?... — Анвар чайналди. — Ёлгон гапирганим билан барибир эшитасан. Ҳилоланинг тўйи бўляпти.

— Нима деяпсан?! — Толибжон беихтиёр унинг ёқасидан тутди. — Ҳазилнинг ўрними ҳозир!

— Ўзингни бос. — Анвар дўстининг қўлини ушлаб, секин пастга туширди. — Рост гапиряпман.

Толибжоннинг ранги оқарди. Оёқ қўли бўшашгандек бўлиб, юрагида оғриқ сезди. «Наҳотки?! Бўлиши мумкинмас! Лекин қиёматли дўсти Анварга ишонмай бўладими?»

— Кимга узатишяпти — деб сўради Толибжон ниҳоят бўғиқ товушда. — Куёвни танийсанми?

— Сеп ҳам биласан у йигитни. — Анвар чуқур тин олди. — Биздан икки синф юқори ўқиган. Исми Аҳрор. Ҳилоланинг тўйи бўлармиш, деган гапни эшитиб суриштирдим. Бу йил юридик институтни битириб, прокуратурага ишга тушибди.

«Прокуратурага ишга тушибди», деган гапни эшитган Толибжон «ялт» этиб Анварга қараб қўйди-да кинояли жилмайиб:

— Баланд доракан-да, — деди алам билан бош тебратиб. — Эҳ, Ҳилола! Мен ушга ишониб юрибман-а.

— Ҳамма айбни Ҳилолага ағдаришинг менимча тўғримас. — Анвар шундай дегач, бир муддат ўйланиб турди-да, сўзида давом этди. — Эсингда бўлса ўнингчи синфда ўқиб юрганимизда «Дадаси қурилишда бошлиқ, қаттиққўл, чўрткесар одам» дегандим. Ҳилола ноилож қолган бўлса керак. Бўлмаса яқин икки йилдан

буён хат ёзишиб тургансизлар. Сенга кўнгли бўлмаса сўз берармиди, ишонтирармиди?

Толибжоннинг ёдига хайрлашаётиб, Ҳилоланинг «Биласизми, мен дадамдан жудаям кўрқаман», деган гапи беихтиёр ёдига тушди. Сўнгра бир-икки дақиқа ўйланиб тургач, бирдан Анварнинг елкасидан ушлаб:

— Менга қара, оғайни, — деди кўзлари чакнаб. — Тўйни тўхтатамиз. Аҳрор ака билан ўзим гаплашаман. Ҳақиқий ўвил бола бўлса, тушунар ахир?!

— Ҳовлиқмай тур! — Анвар пешонасини тириштирди. — Шошма, бугун число неччи? Учинчими? Менимча бугун никоҳи. Фойдаси йўқ энди.

Толибжоннинг кўз олдига қоронғулашди. «Наҳотки охириг умидим ҳам пучга чиққан бўлса?! Нима қилиш керак?!»

— Энди гап бундай, — Анвар Толибжоннинг елкасидан кучди. — Кўп сиқилаверма. Сендай йигитга тегаман деган қизлар тикилиб ётибди. Тақдир бу. Менимча Ҳилола ҳам у йигитга «Яхши кўрганим бор», деёлмаган. Дадасидан кўрққан. Агар айтолганда балки у ҳам тушунарди.

— Гапинг тўғри. Мен ҳозир, кетмай тур.

Толибжон шундай дея уйга кирди-да ҳаял ўтмай яна қайтиб чиқди.

— Юр, кетдик. Бирор жойга бориб бир пас ўтирайлик.

... Улар катта кўчага чиқиб, шаҳар марказига олиб борадиган кенг асфальт йўл қирғовидан аста одимлаб боришаркан, Толибжоннинг кўз ўнгида Ҳилоланинг кулчадек чиройли юзи, шўх қуралай кўзлари гавдаланди. Мана, уч йилдан буён юрагининг тўрида асраб, авайлаб юрган орзу-умидлари бир лаҳзада, бир оғиз сўз билан чилпарчин бўлди. У Ҳилоланинг ёзган мактубларини деярли сўзма-сўз ёддан биларди. Бир дақиқа имкон топди, дегунча кўкрак чўнтагида олиб юрадиган суратини қўлга олиб термиларди. Хаёлан у билан сўзлашарди. Айниқса, бундан икки ойча олдинги мактубида «Мана, хизматингиз тугашига ҳам озгина қолди. Ўзингизни эҳтиёт қилинг, мен ҳам соғиндим...» деб ёзганди. «Ҳа, мана, айтганидек, ўзимни эҳтиёт қилиб эсон-омон келдим. Лекин сен-чи? Муҳаббатимизни, севгимизни эҳтиёт қилолмабсан-ку, ёлғончи, бевафо қиз?!»

Хаёлан ўзи билан сўзлашиб бораётган Толибжон Ҳилола билан ўн-ўн беш дақиқа бўлса-да қурган ширин суҳбатларини бир-бир эслади. Айниқса, пахтага хайрлашиш учун борганда, Ҳилоланинг кўзида ёш билан кўксига бош қўйгандаги лаҳзаларда қандай бахтиёр эди. Агар ўша ширин дамларни яна қайтаришнинг имкони бўлганда Толибжон хизматга эмас, урушга боришга ҳам рози, кўксини ўққа тутиб беришга ҳам тайёр эди.

Улар Чорсудан ўтиб, кинотеатр биқинидаги кафе олдига етишганда Толибжон тўхтаб:

— Юр, — деди ошхона томонга ишора қилиб. — Шу ерда озгина ўтирайлик.

Соат кечки тўққизга яқинлашиб қолгани учунми, кафеда одам сийрак. Дўстлар бурчақдаги стуллардан бирига ўтиришгач, Анвар саволомуз қаради.

— Бирор нима еймизми?

— Яқинда овқатландик-ку. — Икки донадан шашлик буюриб қўяқол. Кейин битта ароқ ҳам олиб кел.

— Ароқ дейсанми?, — Анвар ўйланиб қолди. — Масалан мен умуман ичмаганман, ичмайман ҳам.

— Мен ҳам ичмаганман, — Толибжон маъюс жилмайди. — Ишонасанми, армиядаям оғзимга олганим йўқ. Бутун озгина-озгина олайлик. Ўзинг айтдинг-ку, Ҳилоланинг тўйи ахир?!

Анвар дўстига гуноҳкорона қараб қўйгач, ўрнидан турди.

... — Қани, нима учун ичамиз? Толибжон ароқдан қадаҳларга тўлдириб қўйгач, дўстига тикилди. — Сўнг бир лаҳза ўйланиб турди-да: — Ке, мана шуни дўстлигимиз учун олайлик.

У шундай дегач, охиргача ичиб минерал сувдан хўплади-да, кўзларини юмиб, чуқур нафас олди.

Анвар эса ярмини ичиб кабобдан бир бурдасини шоша-пиша оғзига солди-да, афтини буриштирди.

— Одамлар қанақа ичаркан буни? Заҳарнинг ўзи-ку.

Толибжон индамай кафе ойнасидан ташқарига — кўкка тикилди. Шу лаҳза осмонда сузаётган тўлин ой оҳисталик билан бир парча қора булут бағрига сингиб ғойиб бўлди.

Шунда у Ҳилоланинг бегона йигит қўйнига ойдек киришини кўз ўнгига келтираркан алам ва изтиробдан инграб юборай деди.

— Ичмабсан-ку, — деди у ўзига яна тўлдириб қуяр-кан. Анвар бош чайқади.

— Ярмини ичдим-ку. Ҳозирдан каллага урди. Майли, қолганини ичиб қўяман. Бўлди, сен ҳам бошқа ичма.

Толибжон кўзларини сузиб:

— Ке, мана шуни Ҳилола учун ичайлик — деди. — Майли бахтли бўлсин. Қани олдик!

Ярим соатча ўтиришгач, Толибжоннинг юрагидаги изтироб, алам ўти бир оз босилгандек бўлди. «Маст бўлиб қолдим» хаёлидан ўтказди у боши айланаётганини сезиб. Шу пайт қулоғига хазин мунгли қўшиқ эшитилди:

*— Бугун қўшни қишлоққа,
Келин келди ёр-ёр.
Боролмайман у ёққа,
Ўлтираман зор-зор.*

*...Ҳай-ҳай ўлан жон ўлан,
Ёлғончи қиз ёр-ёр.
Алдаб мени ушбу кун,
Йиғлатдинг-ку зор-зор.*

«Ёлғончи қиз ёр-ёр»... Толибжон атрофга аланг-лади.

— Қаердан эшитиляпти бу қўшиқ.

— Буфетчи магнитофон қўйди. — Анвар дўстининг аҳволидан хавотирга туша бошлади. — Менга бўлди, тур кетайлик энди.

— Хўп, дўстим. — Толибжон Анварга илтижоли тикилди. Лекин мана шу қўшиқни яна бир марта эшитайлик. Бориб айт бошидан қўйсин. Кейин кетамиз.

Мунгли қўшиқ яна таралди:

*...Онам айтар зерикмай,
Жоним тўйга бор-бор.
Боролмайман онажон,
Ор қиламан, ор-ор.*

— Ие йиғлаяпсанми, — Анвар ўрнидан туриб кетди — маст бўлиб қолдингми? Ўзингни тут, эркак кишисан ахир!

— Ўтир жойингга! — Толибжон юзларидан оқиб тушаётган ёшларини кафти билан артиб, дўстига қаради. — Тўғри, эркак кишиман, йигитман. Лекин била-

санми? Армияда кўричагим ёрилиб, госпиталга етиб боргунча жоним хиқилдоғимга келгандаям кўзимдан ёш чиқмаган. Аслида ўшанда ўлиб кетаверсам бўларкан.

У шундай дегач, бир лаҳза бошини стулга қўйиб турди-да, кейин чайқалиб ўрнидан турди.

— Менга қара, ҳозир Ҳилоланинг тўйига бормай-миз-ми? Қўрқма, тўполон қилмайман. Бир марта шундоқ кўзига қарайман холос.

— Эсинг жойидами? Анвар саросимага тушиб қолди. — Ҳилоланиям, ўзингниям шарманда қилмоқчимисан?! Юр, кетдик уйга.

Боши гир айланиб, мувозанатини йўқотаётган Толибжон гулдиради: — Шундоқ бориб кўзига бир марта қарайман холос...

Икки дўст чорраҳа яқинидаги бекатга етиб келишгач, Анвар такси тўхтатди.

* * *

Толибжон саҳарга яқин карахт бир ҳолатда уйғонди. «Қаердаман?» У лўқиллаб оғриётган бошини бир муддат чангаллаб тургач, бирдан Анвар билан кафеда ўтиришгани ёдига тушди-ю, беихтиёр қадини ростлади. «Уйга қанақанги аҳволда келдимикин? Ким мени меҳмонхонага олиб келиб ётқиздийкин?» — Йўқ, қапча ўйланмасин барибир эслолмади. Ёдида қолгани, кафега кириб, шашлик билан ароқ ичишди. Кейин қўшиқ эшитди. Қанақайди? Ҳа, «ёлғончи қиз ёр-ёр...» Ундан кейин нима бўлганлигини эслолмайди.

«Уйга келганимдан кейин бирор ножўя гап айтмадиммикин? Аҳмоқман. Аҳволимни кўриб, бечора онампинг юраклари ёрилиб кетай дегандир. Дадамчи? Армиядан қип-қизил пиёниста бўлиб келибди, деб ўйлашгандир. Энди кўзларига қандоқ қарайман?»

У ўрнидан туриб, ташқарига чиқди, ҳовлида ҳеч ким йўқмикин, дея атрофга ўғиринча қараб қўйгач, муздек артезиан сувига ювинди. Сўнгра юз-қўлини артиб, меҳмонхонага қайтиб кирди-да, нохуш бир кайфиятда ўрнига чўзилди. Шунда беихтиёр Ҳилола яна ёдига тушди. «Уйдагиларга мен ҳақимда айтолмаган». Толибжон Анвар билан бўлиб ўтган суҳбатни эслади. «Албатта тўйдан олдин Аҳрор билан учрашган, гаплашган. Балки, институтни битирган, иши тайин экан, деб унчалик қаршилик ҳам қилмагандир. Тўғри-да, мен

кимман? Ўқишим ҳам чала, ишимнинг ҳам тайини йўқ. Ичувчи бир одам бўлсам...»

Толибжон шуларни хаёлидан ўтказаркан, юраги сиқилди. Шу пайт ташқаридан қадам товуши эшитилди-ю, эшик оҳиста очилиб, хонага дадаси — Собиржон ака кириб келди. Дадасига кўзи тушиши билан у шошиб ўрнидан турди.

— Ассалому алайкум, дада.

— Ваалайкум ассалом. Ўтир, ўтиравер.

Дадаси кўрпачага чўккалагач, бир дақиқа сукут сақлаб турди-да:

— Яхши ётиб турдингми? — деди ҳеч нима содир бўлмагандек хотиржам оҳангда.

Уят ва хижолатдан ўт бўлиб ёнаётган Толибжон индамай бошини эгди.

— Энди гап бундай, — Собиржон ака фарзандига оталарча меҳрибонлик билан самимий тикилди. — Ҳаммасидан хабарим бор. Кеча дўстинг Анваржон менга бор гапни айтди.

Толибжон ўзини қўйгани жой тополмай қолди. «Анвар ҳам аҳмоқ экан-ку. Ошкор қилишни нима кераги бор эди. Фойдаси йўқ-ку барибир».

— Ўғлим, энди ёш бола эмассан, — дадаси шундай дея чуқур тин олгач, насиҳатомиз гап бошлади. — Ҳаёт фақат севги-муҳаббатдашгина иборат эмас. Бу дунёда хурсандчилик, хотиржамликдан кўра ташвиш кўп. Агар йигит киши бошига тушган қийинчилик, кўнгилсизликларга чидамай аламини ичкиликдан олаверса узоққа бормади, ўзини адоий тамом қилади, абгор бўлади. Энг ёмони эл-юртнинг назаридан қолади. Биламан, сен ақли, эс-ҳушли боласан. Гапларимга яхши тушунасан.

Собиржон ака шундай дегач, деразадан ташқарига — ҳовлидаги бир туп катта ўрик шохларидаги саргайган баргларга тикилиб турди-да, яна сўзида давом этди.

— Ёдингда бўлса, сенга дадам ҳақида, бобонг тўғриларида гапириб берган эдим. У пайтда ёш эдинг, балки унча эътибор бермагандирсан. Дадам зиёли одам эдилар. Техникумда ўқитувчилик қилардилар. Ҳали эсимдан чиқмайди. Ушанда 38-йилнинг айни ҳозиргига ўхшаган куз фасли эди. Эрталаб ҳаммамиз нонушта қилиб бўлганимиздан кейин дадам ишга, акам билан мен мактабга бормоқчи бўлиб турган эдик. Бирдан

эшик тақилаб қолди. Мен бориб очдим. Қарасам, чарм камзул кийган иккита бегона одам. Дадамни сўрашди. Шунда юрагим нохуш бир нарсани сезгандек бўлди. Улар ҳовлига киришди. «Хавотир олманглар, тезда қайтиб келаман», дедилар дадам онамнинг саросимага тушиб қолганликларини кўриб. Лекин ўзларининг ҳам ранглари оқариб, ҳаммамизга бир-бир қараб қўйдилар-да, ҳалигилар билан чиқиб кетдилар. Отамизни охирги марта кўрганимиз шу бўлди. Амаким, тоғаларим кўп югуришди. Лекин фойдаси бўлмади. Орадан икки ой ўтгандан кейин дадамни халқ душмани сифатида қамашганини эшитдик.

Ўшандан кейин ҳаловатимиз йўқолди. Мактабда хатто яқин ўртоқларим ҳам ўзларини биздан четга оладиган бўлиб қолишди. Акам ўқишни аълога битиргани билан ҳеч қайси институтга ҳужжатларини қабул қилишмади. Уруш бошланганда мен ўн саккиз ёшда, акам йигирмага тўлган эди. Иккаламиз ҳам кўпгиллилардан бўлиб фронтга кетдик. Қирқ тўртинчи йилда мен оғир ярадор бўлиб уйга қайтдим. Орадан уч ой ўтгач, эса акамдан қора хат келди.

Хотиралар дафтарини бир-бир варақлаётган Собиржон ака сўзлашдан тўхтаб, бир муддат хаёлга чўмиб турди-да:

— Ўғлим, — деди оғир тин олиб. Урушдан кейин торттап қийинчиликларимни ҳам бир-бир айтаверсам, ҳали-бери гапим тугамайди. Айтмоқчиманки, ўша оғир кунларда иродасизлик қилиб, ичкиликка ружу қўйганимда оқибати нима бўларди? Худога шукур, мен ҳаммасини сабр-бардош билан енгдим. Хуллас, гапим шуки, ўзингни тут. Ҳаётга энди қадам қўйяпсан. Ҳақиқий ўғлим бўлсанг, «Бундан буён ичкиликни умуман оғзимга олмайман», деб менга сўз бер.

— Мени кечиринг, дада, — Толибжон бошини кўтарди. — Бу ҳол энди ҳеч қачон такрорланмайди.

— Ишонаман, ўғлим. Биламан, сен бир сўзли йигитсан, — Собиржон ака шундай дегач, ўрнидан кўзгалди. — Тур энди, нонушта қилайлик.

... Орадан бир ҳафта ўтгач, ён қўшилари — шаҳар саноат моллари идораси директори Қаҳрамон ака ишга таклиф қилди. «Ўқишингни сиртқига кўчир, университетда жияним Бахтиёр билан бирга ишлайсан. Савдо-сотиқни, одамлар билан муомала қилишни ўрган».

Дарҳақиқат уч йил ичида савдода Толибжоннинг

кўзи пишди. Тиришқоқлиги, хушмуомалалиги туфайли идора ходимлари ўртасида обрў-эътибор топди. Шундан кейин Қахрамон ака уни янги шаҳардаги човроқ магазинга мудир этиб тайинлади.

Янги лавозимга ўтгандан кейин кўплаб танишлар, дўстлар орттирди. Ҳар хил давраларда, зиёфатларда бўлди. Лекин дадасига берган сўзини ёддан чиқармади. Ичкиликни ҳеч қачон оғзига олмади.

... Кузнинг сўнгги кунлари эди. Иш юзасидан Фаронага бориб, Қўқонга қайтиш учун шохбекалга келган Толибжон охириги автобустга ҳам улгурмай қолди. У бир оз ўйланиб турди-да, йўловчи машиналардан бирортасига илиниб қоларман, — деган умидда асфальт йўл ёқасига ўтди. Шу пайт чорраҳани айланиб ўтиб, Қўқон томонга бурилган оқ «жигули» кўзга таниш туюлди-ю, беихтиёр кўл кўтарди. Машина секинлаб, ундан ўн метрча нарида «ғийқ» этиб тўхтади. Илдам юриб «жигули»га яқинлашаркан, ҳайдовчи эгилиб машинанинг олди эшигини очди. «Кечирасиз, Қўқон томонга эмасми?» — деди у янглишгани, рўлдаги йигитнинг нотанишлигини сезгач, бир оз хижолат бўлиб. «Қўқоннинг ўзига ука, ўтиринг», — деди ҳайдовчи йигит табассум билан. Омади чопганидан хурсанд бўлган Толибжон ўриндикдан жой олди. Одатда нотаниш одам билан ҳамроҳ бўлинганда аввалига гап-гапга қовушиши қийинроқ бўлади. Оғзига толқон солгандек лом-мим демай кетиш яна ноқулай. Бахтига ёши тахминан қирқлар атрофида бўлган истарали ҳайдовчи — ҳамроҳи дилкашгина экан. Бир-бирларига исмларини хизмат вазифаларини айтишиб танишгач, суҳбатлари тезда қовушиб кетди. Қапчуғайдан ўтиб, Риштонга яқинлашганларида, чорраҳадаги светафорнинг зангор ёнишини кутиб, бир дақиқа тўхташди. Шунда асфальт йўлнинг нариги юзида гандираклаб зўрға кетаётган кишига кўзлари тушди. Ҳамроҳи маст одамга бир қараб қўйгач, таассуф билан бош чайқаб, яна йўлда давом этди.

— Қаранг, ҳалиги одам уйига шу ҳолатда кириб борса хотини, фарзандлари қандай кутиб оларкин? — деди Толибжон узилиб қолган суҳбатни давом эттириш мақсадида. Ҳамроҳи индамади. Бир оздан кейин унга бир қараб қўйди-да:

— Ука, бундан уч йил олдин мен ҳалиги одамдан ҳам баттар аҳволда эдим, — деди хижолатли оҳангда.

Толибжон, чехрасидан нур ёғилиб турган мана шу йигит наҳотки яқингача ичиб, тентираб юрган бўлса деб ажабланди. Ёки оғирроқ дардагача чалингандан кейин ноилож ичкиликни ташлаганмикин? Йўғ-е, дард тортган одамга сираям ўхшамайди. Вужудидан куч-қувват ёғилиб турибди.

— Ҳайрон бўляпсиз-а? — деди ҳамроҳи унинг фикрини уққандек. Сўнгра бир кулиб қўйгач, сўзида давом этди, — тўғри гапиряпман, яшириб нима қиламан. Битта гап айтсам ишонасизми?

Толибжон нима дейишини билмай тарадудланиб қолди.

— Ичкиликни бас қилишчигача ўн икки яшар ўғлим сабаб бўлган, — деди ҳамроҳини янада ажаблантириб, — ота-онамнинг, қариндош-уруғларимнинг насиҳатларини қулоққа олмаганман. Лекин ўғлим сабаб бўлиб, ароқни бир умрга ташладим.

Хайдочи йигит шундай дея бир муддат индамай йўлда давом этгач, ниҳоят сардафтарини очди.

— Ёлғиз ўғилман, — дея гап бошлади машинани бир оз секинлатгач. — Мендан катта иккита опам бор. Худога шукур, ота-онам ҳаёт. 80-йиллар эди. Институтни битириб, савдо базасига ишга тушдим. Топишим ёмон эмас эди. Уйландим, кетма-кет иккита ўғил кўрдим. Ота-онам мени еру кўкка ишонмасди. Пулим кўпайгандан кейин улфатчилик ҳам авжига чиқа бошлади. Кунда, кунора ошхўрлик. Бунинг устига ҳафтада гап еймиз. Бирор ўтириш ичкиликсиз ўтмасди. Бора-бора уйга ҳафта ўтмай кайф билан келадиган бўлиб қолдим. Тўғри, бирор марта ҳам маст бўлиб кўчада ётиб қолмаганман, лекин ароққа ўрганиб қолдим. Аҳвол шу даражага бориб етдики, қаттиқ маст бўлиб қолган кунларим отамни, онамни, хотинимни сўқарканман. Эргаси куни хотиним «Кеча дадамни ҳақорат қилдингиз, худога нола қилиб йиғладилар, аямни туртиб юборганингизда остонага ўтириб қолдилар, ҳайрият бирор жойлари лат емади» деса ишонмасдим. Чунки, мастликда мени ким олиб келганини, кимга нима деганимни эслолмасдим. Мана шундай кўнгилсиз воқеалардан кейин ота-онамдан кечирим сўраб, минбаъд оғзимга олмасликка аҳд қилардим. Лекин иродам узоғи билан бир ҳафта, ўн кунга етарди. Кейин, яна ўша аҳвол... Ичкиликнинг касофати оқибатида ишхонадаги ҳур-

мат-эйтиборим йўқола бошлади. Обрўсини билган дўстларимдан баъзилари мендан ўзларини олиб қочадиган бўлиб қолишди.

Йўлдан кўзини узмай саргузаштларини ҳикоя қилиб бораётган ҳамроҳим бир оз сукут сақлаб тургач, яна сўзида давом этди.

— ... 20 март эди. Ишдан вақтлироқ қайтдим. Сабаби, туғилган куним эди. Айтсам-айтмасам улфатларим барибир келишади. Дастурхон тузаб ароқ, коньякларни чиройли қилиб териб қўйдим. Шу пайт ичкари уйдан чиққан ўғлим меҳмонхонага кириб, бир четдаги стулга ўтирди.

— Дада, — деди бир оздан кейин столдаги ичимликларга кўз югуртириб. — Ўртоқларингиз келиб ичишади, а?

— Ҳа, энди, озгина-озгина олишади-да, — дедим жеркиб беришдан ўзимни тийиб. Ўғлим «Сиз ҳам ичасиз-а?» — деб яна савол берди.

— Ўзинг биласан, бугун туғилган куним. Бизам меҳмонлар билан қиттак-қиттак қиламиз-да, — дедим. Шунда у «Катта бўлсам мен ҳам ичаман, а?» деб қолди. Жоним чиқиб кетди. «Нима деб валдираяпсан, жинни бўлдингми?», — дедим. Ўғлим беғубор кўзлари билан менга тикилди. Шунда киприкларига илиниб турган кўз ёшларини кўриб ғалати бўлиб кетдим. «Ичиб келиб мен ҳам сизни йиғлатаманми? — деди кўзларидан дув ёш оқиб, — кеча маст бўлиб ҳаммамизни сўкканингизда опоқим, бувим йиғладилар...»

Худди бошимга биров тўқмоқ билан тушургандек қарахт бўлиб қолдим. Ким ўргатди бу гапларни унга?! Бу сўзларни ўзини овсарликка солиб айтаётгани йўқ. Ҳаммасини кўриб, билиб юрибди. Балодек ақли бор. Кайфим бўлганда балки шаполоқ тортиб юборган бўлардим. Лекин шунда ҳам сирни бой бермадим. «Ёмон маҳмадона бўпсан, бор ичкари уйга, дарсингни қил», деб меҳмонхонадан чиқариб юбордим-у, диванга ўтириб бошимни чангаллаб қолдим. Уятдан, номусдан бутун вужудим қизиб кетди. Туғилганимга мингдан-минг пушаймон бўлдим. Бирпас шу аҳволда ўтирганимдан кейин шарт ўрнимдан турдим-у, ароқ-коньякларни йиғиштириб, ҳовлининг бир бурчагига олиб бордим-да, ҳаммасини синдирдим. Бир оздан кейин турна қатор бўлишиб улфатлар кириб келишди. Ўтириш бошланди.

Лекин стол устида ичимлик йўқ, сезиб турибман ҳам-маси ҳайрон бўляпти. Ошни суздик. Тоқати тоқ бўлган улфатлардан бир-иккитаси тинчликми, ҳазилингни қўй, ҳеч бўлмаса ошдан олдин юзта-юзта қилмаймизми? — деб қолди. Шунда «биродарлар, дедим ўрнимдан туриб, ўғил бола гап, шу бугундан бошлаб ичишни бутунлай ташладим, гапим рост — дедим. Улар ишонмай мени аския қилишди. Хуллас, туғилган кун ароқ, коньяксиз ўтди. Ичкилик бўлмагандан кейин ўтириш ҳам аллама-ҳалгача чўзилмади, соат ўн бўлмай меҳмонлар тарқалишди. Лекин гапнинг тўғриси икки-уч ойгача ичкиликнинг хумори тутиб юрди. Бироқ шайтонга бўйин эгмадим. Иродам бўшаганда ўғлимнинг «Ичиб мен ҳам сизни йиғлатаманми?» деган сўзлари қуловим остида жаранглаб, «астафурилло» дея дарров ўзимни тутдим. Ота-онамнинг, фарзандларимнинг хурсандликларини айтмайсизми? Мана, шунга ҳам уч йилдан ўтди. Оиламда хотиржамлик, тотувлик, рўзгоримда қут-барака...

Толибжон ҳамроҳининг ҳикояси таъсирида Қўқонга етиб келганини ҳам сезмай қолди. Чорсуга яқинлашгач, автобус бекати яқинида тўхтатиб қўйишни илтимос қилди. У машинадан тушмоқчи бўлиб эшикни очаркан, тараддуланиб беихтиёр чўнтагига қўл солди. Шунда «Хижолат қилманг», деди ҳайдовчи йигит унинг қўлини ушлаб. «Саломат бўлинг ака, раҳмат, омадингизни берсин», деди Толибжон ҳам. Ҳамроҳи майин табассум билан машинага газ бераркан, у томонга хиёл эгилиб хайрлашган бўлди...

Уйга хуфтонга яқин кириб келган Толибжон овқатланиб бўлгач, дам олиш учун хонасига кириб кетмоқчи бўлган эди, онаси тўхтатди.

— Ўғлим, шошмай тур, маслаҳатли иш бор, — деди у дадаси билан маъноли кўз уриштириб олишгач.

Толибжон «тинчликми?» дегандек онасига саволомуз тикилди.

— Энди болам, яна ўша гап. Тенгқурларингни олди иккитадан фарзандлик бўлишди. Ҳамма нарсамиз тахт. Ҳаволар совумасдан тўйингни ўтказайлик.

— Ая, айтганман-ку, ишларимни энди йўлга қўйяпман. Бу йил бўлмаса, янаги йилга.

— Онанга ҳам қулоқ сол, — Собиржон ака хотинининг гапини қувватлади. — Мана, яқинда йигирма

бешга тўддинг. Уканг Тоҳиржон ҳам йигит бўлиб қолди. Ҳамма нарсанинг вақти-соатида бўлгани яхши.

Толибжон нима дейишини билмай тараддудланиб қолди.

— Сенга айтганман-ку, болам, агар кўз остингга олиб юрганинг бўлса ҳам торгинмай айтавер, — ўғлининг сукут сақлаётганини розилик аломати деб ўйлаган онаизор хурсанд бўлиб кетди. — Тунов куни холанг бовчада ўзи билан бирга ишлайдиган Азизахон деган тарбиячи қизни жудаям мақтади. Кечагина ўзим ҳам кўрдим, ойдеккина экан. Бориб бир-икки оғиз гаплаш. Сенга маъқул бўлса, ўн беш куннинг ичида тўй қилиб тушуриб оламиз.

Толибжон севганига етиша олмагандан кейин бошқасига кўнгила қўйишни хаёлига ҳам келтирмаган эди. Чунки у энди ҳаётда ҳеч кимни Ҳилолачалик сева олмаслигини яхши билар, шу боис аламини фақат ишдан оларди. Бир куни... Ўтган йилнинг май ойлари эди ўшанда. Деҳқон бозоридан янгилик дея помидор, бодринг харид қилган Толибжон бекатта яқинлашди-ю, уч ёшлар чамасидаги дўмбоққина болакайни қўлидан ушлаб олган аёлга кўзи тушиб, юраги гурсиллаб кетди. «Ҳилола!!!» Ўша қуралай қора кўзлар... Ўзгармабди. Қайтанга бир оз тўлишиб, юзлари янада тиниқлашибди. Улар бир лаҳза бир-бирларига термилишиб қолишди.

— Яхшимисиз? — Толибжон биринчи бўлиб сўрашди.

— Раҳмат. — Аёлнинг ҳам ранги ўзгарди. Сўнгра ёнидагиларга хавотир билан қараб қўйгач, четроққа ўтди. Толибжон беихтиёр унга эргашди.

— Ўғлингизми?

— Ҳа, — Ҳилола унга гуноҳкорона қараб қўйгач, хижолатомуз жилмайди, — ишларингиз яхшими?

— Тузук, худога шукур, — у шундай дегач, аёлнинг кўзларига қаттиқ тикилди. Ҳилола нигоҳини олиб қочди.

— Толибжон ака, мени кечиринг.

— Бахтлимисиз?

Ҳилола индамай уларга жавдираб қараб турган ўғил-часининг бошини силади. Сўнгра киприклари намланиб:

— Мен сизни бахтли бўлишингизни жудаям хоҳлайман, — деди — Худодан ҳар куни ишларингизга ривож тилайман.

У бир муддат кўзларини ерга тикиб турди-да, секин деди:

— Ҳамма хатларингизни сақлаб қўйганман, сура-тингизни ҳам...

— Кераги йўқ, — Толибжон хавотирга тушди, — хўжайинингизни кўзи тушиб қолса ёмон бўлади. Илтимос қиламан, ёқиб юборинг ҳаммасини.

Шу пайт бекатга автобус келиб тўхтади. Ҳилола унга ўтли бир нигоҳ ташлади-да, ўрилчасини қўлига олди...

Йўловчиларни бағрига олган машина кўздан узоқлашгач, негадир Толибжоннинг кўнглига ғашлик чўқди. «Бахтли бўлса керак», хаёлидан ўтказди у. «Қизиқ, нега гайирлигим келяпти. Худбинлигимми бу? Агар аянчли аҳволда кўрсам хурсанд бўлармидим? Ичимда «Баттар бўл» дермидим? Аҳмоқман. Йўқ, бахтсиз бўлганда янаям эзилардим». Қаердадир ўқиганди: «Сени бахтли кўрмоқ мен учун оғир, бахтсизлигинг эса ундан оғирроқ...»

Толибжон шуларни хаёлидан ўтказаркан, унга умидвор тикилиб турган онасига қараб юраги ачиди. «Оиладан уч ўғил бўлсак, опам ёки синглим йўқ, онамга ҳам қийин».

— Бўпти, — деди кулиб — эртагаёқ бориб ўша сиз айтган ойдеккина қизни кўрганим бўлсин.

— Вой, ростданми? Мана энди ўзингга келдинг, болам. — Онаси шошиб қолди, — албатта сенга ҳам ёқади. Мана, мени айтди, дерсан. Ҳозироқ холангга телефон қиламан. Эртагаёқ сизларни учраштиради.

Ўрта бўйли, думалоқ юзли тарбиячи қиз Толибжонга ҳам маъқул бўлди. Тўй файзли, ширин ўтди. Орадан бир йил ўтиб эса қизалоқлик бўлишди. «Худойимга шукур, мана, қизлик ҳам бўлдик, бу давлатбоши, илойим омадингни берсин», деб онасининг қувончи оламга сифмади. Яхши ният билан тўнғич фарзандининг исмини Диловар қўйишди.

И к к и н ч и ф а с л

1991 йил 1 сентябрь тонги. Шу куни Толибжон ҳар кунгидан барвақт уйғонди.

— Дада, — деди у нонушта пайтида кўзлари чақнаб. — Одамларимиз мустақилликнинг нималигини ҳам яхши тушуниб етишгани йўқ. Ҳеч қандай урушсиз, қон тўкилмасдан-а? Тўғри, бошида балки қийинчиликлар ҳам бўлар. Лекин Ўзбекистонимизни энди бутун жаҳон танийди, тан олади.

— Гапинг тўғри. — Собиржон ака ўғлига мамнуният билан тикилди. — Бундан буён мамлакатимиз учун дунё бағрини очади. Келажак сизларга ўхшаган ёшларники энди.

... Дарҳақиқат бир йил ичида юзлаб давлатлар Ўзбекистонни мустақил республика сифатида тан олди. Ўзгаришлар, ислохотлар даври бошланди. Толибжон универмагда бирга ишлаган Бахтиёржон билан маслаҳатлашиб, давлатдан каттагина миқдорда кредит олишди-да, калготки, пайпоқ тўқиб чиқарадиган цех очишди.

Энди у ишга эрталаб чиқиб кетиб, кеч қайтар, 24 соат ҳам унга камлик қиларди. Албатта, тиришқоқлиги, ишбилармонлиги кўп ўтмай самарасини бера бошлади. Толибжоннинг корхонадаги ишлари юришиб кетди. Давлатдан олган қарзларини узишди. Март ойининг бошларида «Бундайроқ бўлса ҳам миниб турсам», деган ниятда машина бозоридан «Москвич» сотиб олди.

Бир куни азонга яқин майдалаб ёғишни бошлаган ёмғир тушгача ҳам тинмади. Корхона иши билан қўшни туманга бориши керак бўлган Толибжон асил-тапил тушлик қилди-да, йўлга тушди. У шаҳардан чиқиб иши зарур бўлгани учун олдинда ўртача тезликда бораётган кулранг «жигули»ни қувиб ўтди. Орадан беш-олти дақиқа ўтмай бояги «жигули» унинг ёнига келиб йўл четига қиса бошлади. Ҳайдовчилик гувоҳномасини яқинда олган Толибжон «Бу одам жинни бўлганми» дея рулни ўнг томонга бурган ҳам эди-ки, йўл четида кетаётган велосипедли кишини туртиб юборди. У тормозни қаттиқ босиб, машинани таққа тўхтатаркан, юраги ҳовлиқиб пастга тушди.

— Амаки, ҳеч нима қилмадимми?

Толибжон ағдарилиб ётган велосипеддан икки, уч қадам нарида ерга ўтирганича елкасини уқалаётган 50 ёшлар чамасидаги кишини қўлтиғидан олди.

— Машинани эпласанг ҳайдагин-да, кўрмисан ё кайфинг борми?

У Толибжоннинг қўлини итариб ташлаб, ўзи секин ўрнидан турди-да, велосипедини тикка қилди.

— Хайрият, ҳеч нима қилмабди. — Толибжон енгил нафас олди. Сўнгра бояги «жигули» кетган томонга ғазаб билан қараб:

— Амаки, кечиринг, айб мендамас, — деди. — Мени йўл четига қисган машинанинг эгаси мастга ўхшайди. — У шундай дегач, шошиб чўнтагидан дафтарчасини олди.

— Мана, бу ишхонамнинг адреси, телефонимни ҳам ёзиб қўйдим. Балки ҳозир иссиғида билинмаётгандир. Агар ёрдам керак бўлиб қолса, бемалол, идорамга ўтинг ёки телефон қилинг.

Велосипедли киши Толибжон у ўйлаган йигитлардан эмаслигини тушуңди шекилли, чехраси бир оз ёришди.

— Ҳеч нарса бўлгани йўк, — деди велосипедининг у ёқ-бу ёғига қараб қўйгач. — Худо бир сақлади. Майли ука йўлингиздан қолманг.

Толибжон машинага ўтириб, ўн-ўн беш дақиқа юрган ҳам эдики чорраҳа яқинидаги магазин олдида турган таниш «жигули»га кўзи тушди. «Ўша», машинанинг дастлабки давлат белгиси 72 эди. У йўл четида тўхтаб, пастга тушди-да, «жигули»га яқинлашди. Шунда машинадан 5—6 метр нарида ким биландир кулишиб, гаплашиб турган ҳайдовчига — ёши тахминан ўттизлар атрофидаги олифтанамо йигитга кўзи тушди.

— Ассалому алайкум, — деди йигитлар билан қўл бериб сўрашаркан. Сўнгра калитни қўлида ўйнаб турган ҳайдовчига ўтирилди.

— Ака, тинчликми, мени машинангиз билан йўл четига сиқиб чиқарганингизда қочаман, деб, велосипедли одамни туртиб юбордим... хайрият, ҳеч нима қилмади-ю...

— Босиб кетганингда яхши бўларди, — йигит Толибжоннинг гапини бўлди. — Олиб бориб тиқиб қўярдим.

— Нима?! — Толибжоннинг миясига қон тепди. — Кимсиз ўзи?

— Ҳозир биласан кимлигимни.

У шундай дегач, Толибжоннинг билагидан ушлаб «Москвич»нинг ёнига олиб келди.

— Қани, олчи ҳужжатларингни.

Толибжон беихтиёр тех паспорт билан ҳайдовчилик гувоҳномасини олди.

«Жигули» эгаси унинг қўлидан ҳужжатларини юлқиб олиб чўнтагига солди-да, беўхшов тиржайди.

— Энди эмаклаб олдимга борасан, тушундингми?!

У шундай дегач, машинаси томон юрди.

«Ие, бу қанақаси? Ҳам ғарлик, ҳам пешгарлик-ку. Бунинг устига оғзидан гупиллаб ароқнинг иси келиб турибди. Ким бўлса ҳам ўзига! Падарингга лаънат. Осмон қўлида бўлса ташлаб юбормайдими? Андишанинг отини кўрқоқ қўйяпти, шекилли».

У бир лаҳза шуларни хаёлидан ўтказаркан, машинага ўтирмақчи бўлган йигитни тўхтатди.

— Хўп, менга қара, — деди машина олдига бориб, — бу ёққа бер, ҳужжатларимни! Кимсан ўзи?!

— И-е, тилинг бурро-ку, — машинасига ўтирмақчи бўлган йигит шундай деди-ю, қулочкашлаб унинг оғиз-бурни аралаш юзига шапалоқ тортиб юборди. Бундай бўлишини кутмаган Толибжон чайқалиб кетди. То ўзига келгунча эса «жигули» бир зумда кўздан ғойиб бўлди.

— Ҳе, онангни... — Толибжон ёрилган лабидан оқаётган қонни рўмолчаси билан артиб, машинаси эшигини очди. «Ҳозир қувиб етиб бориб абжарини чиқараман».

— Ука, шошманг. — Толибжон келганда «жигули» эгаси билан суҳбатлашиб турган йигит унинг олдига келди. — Қўйинг, ўзингизни босинг. Ўзи шунақанги ўпкароқ йигит. Тенг бўлманг.

— Танийсизми? Ким ўзи у?!

— Қўшни районда ГАИда ишлайди.

— ГАИда ишласа нима бўпти? Фамилиясини биласизми?

— Исми Қудрат, фамилияси Қамбаралиев эди шекилли.

Толибжон машинасига ўтиргач, ўйланиб қолди. «Нима қилай? Тўғри идорасига бориб бошлиғига уч-

райми? Фойдаси бўлармикин? Қарға қарганинг кўзини чўқирмиди. Ўзим аҳмоқ бўлиб қолсам-а».

Шуларни хаёлидан ўтказаркан лоп этиб ёдига Аброр тушди. «Ие, шошма, кўшни районда ишлайди, дедими? Собиқ синфдоши ҳозир тумандаги прокуратурада терговчи-ку. Ҳозироқ олдига бораман».

У прокуратурага етиб келганда соат тўртга яқинлашиб қолган эди.

— Бормисан?! Буржуй. — Аброр у билан кучоқлашиб кўришишди. — Ишларинг қалай фабриканг юряптими?

У шундай дегач, Толибжоннинг шишган лабига кўзи тушиб ҳайрон бўди.

— И-е, нима қилди, дўстим?!

— Муштлашдим, — Толибжон хижолатомуз жилмайди.

— Ҳазилингни қўй, тинчиликми?

У йўлда содир бўлган воқеани қисқача гапириб берди.

— Вой, ҳароми-ей, кайфи ҳам бор эди дейсанми? — Аброр кўзларини катта очиб, Толибжонга тикилди. — Хўп, гап бундай. Ҳозироқ ўтириб прокуроримиз Расулжон Азизовичнинг номларига шикоят-ариза ёз. Ке, ўтир стулга.

— Қанақа бўларкин? — Толибжон пешонасини тирриштирди. — Яхшиси топтириб келсанг ўзим ўғил болачасига расчёт қилиб қўяқолсам...

— Сен гапни айлантирма. Бу ишни иссиғида ҳал қилмасак кейин кеч бўлади. Айтиб қўяй, эртага ҳаммасидан тониб, айбни сенга ағдариб без бўлиб тураверади. Қайтанга ўзинг аҳмоқ бўлиб қоласан.

Толибжон «гапинг маъқул» дегандек бош ирғиб, кўлига қороз, ручка олди.

Аризани прокурор хонасига олиб кириб кетган Аброр зум ўтмай қайтиб чиқди-да:

— Юр, хўжайин ўзингни ҳам сўраяпти, — деди кулиб.

— Оббо, қизиқ бўлди-ю, — Толибжон шишган лабини кафти билан силаб қўяркан ўрнидан турди.

Улар хона эшигини очишди-ю, прокурорнинг ким биландир телефонда гаплашаётганини билиб, остонада тўхташди.

Расул Азизович уларга «кираверинглар» дея ишора

қилгач, телефондаги гапани давом эттирди. «Ҳа, ўша, Қамбаралиев Қудрат, қаерда бўлсаям топтиринг. Ҳозир терговчимиз Абророжон Кимсанов ҳам олдингизга етиб боради».

Прокурор телефонни қўйиб, Толибжон билан қўл бериб сўрашгач Аброрга ўтирилди.

— Ҳозир бошлиғига қўнғироқ қилдим. Ўзингиз гувоҳлигингизда тиббий кўриқдан ўтказинг. Қолганини кейин гаплашамиз.

— Расулжон ака, менга рухсатми? Ишхона билан боғлиқ зарур ишларим бор эди.

— Майли, сиз ишдан қолманг, — прокурор Толибжонга самимий тикилди.

— Ҳар эҳтимолга қарши телефонингизни қолдириб кетинг.

... Эртаси куни нонушта маҳалида эшик тақиллади.

— Ака, бир йигит сизни сўраяпти, — деди хабар олиб келган Тоҳиржон.

— Ким экан?

— Танимадим, — укаси елкасини қисди, — «Жигули» машинада.

Толибжон остона ҳатлаб кўчага чиқиши билан кечаги йигитга — ГАИ ходимига кўзи тушди.

— Ассалому алайкум, ака, — у физилаб келиб икки қўллаб сўрашди. Сўнгра «Мен ҳозир» дея, машинанинг орқа капотини очиб ундан картон қути олди-да, кўча эшик тагига қўйгач, тиржайди.

— Ака, узр, кеча биздан ўтибди, бир марта гуноҳимиздан ўтинг... энди.

Толибжон нафратланиб кетди. Кечагина унга қўл кўтарган, ўзини ҳокими мутлақ деб билган, иложини қилса олиб бориб тиқиб қўйишга ҳам тайёр бўлган махлуқ шуми? Ҳаммаси тушунарли. Ҳозир оёғимга бош ур деса, шу заҳоти тиз чўқади. Нима деса ҳаммасига тайёр. Толибжон шуларни ўйларкан, сўкиб юборишдан ўзини зўрға тийиб.

— Йўғ-е, сизда гуноҳ нима қилади, айтганингиздек ҳозир ўзим олдингизга эмаклаб бормоқчи бўлиб тургандим.

— Кесатманг, ака. Тавба қилдим, деяпман-ку. — У шундай дея шошиб чўнтагидан Толибжоннинг ҳужжатларини олиб қўшқўллаб узатди. — Узр ака, узр.

— Хўп, мақсадга ўтайлик. Мендан нима истайсиз ўзи?

— Аризангизни қайтиб олиб, бир оғиз, «Кечирдим» десангиз бўлди, жон ака. Ўзим етимликда ўсганман. Яқинда унвон беришмоқчийди..

— Етимликда ўсганман, дейсизми? — Толибжон кулиб юборди. Агар ота-онангиз ҳаёт ёки битта-яримта амалдорнинг ўғли бўлганингизда устимга машина солиб бораркансиз-да?

— Энди ака, эгилган бошни қилич кесмайди, дейишади. Бир марта кечиринг, деяпман-ку.

Толибжон ўйланиб қолди. «Ҳа, кеча тавбасига таянган кўринади. Аризамни қайтариб олсаммикин? Йўқ, ўзидан уч-тўрт ёш катта бўлса-да, «ака» деб рўпарасида итдек ялмоқланиб турган бу йигитда заррача орият, ғурур, нафсоният бўлганда кўзларини мўлтиратиб, ёлвориб келмасди. Гуноҳини бўйнига олиб, тақдирга тан берарди. У-ку, ҳақ-ҳуқуқини яхши билади. Ҳеч қачон ўзини ноҳақ хафа қилдириб қўймайди. Лекин унинг ўрнида хокисор, ювош бир йигит бўлганида аҳволи не кечарди? Ҳам калтак еб, ҳам айтганидек эртасига ялиниб олдига борарди. Қилмаган гуноҳига кечирим сўраб, балки узатардиям».

Толибжон шунга ўхшаган орган ходимларидан уч-тўрттасини билади. Шулардан биттаси маҳаллари бошида яшайдиган Қурбонали ака. Нафақага чиқишга олти ой қолганда гуноҳсиз бир йигитни ноҳақ калтаклаб, ишдан ҳайдалган. Уни маҳалладагилар тўй маросимига айтишса айтишади, бўлмаса йўқ. Амалдалигида кўпчиликка ноўрин озор етказган бу одам эл-юрт назаридан қолган.

Албатта, органда ишлаб, хизмат вазифасини ҳалолунок адо этган инсонлар ҳам кўп. Ўзларидан икки эшик нарида турадиган Юнус акани бутун шаҳар танийди, ҳурмат қилади. Ўз вақтида шаҳарда ГАИ бошлиғи бўлиб ишлаган бу одам тантилиги, тўғрилиги билан ном қозонган экан. Ҳозир нафақада, маҳалла оқсоқоли, тўй-маросимларга ҳамиша бош-қош. Қаерга борса иззат-ҳурмат билан кутиб олишади. Лекин қаршисида турган мана бу кимса Қурбонали акалар тоифасидан. У ишдан кетса сохта обрўи бир пул бўлишини, биров бир чақага олмай қўйишини яхши билади.

— Менга қаранг, ака, — деди Толибжон шуларни ҳаслидан ўтказаркан жиддий оҳангда. — Аризамни қайтариб ололмайман. Қонун доирасида ҳал қилишаверишин.

— Нима деяписиз?! — Йигитнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди.

— Бугун бу ишни бир ёқлик қилмасак эртага кеч бўлади, кейин нима деган одам бўламан, кўчада қандай юраман?! Мени тушунинг, қанақанги хизматингиз бўлса айтинг, жон ака!

— Мен ишга боришим керак. Вақтимни олманг. Манави коробкангизни машанангизга юкланг-у, тезда жўнанг бу ердан.

Толибжон шундай деб ҳовлига кириб эшикни ёпди.

— Ким экан, тинчликми?, — Акасининг авзoi бузилганини кўриб Тоҳиржон хавотирга тушди.

— Ҳеч ким, битта ифлос.

... Орадан уч кун ўтгач, эса прокуратурадан Аброр телефон қилиб қолди: — «Қамбаралиев ишдан кетди. Ўзиям олдинга бориб итдек ялингандир-а?» Толибжон бир оз ачинади.

— Барибир яхши бўлмабди.

— Нимага ундай дейсан? Қамалмай қолганига ҳам шукур қилсин. Бўпти, йўлинг тушса олдимга кир, гап-лашамиз.

* * *

Рауф омборхонани қулфлаб, фабрика дарвозасидан чиққанда соат бешга яқинлашиб қолган эди. «Нима қилиш керак? Қоронғи тушишига яна икки соат бор. Яхшиси бильярдхонага бориб, бир икки қўл ўйнайди. Вақтни ўтказишнинг яхши йўли шу. Маликанинг уйига келишилганидек шомдан кейин боради».

Тўғри, унинг кунни хоҳлаган пайтида бемалол уйига кириб борадиган жазманлари ҳам бор. Лекин улар бошқа. Бундан уч ой олдин фабрикадаги лабораторияда ишлайдиган Маликанинг эридан ажрашганини эшитиб ҳайрон бўлган эди. «Қанақанги аҳмоқ, ландовур эр экан? Шундай келишган лобар аёлни ҳам қўйворадими?» Лекин орадан кўп ўтмай «Маликани эри бош инженер билан ушлаб олганмиш» деган мишмиш тарқади. Бироқ Малика ўша-ўша, сир бой бермади. Очилиб-сочилиб юраверди.

Баланд бўйли, келишган қадди-қоматига ҳар қандай уст-бош ярашадиган Рауф ўзининг қаддини биларди. Шу боис кўзини сузган ҳар қандай аёлни кетидан эргашиб кетавермас, ўзининг дидига мос ке-

ладиган жувонларгагина қармоқ ташлар, уларни илинтириш учун пулни аямасди.

Ҳарбий хизматни тугатиб, бир йиллик бухгалтерия курсини битирган бу йигитни ҳокимиятда ишлайдиган тоғаси шаҳардаги ип йигирув-пайпоқ тўқув фабрикасига омборчиликка жойлаб қўйди. Табиатан уddaбурон, муомалали Рауф беш-олти ойдаёқ ишини эплаб кетди. Орадан икки йил ўтгач, «жигули» машинаси сотиб олди, «Быткомбинат»да ишлайдиган хушрўйгина чевар қизга уйланди. Ҳозир икки ўғилнинг отаси.

Укаси Равшан уйлангач, «дом»га кўчиб ўтган Рауф бир-икки йилдан кейин кичикроқ бўлса ҳам ҳовли сотиб оламан, деган ниятда эди. Лекин кейинги пайтларда фабриканинг иши орқага кетди. Бир пайтлар олти мингга яқин ишчи ишлайдиган корхонада ҳозирга келиб бор-йўғи бир ярим мингга одам ишляпти. Шундай бўлгандан кейин даромад ҳам ўзига яраша.

Рауф Маликани домига илинтириш учун роса бир ой ҳаракат қилди. Ўзидан уч-тўрт ёш кичик бўлган бу лобар жувон ҳар сафар ғамза билан кулиб муомала қилса-да, мақсадга ўтиши билан гапни бошқа ёққа бурар, лаққа балиқдек қўлидан сирғаниб чиқиб кетарди.

Ниҳоят бутун тушлиқдан қайтаётиб, тасодифан яна юзма-юз келиб қолишди.

— Маликахон, — деди Рауф унинг сутга чайилгандек тиниқ, оппоқ, юзига, оққушникидек чиройли бўйнига суқ билан тикилиб.

— Охири мани ўлдириб, кейин қутуларкансиз-да.

— Вой нима қилибман? — Малика шарақлаб кулди. Кейин жоду кўзларини муғамбирона сузди.

— Рауф ака, мени ҳеч нарсани сезмайди деб ўйлайсизми? Сизга шунчаси камлик қиялтими?

— Сиз унақанги миш-миш гапларга ишонманг. Масалан мен сиз тўғрингизда ким ёмон гапирса ўша заҳотиёқ сўкиб бераман.

— Раҳмат, — Малика жилмайди. — Шунинг учун ҳам сизни ҳамиша ҳурмат қиламан.

— Бўлмаса гап бундай, эртага бирор жойга бориб, бир-икки соат гаплашиб ўтирайлик. Агар сизга ноқулай бўлса уйланингда бориб қўя қоламан. Мени тўғри тушунинг, шундоқ дўстона.

— Эртага иложи йўқ.

— Нимага?

— Сабаби... — Малика бир лаҳза индамай турди-да, жилмайди. — Эртага туғилган куним.

— Ана холос! Ростданми? — Рауф беихтиёр унинг билагидан ушлади. — Табриклайман. Албатта бораман.

— Иложи йўқ, — Малика бош чайқади. Аям, опамлар, яна уч-тўртта дугоналарим келишади. Яхшиси бошқа кун.

— Менга қаранг, битта гап айтайми?, — Рауф бундай имкониятни қўлдан чиқаргиси келмади. — Олдиндан айтиб қўяй, фақат «йўқ» демайсиз.

— Айгингчи?

— Туғилган кунингизни бугун уйларида нишонлайлик. Эртага эрталабдан машинам сизни хизматингизда. Бозор-ўчарни биргаликда қиламиз.

Малика бир оз ўйланиб турди-да:

— Бўпти, лекин шомдан кейин боринг. Қўшниларнинг олдида ноқулай.

У шундай дея «дом»нинг қаердалигини тушунтирди.

... Бильярдхонада икки соатга яқин бўлган Рауф кечки соат еттиларда машинасини миниб, озиқ-овқат билан савдо қилувчи магазин олдида тўхтади. «Енгилроқ харажат қилиб оламан», ўйлади у машинадан тушаркан. Тилимга бойла. Чиқимнинг каттаси эртага бўлади. Ҳа, майли, арзийдиган аёл. Бундан кейин қўлдан чиқармайман.

... У машинасини «дом» ёнидаги «стоянка»га қўйиб қўлида пакет билан иккинчи қаватга кўтарилгач, қўнғироқни босди. Орадан бир дақиқа ўтмай эшик очилиб, остонада барқут халат кийиб олган Малика пайдо бўлди.

— Келинг, кираверинг. — У Рауфнинг қўлидан пакетни олди-да, четга ўтиб йўл берди. — Залга ўтаверинг.

У ичкарига кириши билан гиламда машинада ўйнаб ўтирган уч ёшлар чамасидаги дўмбоққина болакайга кўзи тушди.

— Қани, полвон, бу ёққа келинг-чи, — Рауф бола-ни кўтариб диванга ўтирди. — Отингиз нима?

Болакай нотаниш «амаки»га бир лаҳза жавдираб қараб тургач, — Жасуй! — деди чучук тил билан. Шу пайт ошхонадан чиққан Малика столга дастурхон ёзди.

— Нима қилардингиз, шунча нарсани кўтариб келиб. Анча овора бўлибсиз.

Малика шундай дегач, Рауфнинг тиззасида ўтирган ўғилчасига меҳр билан тикилди-да:

— Дадаси билан ажрашганимиздан кейин ичикиб касал бўлиб қолди, — деди. — То тузалгунча «бир нима бўлиб қолса-я», деб юрагим ёрилиб, ўлай дедим. Хайрият, ўғиб кетди. Ҳозир эсидан чиққан, дадасини сўрамайдиам.

Орадан ўн дақиқа ўтмай, «бўлди, кўп овора бўлманг» дейишига қарамай, Малика чиройли қилиб дастурхон тузади.

— Мана энди ўтирсак бўлади, — деди аёл Рауфнинг рўпарасидаги креслодан жой олгач. — Паловни ҳам дамлаб қўйдим. Йигирма минутда тайёр бўлади.

— Рауф Жасурни яна гиламга ўтқазиб, стол устидаги коньякни очди. Сўнгра шампан виносини қўлга олган эди, Малика қўймади.

— Уни очмай қўяверинг. Эртага ўртоқларим билан ичамиз.

— Сиз-чи, мен билан озгина олмайсизми?

— Майли, менга ҳам коньяк қуйинг. Лекин номига сиз билан уриштириб қўйиш учун.

— Мана бу бошқа гап! — Рауф хурсанд бўлиб кетди. У қадаҳларга коньякдан қуйгач, Маликага тикилди. — Мана шуни сизнинг соғлигингиз учун, фарзандингиз Жасурбекнинг катта йигит бўлиши учун оламиз, қани...

У шундай дегач, қўлидаги қадаҳни охиригача ичиб, шоколаддан газак қилди. Улар бир оз суҳбатлашиб ўтиришгач, Рауф яна қадаҳларни тўлдирди.

— Вой, менга бўлди, — деди Малика қўлидагини четга суриб. — Сиз ҳам кўп ичманг, рудасиз-а?

— Ҳеч нима қилмайди. Қоидани бузмай, секин кетаман, ҳеч ким тўсмайди.

Яна бир марта олинг, кейин бўлди, сизга бошқа қўймайман.

У шундай дея Маликага ҳам коньякдан озгина қуйди-да:

— Битта гап сўрасам хафа бўлмайсизми? — деди аёлнинг кўзларига тикилиб.

— Нима демоқчисиз?

— Аввал қўлимиздагини ичиб олайлик, кейин ай-таман. Қани, сиз ҳам бир нима денг.

Малика ўйланиб қолди.

— Нима десамикин? — деди у қўлидаги қадаҳга термилиб. Кейин Рауфга қараб маъюс жилмайди. — Келинг, мана шуни оилангиз ҳамиша мустаҳкам бўлиши учун, доимо фарзандларингизга бош-қош бўлиб юришингиз учун олайлик.

У шундай дея қўлидаги қадаҳни бўшатиб, пиёладаги «Кола»дан ҳўплади-да, йигитга термилди.

— Ана энди, айтинг гапингизни?

— Биласизми, — деди Рауф коньяк тўла қадаҳни охиригача ичиб, столга қўяркан. — Агар мен эрингизни ўрнида бўлганимда сиздек гўзал, дилбар аёлни бошимда кўтариб юардим. Маликахон ажрашибди деган гапни эшитганимда, қанақанги эркак экан у?.. деб хайрон бўлганман.

Малика бирдан маъюс тортди. Сўнгра бир муддат ўйланиб тургач:

— Рауф ака, мана сиз билан тўрт-беш йилдан буён бир жойда ишлаймиз. Кунда, кунора кўришиб турамиз. Қани айтинг-чи, мени бирор марта бегона одамнинг машинасига ўтириб кетганимни кўрганмисиз?

— Йўқ, кўрмаганман, — Рауф бош чайқади.

— Бўлмаса эшитинг, — Малика шундай дея соатга қараб қўйгач: — Ие, ош ҳам дам ебди-ку, аввал овқатланиб олайлик, кейин гапириб бераман, — деди. Зум ўтмай у ҳовури чиқиб турган паловни чинни лаганга солиб дастурхонга қўйди. Рауф унинг пазандалигини мақтади. Аёл мамнун жилмайди. Ошдан кейин бир пиёладан чой ичишгач, Малика ҳасрат дафтари очи.

— Эрим билан севишиб турмуш қурганмиз, — деди у чойдан пиёлага қуйиб, Рауфга узатаркан. — Даврон акамнинг хусусий фирмалари бор эди. Бир-биримизни ниҳоятда яхши кўрардик. Ўғлимиз Жасурбек туғилгандан кейин оиламизга яна файз кирди. Лекин бир куни... Эрталаб соат ўнлар эди. Телефон жириглади. Трубкани кўтарсам, «Кечирасиз, бу Даврон акамнинг уйларими?», деб сўради бегона аёл. «Ҳа» дедим. «Сиз кимлари бўласиз?». «Оилалари». «Биласизми, синглим, сизга бир гапни айтиб қўяй», — деди нота ниш аёл. «Фирмада бухгалтер бўлиб ишлайдиган Кимё-

хон деган аёл эрингизни бошини айлангириб юрибди. Мен сизга яхшилик қилмоқчиман. Эҳтиёт бўлинг, уни бу йўлдан қайтаринг. Бўлмаса эрингиздан ажраб қоласиз». Мен, «Сиз кимсиз? Қаердан телефон қилипсиз?» демоқчи бўлган эдим, аёл трубкани қўйиб қўйди. Ўша пайтдаги аҳволимни сиз тасаввур ҳам қилолмайсиз. Худди устимдан биров муздек сув қуйиб юборгандек бўлди. Чунки мен Даврон акамга Худога ишонгандек ишонардим. Нима қилай? Ишдан келишлари билан ёқаларидан бўғиб эшитган гапларимни айттайинмикан, деб ўйладим. Кейин бу фикримдан қайтдим. Чунки биламан, эрим қиёматдаям тан олмайди. Балки турмушимизни бузмоқчи бўлган битта-яримта душман пул бериб, бегона хотинга телефон қилдиргандир. Буларнинг ҳаммаси ҳийла-найрангдир деб ҳам ўйладим. Ўша куни худди қасдлашгандек хўжайиним уйга кечаси соат 12 ларга яқин келди. Сабабини сўрасам, «... Меҳмонлар билан чойхонада эдик» деб қўяқолди. Лекин мен ишонмадим. Бирга ётганимизда худди димоғимга бегона бир аёлнинг ҳиди урилгандек бўлди. Кечаси билан тўлғониб чиқдим. Эрталаб у кишини ишга кузатиб қўйгач, «Албатта бунинг тагига етаман» деб аҳд қилиб қўйдим. Аввало Кимёхоннинг кимлигини секин суриштирдим. Ёши мен билан тенг бўлган бу аёл ҳақиқатдан ҳам хўжайинимда бухгалтер бўлиб ишларкан. Беш-олти ой олдин битта боласи билан эридан ажраган экан. Бир куни аёлнинг изидан бориб «дом»ининг қаердалигини ҳам билиб олдим.

Декабрь ойининг охирлари эди. Даврон акам телефон қилиб, «Бугун уйга кечроқ бораман, ишим кўп, хавотир олманг», дедилар. Сирни бой бермай, «Хўп, бемалол ишларингизни битириб келаверинг», дедим. Кечқурун соат ўнларга яқин ўғилчамни қўшнимга олиб чиқиб бердим-да, «Илтимос, қараб турунг, аямнинг товлари қочиб қолибди, бирров ўтиб хабар олиб келаман» дедим-у, таксига ўтириб тўғри Кимёхонларнинг «дом»ига бордим. Қарасам шундоқ подъезднинг рўпарасида машинамиз турибди. Ўша ерда юрагим тўхтаб қолишига озгина қолди, «дод» деворай дедим. Бир кўнглим шартта тепага чиқиб иккаласиниям шармандасини чиқармоқчи бўлдим. Кейин бир оз ўйлаб туриб бу шаштимдан қайтдим. Чунки кўшнилари чиқса шармандалик. Тўғриси номус қилдим. Изгиринда бир

соатдан кўпроқ машина ёнида турдим. Бир пайт подъезддан Даврон акамнинг қораси кўринди. Эрим машина олдига келди-ю, мени кўриб «тахта» бўлиб қолди. — Малика, сизмисиз, нима қилиб турибсиз бу ерда? — деди саросимага тушиб. «Машинангизга қоровуллик қилиб турибман» дедим ўзимни зўрға босиб. «Қани кетдик...»

Уйга кириб боргунимизча бир-биримизга чурқ этмадик.

«Ҳорманг» — дедим рўпарама-рўпара ўтирганимиздан кейин. Шунда кўзларимдан тирқираб ёш чиқиб кетди.

— «Малика, сиз унақанги ёмон хаёлга борманг. Мен сизга ҳозир ҳаммасини тушунтириб бераман». Даврон акам шундай деб елкамга қўлини қўйди. «... Ишхона билан боғлиқ баъзи ҳужжатларни бухгалтеримиз билан кўриб чиқдик. Ишонмасангиз эртага бориб ўзидан сўранг..» Мен елкамдан қўлини силтаб ташладим-да, шкафдан шартта Қуръон китобини олиб қўлига бердим. «Гапингиз рост бўлса, у билан ётганим йўқ, ёлгон гапираётган бўлсам мана шу Қуръон урсин, ўғлимнинг ўлигини тепасида ўтирай», деб қасам ичинг дедим. Эрим лом-мим деёлмай қолди. Кейин бирпас бошини эгиб турди-да, — «Малика, мени кечиринг, энди бошқа у аёлнинг олдига бормайман, ишонинг» деди. Шунда ўрнимдан туриб, унинг кўкрагига жоним борича муштладим. «Энди қандоқ қилиб мен сиз билан битта кўрпада ётаман, бундан буён қиёматдаям мен сизга ишонмайман» дедим ўкириб йиғлаб.

— Менга қаранг, ўзингизни босинг, — деди Даврон акам мени кучоқлаб, — сизни, ўғлимизни жонимдан ортиқ яхши кўраман. Хўп, гуноҳимни бўйнимга оламан, адашдим, бир марта кечиринг, энди...

Ўша куни бирга ётганимиз билан қўл теккизмадим. Эрим кўнглимни олмоқчи бўлиб, «Малика, мен руҳан, қалбан ҳамиша сиз билан биргаман, хўп, шайтон йўлдан уриб, бир-икки марта у билан ётган бўлсам қуруқ жисмимни, танамни вақтинча бағишлаганман холос», деб файласуфлик қилди. Иккаламиз ҳам тонггача ухламай чиқдик.

Эрталаб Даврон акам ишга кетгандан кейин «Тўхта, шошмай тур, бир таъзирингни берай», дедим ўзимга-ўзим. Бош инженеримиз Нўъмонжон ака анчадан буён

менга хушомад қилиб юрарди. Лекин худо ҳақи кўнглимда унга нисбатан ҳеч нима йўқ эди. Эримга хиёнат қилишни хаёлимга ҳам келтирмаганман.

Ўша куни ўғилчамни божчага бермадим. «Сал иситмаси борга ўхшайди» деб аямга ташлаб, кейин ишга ўтдим. Тушлиқдан кейин Нўъмон акага телефон қилиб — «Кеч соат бешларда машинангизда бир жойга ўтиб келайлик» деб илтимос қилдим. Бечора инженеримиз шошиб қолди. «Хўп бўлади, Хитойга десангиз ҳам олиб бориб келаман» — деди суюниб. Хуллас, кеч соат бешларда Нўъмон ака билан хўжайинимнинг идораси томонга йўл олдик. Фирмага 20—30 метр қолганда машинани тўхтатдим. «Шу ерда озгина кутайлик, ҳозир битта ўртоғим келади, уни ҳам олволайлик», дедим. Ниятимдан инженернинг хабари йўқ. Бир оздан кейин идорадан Даврон акам чиқди. Мен «Кетаверайлик, дугонам чиқмайди, шекилли» дедим. Машинада шундоққина эримнинг олдидан ўтдик. Шунда атайлаб ойнадан қарадим. Хўжайиним кўрди. Нўъмон ака мени онамларникига ташлаб қўйди. Икки соатча у ерда ўтирдим-да, ўғлимни олиб уйга кетдим. Борсам, Даврон акамнинг авзойлари бузук, мени кўриб ранглари оқарди. «Қаерларда юрибсиз?!» дедилар ғазаб билан тикилиб. «Онамларникайдаим» дедим бепарволик билан. «Мен кўрманми, кимнинг машинасида юрувдинг», деди эрим вазоҳат билан тепамга келиб. «Ҳа, йўлда инженеримиз Нўъмон ака учраб қолди, уйимизга ташлаб қўйди» дедим. «Мен ўлганманми, нега бегона одамнинг машинасида юрасан?! Телефон қилсанг ўласанми, бирга борардик». Эрим шундай деб билагимни қаттиқ қисди. «Қўйворинг, нима, менга ишонмайсизми?» — дедим алам билан. «Мен ҳам руҳан, қалбан ҳамиша сиз билан биргаман» дейишимни биламан, юзимга урилган қаттиқ тарсакидан гиламга ағдарилиб тушдим. «Ифлос!» Даврон акам шундай дедию, эшикни тарақлатиб ёпиб чиқиб кетди. Қўрқиб кетган ўғлим чирқираб йиғлаб юборди. Шунда ҳаддан ошириб юборганимни тушундим. Лекин аламимдан, хуморимдан чиққан эдим. «Ҳа, пичоқни аввал ўзингга ур, оғримаса бировга. Қалай бўларкан», дедим ичимда. Кейин «Майли, келишса ҳаммасини тушунтираман, ҳийла қилганимни айтаман» деб хаёлдан ўтказдим-да, овқатга унадим. Орадан икки соат ўтди. Ошни дам-

лаб қўйганман, қани энди хўжайинимдан дарак бўлса. Хавотир ола бошладим. «Қасд олмай ман ўлай» деб ўзимни қарғадим. Соат ўн иккиларга яқин эшик очилди. «Хайрият» деб ўрнимдан турган эдим, остонада эрим билан турган қўшнимиз — Қобил акага кўзим тушди. Даврон акамнинг кўзлари қизарган, анчагина кайфлари бор. Келинлар, ҳозир дастурхон ёзаман, ош ҳам ланж бўлиб кетди дейишимни биламан, менга қара, мана, гувоҳ Қобил аканинг олдида айтяпман, энди сандақанги хотиним йўқ, уч талоқ қўйдим, тушундингми? — десалар бўладими. Ишонасизми, ҳушимдан кетиб қолай дедим. Даврон акам шундай деб яна эшикни тарақлатиб ёпиб чиқиб кетдилар. Бир оздан кейин ўзимга келиб бошимни чангалладим. Ҳаммаси тамом, ўзимни оқлашга, халолу поклигимни исботлашга минг уринганим билан фойдаси йўқ, фишт қолипдан кўчган эди...

Қўшнимиз Қобил ака бўлса хангу манг, нима қилишини билмай остонада серрайиб қолибди. «Ие, сизларни нима жин урди, ўзи, келин? Бунақа бўлишини билганимда уйларингга умуман қадам босмасдим. Давронжон «Ака юринг, бир минутга уйга кирайлик деганига... Ўзим ҳам ҳайрон бўлувдим-а?!» — дедилар худди ўзлари гуноҳкордек минг хижолат билан. Хуллас, шунақанги ишлар бўлиб, суд орқали ажрашдик.

Малика ҳақидаги миш-мишларга ишониб юрган Рауф аёлга ачинди.

— Ҳақиқатан ҳам Нўъмон ака билан ораларингда ҳеч гап бўлмаган экан, нимага эртасига эрингизга ҳаммасини тушунтирмадингиз?

— Мен сизга айтдим-ку, фишт қолипдан кўчган эди. — Малика шундай дегач, кўзларига ёш олди. — Ўшандан кейин келиб қолар, деб уч кун кутдим, уйга қайтмади. Ишхоналарига борсам, мен билан гаплашишни умуман хоҳламадилар. Шундан кейин уйимизга бориб, йиғлаб-йиғлаб аямга ҳаммасини гапириб бердим. Онам бечора — «Эй, нодон болам-а, жудаям катта хато қилибсан», деб куйиб кетдилар. Ўша куниёқ دادам Даврон акамнинг олдиларига ўтиб бор ҳақиқатни айтиб бердилар. Кейин Масжидга бориб имомга учрашган эдик, имом домла, «Уч талоқ қўйган бўлса қайта никоҳлашга йўл йўқ. Ягона чораси қизингизни кимгадир узатасиз. Бир муддат бошқа одам билан яшаб

ажрашса, ундан кейин ўзининг эрига яна никоҳлаш мумкин», дебди. Даврон акамнинг феълени яхши билман, бировга тегиб чиққанимдан кейин қиёматдаям мени қайта хотин қилмайди.

— Энди битта гап айтаман, лекин хафа бўлмай-сиз, — Рауф шундай дегач, муғамбирона кулди. Ҳалиги гапларингизга юз фоиз ишонаман. Лекин эрингиздан ажрашганингиздан кейин сизни инженернинг машинасида бир-икки марта кўрдим. Ё ногўғрими?

— Гапингиз рост, — Малика маъюс жилмайди. — Ўшандан кейин Нўъмон ака орқамдан соядек эргашиб, ҳеч ҳоли-жонимга қўймади. Барибир бўлган иш бўлган эди. Сизга ёлғон гапириб нима қиламан. Уч-тўрт марта учрашдик, кейин у одамни умуман ёнимга йўлатмадим. Сабаби, Нўъмон акада гуноҳ йўқ бўлсам, барибир шу воқеа сабаб бўлиб оиламиз бузилди. Яхшиям инженеримиз Фарғонага кўтарилиб кетди. Бўлмаса ариза ёзиб ишдан бўшамоқчийдим.

Малика шундай дегач, машиначасини бағрига босганича гиламда ухлаб қолган ўчилчасига кўзи тушди.

— Ие, гап билан бўлиб қарамабман. Мен ҳозир.

У Жасурни эҳтиёткорлик билан ўрнига ётқизиб чиққач, яна Рауфнинг рўпарасига ўтириб:

— Мана шунақанги гаплар, — деди чехрасига жиддий тус бериб. — Хўжайинимни йўқотганимдан кейин, шу ўтган беш-олти ойнинг ичида кўп нарсага тушундим. Ҳозир тан олиб айтадиган бўлсам ҳақиқатдан ҳам аҳмоқлик қилган эканман. Аслида кечирим керак эди. Кеча собиқ синфдош дугонам Раъно билан учрашиб қолдик. Яқин икки соатча ўтириб ҳасратлашдик. «Эҳ, Малика, ногўғри қилгансан» деди у ҳам. Агар ҳар бир аёл эрининг қадамини пойлайверса, «Хўжайинимни ушлаб олдим» деб ажрашаверса, биласанми, унда нима бўларди? Дунёдаги хотинларнинг ярми бева қоларди. Мана, ўзимдан мисол. Касалхонада ишлайдиган қўшнимиз Сафияхон опа бир куни «Эрингиз бизда медсестра бўлиб ишлайдиган Наргизани бир-икки марта машинасида олиб кетди. Кўз-қулоқ бўлинг», деб қолди. Суриштирсам, ҳақиқатан учрашиб туришар экан. Ўзим ҳам бир марта машинасида кўрдим. Уйга келганда йиғладим, сиқтадим, ялиндим. Худога шукур, ҳозир яхши. Агар ажрашсам ёки аччиқма-аччиқ мен ҳам юриб кетсам, кимга зиён? Ҳозир иккинчи болага ҳомиладорман. Эртадан кейин фарзандларим катта бўлса, минг

тўғри бўлганим билан ёлғиз аёлнинг уйига совчилар ҳам ўйлаб келишади. Дурустроқ оиланинг қизини келин қилмоқчи бўлсанг «Отаси ким экан, қаерда ишларкан?», деб суриштиради.

— Бўлди энди, кўп сиқилаверманг, — деди Рауф. Бошқа гапдан гаплашайлик. Ҳали ёшсиз, барибир кимгадир яна турмушга чиқасиз, ҳаммаси яхши бўлиб кетади.

У шундай дея ўрнидан туриб Маликанинг елкаларига қўлини қўйди.

— Мана, сизгаям дардларимни тўкиб солдим. Аёл шундай дегач, унинг қўлларини елкасидан олди. — Айтганингиздек дўстона ўтирдик. Энди секин уйингизга борволинг. Келинойим кўзлари тўрт бўлиб кутиб ўтиргандир.

Рауф ўйланиб қолди. «Ҳақиқатан ҳам яқинлаштиргиси йўқми, ёки уни синамоқчи бўляптими?..»

Тўғри, дўстона ўтирамиз, деганди. Бу ёғи катта кетиб, эртага бозорни бирга қиламиз, деб ваъда бериб қўйди. Бу булоқни бўйига бориб, сув ичмай қайтишдек гап-ку.

Рауф шуларни хаёлидан ўтказаркан, ўйчипинг ўйи битгунча таваккалчининг иши битибди, қабилада иш тутмоқчи бўлди.

— Биласизми, ҳозир битга гап эсимга тушиб қолди, — деди у. — Армияда Риштонлик Баҳодир деган йигит билан бирга хизмат қилгандик. Беш минут бўш вақт топди, дегунча ўтириб дафтарчасига шеър ёзарди. Ёки шеър ўқиб берарди. Шоирларнинг сал девонароқ бўлишини ўшанда билганман. Лекин кўнгли очик, беғубор йигит эди. Хуллас, ўқиб берган шеърларидан икки мисраси эсимда қолган. Мана, эшитинг-а,

*— Тун билан аёлни ёлғиз қолдирмоқ,
Гуноҳлар ичига энг оғир гуноҳ,*

— Қалай, яхши гапми?

Малика бирдан маъюс тортди.

— Тўғри, топиб айтибди, деди.

Сўнгра Рауфга ишва билан тикилди. — Лекин мен ёлғиз эмасман, ана ўғилчам бор.

— Биринчидан, ўғлингиз ухлаб ётибди, иккинчидан, бу гапни шоир бошқа маънода айтган.

— Ҳазиллашдим. Нима демоқчи бўлганини тушуниб турибман.

Малика шундай дегач, бир муддат ўйланиб қолди. «Нима қилай, яхши гап билан секин уйига жўнатиб юборайми? Ё... Эртага ўртоқларидан битта-яримтасига мақтанса-чи? Яна гап кўпаяди.

Лекин Рауф ака бачкана, майдагап йигитларданмас. Ҳақиқатдан ҳам ёқтиради. Икки ойдан буён кўнглига йўл топиш учун ҳаракат қилиб юрибди. Ҳозир нима деса барига тайёр».

У шуларни хаёлидан ўтказаркан, қалбида ёнган эҳтирос ўти аланга ола бошлади.

— Эртага вақтингиз бемалолми? Бозорни бирга қиламизми? — Малика муғамбирона тикилди.

— Айтдим-ку, менда гап битта бўлади, — Рауф энгашиб унинг бўйнидан ўпди.

— Шошманг. Йигитнинг чўғдек лаби аёлнинг бутун вужудини жимирлатиб юборди. — Нариги «дом»дагиларга кўринади. У ўрнидан турди-да, балкон томондаги дераза пардасини тортиб қўйди. Сўнгра Рауфга ўтла бир нигоҳ ташлади-да, ванна хонага кириб кетди.

Орадан 10—15 дақиқа ўтгач, ёмғирдан кейинги атиргулдек ловиллаб, яна рўпарасида пайдо бўлди. Рауф беихтиёр ўрнидан туриб унинг ёнига келди-да, белидан қучоқлади.

— Тўхтанг, худди уйланмаган йигитлардек бунча шошасиз. Боринг, аввал ювиниб чиқинг...

* * *

Товар айирбошлаш учун Ашқободга борган Толибжон мўлжалдаги ишлари вақтида битмай бир ҳафта қолиб кетди. Эрталаб поезддан ҳориб тушиб, аввал ишхонага ўтди. Тушга яқин «Уйга тезроқ борай, қизларимни соғиндим», деган ўйда таксига ўтирди. Кўча дарвозаси ёнида машинадан тушиши билан вазоҳатли қиёфада турган хотинига рўпара бўлди.

— Юз марта айтганман, бу гадоиваччаларга бу ерда тўп ўйнаманглар деб, — Азизахон кўчанинг нариги юзида тўпланиб турган 5—6 та болаларга қараб ўқрайди. У шундай дегач, Толибжонга ўгирилиб қошларини чимирди, — мунча йўқ бўлиб кетдингиз? Уч-тўрт кунда келаман, деган эдингиз-ку.

— Ҳой, менга қаранг, — деди Толибжоннинг таъби хира бўлиб, — хотин деган аввал одамга ўхшаб саломлашади, «дадаси ҳорманг, яхши бориб келдингиз-

ми, ишларингиз битдими?» дейди. — Қанақанги одам-сиз? Эшиқдан кирмасдан қопасиз-а? Юринг уйга.

Улар ҳовлига киришгач, хотини ён бериш ўрнига яна авж қилди.

— Менга қаранг, нимага «қопасиз» деяпсиз. Сизга ит бўлиб қолдимми?! — Оббо, — Толибжон сўрининг бир четига омонат ўтирди. — Ўйнагани кетганим йўқ, иш билан юрибман. Саломингизга яраша гапирдим-да. Ундан кейин нимага қўшнининг болаларини га-дойваччалар, дейсиз?

— Кўрмайсизми қулоқсизларни?!

Азизахон бир оз паст келди.

— Буларга дарвозамизнинг таги стадионми? Ҳар куни обеддан кейин шу аҳвол, бақир-чақир, тўполон.

— Нима бўлгандаям, «гадойваччалар» деган гапни бошқа эшитмай. Боринг, тушликка бирор нима қилинг. Поезда дурустроқ овқатланганим йўқ.

Толибжон шундай дегач, меҳмонхонага кириб ечинди-да, диванга чўзилди. «Кейинги бир йилнинг ичида хотини ўзгариб қолди. Ўзини худди министрнинг қизидек тутади. Қайнотаси бор-йўғи оддий дурадгор. Бозор кунлари мол бозорида далоллик ҳам қилади. Тўғри, кейинги беш-олти йил ичида унинг ҳам иши юришди. Цехни кенгайтирди, қўшни Қозоғистон, Қирғизистон давлатларидаги хусусий фирмалар билан алоқа боғлади. Банкда, анчагина маблағи бор. Икки йил олдин янги «Нексия»лик бўлди. Худога шукур, ўтган йили мана шу ҳовлини сотиб олиб, деярли бошқатдан қурди. Лекин ҳар куни кечқурун яратгандан йўлдан адаштирмаслигини, ишларининг ривожини сўрайди. Мана, ўзи кўриб турибди. Беш-олти сўм пул топиб босартусарини билмай қолганлар яна зиёнга кириб, хонавайрон бўлиб ўтирибди. «Даврим келди», деб ичкиликка, маишатга берилганларнинг охири вой. Лекин хотинига нима жин уряпти. Маҳаллага янги кўчиб келганларида Азизахон, эсингизда бўлсин, энг аввало қўни-қўшнилар билан муроса қилинг, яхши гапиринг деб қайта-қайта тайинлаганди. Йўқ. Барибир қулоғига олмабди».

Тўғри, унга ҳам осонмас. Иккинчи қизини туғаётганда уни худо бир қайтиб берди. Буйрагида қаттиқ шамоллаши бор экан, кетиб қолишига озгина қолди. Азизани туғуруқхонадан олиб чиқишаётганида даво-

лаган врач уни кабинетига чақириб «Ука, бир гапни сизга очиқ айтиб қўяй, энди ўзини эҳтиёт қилсин, бундан кейин туғиш умуман мумкинмас», деганди. Ушанда Толибжоннинг кўнгли зимистон бўлиб кетганди. Сабаби, у ҳеч бўлмаса битта ўғиллик бўлишни жудаям хоҳларди. Тўғри, қиз ҳам фарзанд. Уларни жонидан ортиқ кўради. Лекин барибир ўғилнинг ўрни бошқа. Эртадан кейин қизлари палахмон тошидек бировнинг уйига бориб тушади. Улардан бири ўғил бўлганда, ёши улғайиб куч-қувватдан қолганида фирмани бошқарарди. Ўша куни у шуларни ўйлаб, беихтиёр кўзларига ёш келди. Кейин «ношукурчилик бўлмасин, астаффурилло», деб тавба қилди. Худо хоҳласа қизларимни муносиб жойларга узатаман. Яхши, баъмани куёв қайси ўғилдан кам, деб ўзига тасалли берди.

Толибжон шуларни ўйлаб, майли, кўнгли ўксик, деб хотинига қаттиқ гапирмасди. Азизахон «Бўлди, ишламайман, боғчадаги болаларнинг қий-чувини юрагим кўтармаяпти», деганида «Майли, ихтиёрингиз» деди. Лекин кейинги бир-икки йилнинг ичида хотинида калондимоғлик, кибр, унча-мунча одамни менсимаслик илатлари пайдо бўлди. «Кераги йўқ, улар сизнинг тенгингиз эмас», дейишига қарамай, шаҳардаги беш-олтита казо-казоларнинг хотинлари гапига қўшилди. Бир куни «Ҳалиям бўлса уларнинг ўтиришига борманг», деганда, «Ишламасам, нима уйда сиқилиб ўлайми?», деди кўз ёш қилиб.

Мустақилликдан кейин ўтган саккиз йил ичида ҳаёт Толибжонга кўп нарса ўргатди. Хориж сафарларида бўлди, таниш-билиш орттирди.

Ўтган йилнинг куз ойлари эди. Москвага кетаётиб, поездда Улуғбек исмли андижонлик бир йигит билан «купе»да бирга бўлди. Ёши тахминан ўттизлар атрофидаги ҳамроҳи дилкашгина экан. Оппоққина, кўзлари кулиб турган рус аёлини, бу Галя, «хотиним» деб таништирди. Толибжон «Жуда яхши, бир-бирларингга муносиб экансизлар», деган бўлса ҳам кўнглидан «шундай йигитга тегаман деган ўзбек қизлар кўп-ку?». «Ҳа, энди ишқ савдоси, юрагидан урган бўлса керак» деган ўй ўтди.

Шомдан кейин ҳамроҳлари биргаликда овқатланишгач, Галя «Мен қўшни купеда бўламан, Светанинг олдиди», — деб уларни холи қолдирди.

— Ака, «бу йигит нега русга уйланганикин», деб ҳайрон бўлаётгандирсиз?, — Улугбек унга чой қуйиб узатгач, жилмайди.

— Йўқ, нега энди, — Толибжон сир бой бермади. Гап миллатда эмас. Бахтли, тинч-тотув яшасаларинг бўлди-да.

— Биринчи хотиним ўзбек эди. Андижондан, шаҳарнинг ўзидан уйлангандим, — деди ҳамроҳи юрагини ёзиб. Ўзим етимликда ўсганман. Армиядан келганимдан кейин ҳадеганда ишим юришпавермади.

Маҳалламизда Сайёрахон деган тижоратчи хотин бор эди. Бир куни аммам «Улугбек, Сайёрахон сени куёв қилмоқчи», деб қолдилар. «Қанақасига?», ҳайрон бўлиб сўрадим. «Қанақасига бўларди, Маҳбубахон деган ўртанча қизи бор-ку, танийсан, ўшани сента бермоқчи». Шунда ўрта бўй, оқ-сарикдан келган қиз кўз ўнгимга келди. Нима дейишимни билмай қолдим. Чунки тўй дегани ўз-ўзидан бўлмайди. Қолаверса муқим бир ишнинг тайини йўқ. «Бу ёғидан ташвиш тортма», дедилар аммам фикримни уққандек. Тўйингга атаб йигиб қўйган унча-мунча нарсаларим бор. Қариндош-уруғлар ҳам қўл қовуштириб ўтиришмайди. Кўпчилик бўлиб ўтказиб юборамиз. Акагинамнинг ҳам руҳлари шод бўлади».

Аммам шундай деб кўз ёши қилдилар. Хуллас, тўй бўлиб ўтди. Хотиним билан икки йилча яхши яшадик. Бу орада битта қизчалик ҳам бўлдик. Қайнонам ниҳоятда устакор, мол-дунёга ҳирс қўйган хотин эди. Ҳар ўн беш кунда тижорат ишлари билан Амирликка ё Ҳиндистонга бориб келарди. Оилада унинг гапи гап эди. Қайнотам бечора у нима деса «Хўп бўлади, онаси», деб қўл қовуштириб турарди. Мен хотиним билан жаҳон бозоридаги дўконимизда хориждан келтирилган моллар билан савдо қилардик. Уйланганимнинг учинчи йили «Жигули» сотиб олдик. Гапнинг тўғриси, машинанинг пулини деярли қайнонам берди. Юзаки қараганда ҳамма нарса рисоладагидек эди. Лекин қайнонамнинг, хотинимнинг менга бўлган муомаласидан «Сен етимчани биз одам қилдик» деган миннат, таъна доимо сезилиб турарди. Энди оила, рўзгорда баъзан келишмовчиликлар бўлиб туради. Бир куни нимадандир гап чиқиб хотинимни сўқдим. Шунда у «Менга қаранг, менга уйланганингизда ким эдингиз?!...

Энди жир битиб, тилингиз чиқиб қолдим...», деди ўдағайлаб. Хуллас, ўша куни аразлаб, уйига кетиб қолди. Эртаси куни эрталаб уйга важоҳат билан қайнонам кириб келди. «Хув, гадойвачча», деди менга қўлини пахса қилиб, «Қизимни нимага сўқдинг?! Қорнингни тўйғизиб, машина миндириб қўйганимга раҳматингми бу?!» Мен «Ая, қизишманг, айб мендамас, қизингиз билан юзлаштиринг», десам ҳам гапимга қулоқ солмади.

«Гап шу, бундан буён қисиб юрасан, тушундингми?» деди у буйруқ оҳангида. Аслида қизим «оёғимни яла», деса, айтганини қилишинг керак». Ишонасизми, алангам чиқиб кетди. Сўқворишдан ўзимни зўрға тийиб ичкари уйга кириб кетдим.

Ўша куни тушга яқин қизчамни кўтариб, хотиним кириб келди. Гапирмадим. Менга беписанд менсимай қарашидан «Ўл-а, даминг ичинга тушиб кетибди-ю, шу ҳолинг боракан, нима қилардинг, каттачилик қилиб» деган маъно бор эди. Кечқурун билан ўйлаб-ўйлаб охири бир қарорга келдим. Эрталаб барвақт уйғондим-да, «Тур, кийин, уйингга борамиз» дедим хотинимга. У ҳайрон бўлиб менга бир қаради-ю, важоҳатимни кўриб индамай олдимга тушди. Қизчам иккаласини машинамга ўтказиб, тўғри қайнонамнинг олдига бордим. «Мана, бу машинангизни калити. Мана бу қизингиз, ўзингизга буюрсин, Оллоху акбар» дедим-у, орқамга қайтдим. Қайнонам «Ҳой Улуғбек, ҳой ўғлим, тўхтанг, кўрнамаклик қилманг», деганича қолди. Эртасига уйга ҳовлиқиб аммам кириб келдилар. «Вой, нима бўлди, ўзи? Сайёрахон олдимга эрталаб келиб ҳазилакам гапларни гапирмади», дедилар мендан хафа бўлиб. «Сени нима жин урди?». «Аммажон, бошида ўзи бу иш нотўғри бўлган экан» — дедим юрагим қонга тўлиб. «Майли, қотган нон билан, доғ сув ичиб кун кўрай. Лекин беминнат бўлсин. Миннатли ошдан беминнат тош яхши».

Аммам, ниҳоятда ақли, мулоҳазали аёллар. Менга бирпас термилиб турдиларда, «Унчалик бўлса майли, болам, ўзим ҳам сезиб юрувдим. Ҳали ёшсан, тенгингни топасан, бахтинг очилиб кетади», дедилар кўз ёш тўкиб. Хуллас, шундан кейин хотиним билан ажрашдик. Икки йилгача уylanмай юрдим. Ўтган йилнинг куз ойларида кўричак бўлиб, касалхонага тушиб қолдим. Галя билан

ўша ерда танишганмиз. Медучилищени тугатиб, уч йилдан буён шу ерда ишларкан. Бир-биримизни ёқтириб қолдик. Галя ёшлигида отадан етим қолган экан. Хуллас, ихчамгина тўй қилдик. Худога шукур, тагимда машинам бўлмасаям, бировдан тили қисиклик жойим йўқ. Москвада хотинимнинг холалари яшайди. Тўйга айтишган. Ҳозир ўша ёққа кетаяпмиз. Вақтингиз бемалол бўлса, биз билан юринг, улар беш-олти ой олдин Андижонга келиб кетишган. Самимий, яхши одамлар.

— Раҳмат, тўйни яхши ўтказинглар, — дедим очиқ кўнглилик билан. — Тўғри қилибсиз. Йигит кишини оиласи олдида ҳеч қачон тили қисик бўлмаслиги керак.

— ... Дадаси, овқатни сузаяпман. Хотинининг ошхонадан чиққан овози Толибжоннинг хаёлини бўлди. У ташқарига чиқиб, қўлини ювди-да, олма дарахти тагига қўйилган сўрига ўтирди. Хотини хонтахта устига ёзилган дастурхонга ҳовури чиқиб турган қовурмани қўяркан, сўради:

— Эрталаб Бахтиёр ака телефон қилганди. Ишхонада кўришдиларингми?

— Йўқ, идорага ўтсам налогга кетибди.

Толибжоннинг қорни оч эди. Лекин беш-олти қошиқ овқат егач, негадир иштаҳаси бўғилди.

— Бўпти, мен кетдим.

— Овқатланганингиз шуми?

Эрининг кайфияти бузилишига у сабабчи бўлганлигини сезган Азизахон ичида ўзини койиди. «Айб ўзимда ҳақиқатдан ҳам одамга ўхшаб кутиб олмадим».

Толибжон машинасини гараждан олиб чиқди. Азизахон дарвозани очди. У «Нексия»ни ўртача тезликда бошқариб бораркан, хотинининг «Бахтиёр ака телефон қилганди» деган гапини эслади. Яқинда, Ашхободга кетмасдан бир ҳафта олдин холи қолишганда Бахтиёржон кўнглини ёзиб қолди. «Мана яқин етти йилдан буён бирга ишляпмиз», — деди у бир оз хижолат оҳангда. «Кам бўлганим йўқ. Яқинда укам билан маслаҳатлашдик. Шаҳар четидаги маъмурий бинолардан бири бўш экан. Шуни ижарага олмоқчимиз. Хуллас, алоҳида, ўзимиз мустақил, ишлаб чиқариш фирмаси ташкил қилсак, деган ниятимиз бор. Яна сиз ўйламанг...»

— Нега энди... — Толибжон унинг гапини бўлди. — Бемалол, беҳижолат. Қанақанги ёрдам керак бўлса бераман.

Толибжон Бахтиёржонга шундай деган бўлса ҳам, аслида ундан ажрагиси йўқ эди. Чунки, фирмани ташкил қилишгандан буён бирга ишлаб келаётган бу йигит ҳалол, тўғрисиўз, қинғирлик, алдамчиликни билмасди. Шу боис қаерга борса ҳам ишхонадан қўнгли тўқ эди.

Хаёл билан светофор рўпарасида тўхтаган Толибжон йўлни кесиб ўтаётган йигитга қўзи тушди. «Рауфми? Ҳа, ўша, параллел синфда бирга ўқишган». У зангори чироқ ёниши билан чорраҳани кесиб ўтиб, машинани сал ўнгга олиб тўхтади-да, элгашиб олиб эшикни очди.

— Рауф, ўтир, қаерга боряпсан?

— Ие, Толибжон, қарамабман, — Рауф машинадан жой олгач, қўл узатди. — Ишларинг яхшими?

— Дуруст, ёмонмас. Толибжон унга қараб жилмайди. — Ўзинг нима қиляпсан. Ҳалиям «ЧПК» дамисан? Машинангни минмабсан?

Рауф бир лаҳза сукут сақлаб турди:

— Машинани яқинда сотдим, — деди тушкун кайфиятда. — Фабрикадаги аҳволни ўзинг яхши биласан. Ҳозир ишчиларнинг сони ҳаммаси бўлиб мингтагаям бормайди. Шунақа бўлгандан кейин тирикчилик ўзига яраша-да.

Толибжон унинг сўзларини тинглаб бораркан «ярқ» этиб хаёлига бир фикр келди. «Рауфни ўзимга ишга олсамчи... Бахтиёр мустақил бўлиб чиқиб кетса, ишончли бир ёрдамчи керак-ку. ЧПКда яқин ўн йилдан бери ишлайди. Энг муҳими, бегонамас. Синфдош бўлмасаям, ҳар ҳолда параллел ўқишган». У шуларни хаёлидан ўтказаркан:

— Менга қара, — деди Рауфга ўгирилиб. — Битта таклиф бор. Мен билан бирга ишламайсанми?

— Рост гапиряпсанми? — Рауф унга ишонқирамай қаради. Чунки у Толибжоннинг иши юришганлигини, кўп нарсага қурби етишини яхши биларди.

— Ишонмаяпсанми? — Толибжон кулди. — Ахир битта мактабда ўқиганмиз. Хўш, нима дейсан?

— Яхши бўларди, — Рауф хурсанд бўлиб кетди.

— Бўлмаса гап бундай. Бугун жумами? Душанба

куни эрталаб идорамга ўт. Маслаҳатлашиб оламиз, ҳозир сени қаерга ташлаб қўйай?

— Овора бўлма, мен шу ерда тушиб қоламан. Ана-ви аптекадан онамга дори олишим керак.

Рауф машинадан тушиб қоларкан, Толибжонга мин-натдорчилик билан қараб қўйди.

* * *

Азизахон эрини кузатиб, дарвозани ёпгач, негадир кўнглига ғашлик чўқди. У сўрига қайтиб ўтириб, овқатдан уч-тўрт қошиқ олди. «Кейинги пайтларда негадир юрагим тор бўлиб қолди», хаёлидан ўтқазди у пиёладаги чойдан бир-икки хўплагач. «Қизларимни ҳам сал нарсага жеркиб ташлаяпман. Янаям эрим босиқ, кўнглимга қарайди. Бошқа одам бўлганда шу бутунги муомаламга қулоғимнинг тагига шапалоқ тортиб юборарди. Менга нима бўляпти ўзи? Биаламан, Толибжон акага осонмас. Эркак кишининг дарди ичида бўлади. Хўжайини ўғиллик бўлишини қанчалар орзу қиларди. Врач «бошқа туғиш мумкинмас», дегандан кейин бир ҳафта-ўн кунгача ўзини қўйгани жой тополмай юрди. Мана, иккинчи қизини туққанигаям ўн бир йил бўлди. Каттаси Диловар янаги йилга мактабни битиради. Тўғри, дадаси қизларини жонидан ортиқ кўради. Лекин Азиза, аёл қалби билан сезади. Ўғиллик бўлиш эрининг юрагида бир умр армон бўлиб қолди».

Кўча эшик очилиб, ҳовлида кичик қизи Дилнозанинг пайдо бўлиши унинг хаёлини бўлди.

— Ассалому алайкум!

— Ваалайкум ассалом, келдингми қизим. Ке, ўтир, совумасдан овқатни еб ол. Мен бувингдан бирров хабар олиб келай. Ўн беш кун бўлди, уйга ўта олганим йўқ. Қозонда овқат бор. Опанг келса, сузиб есин.

... Онаси эшиқдан кириб келган Азизани ўпка-гина билан қарши олди.

— Мунча дарагинг йўқ. У қизи билан кучоқлашиб кўришаркан, бошини сарак-сарак қилди. — Бир ой бўлди, қорангни кўрсатмайсан. Кейинчалик она керак бўлмай қоларкан ўзи.

— Вой, ая, нимага унақа дейсиз?, — Азизахон тузалган дастурхон тўрида ўтирган бегона аёлга, ёши тахминан етмишдан ўтган, сочлари қордек оппоқ юз-

кўзларидан нур ёғилиб турган хотинга хижолатомуз қараб қўйди. — Бугун роппа-роса ўн беш кун бўлди. Ўтган ҳафтада келмоқчийдим, куёвингиз командировкага кетиб қолдилар. Ашхободдан бугун эрталаб келдилар.

— Ҳа, майли. Тинч-омон ўтирибсизларми ахир, Диловар, Дилнозалар ҳам яхшими? Невараларимниям соғиндим. Охирги марта уйингга борганимда кўрганимча.

Онаси шундай дегач, уларга жилмайиб қараб турган меҳмонга ўтирилиб:

— Меҳри опа, бу катта қизим, Азизахон, — деди. — Ҳув, бир келганингизда мактабда ўқирди. Ўшанга ҳам мана ҳаш-паш дегунча йигирма йил бўлибди. Ҳозир сизни эслолмаяпти.

У шундай дегач, қизига изоҳ берди:

— Холанг илгари, урушдан кейинги йилларда биз билан қўшни туришган. У пайтларда мен 5—6 яшар қизча бўлганман. Холанг ҳозиргина қизиқ бир воқеани гапириб турувдилар. Азиза ёнларига ўтир, сен ҳам эшит.

Меҳрихон пиёладаги чойдан хўплагач, бир муддат сукут сақлаб турди-да, ҳикоясини давом эттирди.

— Хуллас, «эрга тегмайман» деб оёқ тираб олганим билан барибир мажбур қилиб узатишди. Ўша пайтда роппа-роса ўн етти ёшда эдим. Мен куёв деганда 25—26 ёшлардаги қора қош, келишган йигитни тасаввур қилардим. Базм тутаб, маросимлар ўтгандан кейин янгалар иккаламизни ёлғиз қолдиришди. Не кўз билан қарайки, рўпарамда ёши 30—35 лар атрофидаги мўғул-башара, ранги заҳил бир одам ўтирибди.

Ишонасизми, дод деворай дедим. Онамнинг, опамнинг ялиниб ёлворишлари, дўқ-пўписалари билан зўрға бир ойга чидадим. Май ойининг охирлари эди. Бир куни азонда ўрнимдан турдим-да, бир парча қозога «Мени қидириб овора бўлманглар. Агар топиб, яна мажбурлаб, бу ерга олиб келмоқчи бўлсаларинг, ўзимни ўлдираман», деб ёзиб ёстиғимнинг устига қўйдим-да, бир сидра уст-бошимни тугун қилиб, тўғри вокзалга бордим. Мақсадим бундан икки йил олдин Мирзачўлга кўчиб кетган холамнинг оилаларидан паноҳ топиш эди. Хуллас, бир амаллаб поезднинг «обший» вагонига жойлашдим. Поездда кетаяпман-у, юрагим така-

пука. Хаёлимда хатни ўқиган ота-онам, эрим худди орқамдан қувиб келишаётгандек. Икки соатча юрганимиздан кейин поезд қаердадир ярим соатча тўхтади. Шунда рўпарамга бир йигит келиб ўтирди. Ишонасизми, худди тасаввуримдаги йигит. Қора қошлари бири-бири билан туташган. Думалоқ оқ юзига мўйлови жудаям ярашган, кўзлари кулиб турибди. Биз бир-биримизга бир лаҳза термилиб қолдик. Кейин мен шошиб кўзимни олиб қочдим-да, тугунни маҳкам бағримга босиб, юзимни поезд ойнаси томонга ўгириб олдим. Орадан қанча вақт ўтди билмайман. Бир пайт «синглим, қаерга боряпсиз?» деган мулойим товунидан бир чўчиб тушдим. Ўгирилиб қарасам, бояги йигит менга самимий, жилмайиб қараб турибди. «Мирзачўлга, холамникига» дедим. «Бундан кейин узоқ йўлга бир ўзингиз чиқманг» деди йигит меҳрибонлик билан. Вагонда йўловчилар кўп эди, бошқа гаплашмадик. Поезд Тошкентга етиб келгач, йигит ўрнидан турди.

— «Мана, биз манзилимизга етиб келдик», — деди у менга кулиб қарагач, худди эски танишлардек. — «Поезд бу ерда ярим соатга тўхтайди. Юринг мен билан, сув-пув ичиб чиқасиз, қорнингиз ҳам оч қолгандир, пастда ҳамма нарса бор». Ўша пайтларда ҳеч балога ақлим етмайдиган содда қиз бўлганман-да. Бехтиёр ўрнимдан туриб унга эргашдим.

Пастга тушганимиздан кейин «Сиз шу ерда кутиб туринг, мен ҳозир», — деди-ю, беш-олти дақиқа ўтмай икки шиша минерал сув, сомса кўтариб келди. Тик турганча тамадди қилаётиб, яқинроқ танишдик. Йигит андижонлик, исми Шарифжон экан. «Амаким Тошкентда туради, мен тенги ўвиллари бор, ўшани уйлашапти, тўйга келяпман», — деди. Гап орасида «ўйларинг Қўқоннинг қаерида, қайси маҳаллада турасиз?», деб сўраб қолди. Нима дейишимни билмай довдираб қолдим. «Яқинда, бир ой олдин тўйим бўлган, уйдан қочиб кетяпман», деган гапни қайси тил билан айтаман. «Энди уйга қайтиб бормаيمان, Мирзачўлдаги холамларникида яшайман» дедим. Шу пайт поезднинг жўнайдиган вақти бўлиб қолди. «Менга қаранг, Меҳрихон», деди шунда у шошиб. «Бўлмаса холангизни адресини беринг». У йигит шу сўзларни айтиб, менга шунақанги илтижо билан термилдики, ғалати бўлиб кетдим. Холамларнинг қаерда туришларини айтдим-у, «Хўп, хайр

деб, вагонга қайтиб чиқдим. Поезд қўзғалгандан кейин секин дераза ойнасидан ташқарига қарадим. Шунда яна кўзимиз кўзимизга тушди. Шарифжон ака имошора билан менга нималарнидир тушунтирмоқчи бўлди. Лекин англамадим. Негадир кўзларимдан дув ёш тўкилди.

Холамларникига шомга яқин кириб бордим. Эрхотин мени кўриб, аввалига ҳайрон бўлишди. Кейин «Чиллалик келин бемаврид нега келдийкин» деб, саросимага тушиб қолишди. Мен йиғлаб-йиғлаб бор гапни айтиб бердим. Шунда холам «Вой ўлмасам, бу қандай шармандалик, опамни тириклай гўрга тиқибсанку?!» деб йиғлашга тушди. Кейин, «Майли, бўлар иш бўлибди, эртагаёқ ўзим уйингга олиб бориб қўяман», дедилар. Мен «Энди ҳеч қачон Қўқонга қайтиб бормайман, мажбур қиладиган бўлсангиз, ўзимни ўлдираман», дедим. Шундан кейин поччам иккалалари маслаҳатлашиб, эртасига азонда холамнинг ўзлари Қўқонга жўнадилар. Бир кундан кейин холам аям билан опамни бошлаб кириб келишди. Онам бечора «Аввал мени ўлдириб, кейин кетсанг бўлмасмиди?!», деб йиғладилар. Опам бўлса, «Етти маҳаллага бизни шарманда қилдинг, уятсиз», деб урворгудек бўлдилар. Маълум бўлишича эрим эрталаб хатга кўзи тушиши билан онасини олиб, тўғри бизникига борибди. Келиб қолар, деб бир кун кутишибди. Кейин мелисага хабар қиламиз, деб туришганда холам бориб қолибди. Эрим бор гапни эшитганидан кейин, «Шунақа бўлса, бугундан бошлаб мени унақанги хотиним йўқ, жавобини бердим», дебди. Хуллас, ўша куни ҳаммамиз алламаҳалгача ўтириб маслаҳатлашдик. Мен, «Ўламан обло қайтиб Қўқонга бормайман», деб оёқ тираб туриб олдим. Шундан кейин онам «Майли, бир-икки ой шу ерда тура турсин. Дадасининг ҳам ҳозир ниҳоятда жаҳллари чиққан. Борса аччиқ устида бирор кори ҳол қилиб қўйишдан ҳам тоймайдилар», — деб қолишга розилик беришди. Шундан кейин холамларникида яшаб юрдим. Уларнинг икки қизи, икки ўғиллари бор эди. Каттаси Эркинжон энди ўн бир ёшга тўлган. Мен эса тайёр дастёр. Холамнинг жони кириб қолди. Бир куни холи қолганимизда, «Гапнинг тўғриси, ўша сўхтаси совуқ сира сени тенгинг эмасди. Мен бошидаёқ қарши бўлганман, ажаб қилдинг. Ҳали ўн гулингдан бир гулинг очилгани йўқ, бахтингни топиб кетасан», дедилар.

Бир куни тушликка овқат қилаётсам, кўча эшик тақиллади. Очсам, иккита бегона хотин. Улар менга бирров бошдан-оёқ рамз солишгач, ёши элликлар атрофида бўлган буғдойранг аёл, «Қизим, Сиз Меҳрихон бўлсангиз керак, адашмадимми?» деб, сўраб қолди. Мен «Ҳа», дедим ҳайрон бўлиб. Кейин, «Кираверинглар, холам уйдалар» дедим. Улар меҳмонхонада икки соатча ўтиришди. Мен чой дамлаб, кириб-чиқиб юрдим. Холам уларни кузатиб қўйгач, «Меҳри, қани бу ёққа келчи», дедилар. Мен ҳайрон бўлиб рўпараларига ўтирдим. Холам бир муддат кўзимга тикилиб турдилар-да, «Шарифжон деган йигитни танийсанми?», деб сўраб қолдилар. Аввалига «Қанақанги Шарифжон?» дедим-у, бирдан поездда танишган йигит ёдимга тушиб, «Вой», деб юбордим. Кейин бўлган воқеани холамга гапириб бердим. «Бўлмаса гап бундай», дедилар холам афсус билан бош тебратиб. Халиги аёллар Шарифжоннинг онаси билан аммаси экан, совчиликка келишибди. «Совчиликка» деган гапни эшитиб, юрагим «шув» этиб кетди. «Ахир у йигит бир ой бўлсаям рўзғор қурганимни билмайди-ку? Вой ман ўлиб қўя қолай. Холамларникини айтмасам бўларкан». Шуларни хаёлимдан ўтказарканман, уятдан ер ёрилмади-ю, ерга кирмадим. «Хуллас, мен уларга ҳаммасини тушунтирдим», дедилар холам маъюс тортиб. Мен Шарифжон акани бир кўришда ёқтириб қолган бўлсам ҳам ўзимга ўзим «Энди қиз бола бўлмасам, уйланмаган йигит мени олармиди» деб уни унутишга, ўйла-масликка ҳаракат қилардим. Совчиларнинг келиши эса ярамни яна янгилади. Холамнинг гапларидан кейин индамай ичкари уйга кириб кетдим-да, ёстиққа юзимни босиб хўнграб ййғладим.

Орадан ўн кун ўтди. Ҳозир ҳам худди кечагидек ёдимда. Чоршанба куни эди. Тушликни қилиб, энди-гина дастурхонни ййғиштирган эдим, совчилар яна кириб келишди. Лекин бу сафар улар узоқ ўтиришмади. Холам келган «меҳмон»ларни очиқ чеҳра билан кузатиб қўйгандан кейин, елкамдан қучиб, «Меҳри, бахтинг очиладиганга ўхшаб турибди», дедилар кулиб. Мен «тушунмадим, бу нима деганингиз?» дедим юрагим дукуллаб. Шунда холам мени рўпараларига ўтказиб, «Гапларимга яхшилаб қулоқ сол. Шарифжон рўзғор кўрганингни эшитгандан кейин ҳам майли, ба-

рибир шу қизга уйланаман, деб оёқ тираб туриб олибди. Онаси ниҳоятда бамаъни, тушунган аёл экан. Менинг, синглим, учта қизим бор. Шарифжон яккаю ягона ўғлим. Балки икковининг тақдири қўшилгандир. Майли, дадаси билан ҳам маслаҳатлашиб олдик. Лекин битта илтимосимиз, Меҳрихоннинг рўзгор кўрганлигини ҳеч ким билмай қўяқолсин. Шанба куни ўзи келади. Шарифжон билан юзма-юз ўтириб, яхшилаб гаплашинглар, деб таъинлаб кетишди. Тушундингми энди? Қани айт, ўзинг нима дейсан?..»

Меҳри хола пиёладаги совиб қолган чойдан ҳўплагач, бир муддат сукут сақлаб турди-да, саргузаштини ҳикоя қилишда давом этди.

— Мен сизга айтсам, сингилжон, ўша пайтдаги ҳолатимни тасаввур ҳам қилолмайсиз. Гапнинг тўғриси қулоқларимга ишонмасдим. Наҳотки у йигит бир кўришда мени шунчалик севиб қолган бўлса? Наҳотки чимидиқ кўрганимни била туриб ҳам уйланмоқчи?

«Ҳа, тилинг танглайинга ёпишиб қолдимиз? Нимага индамайсан?» Холам шундай дея биқинимни бир чимдиб қўйдилар-да, секин, у йигитни сеҳру жоду қилиб, ақлу хушидан айириб қўйибсанку, дедилар муғамбирона тикилиб. Кейин юзларига жиддий тус бериб, насихатомуз гап бошладилар. «Меҳри, энди менга яхшилаб қулоқ сол. Бутун пайшанбами? Шарифжон икки кундан кейин бу ерга келаркан. Ҳаммасини очиқ-ойдин гаплашиб олишимиз керак. Агар ҳақиқатдан ҳам қарори қатъий бўлса, мениям у йигитнинг олдига қўядиган шартларим бор. Чунки бу умр савдоси. Эртадан кейин пушаймон бўлиб «Сен менга жувон теккансан» деб юзингга соладиган бўлса ҳеч ҳам керакмас, ёпиқлик қозон ёпиқлигича қолгани маъқул. Гапларимга тушунгандирсан? Бўпти, мен бирров бозорга ўтиб келаман. Сен яхшилаб ўйлаб кўр».

Холам кетганларидан кейин қандай қарорга келишни билмай, икки ўт орасида қолдим. Бир томондан Шарифжон акани мен ҳам бир кўриб, гаплашганда ёқтириб қолгандим. Бошимга қўнаман деб турган бахт қушини учуриб юборгим келмас эди. Иккинчи томондан эса, холамнинг гапларини ўйлаб, ҳақиқатдан ҳам бир кун келиб, қиз тегмаганимни таъна қилса-чи, деган фикр қўнглимга вашлик, қўрқув соларди. Хуллас, икки кунгача ўйлаб ўйимга етолмадим. Шанба

куни ҳар кунгидан барвақт туриб ҳовлини, кўча эшик тагини супуриб, сув сепдим. Ҳеч нарсадан хабарлари йўқ поччам бўлса ҳайрон. Ўша куни нонуштани қилиб бўлганимиздан кейин холам иккаламиз ёлғиз қолдик. Чошгоҳга яқин кўча эшик оҳиста тақиллади. Шунда юрагим худди кўксимни ёриб чиқиб кетаётгандек туюлди. «Тур эшикни оч», — дедилар холам менга қараб. «Йўқ, ҳозир ўлиб қоламан, ўзингиз боринг» — дедим-у ўрнимдан туриб, ичкари хонага кириб кетдим. Уйга кирдим-у жонимни ҳовучлаб, дераза ойнасидан секин ҳовлига қарадим. Холам кўча эшикни очиб, бир муддат туриб қолдилар. «Бошқа одам шекилли, хайрият» дедим-у бирдан хаёлимга Шарифжон ака умуман келмаса-чи, айнаиб қолган бўлса-чи, деган фикр келиб, йиғлаб юборай дедим. Шу пайт ҳовлида холам пайдо бўлдилар. Кейин улардан уч-тўрт қадам орқада келаётган йигитга — Шарифжон акага кўзим тушди-ю, ҳаяжондан бошим айланиб, кўзларим тиниб кетди. «Меҳрихон қасрдасан?» — дедилар сўрига тўшалган кўрпачага ўтиришгач. Мен ўзимни зўрға қўлга олиб, секин ташқарига чиқдим. Шарифжон ака менга кўзлари тушиши билан ўрнларидан турдилар. Саломлашганимиздан кейин бир лаҳза бир-биримизга термилиб қолдик. «Меҳри, аканга дастурхон ёзмайсанми? Бор, чой қўй, ундан кейин дарров овқатга унна, дедилар холам. Мен сўрига дастурхон ёзиб, чой келтириб қўйдим-да, ошхонада сабзи-пиёз артишга тушдим. Лекин бутун фикру хаёлим Шарифжон акада. Холам билан нимани гаплашаётганикин. Ҳақиқатан ҳам шу йигит мени бахтиммикин? Шуларни ўйларканман, тез-тез ўғринча деразадан ҳовлига қараб қўярдим. Сезиб турибман, холам шартларини айтяпти. Шарифжон акам қўлларини кўксиларига қўйиб, маъқул ишораси билан нималардир деяпти. Хуллас, палов дам егунча ҳам уларнинг олдиларига чиқмадим. Бирга тушлик қилганимиздан кейин холам «Сизлар чой ичиб, гаплашиб ўтиринглар, мен қўшниникига — Ҳамро холангникига чиқиб келай», деган баҳонани қилиб, бизни ёлғиз қолдирдилар. Холам кетганларидан кейин янаям ҳаяжонланиб, доддираб қолдим. Қани энди бошимни кўтариб қарай олсам. «Меҳрихон» дедилар Шарифжон акам самимий оҳангда. Ҳаммасидан хабарим бор. Холангиз билан келишиб олдик. Ўзингиз нима дейсиз? Розимисиз? —

деб сўрадилар. Шунда нимагадир кўзларимдан дув ёш оқди. «Ие, ана холос» дедилар кулиб. Нима, гапларимдан хафа бўлдингизми? Йўқ, дедим шоша-пиша кўз ёшларимни артиб. Бўлмаса менга бир кулиб қаранг-чи? Мен ердан кўзимни узмай жилмайдим. Мана бу бошқа гап. Хуллас, холангизни ҳамма шартларини қабул қилдик, дедилар ҳазил-мутойиба оҳангида. Ўзингизни ҳам менга айтадиган гапларингиз бордир? Мен нима дейишимни билмай қолдим. Кечаси билан ўйлаб чиққан мулоҳазаларимнинг қани энди бирортасини айтолсам. «Менга қаранг» дедилар Шарифжон акам шунда худди кўнглимдагини сезгандек юзларига жиддий тус бериб. «Мен сизни ҳеч қачон хафа қилмайман, кўнглингизни ранжитадиган сўз ҳам айтмайман, тушундингизми».

Шу пайт кўча эшиги очилиб, холам кириб келдилар. Биргалашиб чой ичганимиздан кейин, Шарифжон акам кетишга рухсат сўрадилар. У кишини кузатиб қўйганимиздан кейин холам менга қараб «Меҳри, мен ҳамма гапни айтдим, гапнинг рости тилло йигит экан. Ўзларинг ҳам келишиб олдиларингми?» деб сўрадилар. Мен уялиб ерга қарадим. Бўлмаса, энди бундай қиламиз, бугун поччанга бор гапни айтаман. Эрталаб саҳар Қўқонга жўнайман. Мен сени бахтинг учун қўлимдан келган ҳамма ишни қиламан. Хотиржам бўл. Уйингдагиларни албатта кўндираман. Юрагим сезиб турибди, кўрасан, ҳаммаси яхши бўлади.

Холам кетганларидан кейин келишларини юрагимни ҳовучлаб кутдим. Орадан бир кун ўтди, дараклари йўқ. Иккинчи кун минг хаёлга бориб тонггача ухламай чиқдим. Шомга яқин кечки овқатга уннаётсам бирдан кўча эшиги очилиб, ҳовлида холам пайдо бўлдилар. Меҳри, қани суюнчини чўз — дедилар менга кўзлари тушуши билан кучоқ очиб. Гапнинг тўғриси уят-аңдишани ҳам йиғиштириб қўйиб, холамни маҳкам кучоқлаб олибман. Опамни кўндиришку қийин бўлмади, лекин поччам — даданг сендан қаттиқ хафа бўлган эканлар, деб гап бошладилар сўрига ўтиришлари билан. Аввалига, билганларингни қилинлар, мени унақанги қизим йўқ, деб тўнларини тескари кийиб олдилар. Яхшиям амакинг — Аббосхон ака бор эканлар. Минг қилсаям ўқитувчи-да, ётиғи билан яхшилаб тушунтиришди. Гапнинг қисқаси иш пишди. Энди сенга

яна битта янгилик, ўзаро маслаҳатлашиб, тўйни шу ерда, бизникида қиладиган бўлди. Менгаям шуниси маъқул. Қайтага яхши, гап-сўз кўпаймайди.

Меҳри хола ҳикоясини тўхтатиб, бир муддат ўйга толаркан, нуроний чехрасига майин табассум югурди.

— Хуллас, тўйимиз жудаям файзли, ширин ўтди — дея яна саргузаштини сўзлашда давом этди. — Ҳаётимнинг энг бахтли, қувончли дамлари бошланди. Шарифжон акам колхоз гаражида механик эдилар. Тўйимиздан икки ой кейин фермага сут соғувчи бўлиб ишга тушдим. Бир-биримизни еру кўкка ишонмасдик. Қайнонам менга меҳрибон, ажойиб аёл эдилар. Ҳашпаш дегунча орадан беш йил ўтди. Лекин бу бир кам дунё деб жудаям тўғри айтишган экан. Оиламиз тотув, бекаму кўст яшар эдик. Фақат бизни бир-биримизга янада маҳкам боғлаб турадиган ришга — фарзанднинг йўқлиги мени ташвишга, изтиробга сола бошлади. Шундан кейин эри-хотин маслаҳатлашиб, ўзимни врачга кўрсатадиган бўлди. Врачлар иккаламизни ҳам соппа-соғ дейишди. Худога илтижо қилиб, умидворлик билан яна беш йилни ўтказдик. Йўқ, бўйимда бўлмади. Шундан кейин ич-ичимни ея бошладим. Арзиманган нарсага сиқилиб, кўз ёши қиладиган бўлиб қолдим. Бахтим сув юзидаги кўпикдек омонат туюла бошлади. Бир куни, айти саратон палласи эди ўшанда, Шарифжон акам ўртоқларидан кимдир ўғлига суннат тўйи қилдираётган экан, ўша ерга кетишганди. Кутиб ўтириб-ўтириб, кўзим илинибди. Билмадим соат неччиларикин, уйғониб кетдим. Ҳаво иссиқ бўлгани учун дераза ланг очик эди. Бир пайт қулоғимга гўнғир-гўнғир овоз эшитилди. Секин ўрнимдан туриб қарасам, ҳовлидаги олманинг тагидаги сўрида қайнонам билан Шарифжон акам ўтиришибди. Беихтиёр суҳбатларига диққат билан қулоқ сола бошладим. Энди ўғлим, мана уйланганинга ҳам роса 10 йил бўлди, дердилар қайнонам куюниб. Биламан, Меҳрихон тилло хотин, лекин дўст-душманнинг олдида, кўча-кўйда бошинг эгилмасин, юзинг ёруғ бўлсин, дейманда болам. Мен Меҳрисиз яшолмайман, нега тушунмайсиз? — дедилар Шарифжон ака бўғиқ товущда. Жуда бўлмаса, қизми, ўғилми, бирорта бола сақлаб олармиз. «Вой ўлмасам, нега ундай дейсан? Ўйлаб гапиряпсанми?»

Ахир бир дона ўғилсан, аканг ёки уканг бўлгандаям бошқа гап эди. Бунга даданг ҳам рози бўлмайдилар».

Қайнонам шундай дегач, бир муддат жим туришгандан кейин яна насиҳатомуз гап бошладилар. «Биласанми болам, балки, Меҳрихоннинг кўнглида бошқага тегсам фарзанд кўрармикинман, деган ўй-фикр бордур. Сенга айтолмаётгандир».

Бу гапларни эшитиб, бутун вужудим музлаб кетди. У киши нима деркинлар, деб юрагимни ҳовучлаб, қулоқ тутдим. Билмадим, дедилар Шарифжон акам оғир тин олиб. Балки гапингиз тўғридир, лекин мен Меҳрини яхши биламан. Бундай хаёлга боришига ишонмайман. Бўпти, яхши ётиб туринг, негадир бошим оғриб қолди.

Мен секин жойимга ётиб, ўзимни ухлаганга солиб ётдим. Лекин ўша кундан кейин ҳаловатим бутунлай йўқолди. Шарифжон акамнинг ҳам, қайнонамнинг ҳам менга қилаётган ширин муомалалари худди сунъий-дек, ясамадек туюлаверди. Охири ўйлаб-ўйлаб қатъий бир қарорга келдим.

Меҳри хола шундай дегач, яна бир муддат ўйга чўмди.

— Кейин нима бўлди, хола? — унинг саргузаштини жон қулоғи билан тинглаётган Азизахон бетоқатлик билан сўради. — Ажрашдиларинг-ми?

— Йўқ, ажрашмадик. — Меҳри хола маънос жилмайди. — Бир куни хуфтондан кейин, иккаламиз холи қолганимизда «Шарифжон ака, сизга айтадиган муҳим гапим бор» — дедим. «Тинчликми, яхши гапми?» деб сўрадилар. «Биласизми, майли мен розиман» — дедим. «Нимага розисиз?» у киши ҳайрон бўлиб, кўзларимга хавотирлик билан тикилди. Мен ўзимни зўрға тутиб, «Аям билан сўрида ўтириб гаплашганларингдан хабарим бор, дедиму, кўзларимдан дув ёш оқди. Шарифжон акам жим бўлиб қолдилар. Кейин қўлларимни ушлаб, «ундай бўлса менинг гапларимни ҳам эшитгандирсиз? Ёки онам айтганларидек ҳақиқатдан ҳам...», «Йўғ-е, ундай фикр хаёлимгаям келгани йўқ» дедим шоша-пиша. Агар ўзингиз хоҳламасангиз мен қиёматдаям... «Бўлди гап тамом» у киши елкамдан қучдилар. Шундай экан бунақанги бемаъни фикрларни бутунлай хаёлингиздан чиқариб ташланг, келишдикми?

«Йўқ, келишмадик» дедим. Лекин кўнглим жойига

тушди, мени ҳалиям яхши кўраркансиз. Энди, битта гап айтаман, фақат йўқ демайсиз, бўптими? «Хўп, ажрашишдан бошқа ҳамма шартларингизга розиман» дедилар кулиб. «Мен ўйлаб, ўйлаб, шундай қарорга келдим — дедим ўзимни хотиржам кўрсатишга тиришиб. Сизни ўзим ўйлаб қўяман». «Нима деяпсиз?!» Шарифжон акам кўзларини катта-катта очиб, анграйиб қолди. «Эсингиз жойидами ўзи? Ўйлаб гапиряпсизми?» «Ҳа, эс-ҳушим жойида. Агар ҳақиқатдан ҳам мени севсангиз таклифимга рози бўласиз». «Ахир, қандай қилиб» дедилар Шарифжон акам гаранг бўлиб. Мен ўзим ўйлаб қўйган режамни тушунтириб айтдим, майли суд орқали ажрашамиз, лекин эскича никоҳимиз тураверади. Ана уйларимиз кўп, биттасида яшайвераман. Уйланганингиздан кейин худо фарзанд берса, тўнғичини ўзим катта қиламан. Иккимизнинг боламиз бўлади.

Гапларимни эшитиб, Шарифжон акам ҳангу манг бўлиб қолди. Кейин бирдан кўзлари жикқа ёшга тўлди. Мен шунча йил яшаб, у кишининг бундай аҳволда кўрмагандим. Дунёда эркак киши йиғламасин экан. «Кўриб, билиб туриб сизга азоб, жабр-ку» дедилар мени маҳкам бағриларига босиб. «Нима қилай, бошқа иложим йўқ, ахир» дедим мен ҳам йиғлаб.

Хуллас, гапни бир жойга қўйиб, қайнона, қайнонамга очигини айтдик. Улар аввалига, қандоқ бўларкин, деб иккиланишди. Кейин бизнинг астойдил эканимизни кўриб, розилик беришди. Буни қарангки, худо ўнглаб бир ой ўтмай келин ҳам топила қолди. Тўғрироғи, фермада мен билан бирга ишлайдиган, қўшни тумандан қишлоғимизга келин бўлиб тушган Марҳабо исмли сирдош дутонам бор эди. Бир куни гапдан-гап чиқиб, унга юрагимдаги дардларимни тўкиб солдим. Шунда Марҳабо «Биласанми, Меҳри, қишлоғимизда онамларга қўшни турадиган Холнисо ҳоланинг бир эмас бешта қизи бор», — деб қолди. «Учтаси бўйига етган. Эри урушда ўлган. Боришса дарров жон-жон деб беради. Лекин битта ҳовлида туришларингни билишса кўнишармикин». «Бу ёғи билан ишинг бўлмасин, бўпти, бу гап иккимизнинг ўртамизда қолсин» дедим. Ўша куниёқ қайнонам билан маслаҳатлашиб, уч кундан кейин совчиликка бордик. Бояқишлар хурсанд бўлганларидан бизни ўтқазгани жой тополмай

қолишди. Икки соатча гаплашиб ўтирдик. Келишганимиздек, қайнонам мени хонадон эгаларига қизим деб таништирди. Ўша куни келинни ҳам кўрдик. Исми Кимёхон, бир ҳафта олдин йигирма ёшга тўлган, қорача, истараликкина қиз экан. Совчиликка иккинчи марта борганимиздаёқ, тўй кунини белгилаб қайтдик. Тўйга тайёргарлик кўряпмиз-у, ичимдан нималар ўтаётганини ёлғиз ўзим-у, худо биларди. Сир бой бермай, ўзимни бепарво кўрсатишга уринаётган бўлсам ҳам, гоҳи-гоҳида ичкари уйга кириб, йиғлаб-йиғлаб олардим. Хуллас, тўй бошланди. У пайтларда никоҳ базмидан кейин куёв келинникида уч кун қоларди. Биласизми, қизлар, қайнсингилларим билан келин-куёвни чимилдиққа кузатаётиб, мен ҳам ёр-ёр аяйтпман-у, кўзларимдан дув-дув ёш оқади. Гапнинг рости ўша куни рашк-аламдан юрагим ёрилиб, ўлиб қолсам керак, деб ўйладим. Шунда қайси бир шоиранинг газетада чиққан шеърларидан уч-тўрт мисраси ёдимга тушди. «Мардлик қилиб ёр-ёр айтиб турган ўзим, ёр-ёр, Тўйингиздан омон қайтай, тиланг тўзим, ёр-ёр».

Базм тутагандан кейин мен ётгани Марҳаболарни-кига чиқдим. Дугонамнинг онаси Хайрихон ҳола очиқ-кўнги, дилкашгина экан. Алламаҳалгача гаплашиб ўтирдик. Ҳеч нимадан хабари йўқ бояқиш аёл суҳбат орасида «Сиз куёвтўранинг тўнғич сингиллари бўлсангиз керак-а?» деб сўраб қолди. Шунда ўзимни тутолмай ҳўнграб юбордим. «Вой ўлмасам, болам, сизга нима бўлди, тинчликми?» деб сўрадилар саросимага тушиб. «Эҳ, холажон» дедим шунда кўз ёшларим шашқатор бўлиб. Шарифжон акам мени турмуш ўртоғим. Ўн йилдан буён бир ёстиққа бош қўйиб келаётган, жонимдан ортиқ кўрган эримни ўзим ёр-ёр айтиб, чимилдиққа киритиб келдим.

Гапларимни эшитган Хайрихон хола хангу манг бўлиб қолди. Ўша куни иккаламиз ҳам ухламай тонг оттирдик. Мен бошимдан ўтганларнинг ҳаммасини гапириб бердим. Шунда у аёл «Ҳақиқатан ҳам фидойилик қилибсиз, қизим. Худо сизга сабр-тоқат берсин. Мени айтди дерсиз, ҳали кўп яхши кунларни ҳам кўрасиз. Лекин, ишқилиб бу гаплар ҳозирча Холнисонинг қулоғига етмасин» дедилар. Бироқ ойни этак билан ёпиб бўлармиди. Эртага куёв чиқди деган куни сир очилиб, қудахола «Кимё ҳеч қаёққа бормайди» деб оёқ тираб туриб олдилар. Тушунтирдим, ялиниб-ёлвор-

дим. Қарасам бўлмайдиган. Шунда, менга қаранг хола, дедим, майли қизингиз қолаверсин, лекин Кимёхонни ёмон отлиқ қилиб кетамиз, ўзларинг шарманда бўласизлар. Яхшилаб ўйлаб кўринг. Хайрият шундан кейин ён беришди. Ёпиқлик қозон ёпиқлигича қолди. Хуллас, келинни эсон-омон уйга олиб келдик. Бахтимга Кимёхон ақлли, ор-номусли қиз экан. Бирор ҳафта ўтгач, иккимиз ёлғиз қолганимизда бор гапни айтдим. Дарду ҳасратларимни эшитиб, «Опажон, ҳаммасига тушундим, сиз нима десангиз шу», — деди кўзидан дув ёш оқиб. Шундай қилиб, бир ҳовлида яшай бошладик. Орадан бир йил ўтмай, Кимёхон ўғил кўрди. Ўн йил ичида тўрт ўғил, икки қизлик бўлишди. Келишганимиздек фарзаңлардан иккитасини — Собиржон билан Ферузахонни худди боламдек ўзим тарбия қилдим.

— Холажон, — деди Азизахон унга ҳайрат билан тикилиб, — кундош барибир кундош-да, қанақа чидагансиз?

— Оҳ қизгинам-ей, — Мехрихон бош чайқади, — албатта, менга осон бўлмаган. Дастлабки кунлар кечаси билан ухлолмай, илондай тўлғониб чиқардим. Лекин на илож, сабр-тоқат қилганман. Лекин шундай йўл тутганимдан пушаймон бўлмаганман. Қизим Ферузани узатдим, Собиржон ҳозир алоҳида уй-жой қилиб, мен билан бирга туради. Тўрт неварам бор. Икки йил бўлди, чолим саксон икки ёшида дунёдан ўтдилар. Кимёхон билан эса қиёматли опа-сингилдаймиз. Балки ишонмасиз, шу пайтгача ҳали бирор марта сан-манга бормаганмиз.

... Азизахон уйга қайтаркан Мехри холанинг нуроний чехраси кўз ўнгидан сира кетмади. «Қизиқ аёл экан», — ўйлади у. Кейин ногоҳ хаёлига, «агар Тolibжон акам ўғил кўриш орзусида уйланмоқчи бўлиб, мендан розилик сўраса кўнармидим, деган фикр келди. Йўғ-е, нималар деяпман», деди ўз-ўзига юрагини ваҳима босиб. Қиёматдаям рози бўлмайман. Агар устимга хотин оладиган бўлса эримниям, ўша мегажинниям бўғиб ўлдириб қўйсам керак.

* * *

Соат тунги бирга яқинлашганда қимор ўйини авжига чиқди. Самад қўлидаги қартага яна бирров кўз

югуртиргач, бир пачка икки юзталикини ўртага ташлади-да рўпарасида ўтирган Рауфга юзланди:

— Йигирма минг ўтдим, қайтди ўзинга.

Рауф ўйланиб қолди. Қартаси каттамикин. Ё мени қўрқитмоқчими. Ҳозир ўртада икки юз мингга яқин пул бор. Йўқ, чучварани хом санабсан. Мени аҳмоқ қилолмайсан.

— Хўп, мана — Рауф чўнтагидаги қолган бор пулини чиқарди. — Мен картамини очаман, ўттиз бир, катта бўлса олавер.

— Ўттиз бир? — Самад худди ишонмаётгандек муғамбирона тикилди.

— Мана, ўзинг кўр. — Рауф қарталарини ёнма-ён қўйгач, юраги гурсиллаб бир уюм бўлиб ётган пулларга қўлини чўзди. «Хайрият, бу сафар ютдим».

— Ҳов йигит, шошманг — деди Самад беўхшов тиржайиб. — Яна қўлингиз куйиб қолмасин, бизники сал катгароқ.

— Нима!?

— Ўттиз икки.

Самад қўлидаги қарталарини битталаб очиб ташлади. Уларни қолдириб, ўйиндан чиқиб турган шериклари «Уҳ» деб юборишди. Рауфнинг дами ичига тушиб кетди. У индамай ўрнидан турди-да стол устидаги ароқдан пиёлага тўлдириб қуйиб, бир кўтарди. Кейин ўтирганларга юзланиб:

— Бўпти, мен қайтай энди — деди ўзини хотиржам кўрсатишга тиришиб. — Эрталаб ишга боришим керак.

— Ўтирибсан-да, — ўртадаги пулларни олиб тахлаётган Самад қитиғлади. — Пулинг бўлмаса мана, бериб тураман.

— Йўқ, энди сизлар бемалол ўтираверинглар, чарчадим.

Кайфияти бузилган Рауф машинасини дарвоза рўпарасида тўхтатгач, сигнал чалди.

— Қаердайдиз? — Мамлакатхон кўча эшикни қулфлаб, машинадан тушган эрининг олдига келди. — Хавотир бўлиб ўтирибман.

— Энангникидайдим, очиқ мозордайдим, тушундингми? — Аламини кимдан олишини билмай турган Рауф хотинини узиб олди. — Нима ишинг бор сани?

Эрининг авзойи бузуқлигини сезган муштипар хотин индамай уйига кириб кетди.

Рауф кийимини алмаштириб, ҳаммомга ўтди. Илиқ сувда ярим соатча ювингач, негадир хотинининг ёнига киргиси келмади. Меҳмонхонага ўтиб, диванга чўзилди. «Падарига лаънат, шу ўйинни бас қилишим керак» хаёлидан ўтказди у. Мана бутун ҳам юз эллик минг қулоғини ушлаб кетди. Қиморда омади йўқ экан ўзи. Тўғри, гоҳида ютган кунлари ҳам бўлган. Лекин умуман айтганда шу бир йилнинг ичида битта машинанинг пулини бой берди. Ўтган ҳафта холи қолишганда Толибжон тўғри гапирди. «Рауф, менга қара, мана ўғлинг ҳам қап-қатта йигит бўлиб қолибди, — деди у насиҳатомуз. «Маишатни ҳам, улфатчиликни ҳам чегараси бор. Бундан кейин энди болаларнинг келажакини ўйлашинг керак. Ўзинг эшитяпсан, кўряпсан шаҳардаги баъзи амадор, пулдор одамларнинг ўтиллари издан чиқиб кетиб қоляпти. Биласанми бу нимадан? Вақтида жиловидан тортмаганлигидан, назоратсиз қолдирганлигидан».

Рауф пуларни хаёлидан ўтказаркан ўтган ҳафта хотинининг «Расулжоннинг чўнтагидан сигарета топиб олдим. Ўнинчи синф бола ҳозирдан чекишга ўрганса, ксйин нима бўлади?» деган гапи ёдига тушди. Тўғри у ўша куниеқ ўғли билан гаплашди. Аввалига урмоқчи бўлди. Кейин бўйи-бўйи билан тенг бўлиб қолганини ўйлаб паштидан қайтди. Дўқ-пўписи қилиб қўяқолди. Лекин ўзичи? Кунда-кунора улфатчилик, маишат. Кейинги уч-тўрт ой ичида оила даврасида ўтириб, кечки овқатни биргалиқда қачон қилганлигини эслолмайди. Яхшиям бахтига хотини қўйдек ювош, ундан қўрқади. Баъзи аёлларга ўхшаб изма-из пойлаб юрса нима қиларди.

Мана, Толибжон билан бирга ишлаётганига ҳам роса беш йил бўлди. Тўғри дастлабки пайтлари унинг ишончини қозониш, ўзини кўрсатиш учун жонини жабборга берди. Худога шукур янги жойга ўтиб кам бўлгани йўқ. Чоғроқ бўлса ҳам ҳовли-жой сотиб олди. Тагида машина.

Рауф янги ҳовлига кўчиб ўтгандан кейин улфатчилик, маишатни камайтираман, деб аҳд қилган эди. Йўқ, ўз-ўзига берган сўзининг урдасидан чиқолмади. Самадларнинг даврасига қўшилмаганда балки бунчалик издан чиқиб кетмасмиди. Деҳқон бозорида қас-

собчилик қиладиган, бир гапириб, ўн куладиган чапани бу йигит билан у кимнингдир тўйида танишган эди. Бора-бора эса қадрдон бўлиб қолди. Кейинчалик Самад уни ҳафтада бир бўладиган ўтиришларига таклиф қилди. Даврадагиларнинг аксарияти Рауф билан тенгқур, пулдор йигитлар эди. Табиатан гапдон, қўли очиқ бўлган Рауф улар билан тезда чиқишиб кетди. Тўғри, қарта ўйинига у дастлаб шунчаки бир эрмак сифатида қараган эди. Аста-секин бу ўйин уни бутунлай домига тортиди. Гоҳида бор пулини тушиб, Самаддан қарз бўлиб қолган кунлари ҳам бўлди. Шунда, энди қартани қўлимга ушламайман, деб ўз-ўзига сўз берар, лекин кейинги сафар даврага қандай қилиб қўшилиб кетганлигини сезмай қоларди.

Рауф диванда чўзилиб ётиб шуларни хаёлидан ўтказаркан, Толибжонни уч ойдан буён адаб келаётганлиги ёдига тушиб, юраги баттар сиқилди. Мана шунга ҳам лаънати қимор сабаб. Бир куни кутилмаганда Самад қарзини сўраб қолди. Нима қилиш керак, чўнтагида ортиқча пули йўқ. Шунда таваккал кейинроқ ўрнига қўйиб қўярман деди-ю уч юз минг сўмлик пайпоқни яширинча соттириб, пулини чўнтакка урди. Толибжонга эса, молни Тошкентлик эски мижозимиз Эсонали акага насияга бериб юбордим. Ўн-ўн беш кунда пулни олиб келиб беради, деб ёлғон гапирди. Мана шунга ҳам уч ой бўлди. Толибжон икки-уч марта сўради. Худо кўрсатмасин агар сир очилиб қолса, тамом. Рауф хўжайинининг феълени яхши билади. Ишхонада бир минут ҳам ушлаб турмайди. Тўғри, янги иш бошлаган пайтлари Толибжонга панд бериш хаёлининг кўчасига ҳам келмаган. Топшириқларни сидқидилдан ҳалол бажарарди. Ўтган йиллар давомида корхона иши билан Ўзбекистоннинг деярли барча йирик шаҳарларида бўлди. Толибжон унга худди ўзига ишонгандек ишонар, ундан кўнгли тўқ эди. Аниқроғи, у кейинги бир йил ичида ёмон айниди. Бунинг сабабини ўзи яхши билади. Ичкилик, маишат, қимор. Агар Толибжонга ўхшаб тўғри туриб, тўғри юрганда ҳозирги аҳволга тушиб ўтирмасди.

Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган Рауф деворда осифлиқ турган соатга қараб қўйгач, ўрнидан турди-да хотини ётган уйга — ётоқхонага кирди.

Толибжон идорага одатдагидан эрта келди. У крес-
лога ўтириб, стол устидаги газеталардан бирини олиб
шунчаки кўз югуртирди. Сўнгра, бугун Рауф билан
юзма-юз, очиқчасига гаплашиши кераклигини ўйлаб
боши қотди. Наҳотки шунчаликка борган бўлса? Тўғри,
кейинги бир йил ичида жудаям ўзгариб қолганди ўзи.
Корхона ишига илгаригидек жон кўйдириш йўқ. Топ-
шириқларни апил-тапил, қўл учида бажариб, тезроқ
«қуён» бўлиш пайида бўларди. Бунинг устига ишга
ҳам гоҳи-гоҳида кеч — чошгоҳга яқин келарди. Шун-
да Толибжон унинг уйқусизликдан қизарган кўзлари-
га қараб, кеча маишат зўр бўлганлигини пайқар, ле-
кин юзига айтиб, хижолат қилгиси келмасди. Бироқ
бора-бора чегарадан бутунлай чиқиб кетаётганлигини
кўргач, бир эмас уч-тўрт марта ётиги билан яхши
гапирди, тўғри йўлга солмоқчи бўлди. Рауф бу дўстона
насиҳатлар, маслаҳатларга индамай бош эгиб қулоқ
тутар, кейин, «гапинг тўғри, бемаъни улфатчиликлар-
ни бас қилишим керак, дерди, бироқ унинг иродаси
бор-йўғи ўн-ўн беш кун, кўпи билан бир ойга етар
эди. Яна ўша аҳвол.

Толибжон унинг ишга совуққонлик билан қараёт-
ганлигига тоқат қилиши, эс-ҳушини йиғиб олишга умид
боялаши мумкин эди. Лекин қинғирлик, алдамчилик
йўлига ўтган бу одамни энди кечиролмасди. Кеча узоқ-
роқ қариндоши Кимсанбойнинг тўйида, наҳорги ошда
тошкентлик тадбиркор, эски мижозларидан бири
Мўминжон билан тасодифан кўришиб қолди. Гап ора-
сида, Эсонали акага айтинг, бир учраб кетсин, деган-
да Мўминжон ҳайрон бўлиб, ие, хабарингиз йўқми,
беш-олти ой бўлди, у киши автоҳалокатда нобуд
бўлганлар деб қолди. Толибжон, қанақасига, ахир уч
ой олдин келиб биздан товар олиб кетишган экан-ку,
демоқчи бўлди-ю, Рауфнинг нима учун пайсалга со-
лаётганлигига тушуниб қолиб, тилини тийди. Узр, шу-
нақами, яхши одам эди, худо раҳмат қилсин, деб
қўяқолди.

... Шу пайт эшик оҳиста очилиб, Рауфнинг пайдо
бўлиши Толибжоннинг хаёлини бўлди.

— Ассалому алайкум.

— Ваалайкум ассалом, ке, ўтир. — Толибжон унинг
шишинқираган қовоқларига тикилди. «Кеча ҳам ях-

шигина бўлганга ўхшайди. Атирни ҳам роса сепибди. Бу кетишда қиёматда ҳам одам бўлмайди. Гапни нимадан бошласам экан».

— Эсонали акага телефон қилдингми? — Хаёлини тўплаб олган Толибжон ўсмоқчилади. — Шу пайтгача ҳам олиб келиб бермайдими?

— Ўтган ҳафта айтгизиб юборганман, келиб қолар. — Рауф чайналди.

— Неча ой бўлди ўзи?

— Уч ойдан ўтди.

— Гўрдан тирилик чиқиб, сен билан олди-берди қилиб кетибдида-а?

— Бу нима деганинг? — Рауфнинг ранги оқарди.

— Менга қара — Толибжон унинг кўзларига қаттиқ тикилди. — Эсонали аканинг аварияга учраб, ўлганига олти ой бўлибди, тушундингми энди?

Рауфнинг дами ичига тушиб кетди.

— Шунақа, қинғир ишнинг барибир қийиғи чиқади. — Толибжон таассуф билан бош чайқади. — Пул керак экан очигини айтавермайсанми, ёлғончилик, муттаҳамлик йўлига ўтишнинг нима кераги бор эди? Бундан буён қандай қилиб мен сенга ишонаман.

Тамом, бу гапи билан, сенга энди жавоб, бирга ишлолмаймиз, демоқчи. Лекин аввал пулни ўрнига қўйиб қўй, деса нима қиламан.

Рауф шуларни хаёлидан ўтказаркан, ичидан зил кетган бўлса ҳам сир бой бергиси келмади.

— Бўпти, тушундим гапингга, хотиржам бўл, уч юз минг менинг бўйнимда қочиб кетмайман, тўлайман.

У шундай дегач, ўрнидан оғир кўзгалди-да хонадан чиқиб кетди.

«Отдан тушсаям, эгардан тушмайди». Толибжоннинг гаши келди. «Бу одам билан бирга ишлаб бўлмайди, гапиришним фойдаси йўқ».

* * *

Орадан бир йил ўтди. Рауф шу кетганича қорасини кўрсатмади, бўйнидаги қарзини ҳам олиб келиб бермади. Лекин шаҳар кичкина. Толибжон таниш-билишларидан Рауфнинг ичкиликка берилиб кетганлигини, ҳеч қаерда ишламаётганлигини, машинасиниям сотганлигини эшитди. Шунда қалбини қандайдир ачишиш ҳисси чулғади, негадир ўзини бир оз гуноҳкор-

дек сизди. «Ишхонага қайтариб олиб келганимда балки ўзини ўнглаб олармиди? — ўйлади у. Ҳар ҳолда беш йил бирга ишладик. Ҳалиям бўлса бир гаплашиб кўрсаммикан?»

Шундай хаёлга бориб юрган кунларнинг бирида Рауфнинг ўзи кутилмаганда идорага кириб келди.

У Толибжон билан сўрашиб диванга ястаниб ўтираркан:

— Ёрдаминг керак бўлиб қолди, — деди томдан тараша тушгандек.

— Тинчликми?

— Қарз бериб тур.

— Қанча?

— Юз минг.

Толибжон унинг анчадан буён дазмол тегмаган, униққан шимига, бўғриққан заҳил юзига зимдан тикилди. «Адои тамом бўлибди-ку. Эрталабдан отволганга ўхшайди. Тавба, гўё унга ўтқазиб қўйгандек дағаллик билан пул талаб қилиши-чи? Ўзини худди қарз сўрабмас, қарзини талаб қилиб келган одамдек тутадия». Толибжон шуларни хаёлидан ўтказаркан бирдан ғаш келди.

— Ҳозир иложим йўқ, — деди совуққонлик билан.

— Иложим йўқ? Сени иложинг йўқми? — Рауф заҳархандалик билан тиржайди. Кейин Толибжонга кўзини лўқ қилди.

— Беш йил бирга ишладик. Корхона кўрган даромадда мениям ҳиссам бордир?

— Ишлаган бўлсанг ҳақингни ортиги билан олгансан. Рауфнинг сурбетлиги Толибжоннинг жаҳлини чиқарди. — Эсингдами, кетаётиб уч юз минг менинг бўйнимда, тўлайман дегандинг? Кечдим ўша пулдан, тушундингми? Бўлди энди, вақтимни олма.

— Ҳайдаяпсанми? — Рауф ўрнидан турди. — Хўп тавба қилдик, — деди киноя билан. Сўнгра эшикни очаркан орқага ўтирилди. — Ҳовлиқма, ҳали сен билан бир ҳисоб-китоб қилишим бор.

Ҳайвон! Толибжон ёлғиз қолгач, миясида оғриқ сизди. Инсонийлик қиёфасидан бутунлай чиқиб кетган экан-ку. Мен аҳмоқ унга ачиниб ўтирибман-а, баттар бўлмайсанми.

Шу пайт телефон жиринглади. «Алло, Аҳрор, асса-лому алайкум». Толибжоннинг чеҳраси ёришди. «Ўзим

бугун сенга қўнғироқ қилмоқчийдим. Ҳа ўйлаб кўрдим. Бораман Тошкентга. Душанбадан. Айтганча квартирани ҳам суриштириб қўй. Яхши, хўп саломат бўл, душанба куни кўришамиз».

Толибжон гўшакни қўйгач, бир муддат хаёлга толди. «Олинаётган даромаднинг асосий қисми солиқ, электр ва шунга ўхшаш тўловларга кетиб қоляпти. Умуман олганда корхонанинг иши илгаригидек эмас. Бунинг сабаблари эса унга яхши маълум. Янги иш бошлаган пайтлари корхонаси шаҳарда ягона эди. Кейинги йилларда эса унга ўхшаган ишбилармон, тадбиркорлар кўпайди. Натижада рақобат кучайди. Бу табиий ҳол, энг ёмони шаҳарда уйига станок ўрнатиб, яширинча пайпоқ ишлаб чиқараётганлар ҳам кам эмас. Улар давлатга солиқ тўлашмайди. Шундай бўлгач, мижозларига маҳсулотларини арзон нарҳда беришади. Бу эса корхонада ишлаб чиқарилаётган товарларнинг туриб қолишига сабаб бўлаяпти».

... Толибжон Аҳрор билан йўлда, ҳарбий хизматга кетаётиб, поездда танишиб қолган эди. Фалакнинг гардиши билан иккаласи битта ротага тушиб қолишди. Икки йил давомида эса очиқ кўнғил, хушчақчақ тошкентлик бу йигит билан худди туғишгандек қадрдон бўлиб қолди. Шу боис хизматни тугатиб келгандан кейин ҳам телефонлашиб, борди-келди қилиб туришди. Лекин кейинги беш-олти йил ичида оила, корхона ташвиши билан бўлибми, алоқалари деярли узилиб қолганди. Бундан бир ой олдин Зоминда дам олиб, довланиб, машинасида уйига қайтаётган Толибжон Тошкентнинг Чорсу майдонини айланиб ўтиб чорраҳада, светофорнинг қизил чироғи рўпарасида тўхтади. Шунда ёнгинасига келиб тўхтаган «Нексия» ҳайдовчиси билан беихтиёр кўзлари-кўзларига тушди. «Ие, Аҳрорку». Дўстининг ҳам бирдан чехраси ёришиб кетди. Светофорнинг яшил чироғи ёниши билан улар машиналарини йўл четига олиб тўхтатишгач, кучоқлашиб кетишди. Кейин биргалиқда анҳор бўйидаги ошхонага боришди.

— Кўришмаганимизга ҳам минг йил бўлди, — деди Аҳрор рўбарў ўтиришгач, самимий тикилиб. — Ўзгарибсан, сочинггаям оқ оралабди. Ишларинг яхшими? Пайпоқ, калготкиларни чиқариб ётибсанми?..

— Ҳа энди, баҳоли қудрат. Ўзинг-чи? Ҳалиям банк-дамисан?

— Йўқ у ердан кетдим. Икки йил бўлди, каттароқ ишни бошлаб қўйганман. Россия билан қўшма корхона очганмиз. Асосан электр жиҳозлари ишлаб чиқаряпмиз. Яхши бўлаяпти.

Аҳрор шундай дегач:

— Биласанми? — деди Толибжоннинг кўзларига тикилиб. Кечагина хаёлимдан ўтган эдинг. Корхона қошида пайпоқ, калготки ишлаб чиқарадиган цех ҳам очмоқчимиз. Сенинг тажрибанг бор. Тошкентга келмайсанми, бирга ишлардик.

— Билмадим, ўйлаб кўриш керак. Балки бу ерда яхши бўлар. Гапнинг тўғриси ишларим илгаригидекмас.

— Менга қара. — Толибжоннинг мойиллигини сезган Аҳрор астойдил тушунтиришга ўтди. Пойтахт барибир пойтахт-да. Айтиб қўяй, келсанг пушаймон бўлмайсан. Ишинг юрмаётган бўлса цехларингни берки. Ёки ишончлироқ одамнинг бўлса вақтинча топшир.

...Улар биргаликда овқатланиб бўлишгач, дўсти Толибжонга юзланди.

— Хўп, энди бугун Қўқонга кетиш йўқ. Ҳозир тўғри уйга борамиз. Бир мириқиб гаплашайлик.

— Раҳмат, борай. Гапнинг тўғриси қизларимни жуда соғиндим.

— Аясини-чи? Аҳрор муғамбирона кулди. Толибжон индамади.

— Бўлмаса гап шу. Ўйлаб кўриб, менга албатта телефон қилгин. Аҳрор шундай дегач, уни Қўйлиққа-ча кузатиб қўйди.

... Толибжоннинг Тошкентга боришга қарор қилганлигининг боиси иши юришмаётганлигида эмас, асосий сабаби бошқа эди. Февраль ойининг бошларида у грипп билан оғриб қолди. Икки кун ётиб, бир оз енгил тортиши билан ишга чиқиб кетди. Орадан бир ҳафта ўтгач, соғайиб кетгандек бўлди-ю, лекин йўтали тўхтамади. Аксига олиб ўша кунлари иш билан Қозоғистонга боришига тўғри келиб қолди. Ўша ерда қайта шамоллаб, уйига зўрға етиб келди. Ҳароратини ўлчаб кўришса, қирққа кўтарилиб кетибди. «Тез ёрдам» чақиршиди. Уни яхшилаб кўздан кечирган врач шу бугундан касалхонага ётиши кераклигини айтди. Лекин Толибжон «Ана, ён қўшнимиз Хуршидахон медсестра, нима керак бўлса ёзиб бераверинг, уйда даволанаве-

раман», — деб кўнмади. Лекин врачнинг айтганларини қилиб ўн беш кун уйда ётди. Шундан кейин у бутунлай соғайиб кетдим, деб ўйлаганди. Бироқ ордан уч-тўрт ой ўтгач, саломатлиги илгаригидек эмаслигини, гоҳи-гоҳида нафас олиши оғирлашаётганлигини сизди. Зоминга ҳам врачларнинг тавсияси билан даволангани борган эди. Дарҳақиқат, тоғ ҳавоси унга ёқди. Қўқонга қайтаркан ўзини қушдек енгил сизди. Лекин уйига келган куниёқ таъби хуфтон бўлди. Тўғрироғи кечқурун ҳобгоҳда хотини унга унча рўйхушлик бермади. Айниқса, Азизанинг «Бутунлай соғайиб кетибсизми, дўхтирлар нима дейишди», — деган гапи Толибжонга оғир ботди. «Кўрқманг, касалим сиз ўйлаётганмас», — деди хотинига ёмонроқ гап айтиб юборишдан ўзини зўрға тийиб. «Вой, мен бир нарса деяпманми?». Азиза гапи эрига оғир ботганлигини сезиб, ўзини оқлашга уринди. Лекин кўнгил ойнаси дарз кетган Толибжон тескари ўтирилди. «Бефаросат, ҳайвон».

У гоҳи-гоҳида оилавий бўлиб яқин қадрдонлариникига боришганда эр-хотинларнинг ўзаро муносабатларини, бир-бирларига муомалаларини кўриб ҳавас қиларди. Лекин Азиза-чи? Молпарастлик, худбинлик, калондимоғлик унда қаердан пайдо бўлди? Кейинги беш-олти йил ичида у билан дилдан яйраб гаплашганлигини эслолмайди.

Толибжон Аҳрорнинг бирга ишлаш ҳақидаги таклифини эшитганда хотиним барибир рози бўлмайди деб ўйлаганди. Лекин Азиза қаршилиқ қилмади. Аксинча «Тошкентда бу ердан яхши топасизми?» — деб сўради. Бу гапдан Толибжоннинг гаши келди. «Унга қолса очиқ мазорга бормайманми, кўпроқ пул топсам бўлди. Худо кўрсатмасин агар бир-икки йил бир жойда ётиб қолсам кўчага олиб чиқиб ташлашдан ҳам тоймайди бу хотин. Минг лаънат». У шуларни хаёлидан ўтказаркан қатъий бир қарорга келди. «Кетаман Тошкентга. Бир-икки йил ишлаб кўрайчи. Уйдан, қизларимдан хабар олгани ойда бир-икки марта келиб туравераман, машинада уч соатлик йўл».

* * *

Баҳорнинг биринчи куни. Тонг шаббодаси энди қишдагидек юзларни чимчиламайди. Дов-дарахтлар-

даги хиёл бўртган куртаклар худди янги туғилган митти чақалоқларнинг мунчоқ кўзларидек оламга ҳайрат билан боқади. Бутун борлиқда кўклам нафаси.

... Машинани ўртача тезликда бошқариб бораётган Толибжон чорраҳани айланиб ўтиб, ишхона томонга бурилган ҳам эдики, бир аёл қўл кўтарди. «Идорадаги танишларданмикин». У шундай хаёлга борди-ю йўл четига ўтиб тўхтади.

— Қўйлик томонгами? Орқа эшикни очган ёшгина аёл хижолатомуз жилмайди. Толибжоннинг унга кўзи тушиши билан юраги жиғ этди.

— Ўтиринг, ҳа ўша ёққа. «Ё тавба, одам одамга шунақаям ўхшайдими». У рўпарасидаги ойнақдан орқага ўтиринча қаради. «Ҳилоланинг ўзи-я. Қош-кўзлари, юз тузилишлари, худди қуйиб қўйгандек. Фақат Ҳилола қорача эди. Бу аёл сутга чайилгандек оппоқ, тиниқ. Исмини сўрасаммикин? Йўр-е, қанақанги шилқим одам экан деб нотўғри хаёлга бориб ўтирмасин».

Улар тахминан ўн-ўн беш дақиқа юришгач, аёл машинани тўхтатди.

— Ҳайрият, ишдан кеч қолмадим. У шундай дегач, бир дона икки юзталик узатди.

— Янаги сафар кўпайтириб берасиз. Толибжон кулди. Аёл ҳайдовчининг киракашлардан эмаслигини сезиб дув қизарди.

— Кечирасиз, раҳмат, яхши боринг.

У ўша куни кўтаринки кайфиятда юрди. Толибжон аёлнинг маъсум, мулоим чеҳрасини кўз ўнгига келтираркан, лоқал исмини сўрасам бўларкан деб афсусланди. Ўшандан кейин эса ҳар куни ишга келаётиб бекатда турган йўловчиларга кўз югуртириб ўтадиган бўлди. Лекин ўша таниш чеҳрани учратолмади. Кейинчалик бу воқеа хаёлидан кўтарилди. Бироқ бу дунё тасодифларга тўла. Бир куни эрталаб Толибжоннинг кўзи беихтиёр чорраҳа яқинидаги йўл ёқасида турган ўша аёлга тушди-ю, юраги гурсиллаб кетди. У машинасини четроққа олиб тормоз берди. Сўнгра орқага тисарилиб таниш «йўловчи»нинг рўпарасида тўхтади. Аёл кимгайкин деган хаёлда ён-атрофига бирров қаради. Шунда Толибжон машинадан чаққон тушиб аёлнинг ёнига яқинлашди.

— Яхшимисиз, ишгами, ўтиринг ташлаб ўтаман.

— Йўқ, раҳмат, ҳозир маршрут келиб қолади.

— Танимадингиз-а. Толибжон ўзини худди эски қадрдонлардек тутишга уринди.

— Эслолмаяпман. Аёл майин табассум қилди.

— Бундан бир ойча олдин мен билан бирга кетган эдингиз. Толибжон шундай деди-ю ичида ўзини сўқди. «Кетган бўлса нима бўлибди. Йўқ эслолмадим деб шартта бурилиб жўнаворса нима деган одам бўламан. Аҳмоқман».

Лекин аёл ундай қилмади. Бир лаҳза қошини чимирди-да, «Ёдимга тушди» дегандек ширин жилмайиб бош ирғади.

— Ўтиринг, барибир сиз кетаётган томонга бораман. Толибжон шундай дегач, машинанинг орқа эшигини очди.

— Ўша куни ишдан кечга қолаётган эдим. Машина жойидан қўзғалгач, биринчи бўлиб аёл гап бошлади. — Уйимизга Самарқанддан меҳмонлар келган эди. Уларга нонушта тайёрлагунимча вақт кетиб қолибди. Ўшанчун биринчи учраган енгил машинага қўл кўтаргандим. Хотиранингиз кучли экан.

— Йўқ адашдингиз. Аксинча паришонхотирроқман. Лекин негадир сизни яхши эслаб қолган эканман.

У шундай дея орқага ўтирилиб қараб қўйгач:

— Мана энди иккинчи марта учрашиб турибмиз — деди кулиб. Ўтган сафар машинадан тушиб кетганингиздан кейин лоақал исмингизни сўрамаганимга афсусланган эдим.

— Исмин... Ҳуррият.

— Меники Толибжон. Ана танишиб ҳам олдик. Қарда ишлайсиз?

— Болалар поликлиникасида.

Улар бир оз юришгач:

— Ана ишхонамга етиб келдик, — деди аёл ўтган сафар тушиб қолган жойига яқинлашганда.

— Агар ичкарироқда бўлса бемалол, ташлаб қўявераман. Толибжоннинг ундан ажрагиси келмади.

— Йўқ раҳмат, бу ёғи пиёда беш минутлик йўл. Аёл машинадан тушиб қоларкан, яна бир бор майин табассум ҳада этди.

«Ҳуррият». Камёб исм экан. Қўқонда бу ном қуловига чалинганлигини эслолмайди. Ёши тахминан ўттизлар атрофида бўлса керак. Албатта эри, фарзандлари бордир. Бўлмаса-чи, шундай келишган, гўзал аёл оиласиз бўладими?.

Унинг Тошкентга келганига ҳам ҳаш-паш дегунча мана олти ой бўлибди. Толибжон иш бошлагандан кейин орадан ўн кун ўтгач, Юнусобод мавзесидан икки хонали уй сотиб олди. Дарҳақиқат, у Аҳрор айтганидек пойтахтга келганидан пушаймон бўлмади. Яна бир яхши томони, бу ернинг ҳавоси унга ёқди. Нафас олиши енгиллашиб, бир оз тўлишди. Яқинда уйга борганда катта Қизи Диловар ҳам «дада, Тошкент сизга ёқибди, ёшариб кетибсиз», — деди. Хотини эса унга ғалати қараб «даданга мазада, эркин қуш, юрибди ялло қилиб», дея киноя қилди. Толибжон индамай кулиб кўяқолди.

Шундай хаёллар билан ишхонага етиб келган Толибжон хонасига кириб, креслога ўтирган ҳам эдики, эшик очилиб корхона раҳбари, дўсти Аҳрор пайдо бўлди.

— Кеча хаёлимдан кўтарилибди, — деди у. Толибжон билан қўл бериб сўрашгач. — Идорада йўқлигингда Қўқондан уканг Тоҳиржон телефон қилди. Тованг ўғилларини уйлашмоқчи экан. Мана шу келаётган шанбага тўй деди.

— Яхши, ундай бўлса сен ҳам мен билан бирга бор. Кўнгил ёзиб келамиз.

— Иложим йўқ. Аҳрор бош чайқади. Иш кўп, шароитни ўзинг кўриб турибсан. Бошқа сафар. Лекин сен бемалол бориб уч-тўрт кун тур, ҳар ҳолда яқин қариндош, тованг эканлар.

Толибжон Қўқонда юрган кунларида ҳам негадир Ҳурриятнинг мулоийм чехраси, кулиб турган қуралай кўзлари хаёлидан кетмади. «Наҳотки яхши кўриб қолган бўлсам». Хаёлига ногоҳон келган бу фикрдан Толибжоннинг кулгиси қистади. «Эрта-индин қизимни узатиб, неваралик бўладиган пайтимда-я. Йўғе, шайтонга ҳай бериш керак. Хўп ана оиласи йўқ, турмушидан ажраган, — деб фараз ҳам қилайлик. Ушанда-ям барибир унга уйланомайман-ку. Жазман бўлишга кўнадиган аёлга эса сира ўхшамайди. Мабодо кўнган тақдирдаям умримда қилмаган ишга, зинога, гуноҳга қўл ураманми? Йўқ, яхшиси эсдан чиқариш, унутиш керак уни».

Толибжон Тошкентга қайтиб келгандан кейин Ҳурриятни хаёлидан бутунлай чиқаришга, уни ўйламасликка ҳаракат қилди. Лекин барибир ҳар куни эрта-лаб ишга келаётиб тасодифан учраб қолсайди, яна бир

бор кўрсайдим деган ўй-фикр миясида тинмай чарх урар, талпинаётган нотовон кўнглини жиловлай олмай қийналарди.

Бир куни соат тўртларга яқин атайлаб уйга эрта-роқ қайтди. У хаёлида пишитиб борган режасини ўйлаб борар экан Ҳуррият тушиб қолган жойга яқинлашганда, тахминан элик метрлар чамаси берида машинасини тўхтатди. «Шу ерда озгина кутай-чи, балки ҳали ишдан қайтмагандир». У ҳардамхаёллик билан ярим соатча кутди. «Йўқ, эртароқ кетганга ўхшайди». Кўнглига ғашлик чўккан Толибжон жўнамоқчи бўлиб турган ҳам эдики, ўттиз метрлар чамаси нарида йўлни кесиб ўтаётган таниш аёлга кўзи тушди. «Ҳайрият». У машинасини оҳиста юрғазиб, Ҳурриятдан уч-тўрт қадам берида тўхтади. Аёлни кўзи унга тушиши билан бир лаҳза ҳайрон бўлиб қаради-ю, кейин чехрасига табассум югурди. Оҳиста келиб орқа эшикни очди.

— Ассалому алайкум, Толибжон ака.

— Ваалайкум ассалом, ўтиринг.

Аёл ўриндиқдан жой олгач:

— Кечирасиз аввалига танимабман, — деди узрли оҳангда. Ишдан келяпсизми?

— Ҳа, бугун эртароқ қайтибман.

Толибжон шундай дегач, гапни нимадан бошлаш кераклигини билмай тараддулланиб қолди.

— Сиз тошкентлик эмассиз, водийдан бўлсангиз керак, топдимми? Аёлинг саволи Толибжоннинг қулафи-дилини очди.

— Тўғри, Фарғонадан, аниқроғи қўқонликман, — деди, Ҳурриятга ўтирилиб қараб қўйгач. — Қаердан билдингиз? Машинанинг номериданми?

— Номериға эътибор берганим йўқ. Аёл шундай дегач, сирли жилмайди. — Талаффузингиздан, шевангиздан.

Толибжон «топқир экансиз» дегандек бош ирғаб қўйгач, секин гап бошлади.

— Тошкентга яқинда келганман, олти ой бўлди. Қўйлик томонда «Ҳумо» деган қўшма корхона бор. Ўша ерда ишлайман. Юнусободда, «дом»да тураман.

— Оилангиз билан бутунлай кўчиб келдиларингми?

— Йўқ, ҳозирча ўзим.

Толибжон шундай дейишга деди-ю, бирдан гапидан пушаймон бўлди. «Ўзига хон, учраган аёлга қар-

моқ ташлайдиган йигитлардан экан-да», — деб ўйла-са-я. У шуларни хаёлидан ўтказаркан қўшимча қилди.

— Катта қизим ўтган йили институтга кирган. Қола-верса, улар ҳовлида яшаб ўрганишган, «дом»да тури-ша олмайди. Ҳали ўзим ҳам бу ерда яшаб қолишга қарор қилганим йўқ. Уч-тўрт йил ишлаб, балки яна қайтиб кетарман. Ўзларинг қаерда турасизлар.

— Бодомзорда. Телеминоранинг шундоққина рўпа-расидаги кўчада, ҳовлида яшаймиз.

Шунда Толибжон манзилга яқинлашиб қолганли-гини ўйлаб тарадудланиб қолди. «Нима қилсам экан. Таклифимга рози бўлармикан». У машина тезлигини бир оз пасайтириб, рўпарасидаги ойнадан Ҳурриятга бир қараб қўйди-да, таваккал қилди.

— Бир гап айтсам мени тўғри тушунасизми?

— Яхши гапми? Аёл шўх оҳангда сўради.

— Биласизми, агар вақтингиз бемалол бўлса би-рор жойга бориб, ярим соатгина бирга ўтирсак.

Ҳуррият бир лаҳза жим қолди. Сўнгра узрли оҳангда.

— Мен сизни тўғри тушундим. Лекин ойимлар иш-дан вақтида келишимга ўрганиб қолишган, — деди. — Хавотир бўлишади.

Толибжон аёлнинг иккиланаётганлигини сезиб, ма-шинани йўл четига олиб тўхтатди-да, астойдил қис-ташга ўтди.

— Айтяпман-ку, вақтингизни кўп олмайман. Хўп денг, ярим соатга.

— Майли, лекин айтагингиздек ярим соатга.

Боши осмонга етган Толибжон машинасини Амир Темур хиёбони яқинидаги кафе олдида тўхтатди. Улар четроқдаги стуллардан бирига ўтиришгач, овқат бую-ришди.

— Ана энди менга оилангиз, фарзандларингиз ҳақида батафсилроқ гапириб беринг. Ҳуррият Толиб-жонга чой қуйиб узатаркан муғамбирона тикилди.

— Икки қизим бор. Ҳали айтганимдек каттаси инс-титутда ўқийди. Уларни жонимдан ортиқ яхши кўра-ман. Хотиним илгари боғчада тарбиячи эди. Ҳозир «дома хозяйка». Хўп, яна нима десам экан...

— Бошқа фарзанд кўришни хоҳламаганмисизлар? Ҳуррият «ўғлингиз ҳам бўлишини истамаганмисиз» деёлмади.

— Нима демоқчи бўлаётганлигини тушундим. То-либжон маънос жиламайди. — Хоҳлаганман. Айниқса,

ҳеч бўлмаса битта ўғиллик бўлишни. Лекин иккинчи қизим туғилаётганда онаси бир ўлиб тирилди. Шундан кейин врачлар энди ҳомиладор бўлиш умуман мумкинмас дейишди.

— Нимага?

— Буйраги касалмиш.

— Тушунаман. Хуррият тасдиқ ишорасини қилди. Кейин Толибжонга далда берди. — Мана, иккита қизингиз бор экан. Яхши жойларга узатсангиз, куёв ҳам ўғил-да.

— Энди ўзларидан сўрасак, — деди Толибжон кулиб туриб. — Ўғил-қизлардан нечта.

Хуррият бирдан маъюс тортди.

— Болалардан йўқ ҳали.

У берган саволидан пушаймон бўлди. «Наҳотки шундай аёл бекфарзанд. Ё шу пайтгача турмушга чиқмаганмикин? Йўғ-е, бўлиши мумкинмас».

— Икки йил бўлди, эрим билан ажрашганмиз. У шундай дегач, бир муддат сукут сақлаб турди-да, сўзида давом этди. — Оилада уч қизмиз. Ака-укаларим йўқ. Институтни битириш арафасида турмушга узатишди. Хўжайиним гострономда ишлардилар. Олти йил бирга яшадик. Лекин фарзанд кўрмадик. Ўзим врач бўлганим учун яхши тушунаман. Сиз ҳам дўхтирга учранг деб, у кишига кўп ялиндим. Бироқ қайсарлик қилиб кўнмадилар унинг устига қайнонам бадфеълроқ аёл эдилар. Менга кун бермай қўйишди. Хуллас, рўзгоримиз бўлмади.

Толибжон унинг гапларини тингларкан, боши очиқлигини билиб негадир аввалига хурсанд бўлди. Кейин ўз-ўзини сўқди. «Шунақаям худбин, аҳмоқ бўламанми? Нима учун қувонишим керак? Гулдек покиза бу аёл оиласи билан тинч-тотув яшаб, фарзандли бўлиб кетгани яхши эди-ку».

— Ҳали жуда ёшсиз. Албатта бахтингизни топиб, фарзандли бўлиб кетасиз. Толибжон хаёлидаги бадбин фикрларни қувиб, унинг кўнглини кўтармоқчи бўлди.

— Хўп, энди турайлик, анча ўтириб қолдик, — деди Хуррият соатига қараб қўйгач, жилмайиб.

— Майли. Лекин битта шартим бор. Толибжон унинг кўзларига тикилди.

— Қанақанги шарт?

— Мана ўзингиз билдингиз, шаҳрингизда мусофирман, — деди у хазил-мутойиба оҳангида. Бу ерда

дўстларим бор, лекин аёллардан умуман танишим йўқ. Шунинг учун гоҳи-гоҳида мана шу бугунгидек дўстона учрашиб, суҳбатлашиб турайлик, майлими.

— Йўлимиз бир экан. Мана, тасодифан кўришиб турибмиз-ку.

— Хўп, ундай бўлса мен ҳар куни эрталаб сиз автобусга чиқадиган бекат ёнида кутаман, бирга кетамиз.

— Йўғ-е, нималар деяпсиз? Хуррият хавотирлик билан бош чайқади. Маҳалламиздагилардан бирортаси кўриб қолса яхшимас. Ундан кейин дадамниям аччиқлари чиқади. Гоҳида тасодифан кўришиб қолсак бошқа гап. Лекин атайлаб мени кутадиган бўлсангиз, йўқ. Лекин илтимос, мени тўғри тушунинг.

... Шундан кейин Толибжон ҳафтада икки-уч марта эрталаб ишга кетаётиб, Хуррият билан «тасодифан» учрашиб қолар, мени хижолат қиляпсиз, ноқулай бўляпти дейишга қарамай уни поликлиникага ташлаб ўтадиган бўлди. Гоҳида эса ишдан кейин бирор хилватроқ жойдаги кафе ёки ресторанда ўтириб, суҳбатлашишар, ўша куни Толибжоннинг кайфияти кўтарилиб ўзини енгил сезарди.

... Орадан уч ой ўтди. Шу қисқа вақт ичида Хурриятнинг қалб мусаффолиги, латофати, одоби Толибжонни бугунлай ўзига ром этди. У гоҳи-гоҳида кечалари уйқуси қочиб маъсума бир аёлни хотинининг феъл-атвори билан таққосларди. Йўқ, осмон билан ерча фарқи бор. Хурриятда аксарият аёлларда бўладиган молпарастлик, худбинлик иллатларидан асар ҳам йўқ эди. Шу боис у билан ҳар сафар кўришганда Ҳилолага ошиқу беқарор бўлиб юрган пайтларидаги ажиб бир ҳолатни бошидан кечирар, лекин унга етишиш ойни қўл билан олишни истагандек ушалмас орзу эканлигини ўйлаб, юрак-бағри ўртанарди.

Бир куни... май ойининг охирлари эди. Улар анҳор бўйида, мажнунтоллар соя ташлаб турган ўриндикларнинг бирида анчагача суҳбатлашиб ўтиришди. Кетиш олдидан эса:

— Бутун сиздан катта бир илтимосим бор, — деди аёл худди видолашаётгандек ғалати термилиб.

— Нима гап, тинчликми? — Толибжон хавотирга тушди.

— Фақат йўқ демайсиз.

— Аввал айтинг-чи?

— Илтимос, энди бошқа кўришмайлик. — Ҳуррият шундай дегач, бирдан кўзлари ёшланди.

— Бу нима деганингиз? Мен сизни ҳафа қиладиган бирор гап айтдимми?

— Йўқ. — Аёл кўзида ёп билан жилмайишга ҳаракат қилди. — Биласизми? Мен сизга ўрганиб қоляпман. Кейинчалик қийналаман. Иложи йўқ-ку барибир. Ўшанчун учрашмаганимиз яхши.

Толибжоннинг юраги севинчдан гурсиллаб кетди. «Наҳотки, бу аёл уш яхши кўриб қолаётган бўлса?! Тўғри Ҳуррият билан танишгандан буён шу пайтгача бирор оғиз унга ножўя гапиргани йўқ. Кўнглига ёмон фикр келмасин деган хавотирда бир мартаям уйга таклиф қилмади, ранжитиб қўйишдан кўрқди. Лекин кечалари унга етишишнинг минг битта йўллари йўлаб кўрар, бироқ режаларининг ҳаммаси ўзига бачканадек, бсманидек туюлаверарди. Мана энди эса ёлғиз ўзимас, унинг ҳам азоб чекаётганлигини тушуниб нима деб жавоб беришини билмай қолди».

У биринчи марта аёлнинг қўллари ушлади.

— Ҳурриятхон мен сизга аллақачон ўрганиб қолиб бўлганман. Унақанги гапларни айтманг.

— Ҳаммасини ўзингиз яхши тушунасиз-ку. Аёлнинг кўзларидан дув ёш оқди. — Хотинингиз, қизларингиз бор ахир.

— Тўғри оилам бор. Толибжон шундай дегач, Ҳурриятнинг кўзларига тикилди. — Лекин биласизми, хотиним билан яшаш кейинги йилларда бутунлай азобуқубатга айланган. Мен ҳам инсонман, кўнглимга яқин одам билан гаплашгим, дардлашгим келади. Дунёга икки марта келмайман-ку. Ҳамхона бўлган одам сизни умуман тушунмаса, гапингиз-гапингизга тўғри келмаса, бу ҳақиқий фожиа экан. Тўғри, хотинимнинг ташқи кўринишида ҳеч қандай нуқсон йўқ. Ростмана аёл. Лекин гап бундамас. Тошкентга келиб қолганлигимнинг асосий сабаби ҳам шу. Бўлмаса ҳеч нарсадан камчилигим йўқ. Қўқондаги ишларим ҳам ёмон эмас эди.

Толибжон бир муддат сукут сақлаб тургач, чуқур нафас олиб, сўзида давом этди.

— Тан олишим керак. Ёш йигит эмасман энди. Бу йил қирқ бешга тўлдим. Шунинг учун балки бу гапларим сизга эриш туюлар. Ҳеч қачон ўзимни ҳозиргидек бахтиёр ҳис қилмаганман, ишонасизми?

— Ишонаман, лекин...

— Бўлмаса менга қаранг. — Толибжон Хурриятнинг қўлларини маҳкамроқ қисди. — Фақат ростини айтинг. Агар уйдагиларингиз қаршилик қилишмаса мен билан бирга яшашга рози бўлармидингиз?

— Нималар деяпсиз? — Аёл қўрқув билан кўзларини катта очди. — Қиёматдаям кўнишмас. Ахир қапдай қилиб?

— Мени суд орқали ажрашгани йўқ, лекин хотини билан яшамас экан десангиз-чи.

— Йўқ бўлмайди. — Хуррият шундай деб соатига қараб қўйгач, шошиб ўрнидан турди. — Ие, кечга қолдим кетайлик, хавотир бўлишади.

— Яна бир дақиқа шошманг. — Толибжон унинг елкаларидан ушлади. — Онангизга айтолмасангиз онангиз билан маслаҳат қилиб кўринг. Бугун жумами? Душанба куни ишдан қайтишингизда поликлиникага ўтман.

* * *

Ўша куни Хуррият тонггача тўлғониб чиқди. «Нима бўлаяпти менга ўзи, эсимни еб қўйяшман шекилли. Ойимга-ку бу ҳақда ҳеч қачон айтолмайми. Опам-чи, нима деркин? Келиб-келиб оилали одамни яхши кўрасанми? Жинни бўпсан демайдимиз?».

Тўғри, дастлабки пайтларда кўнглида у одамга нисбатан ҳозиргидек туйғу йўқ эди. Лекин бора-бора Толибжондаги самимийлик, юз-кўзарида акс этиб турган меҳр, оққўнгилик Хурриятни ўзига торта бошлади. Агар у йигит чегарадан чиқиб, унга бирор ножўя гап айтганда ёки уйига таклиф қилганда кўнгли қолар, балки умуман қайта учрашишни хоҳламаган бўларди. Лекин Толибжон у тоифадаги одамлардан эмасди. Шу боис ҳар сафар учрашиб, суҳбатлашганда унга боғланиб бораётганлигини ҳис этиб қийналар, бошқа кўришмасликка аҳд қилганлигининг бойси ҳам шу эди.

Хуррият шуларни хаёлидан ўтказаркан, «Нима деса дер, опам билан маслаҳат қиламан» деган қарорга келди.

... Чарос сингисининг гапларини диққат билан тинглагач:

— Ҳақиқатдан ҳам у одамни севиб қолибсан, — деди бош чайқаб. — Балки айтганингдек хотинига кўнгли йўқдир. Лекин мана ўзинг айтдинг, бўйига ет-

ган қизлари бор экан. Икки-уч йилдан кейин хайт, — деб Қўқонга жўнаворса нима қиласан? Чапак чалиб қолаверасанми?

— Билмадим... — Ҳуррият бир дақиқа сукут сақлаб турди-да: — Йўқ опа, унақанги диёнатсиз одам эмас у, — деди ишонч билан.

— Хўп майли. — Чарос сингисининг кўзларига меҳр билан тикилди. Мен сен томон. Ойим билан маслаҳатлашиб кўрамиз. Балки ўша одамга тақдиринг кўшилгандир.

* * *

Ўтган уч кун Толибжонга уч йилдек туюлди. Душанба куни ишдан барвақтроқ чиқиб, тўғри поликлиникага борди. Ҳурриятни олиб машинани анҳор бўйи томонга бурди. Лекин йўлда кетаркан нима бўлди, — деб сўрашга журъат этолмас, кўнглини хира қиладиган жавобни эшитишдан қўрқарди.

— Илтимос мана шу ерда тўхтатинг, — деди Ҳуррият машина қатнови камроқ жойга етганда.

Толибжон йўл четига ўтиб ўгирилди.

— Тинчликми?

— Опамга айтдим.

— Нима дейишди? — У аёлга хавотирлик билан тикилди.

— Опам-ку тўғри тушунди. Лекин...

— Демак розилар. — Толибжоннинг чеҳраси ёришди.

— Адам билан ойимлар-чи? Ҳеч ақлим етмаяпти. Кейин биласизми, жуда қўрқяпман.

— Нимадан?

— Хотинингиздан. — Мабодо опам уйимиздагиларни кўндирган тақдирдаям бу гап оилангизга етиб борса биласизми, нима бўлади?

— Бу ёғидан ташвиш тортманг. — Толибжон далда берди. — Менга ишонинг, сизни ҳеч кимга хафа қилдириб қўймайман. Хўп, энди бу хурсандчиликни ювмасак бўлмайди. Айтинг, қайси ресторанга олиб борай?

— Йўқ, яхшиси кетайлик. Уйга опам келиб қолишлари мумкин. Бошқа сафар.

... Эртаси куни Толибжон Аҳрорга юрагидаги бор гапларини тўкиб солди.

— Мушкул муаммога қолибсан-ку. — Дўсти бир

муддат ўйланиб турди-да, сўзида давом этди. — Бир томондан гапинг тўғри. Сени тушунмайдиган, кўнглингни қолдирган одам билан ҳамхона бўлиш азоб, дўзахнинг ўзи. Иккинчи томондан бу нозик масала. Маслаҳат бериш қийин. Лекин юрагинг нима деяпти, юрагинг? Охири бахайр бўлишига ишонасанми?

— Сенга айтдим-ку. Ҳақиқатдан ҳам яхши кўриб қолганман ахир. Уйимдаги аҳволни эса мана ўзинг тушундинг.

— Ҳўп, яхши, бўлмаса менга қара. — Аҳрорнинг чехраси ёришди. — Қудапочча билан, бўлғуси қайнатанг билан ўзим гаплашаман.

— Қандоқ бўларкин?

— Зўр бўлади. Бу ёғини менга қўйиб бер. Ишларинг юришиб қетса яхшигина эрийсанда-а?

— Нима десанг шу, — Толибжон дўстига қўлини узатди.

... Эртаси куни Аҳрор Толибжонни қучоқ очиб қарши олди.

— Ишларинг беш оғайни, — деди хушчақчақлик билан.

— Рост гапиряпсанми? — Толибжоннинг юраги орзиқди.

— Нима, ишонмаяпсанми? — У дўстининг елкасига қўлини қўйди. — Кеча ишдан чиқибоқ Бодомзорга бориб, Ҳурриятхоннинг уйини суриштириб топдим. Лекин гапинг тўғриси, қайнатанг бир сўзди, золотой одам экан. Аввалига иккиланди. Сен ҳақингда опаси ҳам айтган экан. Мен ҳам роса тушунтирдим. Худо кечирсин-у, «Ўртоғим барибир Қўқонда яшамайди. Қизларини узатгандан кейин бутунлай ажраб, Тошкентга келади», — деб озгина ёлғон ҳам қўшвордим. Охири «Қизимнинг олдида ўзимни гуноҳқордек сезаман, чунки биринчи рўзғорига мажбурлаб узатганман. Ҳурриятга у йигит ёқмаган эди. Шунинг учун энди ўзига маъқул келган жойга бермоқчийдик. Совчилар кўп келишяпти, лекин қизим кўнмаётганди. Майли ўзи рози экан нима ҳам дердик», — деди. Хуллас, шунақанги гаплар, тайёргарлигингни кўравер.

— Қойил, яшавор. Умрбод эсан чикмайдиган иш қилдинг. Ҳа айтганча, дадаси у йигит билан гаплашиб кўрай демадимми?

— Йўқ, мен бемалол ишхонага ўтинг, ўзини кўринг

дедим. Лекин у киши қизимизга ёққан экан бўлди, кейин кўришармиз, — дедилар.

Аҳрор шундай дегач, ҳазил оҳангида пўписи қилган бўлди.

— Энди оғайни мана, иш пишди. Тошкентга куёв бўлаяпсан. Худо хоҳласа бир йил ўтиб, қўчқордек ўғил туғиб беради. Лекин айтиб қўяй, уч-тўрт йилдан кейин жуфтакни ростлаб, ташлаб қочворадиган бўлсанг кунингни кўрсатиб қўяман.

— Жинни бўлдингми? — Толибжон кулди. — Мени характеримни яхши биласан-ку.

* * *

Тўй ширин, файзли ўтди. Икки дўст ўзаро маслаҳатлашиб Қўқондан ҳеч кимни таклиф қилишмади. Рестораннинг чоғроқ хонасида ташкил этилган зиёфат базмида асосан Аҳрорнинг Тошкентдаги дўстлари, идорадаги ходимлар қатнашдилар.

Толибжон тўйдан кейин ўзини худди қайта туғилгандек ҳис этди. Энди у ишдан кейин тўғри уйига ошиқар, Ҳуррият билан бирга бўлиш унга чинакам ҳузур-ҳаловат, хотиржамлик, ором бахш этарди.

Орадан икки ой ўтди. Бир куни ишдан қайтган Толибжонни Ҳуррият бошқачароқ кутиб олди.

— Битта гап айтсам қўрқиб кетмайсизми, — деди у кўзлари чарақлаб.

— Тинчликми? — Толибжон ҳайрон бўлди.

— Биласизми... Ҳомиладорман шекилли.

— Нима?! Ростданми? — У хотинини бағрига босди.

— Шунақага ўхшайди. — Ҳуррият кўзида ёш билан эрининг кўксига бош қўйди.

— Жуда яхши. — Толибжон унинг юзларидан, кўзларидан ўпди. — Ўзингизни эҳтиёт қилинг энди. Худо хоҳласа ўғиллик бўламан.

— Илойим айтганингиз келсин.

Шу лаҳза Толибжоннинг томоғига нимадир тиқилди. Негадир кўз ўнгига Ҳилола келди.

— Биласизми? Мен сизни қачондан буён яхши кўраман, — деди у.

— Биламан. — Ҳуррият муғамбирона жилмайди. — Роппа-роса олти ой бўлди.

— Йўқ, адашдингиз. Йигирма саккиз йилдан бери.

— Тушундим. — Хотин килди. — Демак, мен унда икки яшар эканман-да.

Лекин Толибжон шу лаҳза кўнглидан нималар кечганини айтмади, кулиб қўяқолди.

* * *

Рауф уйқудан кечроқ ноҳуш, ланж ҳолатда уйғонди. Нонушта пайтида оғзидаги нонни эринибгина чайнарган рўпарасида ўтирган хотинига зимдан тикилди. «Кейинги бир йил ичида қариди. Расул адои тамом қилди уни. Ҳайвон бола. Тўғри, хотини куюнганидек вақтида жиловламади. Бепарво бўлди. Маишатдан, ўтиришдан бўшамади. Мана оқибати. Мактабни битириш арафасида синфдошининг уйида бўлган кечада жанжал чиқариб, мастлик билан ўртоғини пичоқлаб қўйди. Бир йилдан ўтди, қамоқда ўтирибди».

Ўзи-чи, яқин икки йил бўлаяпти, беиш. Толибжонга аччиқ қилиб, чиқиб кетгандан кейин орадан бир-икки ой ўтгач, бўйин эгиб бориб кечирим сўрамоқчи ҳам бўлди. Лекин ор қилди. Кейинчалик эса аламини ичкиликдан олди. Машинаниям сотди. Бироқ ётиб еганга тоғ чидармиди.

Рауф илгари Толибжонга тан берарди. Лекин ичкилик бора-бора унинг юрагига адоват, ҳасад, худбинлик уруғларини сепа бошлади. Яхшигина ичган кунлари «Беш йил бирга ишладим, ишхонада мениям ҳаққим бор. Уч юз минг нима бўлибди. Улушимни бериши керак» — деган бадбин хаёлларга борадиган бўлиб қолди. Шунинг учун корхонага охириги марта борганда отдан тушсаям, эгардан тушгиси келмади. Ўзини худди ҳақдордек тутди. Албатта, бу Толибжоннинг жаҳлини чиқарди. Агар ўшанда одамга ўхшаб муомала қилганда балки у ҳам кўкрагидан итармасмиди.

Шу кунларда у ўзини қўйгани жой тополмай қолганди. Сабаби уч ойдирки кайф қилишнинг янги усулига — игнага ўтганди. Бунга яқин улфати Самад сабаб бўлди. Бир йилча ўтди, бу ҳамтовоғининг ҳам иши чапчасига кетган. Кайф билан бир болани босиб кетиб, қамалиб кетишига озгина қолди. Лекин бор-йўғидан ажралди. Нобуд бўлган боланинг ота-онаси закончи-роқ экан, Самадни нари олиб бориб, бери олиб келди. Машинасиниям сотиб сарфлади. Ўшандаям амнистия шарофати билан қамалмай қолди. Ўшандан кейин умуман иши юришмади. Аввалига у ҳам ичкиликка

ружу кўйди. Кейинчалик эса қуруғига ўтди. Мана оқибати.

У шуларни хаёлидан ўтказаркан, аста-секин бўғинларида оғриқ бошланаётганлигини, «дори»нинг хумори тутаётганлигини сезди.

«Самаднинг олдига боришим керак». У ўрнидан турди. Хотинининг эртароқ келасизми, деган саволига «билмадим» дея мужмал жавоб берди-ю, кўчага чиқди.

Оқтепасойнинг шундоқ ёнгинасидаги ошхонада икки киши рўбарў ўтирибди. Тушликка ҳали эрта бўлгани учун хўрандалар кам.

— Менга қара, — деди Рауф «дори»нинг кайфидан сузилган кўзларини Самадга тикиб, — Толибда пул тикилиб ётибди. Кўкидан ҳам керагича бор. Вақтида жон куйдириб ишлаганман. Ҳаққимни олишим керак. Бўлмаса... — У шундай дегач, кўрсаткич бармоғини томоғига олиб борди. — Асфаласофинга жўнатаман.

— Ҳозир уни Тошкентда деяпсан-ку. — Самад пешонасини тириштирди.

— Тўғри Тошкентда. — Рауф тиржайди. — Қайтага шуниси яхши эмасми? Қулай имконият.

— Қаерда ишлаётган экан ўзи?

— Буни билиш осон. Бирпасда укасидан суриштириб аниқлайман. Квартирасини секин идорасидагилардан сўраб билса бўлади. Хуллас, у билан бир ҳисобкитобим бор.

Ўша кун иккаласи нима қилиш кераклиги тўғрисида астойдил режа тузишди.

* * *

Аҳроп Аҳмедович ишхонага ниҳоятда тушкун кайфиятда қайтди. У хонасига кириб, креслога ўтираркан боши қотди. «Уйидагиларга телефон қилсаммикин? Йўқ бўлмайди. Толибжон «Кўқонга хабар бермай тур» — деб тайинлади-ку. Тўғри, Азизахон Тошкентда кундоши борлигини билса, қиёмат қилади. Бир-икки кун сабр қилиб турайлик-чи. Аҳволи яхшиланар».

Врачлар дўстингиз қотиллардан бирини таниркан, органдагиларга айтибди дедими? У ифлослар ким бўлиши мумкин? Толибжон биров билан қасдлашадиган, ўзига душман орттирадиган йигит эмас эди. Яна ким билади.

Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган

Аҳрор идорада узоқ ўтиролмади. Зарур ҳужжатларга қўл қўйди-да, тушга яқин яна касалхонага йўл олди. У реанимация бўлими олдида машинадан тушаркан аёл кишининг юракни ўртагувчи аламли фарёди вужудини зир титратди. «Онанг ўлса бўлмасмиди, жоним болам. Қотиллар, ваҳшийлар». У беихтиёр ўша томонга ўтрилиб, фиғон чекаётган аёлга — Ҳурриятнинг онасига кўзи тушгач, бир лаҳза тош қотди. «Ё парвардигор! Наҳотки?». У онаизор томонга уч-тўрт қадам қўйди-ю, яна секин орқасига қайтди. «Йўқ, бориб нима дейман? Нима деб тасалли бераман». Шу лаҳза тўйга бош-қош бўлганига, ўртада турганига мингдан-минг пушаймон бўлди. «Толибжоннинг аҳволи қалайкин».

Бўлим мудирини, эрталаб кўришган таниш врач уни ташвишли қиёфада қарши олди.

— Боланинг онасини сақлаб қолишнинг иложи бўлмади.

— Хабарим бор, ҳозиргина билдим. — Аҳрор шундай дегач, врачга нажот билан термиди. — Толибжон тузукми? Сораийб кетадими ишқилиб.

Врач бир муддат сукут сақлаб турди-да:

— Аҳволи оғир. Жигари қаттиқ жароҳатланган. Янаям соғлом, юраги бақувват йигит экан.

— Илтимос, бир минутга шундоқ кўриб чиқсам майлими.

— Майли. — Бўлим мудирини бу сафар негадир тезда рози бўла қолди.

... Аҳрор ҳамширадан ҳалатни олиб хонага кирди. «Ранги бир оз сарғайибди». У Толибжоннинг юзларига, юмуқ кўзларига термиларкан юраги эзилди. Сўнгра бемор тепасида турган ҳамширага қараб қўйгач, Толибжон — деди оҳисталик билан. Дўсти секин кўзларини очди. Кейин чехрасига билинар-билинемас табассум югурди. «Яна келдингми?». — Толибжон унга бир муддат қараб тургач, «Ҳурриятдан хабаринг борми, тузукмикин» — деб сўради безовталики билан. Шунда навбатчи ҳамшира «айтманг», — дегандек маъноли қараб қўйгач, мен ҳозир дея хонадан чиқиб кетди. «Ҳа, ҳаммаси яхши». — Аҳрор шундай дегач, зўрма-зўраки жилмайиб, Толибжоннинг кўлларини ушлади. «Сенга яхши бир хабар айтаман, лекин ҳаяжонланма. Биласанми, ўғил кўрдинг».

Толибжоннинг сўниб бораётган нурсиз кўзлари

бирдан чарақлаб кетди. «Нима дединг? Ростданми». — У дўстининг қўлини маҳкам қисди. «Ўғил, худога минг марта шукур». — Толибжоннинг кўзлари жикқа ёшга тўлди. Шу пайт хонага қайтиб кирган ҳамшира бўлди, уринтириб қўйманг, — деди хавотирлик билан. Аҳрор бардам бўл, дегандек дўстининг қўлини сиқиб қўйгач, хонадан чиқди. У пастга тушиб машинасига ўтиргач, рулга бошини қўйди. Шунда ўзининг ҳам кўзларидан ёш оқаётганлигини сизди. «Энди нима бўлади».

Аҳрор шу алфозда қанча вақт ўтирганлигини билмади. Бир пайт ўзига келиб машинани ўт олдирмоқчи бўлиб турган ҳам эдики, ташқарига чиққан таниш врач кимнидир излаб атрофга аланглаётганлигини кўрдию, беихтиёр пастга тушди. Шунда бўлим мудирининг кўзи унга тушиб, бу ёққа келинг дегандек имлади. Аҳрорнинг юраги нохуш бир нарсани сезиб, шошиб унинг олдига борди. Врач уни хонасига бошлаб киргач, «беш минут бўлди, ўртоғингиз узилди», — деди таассуф билан. «Нима!?!». Аҳрорнинг вужуди зирқираб кетди.

* * *

Баҳор қуёши эрталабдан ўзининг илиқ нурларини борлиқ узра соча бошлади. Ҳовлидаги икки туп олча қийғос гуллаган, девор яқинига қатор қилиб экилган уч туп хурмонинг барқ уриб, кун сайин яшнаётган кўм-кўк барглари кишининг баҳри-дилини очади. Лекин уйғониш фасли — навбаҳорнинг гўзаллиги, таровати кейинги икки ой ичида эзилиб, адоий тамом бўлган, муштипар бир аёлга айланиб қолган Азизага таскин, тасалли беролмасди. Суднинг кечагина бўлиб ўтган якуний мажлисида қотилларнинг олий жазога — ўлимга маҳкум этилгани ҳам унинг юрагидаги чексиз изтироб, алам ўтларини пасайтира олмади. У меҳмонхонада, диванда ўтириб Толибжон билан кечган йигирма йиллик ҳаётини бир-бир кўз ўнгига келтираркан, кечириб бўлмас хатога йўл қўйганлигини ҳис этиб, ич-ичидан эзиларди. «Ҳамма айб ўзимда. Ўшанда Нозима худди авлиёдек жуда тўғри гапирган экан. Тошкентга бориб ишлашларига розилик бермаслигим керак эди. Ўзим-чи, менда айб йўқми? Кейинги беш-олти йил ичида аввало аёллигимни, эримнинг кўнглини олишим кераклигини умуман унутиб қўймадимми? Айниқса, қаттиқ шамоллаб, йўталиб, врачга қатнаб юр-

ган пайтларида мен аҳмоқ ёмонроқ, юқумли касалга чалиниб қолган бўлса-я, — деб ўйлаб ўзимни тортдим. Зоминдан қайтиб келган кунлари-чи. Билардим Толибжон акам ҳаром-хариш юрмасди. Ахир эркак киши. Нега ўша куни яхши гапириб кўнгилларини олмадим? Аксинча ёмон хаёлларга бордим, рўйхушлик бермадим».

Ўша машъум куни, Аҳрор ака телефон қилган пайтда Азиза зиёфатда, аёллар билан ҳафтада бир бўладиган ўтиришида эди. Базму жамшид айни қизиган маҳалда хонодон соҳибаси, Зироатхон «сизни қизингиз билан бир йигит сўрашяпти» — деб қолди. Ҳайрон бўлиб ташқарига чиққан Азизахон Диловар билан қайниси Тоҳиржонга кўзи тушиб, юраги бир нохушликни сезди.

— Тошкентдан Аҳрор ака телефон қилдилар, — деди қайниси ранги ўчиб. — Акам касалхонада, оғир аҳволда эканлар, ишхонада кутаман тезда келинлар дедилар.

Бу совуқ хабарни эшитиб, Азизанинг қўл-оёғи бўшашди.

— Касалхонага нимага тушади, — деди юрагини ваҳима босиб. Кечагина Диловар «дадам телефон қилдилар янаги ҳафтага келарканлар», деган эди-ку.

— Билмадим. — Тоҳиржон гапни қисқа қилди. Ташқарида машина кутяпти. Ҳозирча уйимиздагиларга билдирмайлик. Аямнинг юраклари ёмон. Диловар шу ерда қолсин. Иккаламиз борамиз.

...Тошкентга кеч соат олтиларда етиб боришди. Уларни идора эшиги олдида кутиб олган Аҳрор ичкарига, хонага бошлади. Содир бўлган машъум воқеадан хабар топган Азизахон ҳушини йўқотаёзди.

— Нимага ўша куниёқ хабар бермадингиз, — деди ўкириб йиғлаб. — Мени тўполон кўтаради, — деб ўйладингизми? Ҳеч бўлмаса қизларим дадасининг дийдорини кўриб қоларди-ку!.. Қандоқ қиламан энди?!

... Шу пайт хона эшиги оҳиста очилиб Диловарнинг пайдо бўлиши шавқатсиз ўй-фикрлар гирдобида қолган Азизанинг хаёлини бўлди.

— Ассалому алайкум.

— Келдингми? — Азиза юзларига оқиб тушган кўз ёшларини кафти билан артди. «Шўрлик қизим ҳам

бир бурда бўлиб қолибди, ўйлади у фарзандининг маъюс кўзларига, сўлгин чехрасига қараб. Дадасини жонидан ҳам ортиқ яхши кўрарди».

Диловар диванга ўтириб онасининг қўлларини ушлаб бир лаҳза термилиб турди-да, — деди:

— Ая, битта гап айтсам хафа бўлмайсизми, уришмайсизми мени?

— Нима демоқчисан?

— Ҳалиги... Дадамнинг ўғилларини уйга олиб келсак... Барибир бизга ҳам ука-ку.

Азиза қизига ҳайрат билан тикилди. «Нега бу фикр шу пайтгача менинг хаёлимга келмади? Ахир бутунлай ўгаймас-ку. Агар Толибжон акам ўлмай қолганларида фарзандларини бирга тарбия қилардик-ку. Ё ўшандаям худбинлигим тутиб, эримга кун бермасдим. Бу гапларни у киши энди тирилиб келмасликларини билиб, шунчаки тилимда айтяпманми? Билмадим».

У бир лаҳза шуларни хаёлидан кечираркан Диловарни бағрига босди.

— Тўғри айтасан қизим. Сизларга ука бўлади, ўз уқанг. Иккаламиз борамиз, эртагаёқ. Лекин беришармикин. Майли, ялиниб-ёлвормиз. Худди ўз ўғлимдек тарбия қиламан, — деб айтаман. У аёлнинг уйини Аҳроржон амакинг билса керак.

Диловар ёшли кўзлари билан онасининг бағрига бошини қўйди.

* * *

Она-бола Бодомзор маҳалласини қийналмай топишди. Кўча бошида машинадан тушиб, озгина пиёда юришгач, йўловчи бир аёлдан Ҳурриятхонларнинг уйини сўрашди.

— Хув анави олча рўпарасидаги кўк дарвоза — деди у йигирма метрлар чамаси наридаги уйга ишора қиларкан. Сўнгра «яқинда вафот этганлигидан хабарлари йўқ шекилли» — дегандек ғалати қараб қўйди.

Улар дарвоза олдига етиб келишгач, Азиза бир оз ҳадик, бир оз ҳаяжон билан қўнғироқ тутмасини оҳиста босди...

Қасоқ

Б и р и н ч и ф а с л

Баҳор ҳавосига ишониб бўлмайди. Эрталабдан илиқ нур сочиб турган қуёш булутлар орасига кириб ғойиб бўлади-ю, кўп ўтмай шаррос ёмғир қуйиб юборади. Ёки бирдан шамол кўтарилиб, ҳамма ёқни чанг-тўзон қоплайди. Паришонхотирлик билан уйдан чиққан Лобар автобус бекати томон яқинлашаркан, осмонга қараб кўнгли гашланди. «Ўла, ишқилиб ёмғир ёғвормаса гўргайди, бир кўнглим чарм курткамни кийволай девдим-а», ўйлади у. Шу пайт юк машинасини қувиб ўтмоқчи бўлган «Жигули» кўзига таниш туюлиб, қўл кўтарди. Машина бирдан секинлаб, бекатдан ўн метрча нарида «ғийқ» этиб тўхтади. Лобар у томон беш-олти қадам юрди-ю, янглишганини сездди. «Ие, номери бошқа-ю, ким бўлдийкин?» У шундай хаёлда «Жигули»га яқинлашиши билан орқа эшиги очилди.

— Кечирасиз, мен бировга ўхшатибман, узр, — деди Лобар хиёл энгашиб.

— Йўқ, беҳижолат, ўтиринг обороиб қўяман. Рулдаги йигит уни яхшироқ кўрмоқчи бўлгандек бошини орқага ташлаб жилмайди. Ана шундагина юмалоқ юзли, қора қошлари бир-бирига туташган, пешонасида анор суви сачрагандек қизғиш доғи бор бу йигитни Лобар таниди. Таниди-ю, юраги «шувв» этиб кетди.

— Ўтиринг, — дея такрорлади у тилла тишларини кўрсатиб кулиб қўйгач. — Нима, мен одам ўғрисига ўхшайманми?

— Йўғ-е, — Лобар ўриндиқдан жой оларкан, ўзини тутиб олди. — Ўғирлаб кетадиган ёшдан ўтганмиз.

Йигит унга жавобан «бало-ку» дегандек бошини қимирлатиб қўйди. Машина чорраҳага яқинлашиб, светофорнинг қизил чироғи рўбарўсида тўхтагач, «ҳайдовчи» ўтирилди.

— Қайси томонга?

— Навоий массивига, шундоқ бозорчанинг олдига ташлаб қўйинг. Холамнинг товлари йўқ, хабар олгани кетяшман.

«Худди ўзи» — хаёлидан ўтказди Лобар унга кўз қирини ташларкан. Оиласини барбод қилган, ҳалолу пок эрининг ёшгина умрига зомин бўлган ноинсоф, тошбағир, ифлос одам мана шу. Яхшига кун йўқ, ёмонга ўлим, деганлари рост экан. Қўлида тўққиз ойлик чақалоғи билан қон йиғлаб қолганда юрагида меҳр-шафқатдан асар ҳам бўлмаган мана шу диёнатсиз махлуққа худодан қайта-қайта ўлим тилаганди. Йўқ, кечалари ухламай, ёлвориб қилган илтижолари яратганга етиб бормабди. Тавба, тасодифми бу? Роппа-роса ўн беш йилдан кейин яна ўша одам билан рўбарў бўлиб ўтирибди».

«Силлиққина жувон экан». Нормухаммад орқа ўриндикни кўрсатадиган ойнага кўз қирини ташлади. Тўғри, бошқа пайт бўлганда балки тўхтамай ўтиб кетган бўларди. Ҳозир кайфияти бошқача. Таътили тугаяпти, душанбадан ишга чиқиши керак. Бутун бир дам олиб, маишат қилгиси бор эди ўзи. Эрталаб эски жазмани — Матлубага телефон қилган эди, «жоним билан, ўзим ҳам сизни соғинганман, лекин иложим йўқ», деди. «Нимага, тинчликми?» деб сўрайвергач, «тинчлик, мазам йўқ, тушунмаяпсизми?» дегач гўшақдан қўнғирокдек кулги овози эшитилди.

— Холангизникида кўп ўтирасизми? — Хаёлини бир жойга тўплаган Нормухаммад секин жувоннинг қўйнига қўл солиб кўрди.

— Йўқ, бирор соат ўтириб қайтаман.

— Мениям бир жойда ишим бор, — деди Нормухаммад ёлғондан. — Битириб қайтишда бозорчанинг олдида кутаман. Ҳавони қаранг, ёмғир қуйворса шалаббо бўласиз.

Лобар ўйланиб қолди. «Дарров хўп дейдиган бўлса энгилтак жувонлардан экан, деб ўйлаши аниқ. Йўқ, деса худо билади, қайтиб яна бундай имконият бўладими-йўқми?» Машина Навоий мавзеси томонга бурилиб, бозорча ёнида тўхтади.

— Демак келишдик-а? — Нормухаммад Лобарга ўтрилиб қаради.

— Раҳмат, кечга қолсам кутиб қоласиз, овора бўлманг... — Лобар машина эшигини оҳиста очиб, дастга тушаркан ноз билан жилмайди.

— Овораси йўқ, албатта кутаман. — Нормухаммад шундай деди-ю, машинага газ берди.

Дарҳақиқат, бозорчадан у-бу нарса олиб, холасини йўқлаб кирган Лобар бирор соат гаплашиб ўтирган ҳам эдики, бир икки чақмоқ чақиб майдалаб ёмғир ёва бошлади.

— Бўпти, хола яхши бўлиб қолинг, мен турай энди. — Лобар соатига қараб қўйгач, фотиҳага қўл очди.

— Эсинг жойидами ўзи, келишингдан кетишинг осон. — Хола жиянининг билагидан ушлади. — Бирпас ўтир, ёмғир тинсин, боргунча ивиб кетасан.

— Йўқ, мен кета қолай, худо билади, бу ёмғир қачон тинади. Азаматнинг мактабдан келадиган вақти ҳам бўлиб қолди.

Лобар холаси билан хайрлашиб, кўчага чиққач, қадмини тезлаштирди. У катта йўлдан ўтиб бозорча томон буриларкан, автобус бекати яқинида турган таниш «Жигули»га кўзи тушди.

— Куттириб қўяман, девдим-ку. — Лобар машинага ўтираркан ўзини сипо, хижолат тортган қилиб кўрсатди.

— Йўқ, ўзим ҳозир келиб турибман, қалай, холангиз тузук эканларми?

— Тузук, анча яхши бўлиб қолибдилар.

«Қўлга олса бўлади», — Нормухаммад машинани ўртача тезликда бошқариб бораркан, хаёлидан ўтказди. «Лекин бир оғиз гапга хўп деб эргашиб кетадиган аёллар тоифасиданмас».

— Бир кўрган таниш, икки кўрган билиш дейишадди. У ўтирилиб қараб қўйгач, секин «ҳужум»га ўтди. — Исмингиз...

— Лобар.

— Меники Нормухаммад, мана танишиб ҳам олдик. Учинчи марта кўришсак ажабмас қариндош бўлиб қолсак.

— Менга ўхшаган қариндошларингиз кўпми? — Лобар муғамбирона жилмайди. «Точкасига урди-ку». Жувоннинг нимага шама қилаётганлигини сезган Нормухаммад бир зум нима дейишини билмай қолди.

— Кўпмас-у бор, лекин сизга ўхшагани йўқ, — деди хушомад оҳангида.

Чорраҳадан ўтиб, тўққиз қаватли бино рўбарўсига келганда Лобар машинани тўхтатди. Ўзининг назарида

домига илинай деб турган қушчани қўлдан чиқаргиси келмаган Нормухаммад очикчасига гапирди:

— Лобархон, бир гап айтсам тўғри тушунасиими, — деди у машинадан тушмоқчи бўлиб турган аёлнинг кўзларига тикилиб.

— Нотўғри тушунадиган гап гапирмассиз.

— Биласиими, бугун юрагим сиқилган, унинг устига ҳавони қаранг, агар икки соатгина мен билан гаплашиб ўтиришга вақтингизни аямасангиз бошим осмонга етарди.

Лобар ичида кулиб қўйди. Кейинги икки-уч йил ичида жуда кўп давраларда бўлди. Шоҳона базмларда ўтирди. Пулдор, мансабдор эркаклар билан танишди. Уларнинг ҳаммаси бир гўр. Нафсини қондириб, мақсадига етгунча пойи патак бўлади, оёғингни ялашга тайёр туради. Мақсадига етиб кўнглига урганингдан кейин янгисини ахтариб қолади. Ялтоқланиб, шаҳвоний ҳирсга тўла кўзларини унга тикиб турган мана бу одам ҳам худди ўшалар тоифасидан.

— Нормухаммад ака, мен учраган одам етакласа кетаверадиган аёлларга ўхшайманми? — Лобар бу гапни унга оғир ботмаслиги учун бир оз шўхлик билан эркаланиброқ айтди.

— Йўғ-е, агар сизни хафа қилиб қўйган бўлсам узр. Мен тўғри кўнгилда гапиряшман. — Нормухаммад сохта табассум қиларкан, ичида фикрини. «Бунча ноз қилмаса, агар кимлигини, қаерда ишлашини билганида кўшам ўзини бозорга солмаган бўларди. Майли, ҳозирча эгилиб турайлик».

— Бўпти, майли, бироқ битта шартим бор, — Лобар жоду кўзларини сузди.

— Бажонидил, бош устига, фақат осмондаги ойни олиб берасиз, демасангиз бўлди. Нормухаммаднинг чеҳраси ёришди.

— Шартим шўки, аввало кўп ўтирмаймиз, ундан кейин айтиб қўяй, чегарадан чиқиш йўқ, келишдикми?

— Шартингиз ойни олиб беришдан ҳам оғир-у. Енгилроғи йўқми? — Нормухаммад кулди.

— Бўпти, ҳозирча хайр, — Лобар соатига қаради. Тўртда шу ерга чиқаман.

Машина биринчи қавати озиқ-овқат билан савдо қиладиган «Гастроном» бўлган тўрт қаватли бино рўбарўсида тўхтади.

— Нормухаммад ака, «Гастроном»да танишларим ишлайди, сиз кираверинг, мен кейин...

— Майли, бўлмаса тушуниб олинг, шундоқ магазиннинг орқасидаги олтинчи дом, биринчи, подъезд иккинчи қават, бешинчи хона, эшик очиқ бўлади, кираверасиз.

Лобар эшикни оҳиста очиб, ичкарига қадам қўйиши билан димламанинг иштаҳани қитиқловчи ҳиди «гуп» этиб димоғига урилди. У туфлисини ечаркан, рўбарўдаги хонадан «келаверинг, тортинманг» деган қувноқ овоз эшитилди. Меҳмонхона вазифасини ҳам ўтовчи зал дид билан жиҳозланган. Хона тўридаги деворни чет элда ишлаб чиқарилган мебель мажмуи эгаллаган. Оёқ остида чўғдек Хива гилами, хонадаги видеоманитофонли телевизор, унинг ёнидаги магнитофон, диван, юмшоқ ўриндиқ — ҳаммаси чет элники.

— Тортинмай бемалол ўтиринг. Эгнини алмаштириб, спорт формаси кийиб олган Нормухаммад уни диванга таклиф қилди.

— Раҳмат. — Лобар диванга яқинроқ суриб қўйилган мўъжазгина столга тўшалган гулли дастурхон устидаги ноз-неъматларга бирров кўз югуртирди. — Роса овора бўбсиз-ку.

— Овораси борми, бир дам роҳат тахти Сулаймон, деганлар. — Ўзини эркин тутаётган Нормухаммад Лобарнинг қаршисидаги креслога ўтирди. — Сизгаям иш қолдирганман, мана бу бодринг, помидорлардан «закуска» тайёрлайсиз. Мен овқатга бир қараб қўяй.

«Кимларнинг қадами текканикин бу хонадонга». Лобар тарелкани олдига яқинроқ суриб, пичоқни оларкан, бир зум ўйга толди. «Шўрлик аёллар, кўпчилиги чорасизликдан, иложсизликдан келган бўлса керак бу ерга. Нормухаммад ҳозир қаерда ишлаётганикин? Бешолти йил бўлди, ўтиришлардан бирида кимдир унинг номини тилга олиб, кўтарилиб кетганлигини, бошқармада ишлаётганлигини айтган эди. Ҳозир ҳам ўша ердамикин?»

— Тасанно, мана бу бошқа гап. Аёл кишининг қўли тегмагунча барибир ўхшамайди, — Лобарнинг хаёлини Нормухаммаднинг хушчақчақ овози бўлди. — Бу ёғи ҳам беш минутда гатоп. Лекин айбга буюрмайсиз, бизники қўлдан келганича.

— Йўф-е, нимага, эркакларнинг қўли ширин бўлади. — Артистлик ролини маромига етказиб ўйнашга ҳаракат қилаётган Лобар ишва билан боқди.

— Хўп, энди кўришганимиз, танишганимиз шарафига қиттак-қиттак олмасак бўлмайди. Нормуҳаммад сервантдан коньяк, шампан, ароқ, фанта ва икки дона плитка шоколади олиб стол устига қўйди. — Сизга қайсинисидан?

— Фақат ароқ эмас. — Энди ўзини бозорга солиши бефойдалигини сезган Лобар ноз қилиб ўтирмади.

— Яхши, бўлмаса сизга коньяк қуяй, менга ароқ маъқул, коньяк қон босимимни кўтариб юборади.

Улар икки рюмкадан ичишгач, Нормуҳаммад димламани сузди, «Пазанда экансиз» — Лобар мақтади. Рюмкаларни тўлдираётган Нормуҳаммад мамнун жилмайди. Овқатланиб бўлишгач, Лобар кўк чой дамлади.

— Квартирангиз яхши жойда экан.

— Сизга ёқдими? Нормуҳаммад ўрнидан туриб диванга — Лобарнинг ёнига ўтирди. — Қўқонда ишлаб юрганимда олганман.

— Қаерда ишлагансиз, агар сир бўлмаса, — жувон сузилиб қаради.

— Жудаям қизиқяпсизми?

— Йўқ, шунчаки сўраяпман, майли, мабодо айтиш мумкин бўлмаса...

— Нимага энди, айтиш мумкин... Ишонасизми, хотинларнинг ҳаммомида кассир бўлиб ишлаганман. Нормуҳаммад яйраб кулди.

— Ишонаман, шунингчун қўл кўтарган аёллар кўзингизга иссиқ кўриниб, дарров тўхтаркансиз-да. Лобар ҳазилга ҳазил билан жавоб қайтарди.

— Қўйинг, ишдан гапирмайлик. Нормуҳаммад аёлни белидан қучди. — Бугун дунёнинг ташвишларини унутиб бир маза қилайлик. Видео қўйиб берайми?

— Йўқ, магнитофонни қўя қолинг, яхши кассеталарингиздан борми?

— Қанақасидан қўйиб берай? Шўхиданими? Ё «Қаро кўзим»ни эшитасизми?

— Ўзингизга ёққанини қўйинг. Лобар Нормуҳаммаднинг қўлини секингина белидан олди.

Магнитофондан юрак торларини қитиқловчи шўх кўшиқ таралди. «Қаро қоши қундузгинам кел энди, сочи райҳон сунбулгинам кел энди...»

Лобарнинг энг яхши кўрган қўшиғи эди бу. Уйда ёлғиз қолганда магнитофонни қўйиб, чарчагунча ўйнарди. Нормухаммад унинг кўнглидагини сезгандек ўйинга тортди. Лобар рақсга уста эди. Ўйнаганда келишган қадди-қомати янада латофатли кўринар, майин табассуми, ишваю ғамзаси мана ман деган эркакнинг юрагига чўғ соларди. Нормухаммад мастона кўзларини сузиб, товусдек хиром этаётган жувоннинг «сиз ҳам тушинг» дея қилган имосига жавобан бирикки қўл кўтарган бўлди-ю, белидан маҳкам қучиб, ёноқларидан, томоғининг тағларидан эҳтирос билан ўпди.

— Ие, ана холос, шартимиз қаерда қолди? Аёл Нормухаммаднинг кўкрагига қўлларини қўйиб беозоргина итарди.

— Шартимизми, шартлашган жойимизда қолди. У Лобарнинг белидан маҳкамроқ қучди. — Мен сизга бир нима кўрсатаман, бу ёққа юринг: «Ҳамманг бир гўрсан». Ваъдалашгандаёқ бу учрашувнинг нима билан тугаши унга ойнадек равшан эди. У нафратини сездирмай зўрма-зўраки жилмайди.

Лобарни ётоқхонага — хонаи хосга бошлаб кирган Нормухаммад рўбарўдаги кўзгу тагидаги ғаладондан унга аталган совғани олди.

— Мана бу сизга, арзимас бўлса ҳам...

— Француз атирларининг зўридан-ку, бунақаси кам учрайди. — Аёл ширин табассум ҳада қилди.

— Сизни ўзингиздан келаётган муаттар бўй ҳаммасидап ширин. — Нормухаммад Лобарни қучиб ўпаркан сийналарини беркитиб турган кўйлагининг тугмаларига қўлини олиб борди.

— Қўлингизни олинг, илтимос. — Аёл чуқур нафас олди. — Қўйвориб туринг, хўп, ўзим...

...Лобар ювиниб чиққач, сочларини тартибга келтириб бир оз пардоз қилган бўлди-да, диванга ўтирди. «Вақт ғанимат». У Нормухаммаднинг ваннага кириб кетганлигига ишонч ҳосил қилгач, сумкачасини очиб, пенициллин пишасига қўйиб келган суюқлик — «уйқу доридан» фантага бир неча томчи аралаштирди. Сўнгра ҳаяжонини босиш мақсадида коньякдан рюмқага тўлдириб қўйиб ичди. Бир оздан кейин вужудини қамраб олган қўрқув ҳисси чекингандек бўлди-ю, бошини хиёл орқага ташлаб кўзларини юмди.

— Чарчадингизми? — Ювиниб чиққан Нормуҳаммад диванга ўтириб аёлнинг елкасидан кучди.

— Лобар ўзини тутиб нозланди.

— Нормуҳаммад рюмкаларни тўлдириarkan, мамнун жилмайди. — Келинг, тез-тез кўришиб туришимиз учун олайлик.

Лобар рюмкани оларкан, яримлаб қолган ароқ пишасига бирров кўз югуртирди.

— Бўлти, лекин бу охиргиси, хўпми, рудасиз, яна...

— Нима демоқчисиз? Бирдан, тўсатдан, ДАН тўхта-тиб қолса демоқчимисиз? ГАИ лар мени кўрса честь беради, жоним.

— Шунақа катта одаммисиз? — Лобар мугамбирона жилмайди. Нормуҳаммад сирли кулиб қўйди-да, қўлидаги рюмкани бир кўтаришда бўшатиб пиёладаги фантани охиригача ичди.

...Орадан ярим соатча вақт ўтгач Нормуҳаммад мудрай бошлади.

— Уйқингиз келяптими? — Уни зимдан кузатиб турган Лобар меҳрибонлик билан сўраган бўлди.

— Чарчабман шекилли. Нормуҳаммад фантадан пиёлага қуйиб ичди.

— Бўлмаса сиз ёнбошлаб бир оз дамингизни олинг. Мен стол устини йиғиштириб қозонни ювиб қўяй. — У шундай дея ёстиқ олиб чиқди.

— Майли, мен ярим соатгина дам олай, агар ухлаб қолсам уйғотинг, бир жойда ишим бор.

Ярим соатга қолмай ҳамма ёқни саранжом-саришта этиб улгурган Лобар енгил хуррак отиб ухлаётган Нормуҳаммаднинг рўбарўсига — креслога ўтириб унга диққат билан тикилди. «Сочлари бир оз сийраклашиб оқ оралаганини айтмаса, унчалик ўзгармабди. Қайтага тўлишиб, салобатли бўлиб кетибди. Ҳозир қаршисида тош қотиб ухлаб ётган мана шу инсон ўзи зор қақшатган ўн тўққиз ёшли аёл билан орадан йиллар ўтиб шундай ҳолатда учрашишини хаёлига келтирганмикин? Йўқ, етти ухлаб тушига ҳам кирмаган бўлса керак. У ўшанда қотмадан келган, ёши ўттизлар атрофида бўлиб қамчиндеккина йигит эди».

* * *

Сентябрь ойининг ўрталари эди ўшанда. Лобар одатдагидан барвақт уйғонди. У кечаси билан безовталаниб

тонгга яқин ухлаб қолган бешиқдаги ўғилчасига бир дақиқа меҳр билан термилиб тургач, ташқарига чиқди. Қўл-бетини ювиб, ҳовлини супурди, кўча эшик тагига сув сепди. «Ҳозир поезддан тушган бўлсалар керак», хаёлидан ўтказди у ошхонага кириб газга чой қўяркан. Сўнгра эрининг одатдагидек «ассалому алайкум» деб очиқ чехра билан кириб келишини, онасидан ҳолаҳвол сўрагач, уйга кирибоқ уни маҳкам кучоқлаб «бир кун кўрмасам соғинчдан юрагим қинидан чиқиб кетай дейди», дея эҳтирос билан ўпиб эркалашларини кўз ўнгига келтираркан, эти жимирлаб кетди. Қизиқ, кимдандир «ҳақиқий муҳаббат бир ёстиққа бош қўйгандан кейин бошланади», деб эшитган эди. Рост экан. Бўлмаса Аваз акаси билан танишиб, севишиб турмуш қуришгани йўқ. Ўрта мактабни битириб, чевар бўлиш орзусида «Маиший хизмат уйи»га ишга кирган пайтлари эди. Бўйи ўртадан хиёл баландроқ, юзлари худди сутга чайиб олингандек тиниқ. Кўзларида маъсума қизалоқларга хос беғуборлик билан бирга ажиб бир ҳайрат акс этиб тургувчи бу қизни кўп ўтмай ишхонадагиларнинг барчаси ёқтириб қолди. Парвардигор исми жисмига монанд бўлган бу Лобар қизга покиза қалб ҳам ато этган эди. У гийбатни ёқтирмасди. Баъзи дугоналари ҳозиргина ўпишиб кўришган ўртоқлари кўздан узоқлашиши билан уни ёмонлашга тушганини кўриб ҳайрон бўларди, аччиғи келарди. Лобар ҳаёли қиз эди. Ўрта мактабни битириш арафасида баъзи синфдошлари оила, қандай йигитга турмушга чиқиш ҳақида ўзаро баҳслашиб қолишарди. Лобар бундай мунозараларга қўшилмасди. Кечқурунлари ёстиққа бош қўяркан, гоҳида беихтиёр келажак ҳақида хаёл суриб, «мени кимга беришаркин», деб ўйларди, ўйларди-ю, худди уят иш қилиб қўйгандек вужуди қизиб, юзлари ловуллаб ёнар, кўзларини юмиб, бошини кўрпага буркаб оларди.

Қиш ўтиб, баҳор келиши билан хонадонларидан совчиларнинг қадами узилмай қолди. Якшанба куни эди. Нонуштадан кейин она-бола ёлғиз қолишди.

— Қизим, бирпас ўтир, ишларингни кейин қиласан. Мастура хола ўрнидан қўзғалмоқчи бўлиб турган қизига меҳрибонлик билан тикилди. — Ўзинг ақлли қизсан, ҳаммасини кўриб, сезиб юргандирсан...

Лобар аввалига ҳайрон бўлди, кейин гап нима ҳақида бораётганлигига бирдан тушуниб етди-ю, дув қизариб бошини эгди.

— Эскилар қиз болани палахмон тоши дейишган. — Қизидаги ўзгаришни сезган она мулойимлик билан гапини давом эттирди. — Ҳаёт шунақа, қиз бола вояга етгандан кейин эртами-кечми муносиб жой чиқса ба-рибир узатиш керак.

Муносиб жой, кимга муносиб кўришаётган экан уни. Тўғри, совчилар кўп келяпти, лекин, шу пайтгача бу ҳақда унга оғиз очишгани йўғиди. Демак, бир қарорга келишибди-да. Ким экан у. Лобарнинг боши янада эгилди.

— Бу гапларнинг ҳеч қандай уяти йўқ, қизим. Шу сўзларни айтган она худди эртага бағри ҳувиллаб қолаётгандек кўзига ёш келди. — Дадангни феъл-атворларини ўзинг ҳам яхши биласан, ҳашамни ёқтирмайдилар. Дабдабали хонадонлардан келган совчиларга рўйхушлик бермадилар. «Қизим қисиниб-қимтинмай, эмин-эркин юрсин, десанг ўзимизга ўхшаган ўртамиёна, оддий оилага узатганимиз маъқул» дедилар. Исфара гузарлик совчилар кеча учинчи маротаба келишди. Ўғиллари ўқитувчийкан. Институтни битириб, икки йилдан бери техникумда ишларкан. Мана шу оила бизга маъқул бўлиб турибди. Йигитни даданг кўрибди, бамаънига ўхшайди, дедилар. Эртага ишдан чиқишингга опанг бориб туради. У ҳам келаркан. Опанг танийди у йигитни, кўр, бир-икки оғиз гаплаш, бунинг уяти йўқ, қизим.

Лобардан садо чиқмади. У баъзи қизларга ўхшаб тил учида «йўқ, менга ҳозир бунақанги гапларни гапирманглар, керакмас», деёлмади. Онаизори «агар у йигит сенга ёқмаса ҳеч қачон мажбурламаймиз, даданг ҳам шунақа дедилар», дегандан кейин бошини секин кўтариб, ёшли кўзлари билан бир қараб қўйди. Бу нигоҳда «ўзларинг биласизлар, ахир менга ҳеч қачон ёмонликни раво кўрмагансизлар-ку», деган маъно бор эди.

«Маиший хизмат уйи»дан опа-сингил бирга чиқишди. «Хув ана, китоб магазини олдида турган йигитни кўряпсанми? Ана ўзи ҳам биз томонга келяпти, мунча довдирайсан? Бўпти, мен кетдим, яхшилаб қара, гаплаш». Опаси шундай дея йўлнинг нариги юзига ўтиб кетди.

— Лобархон, яхшимисиз, ҳорманг. — У билан саломлашган йигит ўзини эркин тутди, — чевар бўлиб қолгандирсиз?

Улар автобус бекати томон аста йўл олишди. Уятдан, ҳаяжондан бошини этиб бораётган Лобарнинг юраги гурсиллаб урар, йигитнинг юзига қаролмасди. Лекин «овози ёқимли экан» деган фикр бир лаҳза хаёлидан ўтди.

— Мен сизни бекатда кўп кўрганман. — Ўртадаги сукунатни яна йигитнинг ўзи бузди. — Кўпинча ишдан иккаламиз бир пайтда чиқар эканмиз.

«Кузатиб юрган экан-да». Хаёлига келган лаҳзалик фикрдан сўнг у беихтиёр «ялт» этиб йигитга бир қараб, қўйди. Йўқ, танимади. Лобар ишдан чиқиб, ҳар куни автобус кутаркан, гоҳида баъзи шилқим йигитлар унга гап отишарди. Лекин у бир сўз деб жавоб қайтармас, индамай беш-олти қадам улардан нари кетарди. Гап оҳангларидан қандайдир меҳрибонлик, самимийлик сезилиб турган бу йигит эса бутунлай бошқа, унақаларга сира ўхшамайди. Улар автобус бекатида беш-олти дақиқа туришгач, Лобар йигитга уялибгина қараб қўйди-да, «ана, автобусимиз, бўпти, хайр», — деди жилмайиб.

— Бунча тез, кетиб қолманг. Йигит шошиб қолди. — Лобархон, ўзим таксида кузатиб қўяман.

— Йўқ, раҳмат, овора бўлманг, маҳалламиздагилар кўриб қолишса менга ноқулай. Лобар шундай дея бекатга келиб тўхтаган автобус томон қадамини тезлатди.

* * *

... Тўй ниҳоятда файзли, ширин ўтди. Гўшангада келин-қуёв ёлғиз қолишганда Авазхон акасининг ҳаяжон билан айтган дил сўзлари Лобарнинг юрагига бир умр муҳрланиб қолди.

— Сизни бекатда биринчи марта учратганимда кечаси билан ухламай чиққанман, — деган эди у, Лобарнинг қўлларини кафтлари орасига оларкан. Чунки хаёлимда тасаввур қилиб юрган қизни, сизни учратиб қолдим. Ўша кундан бошлаб йўлингизни пойлайдиган бўлганман. Сиз автобусга чиқиб кетганингиздан кейин уйга кетардим. Лекин бирор марта ҳам менга қиё боқиб қарамагансиз. Бир куни ортингиздан автобусга чиқиб, то уйларинггача кузатиб борганман, сезмагансиз.

Лобар бир ёстикқа бош қўяётган умр йўлдошининг сўзларини унсиз, лекин жон қулоғи билан тинглар, хилватда, учрашувда эмас, гўшангада айтилаётган из-

ҳори дил негадир унга хуш ёқар, йигит вужудидаги ҳаяжон, қалбидаги оташ Лобарнинг вужудини ҳам қиздира борар, мана шу инсон йиллар ўтиб, дунёдаги энг яқин кишиси, сирдошига айланиши ҳақида ўйлар, лекин бош кўтариб бир қараб қўйишга ўзида журъат тошолмасди.

— Лобархон, менга қаранг, ишқилиб сизни мажбурлаб узатишаётгани йўқми? — Авазхон акаси ўшанда бу саволни жиддий оҳангда беришга ҳаракат қилаётган бўлса-да, Лобар бунинг ҳазиллигини, ундан гап олмоқчи эканлигини сезганди. Шунда биринчи марта эрининг кўзларига бир зум термилиб «йўқ» деганди титроқ товушда. Шунда Авазхон акаси елкаларидан тутиб, авайлаб эҳтирос билан бағрига босганди...

...— Қизим, Авазхон сизга ҳеч нима дегани йўқми-ди? — Хонага кириб келган қайнонасининг ташвишли саволи Лобарнинг хаёлини бўлди. — Дадангиз-ку бир-йўла акамнинг маъракасини ўтказиб келаман девдилар. Аваз амакимнинг таъзияларидан кейин кечқурун поездга чиқаман, — деб кетувди.

— Менгаям «эрталаб етиб келаман, биринчи пара дарсим бор», дегандек бўлувдилар.

Соат тўққизга яқинлашганда ҳам Авазхондан дарак бўлмагач, «поездга чипта ололмаган бўлса эрталаб автобусга чиққандир» деган ўй билан қайнона-келин нонуштага ўтиришди. Шу пайт кўча эшик «ғийт» этиб очилди, — Ана келдилар, — дея Лобар дик этиб ўрнидан турди. У эрига пешвоз чиқишга ошиқаркан, ҳовлига Авазхон акаси билан орқама-орқа иккита бегона йигитнинг ҳам кириб келганига кўзи тушиб, бир зум хайрон бўлди. Сўнгра салом-аликни ҳам унутган эрининг ташвишли чеҳрасига тикилиб, юрагига фулғула тушди.

— Ҳой болам, тинчликми, бунча ҳаяллаб қолдинг? — Ошхонадан чиқиб ўғлини койий бошлаган Меҳринисо хола жиддий қиёфада турган бегона йигитларга қараб тилини тишлади. Сўнгра ўзини қўлга олиб, «келинглар ўғилларим. Лобархон, ичкари уйга жой қилинг, дастурхон ёзинг», деди нима воқеа содир бўлаётганлигига ақли етмай.

— Хола, дастурхонга овора бўлманг, биз зарур бир иш билан келдик. Йигитлардан бири шундай дея чўпта-

гидан қизил гувоҳномани олиб кўрсатди. — Органдан ОБХССданмиз, мана рухсатнома холис гувоҳликка иккита қўшнини чақирсангиз, уйларни бирров кўздан кечириб чиқишимиз керак.

— Вой ўлмасам, тинчликми, нима бўляпти ўзи? — Онаизор ўғлига кўрқув билан қаради.

— Тинчлик ая, тинчлик. — Авазхон ўзини хотиржам кўрсатишга уриниб, зўрма-зўраки жилмайди. — Озгина англашилмовчилик, кейин ҳаммасини ўзим тушунтириб бераман.

Йигитлар ярим соатча уйда тинтув ўтказишгач, қоғозга нималарнидир ёзиб, хонадон эгаларига, холис гувоҳларга қўл қўйдиришди.

— Хола узр, хизматчилик, хафа бўлмайсиз, — деди гувоҳнома кўрсатган йигит расмий оҳангда. Сўнгра Авазга ўгирилди. — Сиз шаҳардан узоққа кетиб қолманг, зарур бўлиб қолсангиз чақиртирамиз.

— Нима иш қилиб қўйдинг, гапирсанг-чи? — Тоқати тоқ бўлган Меҳринисо хола ўғлининг ёнига ўтирди.

— Ҳеч нима қилганим йўқ. — Аваз хотини қуйиб берган чойдан бир хўпларкан, бошини сарак-сарак қилди. — Эрталаб поезддан тушмоқчи бўлиб турсам, эликларга кирган бир одам «ўғлим мана шу сумкани олиб тушишиб беринг, юким оғир» деб қолди. Қўлидан олиб вагондан тушдим. Ўзиям орқамдан келятувди. Шу пайт ҳалиги йигитлар олдимга келиб «ОБХССданмиз, сумкангиздаги нима», — деб сўраб қолди. Меникимас, билмайман, эгаси ҳозир тушади, дедим. Бирпас кутдик, лекин ҳалиги одам тушмади. Кейин йигитлардан биттаси мен билан вагонга чиқди. Ҳамма купеларни биттама-битта қарадик, эгаси йўқ. Ундан кейин мени милиция хонасига обкириб, гувоҳларнинг иштирокида сумкани очишди. Лиқ тўла аёллар рўмоли, санашди, 150 та экан. Меникимас булар, таъзиядан келяпман, — деб худони ўртага қуйиб қасам ичсам ҳам ишонишмайди. «Чайқовчисан, қочиб кетган шеригинг, сумкани эгасини топ, кейин ишонамиз гапингга», — дейишди.

— Вой ўлмасам, энди нима бўлади? — Чайқовчилик билан қамалиб чиққан тоғаси ёдига тушиб, Лобарнинг ранги ўчди.

— Ваҳима қилаверманглар, ҳеч нима бўлмайди. — Авазхоннинг ҳам юрагига ғулғула тушган бўлса-да, сир-

ни бой бермади. — Мана, уйимиззи титиб кўрди, ҳеч вақо йўқ. Бўлди, мен ишга боришим керак, биринчи пар ҳам расво бўлди. — У шундай дея уйдан портфелини олиб чиқди.

— Ҳой шошма, бир пиёла чой ичвол.

— Кечга қоляшман, буфетда бирор нима еб оларман. — Аваз онасининг қисташига қарамай пиёладаги совиб қолган чойини тик турганича ичди-да, ишига кетди.

Дадаси амакисининг маъракасини ўтказиб, Қўқонга қайтган куни шаҳар ички ишлар бўлимидан Авазнинг номига чақирув қоғози келди.

— Э, ҳеч нима бўлмайди. Ўн биринчи синфда ўқийдиган Сарвар бепарво қўл силкиди. — Нима, акам чайқовчимилар. Қоидаси бир-икки марта чақириб суриштиради-да.

Оиланинг тўнғич фарзанди — автобазада ҳайдовчи бўлиб ишлайдиган Анвар «сен гўдак нимани ҳам тушунардинг» дегандек укасига беписанд қараб қўйгач, деди:

— Улар билан ҳазиллашиб бўлмайди, органдагиларни яхши биламан. Бир илантириб олса чақиравериб қонингга ташна қилиб юборади. Бирор йўлини топиш керак.

Неъматжон ака бир оз ўйланиб тургач, Авазга қаради.

— Ҳозир подадан олдин чанг чиқармайлик. Эртага учраб келгин-чи. Шунга қараб бирор чорасини топармиз.

Эртаси куни тергов бўлимида уч соат сўроқ берган Аваз уйга кириб келиши билан «падарингга лаънат, одаммаскан-ку булар», деди фигони фалакка чиқиб. — Еттинчи хонага кирдим, терговчи Мирғиёсов деган йигитакан. Тушунишни ҳам хоҳламайди. «Уч кун ўтқизиб қўйсам, эсинг жойига тушади», — деб дўқ уради...

— Хўп, охири нима бўлди, нима қарорга келди ўша терговчинг? — Тоқати тоқ бўлган дадаси ўғлининг гапини бўлди.

— Нима бўларди, «тушунтириш хати ёз» деди. «Сумканинг эгасини кўрсам танийман, учратиб қолсам ёнингизга олиб келаман» деб ёзиб бердим.

— Дада, кеча ман нима деган эдим, — деди Анвар. Акасининг ташвишли оҳангда айтган гапларидан

кейин Аваз ҳам силлиққина қутулиш қийинлигини тушунди.

— Хўп, нима қилиш керак бўлмаса? — Ўвилларига қараб Неъматжон аканинг ҳам боши қотди.

— Одамани топиб гаплашиш керак. Узатмасанг ишни расво қилиши мумкин.

— Нима деяпсиз?! — Акасининг гапини эшитиб Авазнинг жиғибийрони чиқди. Емаган сомсага пул тўлайманми? Бир тийин ҳам бермаймиз.

— Хўп, обориб тиқиб қўйса нима қиласан? Яхши бўладими? — деди юраги сиқилган акаси ҳам зарда билан.

— Бўлди, бас қилинглар, бу гаплардан барибир фойда йўқ, — Неъматжон ака бирпас ўйланиб тургач, ўрнидан турди. — Эрта-индин бошлиқнинг олдига ўзим бир кирай-чи, бошлиқ ҳам одам, тушунар ахир.

Орадан бир ой ўтди. Терговчи ҳар сафар чақир-тирганда бир хил сўроқ дўқ-пўписа: «Чайқовчисан, бўйнингга ол ёки мол эгасининг кимлигини айт?» Бу орада ички ишлар бўлими бошлиғи қабулга кириб чиққан Неъматжон аканинг ҳам ҳафсаласи пир бўлди. Бошлиқ унинг гапларини бепарво тинглагач, «ака, терговчи шуғулланияпти, гуноҳи йўқ бўлса жавобгар қилмаймиз», — деди совуқ оҳангда.

— Ишимни янаги ҳафта судга ошираркан, — деди Аваз навбатдаги сўроққа чақирган терговчининг олдидан қайтгач. — Тезроқ бир ёқлик бўлгани яхши. — Башарасини кўргани тоқатим қолмовди ўзи ўша ҳайвонни.

— Судда ҳақиқат қилишар. — Неъматжон ака чуқур тин олди. — Маҳалладан, техникумингдан олиб бориб берган характеристикаларни инобатга олар суд.

— Илойим ўша терговчининг уйи куйсин. — Меҳринисо хола кўз ёш қилди. — Аҳволингни қара, бир бурда бўлиб қолибсан, болам. Худонинг унга ҳам айтгани бордир.

...Тун. Октябрь ойининг охирлари бўлишига қарамай осмон тиниқ, бир парча булут йўқ. Кўқда худди ёздагидек юлдузлар чарақлайди. Боласига кўкрак тутганича ташвишли ўй-хаёлларга берилган Лобар гўдагининг ухлаб қолганини сезгач, қаддини ростлаб, бешикни бир-икки тебратди, сўнгра эрининг ёнига секин

чўзиларкан, чуқур хўрсинди. Бундан бир ойгина олдин осуда, беташвиш ҳаётига бирданига балойи қазодек қора булут бостириб келиши етти ухлаб тушига кирмаганди. «Нима бўларкин охири, эрини қамаворишса-я». Хаёлига келган бу мудҳиш фикрдан Лобарнинг ўзи ҳам кўрқиб кетди. «Йўғ-е, худо сақласин. Қайнотаси судда яхши бўлади», деяпти-ку. — Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган аёл худди бағри хувиллаб қолаётгандек эрининг пинжига тикилди.

— Кўп ташвиш тортаверманг, — деди Аваз хотинининг ўй-хаёлларини сезгандек унга далда бериб. Сўнгра Лобарнинг елкасидан қучиб, чуқур тин олди. — Аслида акамнинг гапига кириб одамини топсак бўларкан, энди кеч.

— Дадам судда оқлаворади, деяптилар-ку.

— Суд ҳам терговчи ёзган айблов хулосасига қараб иш кўради-да.

Бир ой терговга қатнаб, баъзи нарсаларга ақли етиб қолган Аваз хотинининг юрагига яна ғулғула солмаслик учун ортиқча гапирмади. «Ҳаммаси терговчига боғлиқ эди. Чайқовчимаслигимни ўзиям яхши билиб турибди, аблаҳ йигитакан ўзиям». Эр-хотиннинг кўзига алламаҳалгача уйқу келмади.

Эрталабки нонуштадан кейин қайнона-келин яна ёлғиз қолишди.

— Ая, беш-олти кундан бери бир нарсани ўйлаб юрибман. — Лобар гапни бошлашга бошлаб қўйди-ю, давом эттиролмай тараддуланиб қолди.

— Айтаверинг, қизим, тинчликми? — Меҳринисо хола келинига мулойим тикилди.

— Ўша терговчининг олдига Азаматжонни кўтариб бир борсам. Униям болалари бордир, зора инсофга келса.

— Қайдам, — онаизор бундан бирор наф чиқишига кўзи етмаётган бўлса-да, келинининг руҳини туширгиси келмади. — Фойдаси бўлармикин, қизим.

— Аяжон, хўп денг, зора енгиллик берса, Аваз акам айтдилар, суд ҳам терговчининг ёзганига қараб ҳукм чиқараркан.

— Майли қизим, лекин кўп ҳаяллаб қолманг, мен ҳам хавотир бўлиб ўтирмай.

Лобарнинг чеҳраси ёришди. У бир зумда дастурхонни йиғиштириб, ўғилчасини кийинтирди.

— Ая, — деди у боласини қўлига оларкан ялинчоқ оҳангда. — Дадам, Аваз акамлар билмай қўяқолишсин, яна жаҳллари чиқиб...

— Хўп, болам, хўп, тезда қайтинг. — Келинининг кўнглидан нималар кечаётганлигини сезиб юрган Меҳринисо холанинг юраги эзилди.

Лобар ички ишлар бўлими идораси дарвозахонаси олдига яқинлашганда негадир юраги беҳаловат бўлаётгандек туюлди. У ўзини қўлга олиш учун бир муддат тўхтади. Сўнгра дарвозахонага туташ бир табақали эшикни оҳиста очиб ичкарига кирди.

— Ким керак сизга? — навбатчи ходим Лобарга бошдан-оёқ тикилиб қаради.

— Мирғиёсовнинг оддиларига келувдим.

— Чақиртирганмиди?

— Ҳа, — деди Лобар беихтиёр ёлғондан.

— Ҳовлига чиқиб, чап томонга юрасиз, еттинчи хона.

Лобар терговчининг хонасини қийналмай топди. У эшик тепасига «терговчи Н. Мирғиёсов» деган ёзувга кўз югиртирди-ю, қўрқув ва ҳаяжондан бир дақиқа тўхтаб қолди. Сўнгра ўзига-ўзи далда берди. «Бунча кўрқмасам, бунақада бир оғиз ҳам гапиролмасдан шарманда бўламан-ку». Лобар ўфилчасининг бўйнига маҳкам қилиб ўралган шарфни бир оз бўшатиб, эшикни бир икки тақиллатгач, қия очди.

— Киринг. — Ичкаридан эркак кишининг буйруқ оҳангидаги овози эшитилди. У эшикни каттароқ очиши билан чоғроқ хонанинг тўридаги стулда ўтириб, машинкада нимадир ёзаётган ёшгина йигит «ялт» этиб қаради. — Келинг, келаверинг, — деди у бу сафар мулойим оҳангда. Сўнгра хонадаги стуллардан бирини олиб рўбарўсига қўйди. — Марҳамат, ўтиринг. Терговчининг илиқ муомаласини кўриб Лобар енгил тортди. «Аваз акам айтганча унақанги ёмон одамга ўхшамайди. Гапни нимадан бошласамикин».

— Хўш, хизмат, синглим? — Ўртадаги сукунатни терговчи йигитнинг ўзи бузди. — Мени олдимга келдингизми?

— Ҳа, мен Қобиловнинг, Авазхон аканинг оиласи бўламан.

— Қобилов? — Терговчи бир муддат пешонасини тириштириб тургач, бирдан чехраси тундлашди. — Э,

ҳа, ҳалиги чайқовчи йигитни айтяпсизми? Ёмон қайсар одамакан-ку хўжайинингиз. Сиз ўшанинг хотинимисиз? Эсиз.

— У киши умриларида унақанги иш қилмаганлар, бировга холис хизмат қиламан деб...

— Ўғилчангизми? — Терговчи худди унинг сўзларини эшитмагандек гапни бурди.

— Ҳа.

— Агар қўлингизда болангиз бўлмаганда эрингиз борлигига умуман ишонмасдим.

Лобарнинг хушомад оҳангида айтилган бу гапдан ваши келса-да, дув қизарди.

— Ўғилчамиз дадасини энди таниди. Ўзингизни ҳам болаларингиз бордир, жон ака, ёрдам қилинг, умрбод эсдан чиқармаймиз.

— Синглим, мени бутун ишим бошимдан ошиб ётибди. — Терговчи шундай дея Лобарнинг кўзларига қаттиқ тикилди. — Эртага соат ўнда келинг. Мен ўйлаб кўрай. Балки бирор чораси топилиб қолар. Ҳа, айтганча, ўзингиз келинг. Бола билан қийналиб юрманг, бўптими? У шундай дея «гап тамом» дегандек иш столи устидаги қоғозлар ичидан ниманидир ахтара бошлади.

«Ўзи ёмон йигитга ўхшамайди-ю, кўзлари ўйнаб тураркан» хаёлидан ўтказди Лобар ташқарига чиқаркан. «Қайнонамга эртага ўзингиз келинг деб айтди, десам кўнгилларига гап келиши мумкин. Йўқ бўлмайди, бирор баҳона топиш керак. Яхшиси кутиб ўтирдим, келмади, эртага бўларкан, дейман. Эрталаб Азамат-жонни уйимизга, аямга ташлаб, ишхонамга ўтиб келаман, деб бирров бориб келаман».

Лобар хонадан чиқиб кетгандан кейин Нормухаммад ўйланиб қолди. «Ажойиб нарса экан-да ўзиям. Қизлигида қанақа бўлганикин? Бунақаси камдан-кам учрайди». У ширин хаёлларга бериларкан, тоғдек суянчиғи — тоғасини яна миннатдорчилик билан эслади. Ҳозиргача нимаики муваффақиятга эришиб келаётган бўлса аввало тоғаси туфайли. Тўғри, ўзиям оғзидагини олдириб қўядиган ландовурларданмас. Мактабда ҳам яхши ўқирди. Саккизинчи синфни битиргандан кейин автоўл техникумига ўқишга кирди. У ерни тугатиб, армияга кетди. Ҳарбий хизматни адо этиб келгач, роп-пал-роса икки ой маза қилиб дам олди. Бир куни кўчадан

келса вилоят ички ишлар бошқармасида ишловчи Султонали тоғаси онаси билан гаплашиб ўтирибди. «Жиян, бекорчилик жонингга тегмадими?» деди тоғаси бир оз суҳбатлашиб ўтирганларидан кейин кулиб. Нормуҳаммад индамади. «Хўш, гап бундай» тоғаси юзига жиддий тус бериб, гапни қисқа қилди. «Хўжжатларингни тезда тайёрла, мен гаплашиб қўйдим, ГАИ да ишлайсан. Бу ёғи ўзингга боғлиқ, ёш бола эмассан энди».

Ҳарбий хизматдан анча чиниқиб қайтган удабурон йигит беш-олти ой ичида бошлиқлари билан тил топишиб кетди. «ГАИ» ходимлари ўртасида ўз «ўрнини» топди. Касбининг «нозик» томонларини пухта ўрганди. Бу орада тоғаси туман ички ишлар бўлими бошлиғи вазифасига тайинланди.

Май ойининг ўрталари эди. Бир куни тоғаси кабинетга чақиртирди.

— Ишларинг қалай, жиян? — тоғаси Нормуҳаммаднинг форма ярашган қамчиндек қомагига разм соларкан, меҳри товланди.

— Ёмонмас, ишляпмиз...

— Яхши, менам суриштирдим, командирларинг ҳам хурсанд сендан. Боқса одам бўласан. — Тоғаси шундай дея унинг елкасига қўлини қўяркан, сўзида давом этди. — Хўш, келгусидаги режаларинг қандай? Ё, пенсиягача кўчада таёқ кўтариб юрмоқчимисан? Генерал бўлишни орзу қилмаган солдат солдат эмас. Биласанми буни ким айтган?

— Суворов.

— Баракалла, калланг жойида. — Тоғаси мамнун жилмайди. — Тунов куни уйга опам келувди. Бу, менга қара, машина олмоқчимисан, ростми? «Аям дарров сотибдилар-да» — Нормуҳаммаднинг ичида ғаш келди.

— Ҳа, сал бундайроқ бўлсаям бозордан олиб, миниб турсам девдим, иш пайтидаям керак бўляпти.

— Машина олишга ҳали улгурасан, худо хоҳласа эскисинимас, яп-янгисини оласан. — Султонали жиянига синчковлик билан тикилди. — Гап бундай, биринчидан, ишингдан отпускаи ол. Тошкентга, университетга, юрфакка хўжжатларингни тайёрла. Сиртдан ўқийсан, тушундингми?

Нормуҳаммад нима дейишини билмай қолди. «Тўғри, юридическийда ўқиса-ку, жон-жон дейди. Лекин у

ерга киришнинг ўзи бўлмайди. Ўзининг калласи билан ўтишига ақли етмайди».

— Университетда танишлар бор, — деди тоғаси унинг хаёлидан нималар кечаётганлигини уққандек далда бериб. — Машинага йиққан пулингни ўртага ташлайсан, етмаса мана, биз қўшамиз, нима дединг? — Тоғаси яйраб кулди.

— Сиз нима десангиз шу-да. — Нормуҳаммад машинанинг пули қулоғини ушлаб кетишини ўйлаб, кўнгли хижил бўлса-да, сирни бой бермади.

Қаловини топсанг қор ҳам ёнади, деганлари рост экан. Нормуҳаммад пулнинг кучи билан ўқишга силлиққина жойлашиб олди. Ҳаш-паш дегунча беш йил ҳам ўтди. Бу орада тоғасининг дўсти — вилоят ички ишлар бошқармасида бўлим бошлиғи бўлиб ишловчи Хурсаналиевнинг қизига уйланди.

Диплом қўлга теккан куни Нормуҳаммадларнинг хонадони тўйхонага айланиб кетди. Катталар учун кенг равонга чиройли қилиб стол тузашди. Асосий қисми орган ходимларидан иборат бўлган меҳмонлар тоғага тортган жияннинг шаънига мақтовлар ёғдиришди. Нормуҳаммаднинг келажаги порлоқ эканлигидан башорат қилишди.

Дарҳақиқат, орадан бир йил ўтмай, уни шаҳар ички ишлар бўлимининг тергов бўлимига ишга чақирди. Нормуҳаммад янги вазифада бир ой ишлагандаёқ, терговчилик кўчада таёқ кўтариб юришга ўхшаган осон эмаслигини тушунди. Шу боис ишдан кейин алламаҳалгача жиноят кодексларини қайта-қайта ўқир, сўнгги йилларда чиқарилган қонун ва фармонларни кутубхоналардан топиб, керакли, жойларни алоҳида дафтарга кўчирарди. Тиришқоқлиги туфайли орадан бир йил ўтгач, анча нарсага ақли етадиган бўлиб қолди. Энг муҳими, бу ерда ишлайдиган ҳамкасбларининг аксарияти билим, савия жиҳатидан ундан устун эмасликларини сезиб, кўнгли хотиржам бўлди.

Кейинги беш-олти ой ичида тоғаси ёки қайнотасининг таъсири бўлса керак, Нормуҳаммаднинг тергов бўлими бошлиғи Жамолхон ака Хидиров билан муносабати янада яхшиланди. Бўлим бошлиғи иш чиқадиган «ёғли» делоларни кўпроқ унга чиқарадиган бўлди. Албатта, Нормуҳаммад буни яхши тушунар,

юқоридан келган нозик меҳмонларнинг кўнглини олиб, совға-салом билан кузатиб қўйишни ўрнига келтирарди.

Нормуҳаммад Қобиловнинг делосини қўлга оларкан, аввалига «учар чайқовчилардан бўлса яхшилаб патини юламан», — деган ширин хаёлга борди. Лекин биринчи сўроқдаёқ бу йигитнинг олди-сотдига алоқаси йўқлиги, шунчаки айбсиз айбдор бўлиб қолаётганлигига ақли етди. Тўғри, бошида савобгарчиликда унга ёрдам бермоқчи ҳам бўлди. Лекин сўроқда Авазнинг ўзини эркин тутиши, қандайдир мағрур қиёфаси унинг ғашини келтирди. Айниқса, савол-жавобларнинг бирида «нима қиласиз ҳадеб гапни айлантириб, айбдор эмаслигимни ўзингиз ҳам жуда яхши билиб турибсиз-ку», — деган гапидан кейин тўнани бутунилай тескари кийди. Нормуҳаммад шуларни хаёлидан кечираркан, қўлидаги охирлаб қолган сигаретини кулдонга эзгилаб машинкага ўтирди. Лекин негадир қўли ишга бормади. Бундан ярим соатгина илгари рўбарўсида ўтирган Лобарнинг оппоқ тиниқ юзи, гунчадек ним пушти, чиройли лаблари, жоду кўзлари хаёлида гавдаланди.

Нормуҳаммаднинг аёллар билан маишат қилишга суяғи йўқ эди. Айниқса, асли бешариқлик бўлган ҳамкасби — катта терговчи Бахромжон ака бошқармага кўтарилаётиб, «сиз шу ерликсиз, хабар олиб турарсиз», дея домдаги бир хоналик уйининг калитини унга бериб кетганлиги айтилган муддао бўлди. Лекин бу масалада ўта эҳтиёткор эди. Хуфиёна ишларини энг яқин дўстларига ҳам айтмас, тоғасининг қулоғига етиб қолиши мумкинлигидан ниҳоятда қўрқарди.

«Агар мана бу қушчани қўлдан чиқариб юборсам фирт аҳмоқлик бўлади». У хаёлини бир жойга тўплаб, машинкага қоғоз қўяркан, тамшаниб қўйди.

Эрталаб прокуратурада бир оз ушланиб қолган Нормуҳаммад машинасини идора олдидаги «стоянка»га қўйгач, соатига қаради. «Ярим соат кечикибман, кетиб қолган бўлса-я». Бироқ беш-олти қадам юргач, Лобарнинг дарвоза яқинида турганлигига кўзи тушиб кўнгли ёришиб кетди.

— Сизни ҳам куттириб қўйдимми? — У аёл билан эски қадрдонлардек илиқ сўрашди. — Юраверинг мен билан.

Нормухаммад хонага киргач, рўбарўсида ўтирган Лобарга бир зум тикилди. Сўнгра гапни синалган усули — аёлнинг юрагига ваҳима солишдан бошлади.

— Делони қайтадан кўздан кечириб чиқдим. Бирор чора топиш қийинга ўхшайди.

— Энди нима бўлади? — Лобарни ваҳима босди.

— Бу ёғини суд ҳал қилади, синглим. — Нормухаммад пешонасини тириштирди...

— Судда оқланиб кетар...

Терговчи ичида кулиб қўйди. Сўнгра сигарета олиб тутатаркан, секин ҳужумга ўтди.

— Биласизми, келинг, мен сизга очигини айтиб қўя қолай. Гапнинг рости эрингиз камида уч йилга кетади.

— Нима?! — Лобар қарахт бўлиб қолди. Бегуноҳдан-бегуноҳ-а? — У ёшли кўзлари билан терговчига қаради.

— Ўзингизни босинг. — Нормухаммад графиндан стаканга сув қуйиб, Лобарга узатди. — Лекин сиз учун битта йўлини ўйлаб қўйганман.

— Жон ака, бирор иложини қилинг. — Лобар унга умидвор тикилди.

— Кеча мен судья билан ҳам учрашувдим, — деди Нормухаммад ёлғондан. Сўнгра тузоқнинг ипини секин торта бошлади. — Каттароқ жарима солиш ёки ойлигидан маълум процентини бир-икки йилгача давлат фойдасига ундириш билан жазолаш ҳам мумкинга ўхшаб турибди.

— Майли, минг марта розимиз, ишқилиб уйда ўтирсалар бўлди. — Лобарнинг вайрона қалби ёришиб кетди.

— Хўп, эрингизни қамоқдан олиб қолсак, мукофотига нима берасиз? — Нормухаммад муғамбирона жилмайди.

— Нима десангиз шу.

Лобар бу гапни «терговчи пул ёки бирор совга тама қияпти», деган хаёлга бориб айтди. Бироқ Нормухаммад аёлнинг бу сўзларини розилик аломати, деб тушунди.

— Лобархон, менга ҳеч нарса керакмас, фақат қўлингиздан битта ош есақ бўлди.

— Жоним билан. Уйимизга қачон бораман десангиз ош тайёр.

Нормухаммад кулди. «Бу аёл чинданам шунақанги

соддами ёки ўзини овсарликка соялпими». У бир дақиқа ўйланиб тургач, дангалига ўтди.

— Ошни уйда эмас, холи жойда, фақат иккаламиз ўтирганимизда қилиб берасиз, масаллиғи мендан.

Лобарнинг тили калимага келмай қолди. Инсонларга фақат яхшилик тилаб, улардан ҳам меҳру мурувват кутгувчи гулдек бу покиза аёл терговчи гапни айлан-тириб нимага шама қилаётганлигини тушуниб қолдию, бирдан юраги қаҳр-ғазабга, нафратга тўлди.

— Мени сиз ким деб ўйлаясиз? — У йиғлаб юбормаслик учун ўзини зўрға тутди. — Имонсиз, уятсиз одамакансиз! Ҳозир бошлиқингизни олдига кириб шармандангизни чиқарсам, нима деган одам бўласиз?

Лобардан бундай жавобни кутмаган Нормухаммад бир зум довираб қолди. Сўнг беўхшов кулди.

— Биринчидан, шунчаки ҳазиллашдим, сизни синамоқчийдим, тушундингизми? Иккинчидан, ҳозирги вазиятда гапингизга ким ишонади? Гувоҳингиз борми? Менга қаранг, туҳматга статья борлигини биласизми ўзи?

Лобар шундагина терговчининг инсон эмас, одам қиёфасидаги пасткаш, диёнатсиз бир махлуқ эканлигини тушунди. У эшикни ёпиб чиқиб кетаркан, секин, лскин алам ва нафрат билан «башаранг қурсин» деди. Қўйган сопқони тарақлаб пешонасига тегишини кутмаган Нормухаммад қаттиқ тепки еган хўроздек гангиб қолди.

...Орадан ўн беш кун ўтгач, душанба куни эрталаб соат 10 да суд бошланди. Судья «айбланувчи»нинг адвокатнинг, маҳалла қўмитаси раиси, техникум директорининг гапларини ҳам тинглагач, танаффус эълон қилди. Танаффусдан сўнг ҳукм ўқиётган судьянинг «уч йил озодликдан маҳрум қилинсин»... деган сўзидан кейин зални онаизорнинг аламли нидоси зир титратди. «Ҳой мусулмонлар, адолат борми ўзи?! Шундоқ болагинам бегуноҳдан-бегуноҳ қамалиб кетаверадими?» Неъматжон ака «ноинсофлар» деди қўлларини мушт қилиб. Лобар ўфилчасини бағрига босганича тош қотди. Залдан олиб чиқиб кетилаётган Аваз «Азаматни эҳтиёт қилинг», дегандан кейингина ўзига келиб бор вужуди билан эрига талпинди. Авазхон ака!!!

Донишмандлардан кимдир «қалб ярасига бирдан-

бир даво вақтдир» деб жуда тўғри айтган экан. Эри қамалгандан кейин кўп ўтмай шохидан узишган гулдек сўлиб қолган Лобар яна ўзига кела бошлади. Айниқса, онасининг «бунақада ўзингни еб адо қиласанку қизим. Худо кўрсатмасин, бирор дардга чалиниб қолсанг ўғилчангни ҳоли нима кечади. Уч-тўртга боласи билан эри ўлиб бева қолганлар камми? Сабр қилсанг уч йил ўтиб кетади. Ҳали ҳеч нима кўрмагандек бўлиб кетасан», деб қилган насиҳатлари унга далла бўлди.

Эрининг олдига — зонага биринчи марта борганда Лобарнинг юрак-бағри яна қонга тўлиб қайтган эди. Май ойининг бошлари эди ўшанда. Қўлида боласи, қайнотаси билан Қаршида поезддан тушиб таксида яна бирор соат йўл босишди.

— Амаки, бундан бу ёғига рухсат йўқ, — ҳайдовчи тепаси тиканли симлар билан ўралган балад девор яқинига келиб машинани тўхтатаркан, ўн беш метр наридаги шлагбаумга ишора қилди.

Каттагина сумкани кўтариб олган қайнотасидан бир-икки қадам орқада бораётган Лобар эри билан учрашувини ўйлаб қувонаётган бўлса-да, юрагининг бир чеккаси ваз эди. Улар девор ёқалаб икки юз метрча юришгач, катта темир дарвоза олдида тўхташди.

— Қизим, сизлар шу ерда кутиб туринглар. Мен ҳозир рухсатнома олиб чиқаман. — Неъматжон ака шундай дея дарвозага туташ чоғроқ зонага кириб кетди. Орадан ярим соатча ўтгач, остонада пайдо бўлган қайнотаси «келаверинглар» дея ишора қилди. Қамоқхона ҳовлисига ўтишгач, «сизлар анави хонага кириб ўтириб туринглар, мен чақириб юбораман», деди уларни бошлаб юрган кузатувчи.

Битта стол ва тўртга стулдан иборат файзсиз, рутубатли хона. Неъматжон ака сумкани бир четга қўйarkan, чуқур нафас олди. Ўртага оғир сукунат чўқди.

— Азаматжон, ҳозир даданг келади, чопқиллаб бориб ачомлавогин, бўптимми? — Лобар вужудини қамраб келаётган ҳаяжонини босиш, ўзини чалғитиш учун ўғлининг бошини силаб юзларини ўзига қаратди. — Эсингдан чиқарганинг йўғ-а, ҳар куни альбомдаги расмларини ўпасан-ку...

Шу пайт хона эшиги оғир очилди. Рўбарўда кул

ранг, дағал матодан тикилган қамоқхона кийимидаги бир одам — Аваз пайдо бўлди.

— Омонмисан ўғлим, — Неъматжон ака фарзанди-ни бағрига босди.

Лобар нима қилишини, қандоқ кўришишини билмай гангиб қолди. У «эсон-омонмисиз» деди-ю, жавди-раб турган ўғилчасига энгашди:

— Вой Азаматжон, дадангни ачом қилмайсанми? Йўлда нима девдинг? У шундай дея ўғлининг елкасидан беозор итарди.

Азамат ғалати кийимдаги озғин одамга бир зум термилди. Йўқ, бу бошқа одам. Болакай альбомдаги суратни — кулиб турган дадасини кўз ўнгига келтирди-ю, қайрилиб онасининг оёғини маҳкам қучоқлаб олди. Бу ҳолатни кўриб Лобар дод деб юборай деди.

Улар стулга ўтирдилар.

— Сизлар нимага келдиларинг? — Авазнинг Лобарга қарата айтган биринчи гапи шу бўлди. Неъматжон ака ўғлидан кўзларини олиб қочди. Чунки ўтган сафар Анвар билан келишганида «Ҳозирча хотинимни, ўғлимни бирга олиб келманглар», деб Аваз қаттиқ тайинлаганди. Сабаби у бундай аянчли аҳволда оиласига кўринишни сира истамаганди. Йўлга чиқишдан бир-икки кун олдин қайнота ўғлининг гапини келинига айтмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганди-ю, Лобарнинг кўнгли оғришини ўйлаб индамаганди.

Эрининг чуқур ботган кўзларига, сўлғин чеҳрасига боқиб Лобарнинг юраги эзилиб кетган бўлса-да, бу сўз унга оғир ботди.

— Нимага унақа дейсиз? Биз ҳам соғинамиз... — У титроқ товушда шундай деди-ю, кўзларидан дув ёш тўкилди.

...Кейинги сафар — орадан бир йил ўтгач, эрининг олдига борган Лобар уйга хуш кайфиятда, қушдек енгил бўлиб қайтди. Боиси Авазнинг руҳи тетик, уларни хурсандлик билан кутиб олди, Азамат ҳам ёввойисирамади.

Бугун Лобар уйдаги юмушларни гўёки учиб юриб бажарди. Боиси кечқурун қайноғаси — Анвар ака билан поездга ўтиришади. Бу сафар охирги марта боради. Қайнотасининг айтишича, зона бошлиғи «ўғлингиз интизомли, яхши йигит экан, олти ой олдин жавоб берамиз», дебди. Қандай яхши, қиш ўтиб баҳор келса

Аваз акаси уйда бўлади. Онаси айтгандек, ҳали ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб кетади.

* * *

— Анча, катта йигит бўлиб қолибсан. — Аваз чопқиллаб бағрига отилган ўғлининг юзларидан, пешонасидан қайта-қайта ўпди. Рутубатли, совуқ хона бир зумда нурга тўлгандек бўлди.

— Дада, бу жой мактабми? — Яқинда уч ёшга тўлган, бир кунда минг битта савол берадиган Азамат онасининг гапини эслаб дадасига термилди. Аваз «ялт» этиб Лобарга қаради. Сўнгра синиқ жилмайиб ўғлининг пешонасини силади.

— Ҳа, мактаб ўғлим, жуда катта «мактаб»...

— Қўшнимиз Ойбек-чи, сани даданг қамағда, дейди.

Тийра, вайрона кўнгилларни ёритиб турган қуёш юзини бирдан қора булут қоплагандек бўлди. Ўртага ноқулай жимлик чўқди.

— Бекорчи гапни айтибди, ўша Ойбек. — Лобар болада гуноҳ йўқлигини билса-да қўшнисининг ўғлини ёмон кўриб кетди. — Ҳали уйга борайлик, ўзим адабини бериб қўяман уни.

— Қани, жиян, юрингчи мен билан. Бир нарса кўрсатаман. Уларнинг суҳбатини кузатиб турган Анвар Азаматни етаклаб, ташқарига олиб чиқиб кетди.

— Ёлғиз қолишгач, Лобар эрининг елкасига бошини қўйди. — Аям ҳар куни бошливингизни дуо қиладилар.

— Ўзлари тузукмилар?

— Ҳа, ҳар сафар мени ҳам олиб боринглар деб йиғлайдилар. Дадам «юрагингни мазаси йўқ, узоқ йўлга ярамайсан» деб кўнишмайди. Тезроқ баҳор келсайди...

— Мени ҳалиям яхши кўрасизми?

— Ғалатисиз-а? — Лобар бошини кўтарди. Хафа бўладиям демайсиз.

— Шунчаки сўраб қўйдим-да. — Авазнинг томоғига нимадир тикилди.

— Уйга борганингизда айтаман. — Лобар эрининг кўкрагига бошини қўйиб эркаланди. — Ёзга чиқиб Азаматжонни тўй қиламиз. Ҳали ҳаммаси эсдан чиқиб кетади.

Шу пайт эшик «ғийт» этиб очилди. Бемаврид кирганлигидан ўзини ноқулай сезган Анвар хижолатомуз жилмайди.

— Вақт бўлди. Яна поездга улгурмай қолмайлик.
Аваз ўрнидан тураркан, кўкрагини ушлаб, кўзларини бир муддат юмди.

— Нима бўлди? — Лобар хавотирлик билан эрига қаради.

— Ҳеч нима. Аваз жилмайишга уринди. — Кейинги пайтда ошқозоним баъзан овриб қоляпти.

— Дўхтирга айтинг. Шу ердаям врачлар боракан-ку.

— Уйга борганда бирйўла даволанарман.

Лобарнинг юрагига гашлик чўқди.

* * *

Қиш ўтиб баҳор келди. Шаҳарликлар одатда кўкламнинг ташриф буюрганлигини кечроқ — тол ва теракларнинг навдаларидаги куртаклар бўртиб, яшил тусга кира бошлаганда пайқашади.

Эрининг йўлига кўз тикиб, кун санаётган Лобар ҳар кунгидан барвақт уйғонди. У деразадан ҳовлига қараши билан икки куннинг ичида қийғос гулга кирган бир туп ўрикка яна кўзи тушиб кўнгли ёришди. Бутун вужудига ажиб бир илиқлик югургандек бўлди, деразани қия очиб хонанинг ҳавосини янгилади. Сўнгра ширингина бўлиб ухлаётган ўрилчасига бир муддат меҳр билан термилиб турди-да, кийиниб кундалик биринчи юмуши — ҳовлини супуриш учун ташқарига чиқди.

...Тушга яқин баҳор қуёши бутун борлиқ узра ўзининг илиқ нурларини соча бошлади. Хона ичида туриб дераза ойналарини артаётган келин ҳовлида куймаланиб юрган қайнонасига кўзи тушиб қувонди. «Хайрият, кейинги икки ҳафтанинг ичида анча яхшилар». Шу пайт кўча эшиги қия очилиб кимдир чақирди. Ташқарига чиқмоқчи бўлган Лобар қайнонасининг «ҳозир» деган товушини эшитиб, яна ишини давом эттирди. Орадан бир муддат ўтгач, юракни зирқиратиб юборувчи «вой болам» деган бўғиқ товуш Лобарнинг вужудини музлатиб юборди. У қўлида бир парча латта билан ташқарига отилди-ю, ҳовли ўртасида беҳуш ётган қайнонасига кўзи тушиб тош қотди. Сўнгра тиз чўкиб, Меҳринисо холанинг бошини бағрига олди.

«Аяжон, кўзингизни очинг, нима бўлди, вой шўрим». Лобар атрофга алангларкан, тепасида жавдираб турган

ўғлига кўзи тушди. Азамат, чоп, қўшнимизни, холангни чақириб чиқ!!!»

Ҳаял ўтмай ҳовлига кирган қўни-қўшнилари Меҳринисо холани кўтариб, уйга олиб кириб ётқизишди. Кимдир «тез ёрдам» чақириб учун шовди.

Ҳамширанинг уқолидан кейин беш-олти дақиқа ўтгач, онаизор секин кўзини очди. У атрофидагиларга бир-бир қарагач, кўзлардан дув ёш тўкилди. «Онанг ўлса бўлмасмиди, болам». Қайнонасининг шивирлаб айтган гапи Лобарнинг юрагига тиф бўлиб санчилди.

— Аяжон, нимага ундай деяпсиз, нима бўлди ўзи, — деди юрагини ваҳима босиб.

— Қани ҳалиги қоғоз... телеграм... — Меҳринисо хола яна кўзини юмди. Лобар отилиб ҳовлига чиқди. Қайнонаси беҳуш йиқилган жойда ётган бир парча қоғозни олиб бирров ўқиди-ю, кўз олди қоронгулашди.

— Вой ўлмасам, ўзингизни босинг, — у билан орқа-орқа чиққан ён қўшни Фаридахон воқеага тушуниб, Лобарни бағрига босди. — Ҳой, бу ёққа қаранглар, бир пиёла сув обкесаларинг-чи!

* * *

Тун. Деразадан мўралаб турган яримта ой аста-секин бир парча қора булут бағрига сингиб, ғойиб бўлди. Лобар ҳозиргина ухлаб қолган ўғлининг қўлчаларини бўйнидан оҳиста олиб лабларига босди. «Ўшанда анча товлари йўқакан-да. Кўнглим сезгандек бўлувди». У чуқур хўрсинаркан, қайнонасининг гаплари яна ёдига тушди. «Ошқозонида яраси борақан, ёрилиб кетибди. Касалхонага олиб боришаётганда йўлда ҳушидан кетган экан. Операциядан чиқмабди». «Мени ҳалиям яхши кўрасизми?» Шу лаҳза эрининг қамоқхонада айтган сўнги сўзлари шундоқ қулоғи остида жаранглагандек бўлди-ю, сесканиб кетди. Нимага ўшанда «ҳа, ҳар доим, ҳар қандай шароитда ҳам яхши кўраман», десади. Айтмоқчи эди. Уйга келишганда ҳаммасини айтарди. Уч кеча-ю, уч кундузда ҳам адо бўлмас эди унинг гаплари. Ўйлаб кўрса, бир ярим йил бирга яшган хуш дамлари худди ширин тушдек бир лаҳзада ўтиб кетган экан.

Лобар Аваз акаси билан кечирган саодатли кунларини бир-бир хаёлидан ўтказаркан, бирдан чақир тика-

накдек терговчи Мирғиёсовнинг мунофиқона нигоҳи, тунд башараси гавдаланди. «Қўлингиздан битта ош есак бўлди...» Хўп, деб шартига кўнганда эри ҳозир ёнида бўлармиди? Унда Аваз акасининг кўзига қандоқ қарарди. Ҳар куни ич-этини еб адо бўларди-ку. Янги келин-чаклик пайтлари эди. Нимадандир гап чиқди. Ўшанда эри «хотин кишининг ҳамма гуноҳларини кечириш мумкин, фақат хиёнатдан бошқасини» деган эди. Йўқ терговчининг шартига ўлса ҳам рози бўлмасди. Агар бошига мана шундай қора кунлар тушишини олдиндан билганда-чи? Кўнармиди. «Мени ҳалиям яхши кўрасизми?» Лобарни эрининг алам ва изтиробга тўла нигоҳи таъқиб қилаётгандек туюлди. «Жинни бўлиб қоляпман шекилли. Эртага маърака, азонда туришим керак». У ўрилчасини бағрига босиб, кўзларини чирт юмди-да, яқинда ўрганган дуоларини такрорлай бошлади.

* * *

Эрининг учинчи ҳайитидан кейин орадан бир ой ўтгач, Лобар ота-онасининг уйига кўчиб келди.

— Мени жоним мунча ҳам қаттиқ экан. Куним битмаган бўлса қандоқ қилай, қизим. — Меҳринисо хола келинини кузатаркан, бағрига босиб хўнг-хўнг йиғлади. — Менгина ўлиб Авазим билан ҳовлини тўлдириб юрсаларинг бўлмасмиди-я, болам.

Лобар ўзига қолса, ҳаётининг ширин ва аччиқ дамлари ўтган мана шу хонадондан бир умр кетмасди. Лекин қайнотасининг «сиздан мингдан-минг розиман, қизим, тақдир, қисмат шу экан. Ҳали жуда ёшсиз, ихтиёр ўзингизда», деган гапидан кейин ўйланиб қолди. «Биз турган уй Сарварга қолади, деган эди эри бир куни Лобарга. — Укамни уйлашга яқин «дом» олиб чиқиб кетамиз. Кейинчалик ер олиб участка қурамиз». Шуларни хаёлидан ўтказаркан қайнона-қайнотасига ҳам осон эмаслигини тушуниб индамади.

Орадан бир-икки ой ўтгач, Лобар ўзи туғилиб ўсган қадрдон хонадонда энди илгаригидек яйраб, эмин-эркин юролмаслигини сизди. Айниқса, биринчи кунийёқ уни ёвқараш билан кутиб олган укасининг хотини — мактабда буфетчи бўлиб ишлайдиган Набияхоннинг совуқ муомалалари унинг юрагини сиқди.

— Ая, — деди Лобар бир куни эрталаб. — Ишга кирмоқчиман.

— Ўзингни ишинггами?

— Йўқ, тикув фабрикасига, ойлигим яхши экан, суриштирдим.

— Майли, болам. — Онаизорнинг қизига қараб юраги эзилди. — Кўпчиликнинг ичида бўлсанг кўнглинг ёзилади. Дадангга ўзим тушунтираман.

«Маиший хизмат кўрсатиш уйи»да икки йил ишлаб, анча кўзи пишиб қолган Лобар янги жойга тез ўрганди. «Зехнингиз ўткир экан». Унинг чаққон ҳаракатларини кузатиб юрган смена мастери бир куни мақтади.

У ишлаган цехдагиларнинг ярмини рус ва татар миллатига мансуб қиз-жувонлар ташкил қиларди. Лобар шўх ва шаддоод бу тикувчилар даврасида бўлганда ғам-ташвишларини унутар, иш вақти қандай тугаганлигини сезмай қоларди. Орадан беш-олти ой ўтгач, унинг сўлгин юзларига яна қизиллик югурди. Шўх давраларда яйраб куладиган, ҳазил-мутойиба юрагига сиғадиган бўлди.

— Лобар, кейинги пайтларда бирам очилиб кетяпсан, эҳтиёт бўл, битта-яримтаси яна йўлдан урмасин. — Ишдан қайтишаркан, Раиса шарақлаб кулди.

Миллати татар, бир гапириб ўн куладиган, ўзбекчани сув қилиб ичиб юборган, ўрта бўй, оқ-сарикдан келган, ўзидан беш-олти ёш катта бу дўмбоққина аёлни Лобар ўзига устоз деб биларди. Чунки иш бошлаган дастлабки кунлариданоқ уни ўзига яқин олиб, ҳолаҳвол сўраган, билмаганларини оғринмай ўргатган мана шу Раиса эди. Ҳеч нарсадан нолимайдиган, «синглим-дек яқин бўлиб қолдинг, хафа бўлмайсан», деб уни сенсирай бошлаган қувноқ бу аёлни Лобар ниҳоятда бахтли бўлса керак, деб ўйларди.

— Сизга жудаям ҳавасим келади, хўжайинингиз қаерда ишлайдилар? — Тушлиқдан кейин икковлари холи ўтириб, чой ичишаётганда Лобар унинг оилавий ҳаёти билан қизиқиш қолди.

— Мени яқиндан билмаганларнинг ҳаммаси шу гапни айтади. Раиса унга маъюс жилмайиб қаради. Сўнгра анчадан буён эсламаган ҳасрат дафтарини очди. — Мана, сен ҳаётинг, турмушинг ҳақида менга гапириб бергансан. Агар менинг эрим ҳам сеникига ўхшаб қамоқда ёки бирор бедаво дардга чалиниб ўлиб кетганда умримнинг охиригача ҳурмат билан ёдга олиб юрардим.

Раиса ўзига ҳайрат ва таажжуб билан тикилиб қол-

ган Лобарга бир зум қараб турди-да, сўзини давом эттирди.

— Эрим билан севишиб турмуш қурган эдик. Заводда ишларди, яхши яшардик. Иккинчи қизим туғилгандан кейин ичкиликка берилиб қолди. Кўп гапирдим, қулоққа олмади. Охири ароқни орқасидан ишдан ҳайдашди. Қаттиқ маст бўлганда бир-икки марта менга қўл ҳам кўтарди. Инсофга келиб қолар, болаларимни тирик егим қилмай, деб чидадим. Бир куни ишдан келсам, фирт маст. Пули йўқ эди, қаердан топдийкин, деб ҳайрон бўлдим. Эрталаб кўйлагимни дазмол қилай десам, дазмол йўқ. Кимгадир сотиб, пулига ўлгудек ичган экан. Шундан кейин тоқатим тоқ бўлди, уйдан ҳайдаб чиқардим. Уч-тўрт марта ялиниб келди, киритмадим. Кейинчалик йўқ бўлиб қолди. Эшитсам, Уфага, акасининг олдига кетибди. Мен ҳам аввалига роса сиқилиб юрдим. Кейин бор-е, нима, дунёга икки марта келаманми, деб ўйладим. Мана очдан ўлганим йўқ, тушпа-тузук яшаяпман. Роса беш йил бўлди, қайтиб қорасини кўрсатгани йўқ. Бунақанги эрнинг боридан йўғи яхши.

Раиса «мана шунақа, тушундингми» дегандек ингичка қошларини чимириб қўйди-да, гапни бошқа ёққа бурди.

— Менга қара, уйга ариза бериб қўйдингми?

— Йўқ.

— Ие, мен сенга нима дегандим? Эртагаёқ ёзиб бериб қўй. Ўғлинг катта бўлгунча навбатинг келиб қолади. Раиса шундай дея соатига қараркан, «вақт бўлди» дегандек ўрнидан турди.

* * *

...Август ойининг бошлари эди. Шомга яқин кутилмаганда қайнотаси билан катта қайноғаси Анвар ака кириб келишди. Дарров дастурхон ёзишди. Лобар елиб-югуриб палов дамлади.

— Қуда, биз бир маслаҳат билан келдик, — деди Неъматжон ака бир пиёладан чой ичишгач. — Азаматжоннинг мактабга борадиган пайтигаям озгина қолди. Бир кунлик бўлсаям кичкина тўй қилиб ўтказиб юборсак.

Қодирали ака ўйлашиб қолди. Бундан икки ойча олдин қудаси билан бозорда тасодифан учрашиб қолиб,

гап орасида «август ойининг ўрталарида ўн-ўн бешта одам чақириб, Азаматжоннинг қўлини ҳам ҳалоллаб қўя қоламиз», деган эди. Шу боис қудасининг дабдурустдан билдирган бу таклифига нима деб жавоб қайтаришни билмай қолди.

— Мана, тоғалари, амакиси бор. — Неъматжон ака қудасининг сукут сақлашини ўзича тушуниб, далда берди. — Кўпчилик бўлиб ўтказиворамиз, нима, бир кунлик тўй.

— Тўй бўлса тўй-да, — деди Қодирали ака қудасининг охириги гапи бир оз нафсониятига теккан бўлса ҳам кулиб. — Набира иккаламизники. Бўпти, маъқул.

Лобар дадасининг «ўн-ўн бешта одам чақириб» деганига эътироз билдирмаган бўлса-да, ичида ўксиган эди. Шу боис қайнотасининг гапларини тинглаб, ичидан қувонаркан, кўзлари ёшланиб миннатдорчилик билан қараб қўйди.

Ўша куннинг эртасигаёқ кичик қайноғаси Сарвар Лобарларникига новвос етаклаб келди. Тўй ширин ўтди.

...Жума куни ойлик маошини олиб, ўғлига туфли ахтарган Лобар уйга кечроқ қайтди. У кўча эшикни ҳали очиб улгурмасдан ҳовлидан Набияхоннинг қарғиши эшитилди. «Яна нима бало бўлдийкин?» Лобар эшикни очиши билан ҳовли ўртасида йиғлаб турган Азаматга кўзи тушди. «Туппа-тузук машиначасини лахтипак қилибсан». Уч яшар ўғилчасининг қўлидан ушлаб олган Набияхон унинг кириб келганига парво ҳам қилмай яна ўдагайлади. «Иккинчи яна шунинг нарсасига теккин, мен нима қиларкинман». «Ўзи бузувқан, мен тузатиб бермоқчийдим». Азамат онасига қараб мўлтиради.

— Сен катта, у кичкина, укангни хафа қилмагин-да ўғлим. — Лобар паст келди. — Юр, сенга бир нима олиб келдим.

У боласини етаклаб уйга кираркан, ташқаридан Набияхоннинг «шумқадамлар» деганини эшитиб, титраб кетди. «Нима қилсин, чиқиб юзига тарсаки тортиб юборсинми? Нимага шама қияпти у бетамиз? Қадминг ёқмай, эринг ўлиб кетди, демоқчими? Шу бефаросат, шалақининг дастидан ҳовлига қадам босгани безиллаб қолибди ўзи».

Лобар ўша куни «тоби қочаётганлигини» баҳона қилиб кечки овқатга чиқмади. Бошини ёстиққа босганича ўксиб-ўксиб йиғлади. «Уйдан бош олиб чиқиб кетиб бўлмаса, чиқиб қаёққа ҳам борарди. Балки ўшанда онасининг гапига кирганда ҳозир қон йиғлаб ўтирмаган бўлармиди? Энди кечми?

— Қизим, кўз очиб кўрганинг, Авазхонга ўхшагани энди дунёга қайтиб келмайди, — деди бир куни онаси яна куюниб. — Рўзғоридан ажрашганлар чиқса кўнмасанг, хотини ўлиб, уч-тўртта боласи билан қолгандан келса «ўғлимга ўғайлик қилади», — деб қўрқсанг, бунақада гулдек умринг хазон бўлади-ку. Кеча мен айтган йигитни бир кўр, уч-тўрт оғиз гаплаш. Дадангга ҳам маъқул. Душанба куни ишдан чиқишингга бораркан ўша йигит. Козимжон экан оти, бухгалтер бўлиб ишларкан.

— Э, ая, ман танимасам, билмасам у йигитни, қандай қилиб...

— У сени жуда яхши таниркан, болам, — онаизор шоша-пиша қизининг гапини бўлди. — Анчадан бери кузатиб юраркан. У йигитга «қизимни бераман» деганлар ҳам бормиш, лекин хоҳламаётганмиш. Онаси «келиним худди қизингизга ўхшаган ойдеккина эди, иккинчи боласини туғаётганда бўлмади, дўхтирлар юрагида пароги борақан», дейишди, деб йиғлади. Йўқ дема, кейин яна пушаймон бўлмагин, жон қизим.

Душанба. Лобар ишдан атайлаб сал кечроқ чиқди. У атрофга зимдан назар ташлаб, автобус бекати томон буриларкан, «келмабди ё бир оз кутиб кетибди» деган фикр хаёлидан ўтди. Шу пайт «Лобархон» деган товуш қулоғига чалинди-ю, беихтиёр тўхтаб, овоз келган томонга ўтирилди. Шунда йўл бўйидаги дорихона эшиги олдида унга қараб кулиб турган ўттиз ёшлар чамасидаги ўрта бўй, истараликкина йигитга, сўнгра унинг қўллари ушлаб олган уч ёшлар чамасидаги дўмбоққина болага кўзи тушди.

— Ҳорманг, яхшимисиз? — Йигит беш-олти қадам юриб Лобарга яқин келди. Учовлари автобус бекати томон оҳиста юришди.

— Ҳамма гапдан хабарингиз бордир. — Биринчи бўлиб Козимжон гап бошлади. Лобар индамай тасдиқ ишорасини қилди. — Бошингизга тушган ташвишларни мен ҳам эшитдим, аям ҳаммасини айтдилар. Яхшилаб ўйлаб кўринг...

Улар бекатга беш-олти қадам қолганда тўхташди. Шу пайт унга жавдираб-жавдираб қараб қўяётган болакай бирдан «сиз мани аяммисиз?», деб сўраб қолди. Лобарнинг вужуди жимирлаб кетди. У ўзини зўрға тутиб, боланинг бошини силади. «Отингиз нима?» «Отабек, биз билан уйимизга кетасизми?», Козимжон ҳангу манг бўлиб қолди. Нима дейишини билмай ноқулай аҳволга тушиб қолган Лобарнинг бахтига автобус келиб тўхтади...

Қизининг йўлига кўзи тўрт бўлиб ўтирган онаизор эшиқдан кириб келган Лобарга тикилиб юрагига гулгула тушди.

— Ҳа, нима бўлди, тинчликми? Йиғладингми?

— Тинчлик, ҳеч нима бўлгани йўқ. — У бошқа бир сўз демай ичкари уйга кириб кетди. Мастура хола қизининг орқасидан эргашди.

— Ҳой, менга қара, бундоқ тушунтириб гапирсангчи. Козимжон келдими ўзи? Гаплашдиларингми? Ё сени хафа қиладиган бирор гап гапирдимми?

— Жон ая, бутун мандан ҳеч нарса сўраманг, эртага айтаман.

Ўша куни Лобарнинг кўзига аламаҳалгача уйқу келмади. Нима десин? Тўғри, Козимжон бинойидек йигит, камситадиган жойи йўқ. Хоҳласа қиз болага ҳам уйланиши мумкин. Агар Азамат бўлмаганда ўғилчасининг шу бугунги икки оғиз гапи учун жонини ҳам берарди. Лекин дадасининг суратини папкасига — китобининг орасига солиб юрадиган ўғли кўникармикан? Бола барибир бола-да. Талашишади, тортишишади. Ўғилчасига қаттиқ тегсам дадасига оғир ботса, Азаматжонни тергаса «ўғайлик қиляпти» деб ўйлаб сиқилсам. Бунақада турмуш бўладими? Йўқ тўғри келмайди.

Эргалаб нонуштадан кейин она-бола холи қолишди.

— Сени гапларинг ҳам бир ҳисобга тўғри, — деди Лобарнинг мулоҳазаларини тинглаган Мастура хола. — Лекин анчадан буён бир гапни айтаман, деб юрувдим, кўнглингга олма, невараям фарзанд. Азаматжонни бизга қолдирсанг-чи?

— Ая, нималар деяпсиз?! Илтимос, бу гапни бошқа гапирманг. Лобарнинг бир зумда ранги ўзгарди. — Азамат бир кун ёнимда бўлмаса ўлиб қоламан.

Қизининг қарори қатъийлигини сезган онаизор бошқа гапирмади.

Набиянинг ўйламай айтган бир оғиз сўздан кўнгли вайрон бўлган Лобар алламаҳалгача тўлғониб чиқди. Эрталаб ишга келиши билан Раиса унга синчиклаб тикилди.

— Тинчликми, бунча хафа кўринасан, ўғлинг яхши-ми?

Тўлиб турган Лобар дардини тўкиб солди.

— Фирт аҳмоқ экан укангни хотини. Қайси мактабда ишлайди ўзи? Бориб бир таъзирини бериб келай-ми?

— Йўғ-е, нималар деяпсиз? У билан тенг келиб бўлмайди. Балоба яна мен қоламан.

Раиса бир муддат ўйланиб тургач, деди:

— Менга қара, Жаҳонгир Аҳмедовичнинг олдига бир кириб кўрмайсанми?

— Ким у?

— Ие, танимайсанми, бош инженеримиз-чи? — Раиса муғамбирона жилмайди.

— Э, ҳа, биламан. — Лобар қизарди. Ниҳоятда чертиб кийинадиган, салобатли, ўткир нигоҳи, унча-мунча аёлни доводиратиб қўядиган ўттиз беш-қирқ ёшлар чамасидаги келишган йигит — Жаҳонгир Аҳмедович негадир Лобар билан илиқ сўрашар, унга гоҳида фалати, маъноли қараб қўярди. Бу, ернинг тагида илон қимирласа биладиган Раисанинг назаридан четда қолмасди.

— Нима қиламан у ерда? — Лобар ҳайрон бўлди.

— Оилавий шароитингни тушунтирасан, уйга аризам бор, ёрдам беринг, — деб илтимос қиласан.

— Йўғ-е, бошлиқларнинг олдига ҳеч кирмаганман.

— Хўп де, мана кўрасан, ёрдами тегади, тушунадиган, тилло одам дейишади.

Қабулхона эшигини оҳиста очган Лобар рўбарўсида ўтирган котиба қизнинг унга савол назари билан қараганлигини кўриб:

— Инженернинг олдиларига келган эдим, — деди.

— Шу ерда ишлайсизми?

— Ҳа.

— Чақиртиришганмиди?

— Йўқ, ўзларида ишим бориди.

— Бўлмаса кутиб туринг, кириб сўраб чиқай-чи.

Қайси цехдансиз? Фамилиянги нима?

Лобар айтди.

Бир дақиқадан кейин хонадан чиққан котиба унга жилмайиб қаради:

— Кираверар экансиз.

Жаҳонгир Аҳмедович Лобарга кўзи тушиши билан аввалига бир оз ҳайрон бўлди. Кейин бирдан чехраси ёришди.

— Келинг, келаверинг, йўқ, мана бу ерга. — Бош инженер пойгакроқдаги стулга ўтирмоқчи бўлган Лобарга ёнидан жой кўрсатди.

— Уй-жой масаласи қийин, — деди Лобарнинг гапларини диққат билан эшитган Жаҳонгир Аҳмедович чехрасига жиддий тус бериб. — Бу масала раҳбарият, касаба уюшмаси билан биргалиқда ҳал қилинади. Фабрикамизда саккиз-ўн йилдан буён навбатда турганлар бор.

Лобарнинг тарвузи қўлтиғидан тушди. Ўтиришини ҳам, туриб кетишини ҳам билмай тараддудланди.

— Лекин сизга ҳам қийин экан, — бош инженер шундай дегач, қувноқ оҳангда: — Сир сақлашни биласизми? — деб сўраб қолди.

— Билсам керак. Жаҳонгир Аҳмедовичнинг чехраси ёришганлигини кўриб Лобар ўзини эркин тутди.

— Келинг, бўлмаса сизга бир яхшилиқ қилай. Мен директорга шароитингизни тушунтираман. Касаба уюшмаси бошлиғини ҳам кўндираман. Хуллас, икки ойнинг ичида сизга навбатдан ташқари ҳозирча бир хонали бўлса ҳам битта уй тўғрилаймиз.

— Раҳмат... — Лобарнинг қувончи ичига сирмай кетди.

— Лекин айтиб қўяй, ўртамиздаги бу гап шу ерда қолсин. Фабрикада оғзига кучи етмаганлар кўп, келишдикми? — Жаҳонгир Аҳмедович ўрнидан туриб қўлини узатди.

— Хўп бўлади. — Лобар қўлини бир лаҳза ушлаб турган бош инженерга уялибгина қараб қўяркан, юзлари ловуллаб кетди.

«Ҳақиқатан ажойиб аёл экан». Жаҳонгир Аҳмедович у чиқиб кетгунча орқасидан қараб қолди. Сўнгра сигарет олиб тутатди. Нима қилиш керак? Катта кетвормадимми? Агар бизга узоқроқ қариндош бўлади, деб ўртага тушса балки йўли топилар. Ўшандаям икки ойдас, камида бир йил кутишига тўғри келади.

Бундан бир ой олдин, ропша-роса ўттиз беш ёшга тўлган Жаҳонгир Аҳмедович гўзал, келишган аёлларга ўч, лекин ниҳоятда эҳтиёткор йигит эди. У фабрикага бош инженер бўлиб келган куниёқ қўл остидаги аёллар билан дон олишмасликка қатъий аҳд қилиб қўйганди. Мана, уч йил бўлди, худога шукур обрўи жойида, бирор марта у ҳақда миш-миш гап чиққани йўқ. Бўлмаса, битта имосига жон-жон деб ўзини бағишлайдиган аёллар фабрикада камми?

У Лобарни бундан олти ойча олдин тасодифан кўриб қолди. Ўшанда ишдан чиқиб келаётган бир гуруҳ қиз-жувонлар ичида юдузлар орасидаги ойдек балқиб турган бу аёлга кўзи тушиб, юраги «жиғ» этганди. Кейин зимдан суриштирди. Эри қамокда ўлганлигини, боши очиклигини билгач, бирор баҳона билан хонасига чақиртириб, қўйнига қўл солиб кўрмоқчи бўлди. Лекин ўз-ўзига берган сўзини, Лобарнинг енгилатак аёллардан эмаслигини ўйлаб гапиришга юраги бетламади. Бироқ тасодифан рўбарў келганда яна юраги «жиғ» этар, қуюқ саломлашиб, зимдан суқ билан тикилиб кўярди. Агар бугун Лобар ўз оёғи билан унинг ҳузурига кирмаганда ҳеч қачон ўзи чақирмас, балки эсидан чиқариб ҳам юборарди.

Жаҳонгир Аҳмедович охирлаб қолган сигаретини кулдонга эзиб ўчирди. «Тавба, Лобарнинг кириб келиши ҳафтада бир-икки марта учрашиб турадиган ёш, қўғирчоқдеккина рус аёли Галянинг турмушга чиқиб кетган кунларига тўғри келди. Энди шундай имкониятни қўлдан бой берадими?» У бир оз пешонасини тириштириб турди-да, қатъий бир қарорга келди. «Бошқа илож йўқ, ҳар нима қилса арзийдиган аёл».

Жаҳонгир Аҳмедович ширин хаёлларга берилган шу лаҳзаларда Лобар ҳам терисига сигмай ўтирарди. У бу сирни ҳеч кимга билдирмасликка аҳд қилган бўлса-да, бирор кишига лоақал Раиса опага айтмаса худди юраги ёрилиб кетаётгандек туюлди.

— Вот это да, — деди Лобардан бу хушxabарни эшитган Раиса кўзлари чақнаб... — Мен сенга айтдим-ку зўр одам деб.

— Раиса опа, сиздан бошқа ҳеч ким билмасин, яна...

— Ну что, ўзинг ҳам бировга индама. Ҳозирча уйда-

гиларинг ҳам билмай қўя қолишсин, — Раиса шундай деди-ю, ўйланиб қолди. Чунки у Лобарнинг иши бунчалик тез битишини хаёлига ҳам келтирмаганди. «Икки ойда қандоқ қилиб тўғрилаб бераркин? Навбатда турганлардан бирортаси билиб қолса тўполон бўлиб кетади-ку. Бир балоси бор». Раисанинг боши қотди.

* * *

Орадан бир ой ўтди. Жума куни эди. Эрталаб ишга шошиб кетаётган Лобар оқ «Жигули» ўзидан ўн метрча ўтиб тўхтаганлигини кўриб ҳайрон бўлди. «Кимгайкин?». У уёқ-бу ёққа аланларкан машинанинг олди эшигини очиб унга қараб кулиб турган Жаҳонгир Аҳмедовичга кўзи тушди.

— Ўтиринг. — Бош инженер жилмайиб «Жигули»-нинг орқа эшигини очди. Лобар машина томон бешолти қадам юрди.

— Ассалому алайкум, раҳмат... Ҳозир автобусимиз келади.

— Мен ҳам ишга боряпман ўтиринг, гапим бор.

Лобар бир зум нима қилишни билмай тарадудланиб турди-да, йўловчиларнинг эътиборини ўзига жалб қилмаслик учун машинага ўтирди.

— Сиримизни сақлаяпсизми? — Бир оз юришгач Жаҳонгир Аҳмедович ҳазил қилди. Лобар жилмайди.

— Душанба куни иш билан Фарғонага кетяпман, — деди бош инженер Лобарга қараб қўйгач. Бирга бориб келамиз.

— Йўғ-е, мен нима қиламан? — Лобар ҳайрон бўлди.

— Уй-жой масаласи бўйичаям бир-иккита идораларга кираман, — деди Жаҳонгир Аҳмедович жиддий оҳангда. — Балки юқори ташкилотларга ҳам ариза-париза ёзиб беришингизга тўғри келар.

— Душанба иш куни-ю.

— Келгуси ҳафта иккинчи сменасиз-ку. Иш соати тўртдан, кечи билан учга етиб келамиз.

— Уйдагиларга нима дейман? — Лобар бўшашди.

— Бирор баҳона топарсиз.

Машина фабрика томонга буриларкан, Лобар илтижоли оҳангда деди:

— Илтимос, ишхонага етмай берироқда тушиб қолай.

Жаҳонгир Аҳмедович машинани эллик метрча бериди тўхтатаркан, орқасига ўтирилди.

— Душанба куни эрталаб соат саккизда Чорсудаги бекатда кутаман, хўпми?

Раиса Жаҳонгир Аҳмедовичнинг таклифини эшитиб, ичида ҳайрон бўлди. «Унингча фабрикага бериладиган уйлар Қўқоннинг ўзида ҳал бўлади. Фарғонанинг нима алоқаси борикин?». Шу лаҳза хаёлига «ярқ» этиб фикр келди-ю, ҳаммасига тушингандек бўлди. Лекин сир бой бермади.

— Яхши, нима бўпти, бориб келавер, — деди ўзини гўлликка солиб.

— Узоқ йўл, бегона одам билан...

— Нима, сен ўн олти яшар қизмидинг, гаплашиб бориб келасизлар. Қайтанга яхши, баҳонада яқинроқ бўволасан. Ишинг тушиб турганда гапини қайтарма уни.

Раиса унга далда бергач, бир муддат тикилиб турди-да, шўхлик билан деди:

— Эҳ Лобар, сендаги ҳусн, қомат менда бўлсайди, ўзим билардим нима қилиш кераклигини.

— Нима қилардингиз? — Унга бу гап ёқди.

— Мана-ман деганини дарёга олиб бориб, суғормай обкелардим. — Раиса шарақлаб кулди.

— Қизиқсиз-а қаёқдаги гапларни гапирасиз, — деди у гаши келиб.

... Келишилган жойга кечикиброқ етиб келган Лобар бекатдан ўн метрча нарида турган таниш «Жигули»га кўзи тушди. У ёқ-бу ёққа қараб олгач, оҳиста юриб машинага яқинлашди.

Шаҳардан чиқишгач Жаҳонгир Аҳмедович ўзини ниҳоятда эркин тутди.

— Ҳаяллаб қолганингизга келмасмикансиз, деб хавотирдайдим.

— Мен кеч қолганимга, кетиб қолган бўлсангиз керак, деб ўйловдим.

Жаҳонгир Аҳмедович магнитофоннинг қулоғини буради. Ундан таралаётган шўх қўшиқни тинглаб, машина ойнасидан атрофни томоша қилиб бораётган Лобар енгил нафас олди.

— Сиз ўтириб туринг, — деди Жаҳонгир Аҳмедович машинани тўрт қаватли муҳташам бино олдида тўхтатгач. — Мен қозозларга қўл қўйдириб, ярим соатда чиқаман.

Дарҳақиқат, бош инженер кўп ҳаялламади.

— Мана, бизнинг ишимиз беш бўлди, энди сизнинг ишингизни битирамиз, — деди у хушчақчақ кайфиятда.

Улар ўн минутча шаҳар ичида юриб, бетондан кўтарилган икки қаватли бино олдига етиб келишгач, машинадан тушаётиб «Сиз кутиб туринг, — деди Лобарга. «Агар керак бўлсангиз, чақираман».

Орадан йигирма дақиқа ўтгач, хаёлга берилиб ўтирган Лобар машина эшигининг «ширқ» этиб очилганидан чўчиб тушди.

— Омадингиз боракан. — Жаҳонгир Аҳмедович машинани ўт олдиранкан Лобарга қараб мамнун жилмайди. — Сизни ишингиз ҳам битди. Худо хоҳласа бир ойдан кейин калит кўлингизда бўлади.

— Раҳмат. — Лобар миннатдорчилик билан қараб кўйди.

Катта йўлга чиқишгач, бош инженер соатига қаради.

— Ў-ҳў, ўн бирдан ўтибди-ю, энди озгина тамадди қилиб оламиз. Эрталаб дурустроқ чой ҳам ичганим йўқ.

«Кетаверайлик» демоқчи бўлган Лобар унинг охириги гапидан кейин тилини тишлади.

Колхоз бозори дарвозахонаси олдидаги «стоянка»да тўхтаган Жаҳонгир Аҳмедович машинадан чаққон тушди.

— Мен ҳозир, бир минут. — У ҳаял ўтмай каттароқ бир пакетни тўлдириб чиқди. Улар катта йўлдан бир оз юришгач, гастрономнинг рўбарўсидан чапга бурилиб пишиқ ғишдан қатор қилиб қурилган тўрт қаватли уйлاردан бирининг ёнида тўхташди. Жаҳонгир Аҳмедович пакетни чап қўлига олиб машина эшигини қулфлади.

— Юраверинг, — юрагига ғулғула тушган Лобар беихтиёр эргашди. Улар иккинчи қаватга кўтарилишгач, бош инженер чарм қопланган эшикни калит солиб очди.

— Кираверинг, тортинманг. У қўлидаги пакетни хона ўртасидаги стол устига қўяркан, остонада ҳадик ва хавотир билан унга боқиб турган Лобарга қараб кулди. — Қўрқманг, келинг, ўтиринг, бу уй ҳам бизники. Илгари Фарғонада ишлаган пайтларимда яшаганимиз. Ҳозир бу ерда институтда ўқийдиган жияним

туради. Ниҳоятда яхши йигит, ичмайди, чекмайди. Қаранг, келинчакларнинг уйидек ҳамма ёқ саранжом-саришта. Фарғонага гоҳида иш билан келиб тураман. Шундан калитнинг биттаси менда. Ўзи соат учлардан кейин келади.

Диванга омонатгина ўтирган Лобар зимдан разм солди. Дарҳақиқат, хона озода. Оёқ остида янгигина палос. Телевизор. Сервантдаги идиш-товоқлар дид билан терилган.

— Хўш, энди бундай қиламиз. — Костюмини ечиб қозикқа илган Жаҳонгир Аҳмедович кафтларини бири-бирига ишқади. — Ишни бўлиб оламиз. Мен битта шакароб қиламан. Ошхона сизга, бирор нима тайёрлайсиз.

У шундай дея пакетдан помидор, бодринг, пиёз, пенси кола, фарғона суви, узум, анорларни олиб стол устига қўйди. «Мана, қолгани сизга, гапнинг рости, иложи борича кўчада кам овқатланаман. Озгина овора бўлсак ҳам ўзимиз таёрлаганимизга нима етсин».

Лобар ноилож қолди. У пакетни кўтариб ошхонага ўтди. Унинг ичидан бир килоча ёрли қўй гўшти-ни олиб тоғорачага солди. Сўнгра пакетда қолган беш-олтита картошка, пиёз, кўкат, булғор қалампирга кўзи тушиб, харажат димламага мўлжалланганига тушунди.

Жаҳонгир Аҳмедович столга дастурхон тузаб, шакаробга унади. У Лобар билан хонасида юзма-юз ўтириб гаплашгандан буён ҳаловатини йўқотганди. Бугун вилоят партия қўмитасининг саноат бўлимига иш билан келиш зарурати туғилганда хаёлига бир фикр келди-ю, таваккал қилди. «Юқори ташкилотларга балки ариза-париза ёзиб беришингизга тўғри келар» деб айтган ёлғон гапи аслида тузоқ эди. Фарғона қурилиш трестида ишлайдиган танишининг олдига Лобарнинг кўнглида шубҳа уйғотмаслик, унинг ишончини мустаҳкамлаш учун шунчаки йўл-йўлакай кириб чиқди.

У шакаробни иккита тарелкага бўлиб стол устига қўйгач, сервантнинг тагини очди. Ўтган сафар келиб ётиб қолганда икки юз граммча ичилган коньякнинг қолгани шундоғича турганлигини кўриб кўнгли жойи-га тушди. «Энди қайтиш йўқ» — хаёлидан ўтказди Жаҳонгир Аҳмедович. «Ё шу бу-

гун мақсадига етади, ё Қўқонга шармандаю шарми-сор бўлиб қайтади».

Шу пайт хонага кирган Лобар қўлидаги дамланган чойни стол устига қўйди.

— Бўлди, келинг, ўтиринг, — деди бош инженер меҳрибонлик кўрсатиб. — Димлаб қўйдингиз шекилли, а? Ҳозирдан ҳиди келяпти.

Стулни Жаҳонгир Аҳмедович банд қилганлиги учун Лобар диванга ўтирди.

— Хўш, коньяк ёки шампан ичяпмиз, деб тассавур қилаверамиз-да энди. Ҳазил-мутойиба оҳангида гапирган бош инженер унга пепси кола, ўзига Фарғона суви қўйди. Лобар ярмигача ичдию, рюмкани столга қўйди. «Тахирроқ экан» хаёлидан ўтказди.

— Тортинманг, узумдан, анордан олиб ўтиринг. — Жаҳонгир Аҳмедович яримлаб қолган рюмкани яна тўлдирди.

— Овқатни олиб келаверай. Тезроқ бу ердан чиқиб кетишни ўйлаётган Лобар девордаги соатга қараб ўрнидан турди.

— Ранг кўр, ҳол сўр, пазанда экансиз. — Бош инженер мақтади.

— Билмадим, қандоқ бўлдийкин, шошилишда... Лобар чинни товоқдаги ҳовури чиқиб турган димламани стол устига қўяркан, қизарди.

— Хўш, «коньякларимизни» ичиб қўяйлик, овқат кейин. — Жаҳонгир Аҳмедович ҳазил қилди.

— Мен чой ича қолай.

— Йўқ, йўқ, қуйилган нарсани қолдириб бўлмайди, ёмон бўлади, ирими бор. — У шундай дея рюмкадаги Фарғона сувини бўшатди. Лобар ноилоҳ қолди.

Жаҳонгир Аҳмедович димламани мақтаб-мақтаб иштаҳа билан еди. Овқатланиб бўлишгач, дастурхонни йиғиштириш учун ўрнидан турган Лобар боши бир оз айланаётганлигини сезиб кўрқиб кетди. «Нима бўляпти менга, тобим қочяпти шекилли, бир-икки пиёла чой ичсам ўтиб кетар».

— Бу ерда бош оғриқ дори топиладими?

Жаҳонгир Аҳмедович коньяк аралаштирилган пепси кола ўз кучини кўрсатаётганлигини сезиб диванга, унинг ёнига ўтди.

— Нима бўляпти? — деди ўзини хавотир олгандек кўрсатиб.

— Билмасам... — Юзлари ловуллаб ёнаётган Лобар ўзини галати сезди. — Бошим айланяпти, кетайлик.

— Ҳеч нима қилмайди, ўтиб кетади — Жаҳонгир Аҳмедович пиёлага чой қуйиб узатгач, деди:

— Сизга юрагимдаги битта сирни очаман, майлими?

— Яна қанақанги сир? — Лобар ўзини тутишга ҳаракат қилди.

— Мен сизни яхши кўриб қолганман...

— Вой. — Кутилмаган бу гапдан Лобар жойида ўтиролмади қолди. Лекин ўрнидан турса боши айланиб йиқилиб тушиши мумкинлигини ўйлаб қўллари билан юзларини беркитди. — Илтимос, бошқа бунақанги гапни менга гапирманг. Эрим ўлгандан кейин бегона одам билан умуман...

Лобарнинг бу гапи йигитнинг эҳтиросини янада алангалатиб юборди. У чап қўлини аёлнинг бедига олиб борди-да, чаққон бир ҳаракат билан уни диванга ётқизди.

— Вой шўрим, нима қияпсиз? — Юраги ёрилиб кетгудек бўлаётган Лобар тўлғониб лабларини олиб қочди. — Туринг, ҳозир дод дейман...

— Майли, дод денг. Қўшнилари чиқишади, милиция чақиришади, иккаламиз ҳам шарманда бўламиз. Жаҳонгир Аҳмедович шундай дея аёлни маҳкам бағрига босди-да, юзи, бўйнидан эҳтирос билан ўпа бошлади. Лобар бирдан бўшашиб кўз олди қоронғулашди-ю, хаёлидан чақмоқдек бир фикр ўтди: “Ҳушимдан кетяпман шекилли”.

— Нимага бундай қилдингиз. — Лобар хўнграб юборди. — Яхшиси мени ўлдириб қўя қолинг, энди.

— Йиғламанг. — Жаҳонгир Аҳмедович аёлнинг елкаларидан кучди. — Айтдим-ку, яхши кўраман деб.

— Керакмас, энди ота-онамнинг кўзига қандай қарайман. Қайси юз билан ишга бораман.

— Бўлди, кириб юз-қўлингизни ювиб олинг, йўлда гаплашамиз. — У костюмнинг чўнтагидан сигарет олиб равонга ўтди.

Лобар Қўқонга етиб боргунча ҳам чурқ этмади. Аёлнинг кўнглини овлашга уриниш, хушомадгўйлик бефойдалигини сезган Жаҳонгир Аҳмедович ҳам ортиқча гапирмади.

— Мени шу ерда қолдилинг, — деди Лобар шаҳарга кириб боришлари билан совуқ оҳангда.

— Фабрикага ҳали анча бор-ку, озгина юрайлик.

— Йўқ, тўхтатинг!

Қатъий, буйруқ оҳангида айтилган гапдан кейин поилож қолган бош инженер машинани йўл четига олди.

«Энди нима бўлади?». Йўл четидан мақсадсиз, аста пиёда кетиб бораётган Лобар ўзини ниҳоятда таҳқирланган, оёқости қилингандек ҳис этиб, хўрлиги келди. «Дод, дейишим керакмиди, кейинчи, қўшнилар участкавойни чақришарди, шармандалик... Уйни ўртага солмаганда бормасдим. Мана, соддалигим, ишонувчанлигимнинг оқибати. Соат неча бўлдикин? Тўғри уйга борайми, йўқ, бу аҳволда бўлмайди. Раиса опа сезиб қолса-я. Яхшиси, борганим йўқ, деб қўя қоламан. Нима бўлсаям ўзимни қўлга олишим керак.

Лобар ишга вақтида етиб келди.

— Бордингми? — Уни кўзи тўрт бўлиб кутаётган Раиса ўпишиб қўришаркан, секин сўради.

— Йўқ. — Лобар ўзини бепарво тутишга ҳаркат қилди. — Озгина кеч қолибман, кетиб қолибди шекилли.

— Чатоқ қилибсан. — Бу соҳада қилни қирқ ёрадиган доғули бу аёл эрталаб уларнинг кетишаётганини узоқдан кузатиб турганлигидан Лобар беҳабар эди. Унинг жавобидан айтиб бўлмайдиган «нозик иш» содир бўлганлигини сезди-ю, «ўзи бир кун ёрилар» деган хаёлга бориб, бошқа индамади.

Лобар эрталаб ланж бўлиб уйғонди. Ҳардамхаёллик билан нонуштага ўтираркан, онасининг «меҳмондорчилик яхши ўтдими?» деган саволига «қанақа меҳмондорчилик?» деб юборишига озгина қолди. Сўнгра «ишхонадаги ўртоғим ўғилчасига тўй қияпти, соат ўн иккида коллектив келади. Эртароқ бориб қарашиб юборай, илтимос қилувди, ишга ўша ердан бир-йўла ўтаман» деган баҳонаси бирдан ёдига тушди-ю, тилини тишлади. «Ҳа, кузатиб олди» деди қуруққина қилиб.

... Орадан бир ойдан кўпроқ вақт ўтди. Чоршанба куни эди. Смена охирлаб қолган цех мастери Сония опа унинг олдига келди.

— Сизни Жаҳонгир Аҳмедович чақиртирибди, — деди у расмий оҳангда. — Учраб кетинг.

Бир кўнгли Лобар унга учрашмай кетвормоқчи ҳам

бўлди. Кейин эртага мастер чақириб, танбех бериши мумкинлигини ўйлаб фикридан қайтди.

— Олтинчи цехданмисиз, кираверинг. — Котиба қиз уни кўриши билан жилмайди.

— Мендан ҳалиям хафамисиз? — Жаҳонгир Аҳмедович Лобарга қараб гуноҳкорона жилмайди.

— Йўқ, жудаям хурсандман. — У нима деб аламини олишини билмай кесатди.

— Гап бундай, — деди бош инженер мақсадга ўтиб. — Жой масаласи ҳал бўлди. Эртага ишдан чиқиб, соат тўртда мебель магазинининг олдида мени кутинг. Уйни кўрсатиб, калитини қўлингизга бераман.

— Керакмас, — Лобар ўйлаб юбормаслик учун ўзини зўрға тутди. — Ишдан кетмоқчиман.

— Нима?! — Жаҳонгир Аҳмедович унга хавотирлик билан тикилди. — Менга қаранг, агар мен учун ишдан бўшамоқчи бўлсангиз, ўзим ҳам ариза ёзиб бераман, эркакча гап, бирга кетамиз.

Лобар индамай ўрнидан турди.

Албатта, бу гапларни аччиқ қилиб алам устида айтганди. Аслида ўша воқеадан кейин ота-онасининг кўзига қараёлмас, агар уйдагилар қаршилиқ қилишмаса, чиқиб кетиб, ижарада туришга ҳам рози эди.

Соат тўртлардан ўтганда бекатда автобусдан тушган Лобар бир оз юргач, айтилган жойда кутиб турган Жаҳонгир Аҳмедовичга кўзи тушди. Улар мебель магазинининг шундоққина орқасидаги пишиқ фишдан қилинган тўрт қаватли бинонинг биринчи йўлкасидан учинчи қаватга кўтарилишди.

— Мана шу уй сизники, — деди бош инженер чапдаги эшикни очиб, ичкарига киришгач. — Газни ташқарига олиб чиқсангиз, у жой ўғлингизга дарсхона-ётоқхона бўлади. — Қалай, маъқулми?

Лобарнинг кўнгли ёришди. Уй унга ёқди.

— Ҳужжатларни расмийлаштиришнинг озгина чаласи қолган. — Жаҳонгир Аҳмедович Лобарнинг чеҳраси очилганлигини кўриб хурсанд бўлди. — Уни ўзим тўғрилайман. Мана калит, хоҳласангиз, эртагаёқ кўчиб келаверинг.

Қизидан «хушxabар»ни эшитган Мехринисо хола хурсанд бўлишини ҳам, хафа бўлишни ҳам билмай қолди.

— Бемаслаҳат иш қилибсан, — деди дадаси ранжи-

ган оҳангда. — Биздан шунчалик безор бўддингми? Ё оғирлигим тушяпти, деб ўйлаяпсанми?

— Йўф-е. — Лобар нима дейишини билмай қолди. — Ишга кирганимда қачон навбатим келсаям деб ариза бериб қўйгандим. Қиш келяпти, ишимгаям, Азаматжоннинг мактабигаям яқин жойда экан.

Қодирали ака ўйланиб қолди.

Бир ҳафтадан кейин Лобар янги уйга кўчиб келди.

— Урре! Энди бу уй ўз-ўзимизгами ая! — Ўғлининг қувончи оламга сифмади. У балкондан пастга қараб «шу ердан варрак учирсаям бўлади» деди кўзлари чақнаб. Лобар маъюс жилмайди.

Шанба куни эди. Ўғлини мактабга жўнатган Лобар бирров бозорга ўтиб келмоқчи бўлиб турганди, қўнғироқ жиринглади. «Қўни-қўшниларданмикин» деган хаёлда эшикни очиши билан остонада турган Жаҳонгир Аҳмедовичга кўзи тушди.

— Кўчиб келиб олдиларингми? — У Лобарнинг ҳайрон бўлиб қараганлигига эътибор ҳам бермадида, пастга эгилди: — Келаверинглар, олиб чиқаверинглар.

Шу пайт Лобар холодильник кўтарган икки кишининг қийналиб юқорига кўтарилаётганлигига кўзи тушиб, типирчилаб қолди.

— Нима қиляпсиз? Қайтаринг, кераги йўқ, — деди паст оҳангда.

— Юринг, йўлни бўшатайлик. — Жаҳонгир Аҳмедович уни ичкарига ундаркан, «бегона одамларнинг олдида мени шарманда қиласизми», — деди секин. Лобар ўзини четга олди.

— Ана энди гапираверинг. — Икковлари холи қолишгач у кулди.

— Жаҳонгир ака! — Беихтиёр оғздан чиқиб кетган сўздан Лобарнинг ўзи уялиб кетди. — Оилангиз, болаларингиз туриб... Бу нима қилганингиз. Ҳалиги одамлар ким?

Лобарнинг оғздан биринчи марта «ака» сўзини эшитган Жаҳонгир Аҳмедовичнинг юраги «жиз» этиб кетди.

— Қўрқманг, — деди у Лобарнинг елкасига қўлини қўйгач, мулойим оҳангда. — Бегоналар, мардикор бозоридан олдим.

У бир зум Лобарга термилиб турди-да, хиёл яқин-

лашиб шивирлади: «Нима қилай, сизни яхши кўриб қолган бўлсам».

— Шармандалик... — Лобарнинг овози тигради.

— Бўпти, мен борай... сиз ҳеч нимадан хавотир олманг. Ўзим хабар олиб тураман. Айтганча, қўни-қўшниларга мени амакимнинг ўғиллари деб қўя қолинг.

Жаҳонгир Аҳмедович шундай дея унинг юзидан беозоргина ўпиб қўйди-да, тез чиқиб кетди. Лобарнинг гапи оғзида қолди.

Ўша кундан кейин Жаҳонгир Аҳмедович Лобарни-кига ҳафтада ёки ўн беш кунда фақат шанба кунлари, эрталаб бирров келиб кетишни одат қилди. Бироқ у ножўя хатти-ҳаракат қилмас, бирор соат ўтириб, ҳолаҳвол сўраб қайтарди. Лекин ҳар сафар қуруқ кирмас, кўпроқ ўғлига нимадир кўтариб келарди. Лобар эса тузоққа илинган қушчадек қийналар, оқибатини ўйлаб юрагини ваҳм босарди.

Бир куни... янги йил арафаси эди ўшанда. Жаҳонгир Аҳмедович одатдагидек шанба куни соат ўнларда келди.

— Мана буни кўринг-чи, сизга ёқадими? — У қалин қоғозга тўртбурчак қилиб ўралган нарсани стол устига қўйиб очди.

«Пальто, сўнгги модадагиси». Бир ҳафта олдин универмагда худди шунақасини кўрган, лекин нархини эшитиб тарвузи қўлтиғидан тушган эди.

— Қани, кийиб кўринг-чи. — Жаҳонгир Аҳмедович Лобарнинг керакмас, дейишига қарамай қистаб қўймади. — Ўҳў. У икки қадам орқага тисарилиб қўллари-ни ёзди. Худди қуйиб қўйгандек, насиб қилсин.

— Мени хафа қилманг. — Лобар пальтони тахлаб стол устига қўйди. — Ҳали холодильникингизни пулини тўлиқ йиғиб қўёлганим йўқ.

— Нима?! — Жаҳонгир Аҳмедович яйраб кулди. Бўпти, буям қарзга, лекин пулини сиздан эмас, Азамат-жон институтни битириб, бирор корхонага бошлиқ бўлганда ўшандан оламан.

— Бунақада бечора ўғлимнинг бутун умри қарз тўлаш билан ўтаркан-да.

— Лобархон, — деди у аёлнинг ҳазил оҳангидаги гапидан кўнгли ёришиб. — Ҳалиям хафамисиз? Менга қаранг, ўша кунги қўполлигимни юрагингиздан чиқа-

риб ташлолмасангиз умримнинг охиригача ҳар куни келиб сиздан кечирим сўраб кетишга тайёрман.

У шундай дея Лобарни бағрига қаттиқ босди. Йигитнинг бақувват қўллари белига илондек чирмашганлигини сезган аёл иродаси ўзига бўйсунмаётганлигини ҳис этиб кўзларини юмди...

* * *

Қиш чилласи. Саҳарда майдалаб ёға бошлаган қор чошгоҳга яқин кучайди. Биринчи сменани тутатиб, ташқарига ошиқаетган ишчилар ҳамма ёқ оппоқ либосга бурканганлигидан завқланиб, «ана, ҳақиқий қиш энди бошланибди» дейишди. Ғайрати ичига сиғмайдиган баъзи шўх-шаддоқ қизлар эса қийқиришиб, бир-бирларига қор ота бошладилар.

— Битта-яримтаси тушириб қолмасидан тезроқ кетайлик, — деди Раисани қўлтиглаб олган Лобар қадамини тезлатиб. — Бугун сизни бир жойга олиб бораман.

— Қаёққа? Кафе ёки ресторанга бўлса жон-жон дердим. — Раиса хандон отиб кудди. — Иссиққина жойда, озгина шампандан кейин табакани еб, ташқарини томоша қилиб ўтирадиган ҳаво бўляпти.

Улар ҳазил-ҳузул қилишиб, мебель магазини яқинидаги бекатда автобусдан тушишди. Қатор тушган тўрт қаватли уйлар қаршисидаги кенг майдонда қийчув кўтариб қорбўрон ўйнаётган болаларни завқ билан томоша қилиб бораётган Раиса яна қизиқди:

— Борадиган жойимизнинг адреси борми ўзи? — Шу пайт қорбобо ясаётганлар тўдасидан ажралиб чиққан болакай улар томонга қараб чопди. «Аяжон!!» Раиса бир-бирини кучоқлаб турган она-болага бир зум тикилиб:

— И-е. Азамат-ку, — деди. — Катта йигит бўлиб қолибди, охирги марта тўйда кўрганимча.

— Холанг билан сўрашмайсанми? — Лобар ўғлининг эғнига ёпишган қорларни қоқди.

— Ассалом, — Азамат муздек қўлларини чўзаркан, ўртоқларига қаради.

— Ая, яна жижжа ўйнай.

— Бўпти, лекин узоқ қолиб кетма, чиқ дарров, музлаб кетибсан.

Лобар хона эшигини очиб, ичкарига таклиф қилди.

— Ўзингникими? — Диванга ўтирган Раиса хонани бирров кўздан кечиргач, унга синчковлик билан тикилди. Қачон кўчиб келдинг?

— Яқинда уч ой бўлади.

— Қойил, яшавор-е, бир оғиз менга айтмайсан-а. Ёрилиб кетмаганингга ҳайронман. Яна сирдошмиш бу.

У шундай дея дик этиб ўрнидан турди-да, газхона-ни, верандани кўриб чиқди.

— Зўр, учинчи қаватдалиги яна яхши, қандай қилиб...

Лобар чуқур хўрсинди. Сўнгра бу уй унга қанчалик қимматга тушганлигини йиғлаб-йиғлаб гапириб берди.

Раиса алам, изтироб ўтида қовурилаётган бу аёлга бир муддат тикилиб туриб, ўзининг ҳам юраги эзилди. Кейин очиқ чеҳра билан уни қучоқлаб деди:

— Шунчалик қилаётган экан, менимча Жаҳонгир Аҳмедович ҳақиқатан ҳам қаттиқ, яхши кўриб қолибди. Мана, кўрасан, у сени ҳеч қачон ташлаб кетмайди.

— Нима деяпсиз? Ахир унинг хотини, болалари бор-ку!

— Э, нима бўпти. — Унинг виждон азобиди қийнаётганлигини кўриб, Раиса койишга ўтди. — Мана, мен, сендан шу пайтгача яшириб юргандим, яқин беш йил бўляпти, биттаси билан учрашиб тураман, униям оиласи бор. Нима, дунёдан оҳ-воҳ чекиб ўтиб кетишим керакми?

У шундай дея шўх кулиб Лобарга кўзини қисди.

— Ўзи ҳалигинда кўнглим сезган экан. Йўлдан битта шампанский олволсам бўларкан. Сенгаям зўрлаб ичирардим, бир маза қилардик. Майли, лекин янаги сафар келганимда янги уйни албатта ювамиз. Хўп, мен борай, кеч бўляпти. Лобар «қуруғдан-қуруғ-а, ўтиринг, ҳеч бўлмаса бир пиёладан чой ичайлик» деб қисташига қарамай Раиса ўрнидан турди. У бекатда автобус кутаркан, «қойил, Жаҳонгир Аҳмедович сўзининг устидан чиқибди. Қизик, икки ойнинг ичида қандоқ тўғриладийкин» деб боши қотди. Лекин бош инженер кооператив уйлардан бирини нақд пулга сотиб олиб, Лобарнинг номига расмийлаштиргани тутинган «опа-сингиллар»нинг етти ухлаб тушларига кирмасди.

Орадан тўрт йил ўтди. Дарҳақиқат, Раиса айтганидек Жаҳонгир Аҳмедович уни ёлғизлатиб қўймади. Баҳор келиши билан бош инженер жўнатган усталар газни равонга кўчириб беришди. Газхона ва ошхона вазифасини ўтовчи човроққина уй Азамат учун ҳам дарсхона, ҳам шинамгина ётоқхонага айланди. Равонга силлиқ тахтадан пол ётқизилди. Орадан бир йил ўтмай хонада телефон пайдо бўлди.

Лобар ҳеч нарсадан зориқмай, бекаму кўст ҳаёт кечирарди. Бироқ бу унга сув юзида ҳосил бўлган пуфақдек омонат туюлар, сири ошкора бўлишидан ниҳоятда қўрқарди. Шу боис кунларни ҳамиша қўрқув ва ҳадик билан ўтказар, назарида бир куни Жаҳонгир аканинг хотини — шафқатсиз ва баджаҳл бир аёл сочларидан судраб, пастга олиб тушиб, шармандаю шармисорини чиқарадигандек ваҳимага тушарди. Айниқса, шанба кунлари, Жаҳонгир ака билан ўтиришганда гоҳида эшик қўнғирови жиринглаб қолар, шунда то эшик тирқишидан қараб кимлигини билгунча жони ҳалқумига келарди. Иккинчи сменага борган кунлари қўшниси Дилдора опанинг ўн беш ёшли ўғли Азамат билан бирга ётарди. Лобар уларга «мен йўқлигимда бегона одамга ҳеч қачон эшикни очманглар» деб қаттиқ тайинлаганди.

Бир куни тунги сменадан боши оғриб қайтган Лобар эрталаб ўғлини мактабга жўнатди-да, яна бир оз дам олиш учун ўрнига чўзилди. Шу пайт қўнғироқнинг кетма-кет жиринглаши унинг оромини бузди. «Ким бўлдийкин, бемаврид». У эринибгина эшикни очаркан, остонада турган онаси билан опасини кўриб чехраси ёришди.

— Вой, келинглар, мен ҳозир... — У шоша-пиша ўрнини йиғиштирди. Газга чой қўйиб, хонтахтага дастурхон ёзди.

Бир пиёладан чой ичишгач, уни йўқлаб келган она-бола бир-бирларига маъноли қараб, тараддуланиб қолишди.

— Тинчликми? — Лобарнинг юрагига фулғула тушди.

— Нима десам экан. Биринчи бўлиб гап бошлаган опаси чайналди. — Бу, сеникига кимдир келиб турармиш.

— Ким айтди?

— Энди қизим, эл оғзига элак тутиб бўладими? —

Онаизор фарзандининг кўзларига термилди. — Даданг-ни ҳам қулоқларига етган, сендан ниҳоятда ранжияптилар.

— Бекорчи гап. — Қачонлардир шундай кун келишини билган Лобар ҳеч қачон бўйнига олмасликка қарор қилганди. Жаҳонгир акадан ҳам гап-сўз чиқсатан олмасликни ўғиниб сўраганди. Шу боис гуноҳига иқрор бўлишни истамасди.

— Нима қиласан яшириб, — Лобарнинг қайсарлигини кўриб опаси очиқчасига ўтди. Адҳам икки марта келибди. Эшикни очмабсан. Қўшнилардан суриштириб у одамнинг кимлигини, қаерда ишлашини, ҳаммасини билибди.

Шунда Лобар укасининг бундан бир ойча олдин шомга яқин маст ҳолда кириб келганини эслади. «Амакимизнинг амалдор ўғиллари борақан-у биз билмай юрганаканмиз», деган эди у заҳархандалик билан. Укаси одамга ўхшаб келганда балки у билан дардлашган, ҳурматини жойига қўйган бўларди. Лекин хотинининг чизган чизигидан чиқмайдиган, ойлари ўтса ҳам опа қалай, яхши ўтирибсизми, дейишга ярамайдиган оқибатсиз жигарининг бир аҳволда келиб пичинг ташлаши Лобарнинг гашини келтирди.

— Менга қара, — деди у алам билан. — Бориб хотинингга хўжайинлик қил, билдингми? Агар ор қилаётган бўлсанг, мендан кеч, ёки опам йўқ, ўлган деб кўя қол, тушундингми?

Опасидан бундай гапни кутмаган Адҳам тишларини гичирлатди-ю, эшикни тарақлатиб чиқиб кетди.

— Илгари бирор мартаям менга ёлгон гапирмасдинг. — Мастура хола Лобарнинг ич-ичидан азобланаётганлигини сезиб кўзларига ёш олди. — Сенга нима бўлди ўзи, жон қизим.

— Аяжон! — Лобар қўллари билан юзларини беркитиб хўнграб юборди. — Жон ая, бас қилинглар. Ўзини бир нима қилиб қўймасин, десаларинг, ўз ҳолимга қўйинглар мени. Бунчаям пешонам шўр бўлмаса.

Қизининг юрак-бағри эзилиб айтган гапларидан онаизор довдираб қолди.

— Хўп, қизим, хўп, бошқа гапирмайман. — У Лобарнинг елкаларидан кучди. — Биз сенга ёмонликни раво кўрармидик. Гап-сўзга қолмагин дейман-да, бо-

лам. Ўзинг ақлли қизсан-ку. Бунақанги ваҳимали гапларни айтиб мени кўрқитма. Шусиз ҳам ўзи адо бўлганман.

Лобар онасининг бағрига бошини қўйиб, ўксиб-ўксиб йиғлади.

... Орадан бир ҳафта ўтди. Биринчи сменадан чиқиб тўғри уйга қайтган Лобар йўлак оғзига етганда скамейкада ўтирган бир аёл ўрнидан турди.

— Сиз Лобархон бўлсангиз керак, адашмадимми?

— Йўқ, яхшимисиз? У бўйи ўзи билан тенг, буғдойранг, ёши ўттиз беш қирқлар атрофида бўлган тўлагина, истарали аёлга ҳайрон бўлиб қаради.

— Сизга гапим бор эди, — деди аёл хотиржам оҳангда.

— Бемалол, юринг, уйга кирайлик. — Улар орқаморқа учинчи қаватга кўтарилишди.

— Овора бўлманг, мен ҳозир тураман. — Бегона аёл чой қўймоқчи бўлган Лобарни қўлидан ушлаб қайтарди. Улар рўбарў ўтиришгач, аёл унга бир муддат тикилиб қолди.

— Опа, кечирасиз, мен сизни таниёлмаяпман, — деди Лобар ўнғайсизланиб.

— Мен Жаҳонгир акангизни оиласи бўламан... — У бу гапни кулимсираб мулойим оҳангда айтди.

Лобарнинг тили калимага келмай қолди. Бу аёл пайдо бўлиши билан бир тарсаки туширганда балки ўзини бунчалик йўқотмаган бўларди.

— Қўрқманг, синглим, сиз билан уришгани келганим йўқ, — деди аёл босиқлик билан. — Бу ерга келганимдан, ўзаро муносабатларингдан хабарим борлигидан у киши мутлақо беҳабарлар. Кўришганлигимиз ўртамизда сирлигича қолсин. Мен олдингизга фақат битта илтимос билан келдим.

Лобар шу лаҳзада «жонингизни сўраб келдим» деса беришга тайёр эди. У ўғирлик устида қўлга тушиб, тақдирга тан берган боладек аёлга жавдираб қаради.

— Фарзандларимиз улғайиб қолди. Сиздан биргина ўтинчим, у кишини энди уйингизга қўйманг, учрашманг.

— Хўп... — Лобарнинг овози титраб кетди.

— Бўпти, синглим, сизга ишонаман. — У ўрнидан

туриб эшик тагигача кузатиб чиққан Лобарга яна бир лаҳза тикилди. — Ўзингизни менинг ўрнимга қўйиб кўринг.

«Тамом». Лобар диванга ўтириб, бошини чангаллади. У қачонлардир шундай кун келишини сезарди. «Ақлли, ажойиб аёл экан». Жаҳонгир ака хотинини мактабда ишлайди, деб айтганди. «Шунинг учун мулоҳазали, босиқ. Худо кўрсатмасин жиззаки, шаллақироқ бўлганда пастдаёқ, кўни-кўшниларнинг олдидан шармандасини чиқарарди. Бўлди, энди ҳеч қачон учрашмайди». У ўйлай-ўйлай хаёлига бир фикр келди-ю, кўнгли бир оз таскин топди.

Шанба куни одатдагидек эрталаб соат ўнларда кўнги-роқ чалинди. Кийиниб тайёр бўлиб олган Лобар эшикни очди.

— Бирор жойга кетяпсизми? — Остонада турган Жаҳонгир Аҳмедович унга бошдан-оёқ разм солди.

— Ҳа, юринг, пастга тушайлик.

Улар пиёда юриб катта йўл ёқасига етишгач, Лобар тўхтади.

— Жаҳонгир ака, сиздан битта илтимосим бор. У йиллар давомида яқин бўлиб қолган, лекин ўзига ўхшаган бир аёлнинг жуфти ҳалоли, қонуний эри бўлган бу йигитга тикилиб қолди.

— Қанақа илтимос? — Жаҳонгир Аҳмедович Лобар остонада уйга қўймай пастга олиб тушгандаёқ гаши келган эди. Ҳозир эса аёлнинг худди видолашаётгандек валаги тикилиб туришидан ҳайрон бўлди.

— Энди учрашмайлик. Сиздан ўтиниб сўрайман, бошқа келманг уйга.

— Нима бўлди ўзи? Тушунтириброқ гапирсангизчи?

— Мени эрга беришяпти. — Лобар хотиржам гапирришга уринди.

— Кимга? — Аёлнинг томдан тараша тушгандек қилиб айтган гапи Жаҳонгир Аҳмедовични янада таажжубга солди. — Ўтган ҳафта кўришганимизда бунақанги гап йўғиди-ю?

— Бирданига шунақа бўлиб қолди. — Яна бир оз турса йиғлаб юборишини сезган Лобар гапни қисқа қилди. — Хуллас, мана шунақанги гаплар, хўп, ҳайр. — У шундай дея бекат томон жадаллаб кетди.

Ўша кечаси уйқуси қочиб ўйлаб ўйига етолмаган

Лобар, эртасига фабрикага бориб ўз ихтиёри билан ишдан бўшатишларини сўраб, директор номига ариза ёзди.

... — Жинни-пинни бўлдингми? Икки кундан кейин ҳовлиқиб унинг олдига келган Раиса қисди-бастига олди. — Нима қилганинг бу?

— Бошқа иложим йўқ, Раиса опа. — Лобар шундай дея бўлган воқеани гашириб берди.

— Да, шунақа гаплар дегин. — У ўйланиб қолди. — Хўп, майли, лекин мен тушунмай қолдим, бунга сени ишдан кетишингни нима алоқаси бор?

— Нимага тушунмайсиз? Ахир ишлаб юрсам, Жаҳонгир ака гапимнинг ёлғонлигини, уни алдаганимни барибир сезади. Ҳоли-жонимга қўймай ростини сўрайди. Ундан кейин нима дейман? У одам менинг феълимни яхши билади. Унинг юзига оёқ қўйиб, бошқа билан гаплашиб кетишимга қиёматдаям ишонмайди. Шундай бўлгандан кейин нима қилишим керак эди?

— Хотинингиз сезиб қолибди, уйимга келди деб тўғриси айтиб қўя қолардинг.

— Йўқ, бу ҳечам мумкинмас. Аввало унинг оиласида жанжал бўлишини сираям хоҳламайман. Агар у аёл тўполок қилиб, қўни-қўшниларининг олдига мени шарманда қилганда балки айтишим мумкин эди. Жудаям ақлли хотин экан. Ўша куни ер ёрилмади-ю, ерга кирмадим. Қолаверса, сизга айтдим-ку «ўртамиздаги гап сирлигича қолсин», деб илтимос қилган ахир!

— Хўп, бўлган иш бўпти. — Раиса шундай дегач, унга савол назари билан қаради. — Нима қилмоқчисан энди?

— Бирор ой дам оламан. Кейин бошқа битта-яримта иш топилиб қолар.

— Эҳ, Лобар. — Раиса бошини чайқади. — Дурустроқ иш топиш осонми? Ҳозир ҳамма ишхоналарда «сокращение» бўляпти. У шундай дегач, соатига қаради. — И-е, уч бўлқопти-ку. Ишдан кечга қолмай. — Раиса ўрнидан тураркан, Лобарга далда берди. — Сен кўп сиқилма, ўйланма, яхшилаб дамингни ол, кейин бир гап бўлар. Мен яна келаман.

* * *

Ўн кун бўлди. Жаҳонгир Аҳмедовичнинг на ишда, на уйда ҳаловати бор. Айниқса, Лобарнинг ишдан бўша-

ганлигини эшитиб, яна боши қотди. «Ҳақиқатан ҳам эрга тегаётган бўлса, аризани нега ёзади?» У юзма-юз ўтириб, очикчасига гаплашиб олмоқчи бўлиб шанба куни эрталаб борганди, эшикни ҳам очмади. Кетма-кет қўнғироқни босгандан кейин ичкаридан Лобарпинг «илтимос, мени тинч қўйинг, агар яна безовта қилсангиз ўзимни учинчи қаватдан ташлаб юбораман», деганини эшитгач ноилож қолди.

Жаҳонгир Аҳмедович Лобарга етишиш учун астойдил аҳд қилганда кейинчалик бу аёлга қаттиқ боғланиб қоламан, деб сира ўйламаганди. Ўтган тўрт йил давомида ундаги сўз билан ифодалаб бўлмайдиган нозик ва ажиб фазилатлар йигитни бутунлай ўзига мафтун этди. Лобар кўпчилик аёллар учун хос бўлган зебу зийнатга ўчлик, кўролмаслик, ғийбат, худбинлик сингари иллатлардан бутунлай холи эди.

Ҳаммага фақат яхшилиқ истагувчи бу гўзал, дилбар аёл содда эди. Албатта, унинг феъл-атворидаги бу соддаликни асло гўллик деб бўлмас, бу соддалик йилнинг тўрт фаслида ҳам ўзининг хусну тароватини йўқотмай, кўрганнинг кўзини қувонтирадиган балад тоғдаги навқирон кўм-кўк арчага ўхшарди.

Лекин Жаҳонгир Аҳмедовични Лобарнинг битта ожиз томони ташвишга соларди. Унинг назарида ҳамиша меҳру муҳаббатга, эъзозга муносиб ва муҳтож бўлган гулдек бу аёл ҳаётнинг шафқатсиз бўронларига дуч келса бардош беролмас, шохидан узилган бағри қон гулдек оёқ остида поймол бўладигандек эди.

Улар икки бора, ёзда Азаматни лагерга жўнатиб, биринчи марта Иссиққўлда, кейинчалик Чимёнда бирга дам олишди. Ўшанда Лобар қафасдан озод бўлган қушдек яйраб, ёмғирдан кейин очилган лоладек яшнаб кетган эди.

Бир куни тунда, Иссиққўл дам олиш зонасининг хилват гўшаларидаги ўриндиқлардан бирида ўтиришганда ундан сўради.

— Мени яхши кўрасизми?

Лобар кўкнинг чароғон кўзлари — сонсиз юлдузларга бир лаҳза термилиб турди-да, деди:

— Ростини айтайми?

— Айтинг.

— Хафа бўлмайсизми?

— Йўқ.

— Умримнинг охиригача Аваз акамдан бошқа ҳеч кимни яхши кўролмайман.

Ўшанда негадир унинг гаши келган эди.

— Хафа бўлдингиз-а? — Лобар кулди. — Сиз менга кўп яхшилик қиляпсиз. Ўзимни доимо олдингизда қарздор, деб биламан.

— Қўйинг шунақа гапларни.

— Биласизми? — Лобар худди унинг гапларини эшитмагандек сўзида давом этди. — Ёшлигимда Садриддин амаки деган қўшнимиз бўларди. Уйида каклик боқарди. Чиқиб томоша қилардик. Сув, дон олиб келаёт-са эгасини таниб, қафасдан чиққудек ўзини ҳар ёққа урарди. Назаримда мен ҳам ҳозир худди ўша какликка ўхшайман.

Жаҳонгир Аҳмедович унинг нимани назарда тутаётганлигини тушуниб, берган саволидан пушаймон бўлди.

— Сизга ҳам битта савол берсам, ростини айтасизми? — Лобар шўх оҳангда сўради.

— Қани?

— Агар келинойим шу ўтиришимизни билса нима бўлади?

— Мен ҳам ростини айтайми?

— Бўлмасам-чи.

— Хотинимнинг феълени яхши биламан. Мени қайтиб уйга қўймаслиги мумкин. Лекин ҳеч қачон ишхонамга келиб ёки сизнинг олдингизга бориб тўполок кўтармайди.

Жаҳонгир Аҳмедович бир муддат жим қолгач, деди:

— Хотинимни ҳурмат қиламан, болаларимни жонимдан ортиқ кўраман. Лекин гапнинг ростини, сиз билан танишганимда бунчалик бўлади, деб хаёлимга келтирмагандим.

— Бирор йилдан кейин ташлаб кетаман, деб ўйловдингизми?

— Тўғриси гапирадиган бўлсам «ҳа». Лекин ёшим қирққа бораётганда эриш туюлса ҳам яна айтай. Мен сизни қаттиқ яхши кўриб қолганман, ишонинг.

У шундай дея Лобарни бағрига босди.

... Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган Жаҳонгир Аҳмедович Лобарни умрбод ёдидан чиқаролмаслигини дил-дилдан ҳис этди. Лекин у шу лаҳзада бир нарсани — хотини эридаги ўзгаришни аёл қалби

билан сезиб, бундан бир ой илгари ҳамма сирдан хабардор бўлганлигини хаёлининг кўчасига ҳам келтирмасди.

Лобар уйга тушга яқин чарчаб, совқотиб, руҳсиз кайфиятда кириб келди. Ечинди-да, соатга қараб, ўғлининг мактабдан келадиган вақти яқинлашиб қолганлигини ўйлаб, «тўрт дона картошка билан иккита тухум қовуриб қўя қоламан» деган хаёлда равонга ўтди. Кўлида пичоқ билан тик турганича картошка арчаркан, эрта-лаб нонуштага ўтиришганда Азаматнинг «ая, сариёғ олиб келинг, ҳадеб шакарчой билан қуруқ нонни ўзини еяверамизми?» деган гапи эсига тушди. «Нима қилиш керак? Мана, уч ой бўлди, муносиброқ иш тополмаяпти. Раиса опа тўғри айтган экан. Кимга учраса бир хил: «иш йўқ, сокращение бўляпти» деган жавобни оляпти. Ип йигирув-пайпоқ тўқув фабрикасига борган эди. Корхона бошлиғи, қирқ, қирқ беш ёшлар чамасидаги ғўлабирдан келган киши унга бошдан-оёқ галати қараб қўйиб, «машинкани биласизми?» деб сўраб қолди. «Йўқ», дегач, қошларини чимириб, бошини сарак-сарак қилди. «Афсус, печать қилиш қўлингиздан келганда бир иложини қилардик».

Ўтган ой узуқларидан биттасини сотган эди. Бир ҳафта-ўн кунда унинг пули ҳам тугайди. Ундан кейин нима қилади? Уйга қайси юз билан бориб пул сўрайди. Ўша воқеадан кейин укаси билан юз кўрмас бўлиб кетишган. Опасининг олдига бораё деса, юзига айтмасаям ичида «ўл» дейди.

Қайноғалари, қайнона-қайнотаси байрамларда, Азаматнинг туғилган кунларида йўқлаб туришарди. Бир йил бўлди, улардан ҳам дарак йўқ. Ёлғизгина меҳрибони, онаизори 15—20 кунда хабар олиб туради.

Жаҳонгир ака келиб юрганга умуман озиқ-овқатнинг ташвишини қилмасди. Ҳар ҳафта холодильникни тўлдириб қўярди. Олаётган ойлиги бошқа харажатларига етиб, ортиб қоларди.

Телефоннинг жиринги Лобарнинг хаёлини бўлди.

— Ало, бормисиз? Мунча кўринмай кетдингиз? — Раисанинг овозини эшитиб, Лобарнинг чеҳраси ёришиб кетди. — Нима? Йўқ, иш топганим йўқ. Эртага соат бешга, дейсизми? Қаерга? Хўп, уйда бўламан.

Лобар гўшакни қўяркан, Раисанинг «кийиниб тайёр

бўлиб тургин» деган гапани ўйлаб ҳайрон бўлди. «Қа-
ергалигиниям айтмади, цехдагилардан бирортаси тўй
қилаётганмикин?».

Раиса роппа-роса бешга етиб келди.

— Кийинмабсан-ку?! — Унинг бемалол ўтирганини
кўриб ҳайрон бўлди у.

— Қаерга ўзи?

— Битта ўртоғимникига туғилган кунга борамиз,
ўзимизни миллатдан, ёзилиб келасан.

— Мен танийманми? — Негадир Лобарнинг оёғи
тортмади.

— Йўқ танимайсан, мунча суриштирасан? Тергов-
чимисан? — Раиса қистади. — Бўл, кийин тез. Қўшни-
нинг ўғлига тайинлаб қўй. Кечга қолсак Азаматнинг
олдига чиқиб турсин.

Улар Раисанинг дугонасиникига шомга яқин кириб
боришди.

— Келинлар, хуш келибсизлар. — Олдига фартук
таққан, ўттиз, ўттиз беш ёшлардаги хипча бел, оппоқ-
қина аёл Раисанинг қўлидан гулдастани оларкан, ўпи-
шиб кўришди. Сўнгра Лобарга кулиб қаради.

— Сиз Лобархон бўлсангиз керак, топдимми? —
У шундай дея уни ҳам қучоқлаб ўпди. — Қани, ич-
карига, залга кираверинлар, биз ҳозир. Уй соҳиба-
сининг очиққиналигини кўриб Лобарнинг кўнгли
ёришди. Улар меҳмонхона вазифасини ўтовчи кенг
залга киришлари билан тузалган дастурхон тўрида
гаплашиб ўтирган икки йигит барабар ўрниларидан
туришди.

— Келинлар, кўзлар тўрт бўлиб кетди-ю, — деди
новчадан келган, қотмагина қорача йигит Раисага қараб.
Раиса чап томондаги стулни айланиб ўтиб, унинг ёнига
ўтирди. Қирқ ёшлар чамасидаги ўрта бўй, қалин соч-
ларини силлиқ қилиб орқага тараган, қизил юз йигит
илтифот билан Лобарни ёнига таклиф қилди. Шу пайт
чой кўтариб кирган хонадон соҳибаси билан яна бир
йигит (Лобар ошхонада нимадир қилаётган бу йигитга
уй эгаси билан сўрашаётганда бирров кўзи тушган эди)
стуллардан жой олишди.

Бир пиёладан чой ичишгач, Раисанинг ёнида ўтир-
ган йигит ўридан турди.

— Ўртоқлар, менда бир таклиф бор. — У шундай
дегач, стол устига қўйилган ароқ, коньяк, шампанлар-

ни чаққонлик билан очди-да, рюмкаларни тўлдиргач, сўзида давом этди. — Биринчи сўзни Раиса бонуга берсак. Бону даврамизга қўшилган азиз меҳмон билан бизни таништирсалар. Ундан кейин ўтиришимизнинг асосий қисмига ўтсак, нима дейсизлар? «Зўр таклиф, жуда маъқул». Даврадагилар чимилдикдан чиққан келинчақдек қип-қизариб кетган Лобарга кулиб қарашди.

— Сизлар ҳаммаларинг заочний яхши танийсизлар, — деди шампан тўлдирилган рюмкани қўлига олиб ўрнидан турган Раиса. — Қиёматли синглим, ҳам дугонам деб сизларга мақтаб юрганим Лобар мана шу аёл. — Раиса бир лаҳза сукут сақлагач, даврадагиларга бир-бир қараб қўйди-да, сўзида давом этди. — Лобар, дўстларимниям сенга таништирай. Булар хонадон эгалари — яқин дугонам Люся билан Толибжон ака. Ёнимда ўтирган йигит Мансур ака, заочний танийсан, айтганман, «хўжайиним». Келганимиздан буён кўзларини сенадан узолмай ўтирган ёнингдаги йигит Хайриддин ака. — Раисанинг бу гапидан кейин даврада хушчақчақ кулги янгради. — Хайриддин ака қурилиш ташкилотининг бошлиғи, «хўжайиним»нинг устози бўладилар. Энди мана шу қадахни даврамиз кенгайганлиги учун, дўстлигимиз учун, дугонам Люсянинг юзга кириши учун бир томчим қолдирмай олишларингни илтимос қиламан.

Ўтирганлар «маладес, раҳмат, зўр гап бўлди», дея қўлларидаги рюмкаларини бўшатишди. Кейинги бирикки йил ичида тўй ва тувилган кунларда дугоналарининг қистови билан озгина шампан ичиб ўрганган Лобар ҳам кўп таранг қилиб ўтирмади.

Шундан кейин давра қизиб кетди. Меҳмонлар хонадон соҳибасининг шаънига илиқ, мақтов гапларни айтишиб, кетма-кет қадах кўтаришди. Хайриддин дастурхондан ҳали у, ҳали бу нарсани олиб унга илинар, нима қилиб бўлса ҳам унинг қўнглини овлашга ҳаракат қиларди. Шунда Лобар Раиса уни туғилган кунга шунчаки таклиф этмаганлигини, Толибжон ҳам хонадон соҳибасининг эри эмас, жазмани эканлигини сизди. Лекин негадир гаши келмади. Шампаннинг таъсирими ёки анчадан буён бунақанги даврада бўлмаганлигигами, ҳар қалай ўзини эркин тутиб яйраб ўтирди.

Паловдан кейин столни чеккароққа суришгач, Люся

магнитофонни қўйди. Ундан шўх, ўйноқи куй таралиши билан даврага чиқиб ўйинни бошлаб юборган Раиса араб раққосаларига тақлид қилиб ҳаммани кулдирди. У хумордан чиққунча ўйнаб чарчагач, ўртага Лобар билан Люсяни тортди. Ундан кейин навбат эркакларга келди.

... Соат ўнга яқинлашганда ўглини ўйлаб, Лобар безовталаниб қолди. У тез-тез Раиса томонга нигоҳ ташлар, лекин қиёматли «опаси» парвойи фалак, «хўжайинининг» пинжига суқилиб, ниманидир зўр бериб тушунтирарди. Шундан кейин Лобар Хайриддин акага нажот билан қаради.

— Турайлик, ўғлим уйда ёлғиз қолган, хавотир бўляпман.

У маъқул ишорасини қилди-да, ёнида ўтирган Мансурни туртиб қўйгач, қўлини кўксига қўйиб хонадон эгаларига кулиб қаради.

— Ўртоқлар, роса мириқдик. Мингдан-минг раҳмат. Лобархоннинг ўғилчалари уйда ёлғиз экан, илтимос қиянтилар. Вақт ҳам бўлди ўзи. Энди рухсат берсаларинг, Люсяхон бизни кузатиб, уйни йиғиштиргунларича вақт алламаҳал бўлади.

— Менда битта, охирги таклиф бор, — деди бир оз кайфи ошиб қолган Мансуржон, ўрнидан тураркан гапни бўлиб. У шундай дея дастурхонга қаради. — И-е, шампанскиймиз тугаб қолибди-ку, ҳа майли, ҳеч нима қилмайди. Таклифим шуки, юз граммдан йигитларга ароқ, аёлларга коньяк қуйилса. Сўзни ажойиб, ширин ўтиришимизнинг айбдори Люся бонуга берсак, нима дейсизлар?

— Зўр гап! — Унинг таклифини биринчи бўлиб Раиса қўлаб-қувватлади.

— Рюмкаларни тўлдириглар.

Коньяк тўлдирилган рюмкани қўлига олиб ўрнидан турган Люся ҳаммага бир-бир кулиб қараб қўйгач, деди:

— Аввало хонадонимизга келиб билдирган яхши тилак ва истакларингиз учун ҳаммаларингга катта раҳмат. Ўзларинг ҳам доимо соғ-саломат бўлинглар, тез-тез кўришиб турайлик, олинглар.

— Шахсий намуна, — деди Мансуржон Люсяга қараб. — Аёллардан бошлаймиз, бир томчиём қол-

масин. Ким Люся бонуни ҳурмат қилса охиригача ичади.

Коньякни умрида оғзига олмаган Лобар нима қилишни билмай қолди. Люсядан кейин Раиса ҳам рюмкани бўшатиб стол устига қўйгач, ҳамманинг нигоҳи унга қадалганини сезди-ю, кўзини чирт юмиб ичиб юборди.

— Қойил, мана бу бошқа гап. — Хайриддин кўзларини юмганича кафтларини кўксига қўйган Лобарга косадаги помидор шарбатидан узатди. — Мана буни ичиб олинг.

Улар хонадон эгалари билан хайр-хўшлашиб пастга тушишгач, Хайриддин рулга ўтирди.

— Аммо-лекин маза қилдик, — деди Хайриддиннинг олдида ўтирган Мансуржон орқага ўгрилиб. — Тўғрими, Раиса бону?

Шу пайт светофор яқинида турган ДАН ходими липиллаб турган қизил таёқчасини кўтарди.

«Оббо, энди нима бўлади?» Лобарнинг юрагига гулгула тушди.

— Мен ҳозир, — деди Хайриддин ўн, ўн беш метр ўтиб тўхтагач. — Сизлар бемалол, хавотир олмай ўтираверинглар.

... Улар йўлда давом этишаркан, Мансуржон сўради:

— Хўжайин, кимакан у? Машинани танимас эканми?

— Хайрият, — Лобар енгил нафас олди.

— Ие, Лобархон, нимага хавотир бўласиз? — Хайриддин аканинг правасини оладиган ГАИ ҳали энасининг қорнида. — Мансуржон ялтоқланди. — Бошлиғи ҳар ҳафта идорага келиб, биз билан улфатчилик қилиб кетади.

Машина Раиса яшайдиган «дом» ёнида тўхтагач, «эр-хотин»лар тушиб қолишди.

Хайриддиннинг Чорсудаги чорраҳадан чапга бурилганлигини кўриб Лобар ҳайрон бўлди. — Бизнинг уйга тўғридан кетиларди-ю.

— Уйдан бирров хабар олиб қўяйлик, кейин сизни ташлаб қўяман.

— Қанақа уй? — Лобар хавотирга тушди.

— Қўрқманг, — Хайриддин кулди. — Борганда кўрасиз, бир минутга. Машина беш-олти дақиқа юриб,

темир йўл шоҳбекатига олиб борадиган катта йўл ёқасидаги тўрт қаватли уйлардан бирининг шундоққина биқинида тўхтади.

— Тушамиз, — Хайриддин Лобарга ўтрилди.

— Ўзингиз кириб чиқаверинг, мен машинада ўтириб тураман. Тезроқ чиқинг, айтдим-ку, ўғлим уйда ёлғиз қолган деб.

— Уйда ҳеч ким йўқ. Участка олмасимдан олдин шу ерда турганмиз. Ёлғиз ўзингизни қандоқ қолдираман? Бу ерда хулиган болалар кўп.

Хайриддиннинг охириги гапидан кейин ноилож машинадан тушган Лобар боши гир айланиб беихтиёр унинг билагидан ушлади.

— Коньякни ичмасам бўларкан, мазамни қочиряпти.

— Ҳозир кириб бир стакандан кофе ичамиз, бирпасда тарқаб кетади. Улар иккинчи қаватга кўтарилишгач, Хайриддин рўбарўдаги эшикка калит солиб очди.

— Кираверинг, тортинманг. — У Лобарни тўғридаги кенг хонага — залга бошлади.— Мана шу уй бизники, уч хонали, ҳамма шароити бор. Кейинчалик ўғиллардан бирортаси турар, деб сотмаганман. Идорага Тошкентдан, Фарғонадан тез-тез меҳмонлар келиб туришади. Кўпинча шу ерга олиб келаман. Ётиб қолишсаям, бемалол, беҳижолат.

Хайриддин шундай дея Лобарга қараб кулди.

— Ие, нега тик турибсиз? Ўтиринг диванга, мен ҳозир кофе тайёрлайман.

Бир стакандан кофе ичишгач, Лобар ўзини бир оз энгил ҳис этди.

— Хайриддин ака, кофе учун раҳмат, илтимос, кетайлик энди.

— Лобархон, — деди йигит аёлнинг қўлларини ушлаб. — Раиса сиз ҳақингизда менга кўп гапирган эди. Гапнинг рости, мақтаганидан ҳам ортиқ, ажойиб аёл экансиз.

Лобар кўзларини олиб қочди. «Бунақа бўлишини билганимда келмасдим» хаёлидан ўтказди у. Раиса шунинг учун айтмаган. Энди нима қилди? Қаршисида ўтириб унга хушомад қилаётган бу одамга гап уқтириб бўладими? Йўқ.

У ўзига ҳирс билан тикилиб, еб қўйгудек бўлаётган ширакайф, бақувват йигитга қаради-ю, унга тушунти-

риш, ялиниб-ёлвориш тошга ёққан ёмғирдек бефойдалигини сезди...

... Лобар эртасига куни бўйи уйдан чиқмади. Соат тўртларга яқин қўнғироқ чалинди.

— Қалай, яхши дам олдингми? — Эшиқдан кириб келиши билан Раиса қувлик билан сўради.

— Аъло даражада, — Лобар заҳархандалик билан жавоб берди. — Мен сиздан ҳеч ҳам буни кутмагандим.

— Нима бўлди? Сени хафа қилдимми?

Лобар индамай пальтосининг чўнтагидан анчагина пул чиқариб унинг олдига қўйди.

— Зўрлаб чўнтагимга солиб қўйди. Сизга бу, таништириб қўйганингиз учун.

Раиса индамай пулни олиб санади-да, қошларини чимирди.

— Ў-ҳў, бунча пулни бир ой ишлаб ҳам тополмайсан.

— Ҳаром пуллар. — Лобар тумтайди.

— Ҳой, менга қара. — Раиса «Жаҳонгир Аҳмедовичнинг катта-катта олиб келганини егансан. Ўшалар ҳалолмиди?» дегиси келди-ю, тилини тийди. — Масалан, сен битта, ўрига шим тикиб бериб пулни олдинг. Шу пул сенга ҳалолми, ҳаромми?

— Ҳалол, — деди Лобар унинг нима демоқчи эканлигига тушунмай. — Меҳнат қилганман.

— Баракалла, шуни билгинки, эркаклар ҳалол топган пулига, ойлигига ҳеч қачон айшу ишрат қилмайди. Қандайдир чапи бўлади. Айтмоқчиманки, бу пулларни балки у ҳаром йўл билан топгандир. Лекин сен учун ҳалол.

— Ҳа, энди тушундим, — деди Лобар алам билан. — Сиз «сен бу пулларни ўзингни, баданингни сотиб, топгансан, шунинг учун она сутидек ҳалол» демоқчимисиз?

— Менга қара. — Бу гап Раисанинг иззат-нафсига тегиб, ранги қув ўчди. — Сен мендан олти ёш кичиксан. Ҳали кўп нарсага ақлинг етмайди. Хўш, қани айтгинчи, уч ойдан буён уйда беиш ўтирибсан. Биров ҳолинг қалай, қийналиб қолибсан, мана бу пулни олиб ишлатиб тур, дедими? Қўни-қўшни, бегоналарни қўя тур. Туришганларинг нима қилиб берди? Ўзинг айтгансан, чеварлик қўлингдан келмайди, олди-сотдига уқувинг йўқ. Мана, ҳозир ўзимиздаям соқрашение бошланди.

Бераётган пулини илгаригидек баракаси йўқ. Нархнаво бўлса осмонга чиқиб кетяпти. Ойлиги зўр, тирикчиликка бемалол етадиган иш борми ҳозир? Бўлса айт, ўша ерга кириб, сен айтган ҳалол йўл билан пул топиб, маза қилиб ҳаёт кечирайлик.

Раиса аччиқ-аччиқ гапириб хумордан чиқди-да, чукур уф тортиб насиҳатга ўтди.

— Ўзинг ўйлаб кўр. Мана, ўғлинг катта бўляпти. Ўқитаман, одам қиламан, деяпсан. Уйингни ҳеч бўлмаса икки хоналикка алмаштирмоқчисан. Булар ўз-ўзидан бўладими? Ҳаммасига пул керак. Ҳозирги пайтда пулинг ёки каттароқ жойда таниш-билишинг бўлмаса, ҳеч қаерда ишинг битмайди, тушундингми?

Раисани ҳеч қачон бунақанги ҳолатда кўрмаган Лобар саросимага тушиб қолди.

— Опа, кечиринг, мен сизни хафа қилиб қўйдим. — У шундай дея Раисанинг елкасидан кучди.

— Сен мени ҳеч нимани тушунмайдиган енгилтак бир аёл деб ўйловдингми? Катта қизим бўйига етиб қолди, узатишим керак. Мениям бошимда юзта ташвиш. Агар эрим ичкиликка берилмай, одамга ўхшаб юрганда, ҳар куни оёқларигача ўзим ювиб қўйган бўлардим, бошқалардек тинчгина ҳаёт кечирардим.

Раисанинг кўзларидан дув ёш тўкилди.

... Орадан уч кун ўтгач, эрталаб соат тўққизларда телефон жиринглади. Гўшақдан Хайридин аканинг овозини эшитгач, «номерни қаердан билдингиз?» деб сўрамоқчи бўлди-ю, Раиса ёдига тушиб индамади. У бир лаҳза қулоқ тутиб турди-да, «йўқ, овора бўлманг» дея гўшакни қўйгач, ўйланиб қолди. «Нима қилсин? Соат 12 да бекатга чиқсинми?». Лобар Хайридин аканинг «зарур гапим бор, барибир кутаман» деган гапини ўйлаб, ичида кулиб қўйди. Сўнгра ўзига-ўзи деди: «қанақа гаплигини жуда яхши биласан-ку. Бўлган иш бўлди, энди нима қиласан ўзингни бозорга солиб. Лекин ўзи ёмон йигитга ўхшамайди. Катта бир ташкилотнинг раҳбари».

Ўша куни тушликни Хайридин аканинг «дом»ида бирга қилишди. Шундан кейин уларнинг ҳафтада бир ёки икки марта учрашиб, «суҳбатлашиб» туришлари одат тусига кирди. Шундай гўзал, келишган аёл унга ўзини бағишлаганидан боши осмонга етган Хайридин

пулни аямас, туғилган кун, байрамларда эса албатта бирор қимматбаҳо совға олишни унутмасди. Бу орада Раиса катта қизини турмушга узатди. Тўй харажатларининг кўп қисмини «божалар» — Мансур ака билан Хайридин акалар ўз зиммаларига олишди.

Уч ой иш ахтариб, овораю сарсон бўлган, бошидан анча-мунча иссиқ-совуқни ўтказган Лобар энди сарф-харажатни ўйлаб қиладиган бўлди. Энди у орттирган пулини йиғар ёки қачон сотса бир кунига ярайдиган бирор нарса олиб қўярди.

Бир йилдан ортиқроқ мана шундай пинҳона учрашиб юрганларидан кейин бирданига Хайридин ака кўринмай қолди. Сабабини сўраган эди, Раиса ҳам тайинли гап айтмади.

Шундай кунларнинг бирида, кеч соат олтиларда Раиса шошиб кириб келди.

Бўл, кийин тез, машина кутиб турибди.

— Қаёққа? — Лобар ҳайрон бўлди.

— Юравер, кейин биласан. Мен пастда кутаман, тушавер.

«Жигули»ни бошқариб бораётган 35—40 ёшлар чамасидаги барваста, мўйловли йигит машинани тўғри Муқимий мавзейи томонга ҳайдади. Улар ўн беш-йигирма дақиқадан кейин бетондан қилинган тўрт қаватли уйлардан бири олдида тўхташди.

— Сиз кираверинг, биз кейинроқ.

Мўйловли йигит машинани қулфларкан, Раисага қараб «маъқул» дегандек бош қимирлатди.

«Опа-сингил»лар тўртинчи қаватга кўтарилишгач, Раиса чап томондаги қия очиқ турган эшикни секин итарди.

— Кираверинглар. — Остонада кутиб турган мўйловли йигит ичкарига таклиф қилди. Улар тўғридаги хонага ўтишлари билан тузалган стол тўридаги диванда ўтирган ўрта бўй, чорпахдан келган йигит ўрнидан турди.

— Келинлар, бунча ҳаяллаб қолдиларинг? — У Лобар билан илиқ сўрашгач, Раисага қараб мамнун жилмайди. — Овқатнинг тайёр бўлганига ҳам ярим соат бўлди.

Бир пиёладан чой ичишгач, мўйловли йигит очилган коньякдан учта рюмкага тўлдириб қуйди.

— Менга узр, рудаман, — деди у қўлларини кўксига қўйиб. — Сизлар бемалол...

— Бу менинг энг яқин дугонам Лобар. — Раиса қадаҳни қўлга оларкан, таништирди. — Бу Собиржон, — деди у мўйловли йигитга қараб кулиб қўйгач. Бу киши дўстлари Қудрат ака. Қани олинглар бўлмаса, танишганимиз учун.

Улар Собиржон сузиб келган қозон кабобни иштаҳа билан ейишди. Овқатдан кейин бир пиёладан чой ичишгач, Лобар Раисани имлаб, ўзи секин қўшни хонага ўтди.

— Нима дейсан? — Унинг орқасидан кирган Раиса сўради.

— Жинни бўлдингизми? Ким ўзи булар?

— Зўр йигитлар, икковиям коммерсант, — Раиса кўзини қисди.

— Нима кераги бор, Хайриддин акаларнинг юзига оёқ қўйиб. — Раисанинг чегарадан чиқаётганлигини кўриб Лобарнинг гаши келди.

— Энди Хайриддин аканг ҳам, Мансуржон аканг ҳам йўқ, тушундингми? Бугун қизимни опасиникига жўнатиб юборганман, сеникида қоламан. Ҳаммасини уйда гаплашамиз. Юр, йигитлар қараб қолишди.

Тўртовлон кеч соат ўнларгача суҳбатлашиб, мириқиб «ҳордиқ» чиқаришгач, йигитлар уларни иззат-ҳурмат билан машинада элтиб қўйишди.

Раиса Лобар дамлаб келган аччиқ кўк чойдан бир пиёла ичгач, гап бошлади:

— Бундан ўн беш-йигирма кун олдин сўраганингда ўзим ҳам аниғини билмасдим. Кейин суриштириб тагига етдим. Хайриддин аканинг ташкилотида қандайдир чп бўпти. Ҳозир уния, Мансуржонния иши терговдамиш. Йиққан-терганини ҳаммасини сарфлабди. Аниқ одамдан эшитдим, қамалмай қолсаям катта гапмиш.

«Шунинг учун кейинги пайтда кайфияти йўғаканда» — Лобар Хайриддиннинг ташвишли қиёфасини кўз олдига келтираркан, бундан бир ойча олдин охири марта ўтиришганда кўпроқ ичиб қўйиб, «э, бону, текшир-текширдан бўшамай қолдик, билмадим, охири нима бўларкин», деган гапларини эслади.

— Яна бир гап. — Раиса унинг хаёл суриб қолганига эътибор бермай сўзида давом этди. — Ёнимиздаги подъезднинг иккинчи қаватида битта ўрис чол яшайди. Икки йил бўлди, кампири ўлган. Биттаю битта ўғли

Россияда, қайтиб келмайди. Қийналганидан «уйимни бир хоналикка алмаштираман» деб юрибди. Жуда сен боп-да, ёнма-ён яшардик, зўр бўларди.

— Қани энди, — Лобар қизиқиб қолди. — Устига қанча сўраркин?

— Унча-мунча пулинг борми?

— Озгина йиғиб қўйганман, камига бир-иккита нар-саларимни сотсам етиб қолар.

— Бўпти, уй қўлдан чиқмасин. Чол билан ўзим гаплашаман. Раиса қувониб кетди. — Шу ҳафта пулинг-ни тайёрла, етмаганига мен қўшаман. У шундай дегач, соатига қаради. «Ўх-ў, соат ўн икки бўлибди, ётамиз, эрталаб ишга, боришим керак».

Лобар ўн кундан кейин янги уйга кўчиб ўтди.

— Қалай, маъқулми? — Раиса мамнун жилмайди. — Пушаймонмасмисан ишқилиб?

Маъқулликка-ку, жуда маъқулку-я. — Лобар шундай дегач, секин уф тортиб қўйди. — Лекин бир сўм ҳам пулим қолмагани ёмон бўлди. Бунинг устига, сиздан қарз бўлиб қолдим.

— Э, қизиқмисан, — Раиса қўл силтади. — Меники қарзмас ёрдам, каллангдан чиқариб ташла. Ҳали ҳам-маси яхши бўлади. Қўшни бўлиб қолганимизни айтсанг-чи?

Орадан бир ой ўтгач, Раиса фаолиятини кучайтириб юборди. Улар бир ҳафта-ўн кунда коммерсант йигитлар билан учрашиб туришар, «топишлари» ёмон-масди. Кейинчалик Раиса қўшимча даромад топишнинг яна бир йўлига ўтди. У гоҳи-гоҳида тузовига илинган пулдор одамлардан (уларнинг аксарияти бошқа шаҳарликлар эди) иккитасини уйига чақирар, «опасингиллар» бир кунлик жазманларини икки-уч соат меҳмон қилиб, кўнглини олиб жўнатишарди.

Лобар гоҳида қандай йўлга кириб қолганлигини ўйлаб, ўзидан нафратланиб кетар, лекин ўйлаган режалари, ниятларини амалга ошириш учун унга анчагина пул керак эди. Пул топишнинг эса, унинг назарида, бундан бошқа йўли йўқдек туюларди.

Орадан икки йил ўтди. Бу давр ичида у жуда кўп ўтиришларда, тувилган кунларда бўлди. Катта-катта лавозимларда ишлайдиган, пулдор одамлардан танишибилиш орттирди. Ўшалардан бири тўққизинчи синфда ўқийдиган ўғлини коллежга жойлаб ҳам қўйди.

Энди у бундан ўн беш йил олдинги — «фаҳш»

сўзидан бутун вужуди билан жирканадиган, ҳаётни, бахту саодатни кўз очиб кўрган эрига чексиз садоқат, фарзандларини меҳр-муҳаббат билан тарбиялаш деб билгувчи фаришта Лобар эмас эди. Унинг ўрнида турмуш машаққатларига, қийинчиликларига бардош беролмай, ўзи истамаган ҳолда шармандалик, бузуқлик ботқоғига ботган бошқа бир аёл пайдо бўлганди.

Лобар кейинги пайтларда гулдек хотини, фарзандлари юзига оёқ кўйиб, айш-ишратга берилган эркаклардан негадир нафратланадиган бўлиб қолди. Лекин ўтиришларда асло буни сездирмас, чунки унга уларнинг ўзи эмас, пули керак эди.

... Кунда-кунора Лобарникига чиқиб турадиган Раиса бир куни сўраб қолди:

— Қўшнинг Санобар билан кирди-чиқдинг борми? Қалай у?

— Яхши, бамаъни хотин, нимайди?

— Секин сўраб кўр-чи, хўп деса эртага битта жойда ўтириш бор. Бирга олиб борайлик.

— Менимча, кўнмаса керак. — Лобар ўйланиб қолди. — Майли, кечқурун секин гапнинг учини чиқарайчи.

Эри автоаварияда ҳалок бўлиб, бир қиз ва бир ўғли билан қолган ўттиз ёшлар чамасидаги бу камгап аёлни Лобар ҳурмат қиларди. Иккинчи қаватда унга ён қўшни бўлиб яшайдиган Санобар касалхонада навбатчи «санитарка» бўлиб ишлар, бўш кунлари сомса қилиб бозорга олиб чиқиб сотарди. Лобар уни биринчи кўргандаёқ «дурустроқ кийиниб озгина пардоз қилса, йигитларнинг кўзини ўйнатадиган гулдек аёл экан» деган фикр хаёлидан ўтган эди.

Ўша куни кечки овқатдан кейин ўғли орқали Санобарни чақиртирди. Улар бир-икки пиёладан чой ичишгач, Лобар гапни узоқдан бошлади. Аввал нарх-наво тобора ошиб бораётганлигидан, рўзғор тебратиш қийинлашиб кетаётганлигидан нолиди. Гап орасида одамзод беш кунлик ўтқинчи дунёда ўзини ҳам ўйлаши кераклигини айтиб секин муддаога ўтди.

— Эртага битта ўртоғимнинг туғилган куни. Бирга бориб келайлик ёзилиб келасиз. Кечга қолсак, Азаматжон сизларникига чиқиб турарди.

— Эркаклар ҳам бўладими? — Санобар маъноли қаради.

— Бўлса нима? Йигитлардан шунақанги кўрқасизми?

Санобар тушунди. У Раиса билан Лобар ниманинг ҳисобига маликалардек кийиниб, беташвиш ҳаёт кечирishaётганини яхши биларди, улардан жирканарди. Лекин қўни-қўшнилик ҳурмати буни сездирмасди. Ҳозир эса, наҳс гирдобига уни ҳам тортмоқчи бўлиб секин қармоқ ташлаётган бу аёлни гап билан узиб-узиб олгиси келди-ю, ўзини босди.

— Лобар опа, — деди у секин, лекин қатъий оҳангда. — Сизни тушундим. Лекин кечирасиз, менинг қўлимдан унақа ишлар келмайди. — Санобар шундай дегач, унинг кўзларига қаттиқ тикилди. — Қиёматда болаларимнинг дадасини кўзига қандоқ қарайман?

Лобар юзига биров тўсатдан қаттиқ тарсаки тортиб юборгандек, карахт бўлиб қолди, ичидан зил кетди.

У Санобар чиқиб кетгач, эшикни қулфларкан «устинг дурустроқ кийим кўрмай, ёшгина умринг азобуқубатда ўтиб кетмайдими менга деса, болаларинг билан қотган нон кавшаб ўлиб кет», деди алам билан. Сўнгра уч кундан кейин бўладиган туғилган кунига тайёргарликни ўйлаб боши қотди...

* * *

Меҳмонларни ташкилий ишларга бош-қош бўлган Раиса билан Лобар биргаликда кутиб олди. Соат еттига қолмай туғилган кун баҳонаси энг сўнгги модада тиктирган кўйлақларини, янги олган тақинчоқларини кўз-кўз қилиш учун бирин-кетин кириб келган дугоналар тузалган тўкин дастурхон атрофини тўлдиришди. Зоҳиран қараганда, бири-биридан гўзал, кўхлик, хушчақчақ бу аёлларни қандайдир сабабларга кўра оилавий бахтдан маҳрум бўлган, деб ҳеч ким ўйламасди. Эрлари йўқ, лекин пулдор, мансабдор «хўжайинлари» паноҳида даври даврон сураётган мана шу жувоиларнинг бирдан-бир фожиаси ҳаёт кечирининг осон, лекин шармандали йўлини танлашганида эди.

...— Ҳой Зебо, телевизор ўлгурни бирпас ўчир. — Пойтакрокдаги студда ўтирган қорача, истарали аёл қаршисидаги дугонасига гап қотди. — Гапни гапга қўшмаяпти.

— Шошмай тур, — Зебо қўл силтади. — Зўр гап бўляпти.

— Буларнинг ҳаммаси телевизорга чиқволиб насиҳат қилишга уста, — деди Зебонинг ёнидаги оппоққина оху кўз аёл чимирилиб. — Ўтган йили, баҳорда Тошкентдаги битта ўртоғимникида ўтиришдайдим. Бир пайт биз тенги бир аёл телевизорда Қуръони Каримнинг «Нисо» сурасида аёллар ҳақида мана бундай дейилган, деб шарҳлаб кетди. Оғзим очилиб қолти. Шунда уйнинг эгаси, ўртоғим «Ие, университетда ишлайдиган Адиба опа-ку. Вой ўл, шарманда. Беш-олти йил олдин атеизмдан дарс берарди. Замона ўзгариши билан бир думалаб, художўй бўлиб қолибди. Ҳозир динлар тарихидан кирармиш» деб қолди. Ўтиришдан кейин мен ётиб қолдим. Ўртоғим ҳаммасини гапириб берди. Адиба опа, дегани ўзи олима экан. Проректор билан гап-сўз бўлгандан кейин бечора эри инфаркт бўлиб ажалидан беш кун бурун ўлипти. Ҳафсалаларим пир бўлди.

Жоду кўзларига сурмани қуюқ қилиб қўйган миқти гавдали аёл унинг гапларини маъқуллади.

— Бунақаларнинг ҳаммасиям бир гўр. Мен раҳбару амалдорларнинг тўқсон фоизига ишонмайман. Мана, масалан, ўтган йили бизнинг районда алтернатив йўл билан сайлов бўлди. Депутатликка иккита одамнинг номзоди қўйилди. Икковиям тошкентлик экан. Ҳокимиятнинг залида учрашув бўлди. Биттаси эликларга борган, қорин қўйган савлатли киши ўзини қурилиш министрлигида «зам» бўлиб ишлайман, деб таништирди. Янги боғча, мактаб қуриб бераман, деб роса гапни обқочди. Иккинчиси газета редакциясида муҳаррир экан. Ёши қирқларда, қора қош, келишган йигит экан. У минбарга чиқиб, «гапнинг тўғриси, боғча ёки мактаб қуриб бериш менинг қўлимдан келмайди. Лекин менга ишонч билдирсаларинг, юракларингдаги дардларингни, муаммоларингни олий мажлис минбаридан туриб гапиришга, ишончларингни оқлашга сўз бераман. Тошкентга борсаларинг депутат бўлишим, бўлмаслигимдан қатъи назар, хонамнинг эшиги сизлар учун ҳамиша очиқ, — деди. Унинг гапларига кўпчилик эътибор ҳам бермади.

— Сен кимга овоз бердинг? — Зебо унинг гапини бўлди.

— Редакторга-да.

— Депутат бўлиши учунмас, яхши кўриб қолганингдан овоз бергансан унга. Зебо хандон отиб кулди. — Хўш, сайландими ўша йигитинг?

— Қаёқда, йигирма фоиз овоз олибди, холос. Ўша редактор йигитга ҳали-ҳали ачинаман.

— Замминистр сайланган бўлса, қурилиш авжидадир? — Зебо кесатди.

— Гўрдами, мана бир йил бўлди товукхонаям қургани йўқ.

Шу пайт Раиса ўрнидан турди.

— Ҳой, менга қаранглар, бу ерга сиёсатдан сафсата сотиш, раҳбарларни муҳокама қилишга йиғилганмизми, ё туғилган кунгами? Бўлди, мажлис тамом. Қани, рюмкаларни тўлдиришлар, Лобар магнитофонни қўйиб юбор.

Ўйин-кулги алламаҳалгача давом этди.

Эртаси куни соат ўн бирларда Лобарни Раисанинг кўнғироғи уйғотди.

— Ётаверасанми? Бўл, ювиниб чиқ, — Собиржон пастда қараб турибди.

— Боргим йўқ. Чарчаганман, — Лобар эринди.

— Қизиқсан-а? Атайлаб келибди, кийиниб тушавер.

Улар ўтиришдан кеч соат бешларга яқин келишди. Бошоғриққа йигитлар билан юз граммдан коньяк ичган Лобар ўғлининг авзоини кўриб, ҳушёр тортди.

— Бунча қовоқ-димоғинг осилган. Тинчликми?

— Ҳалигинда Ҳамрохон деган битта хотин телефон қилди. Эриниям яхши таниркансиз. Менга қаёқдаги гапларни гапирди.

«Собиржон аканинг хотини» — Лобарнинг ранги ўзгарди. Яқинда ўзи борлигидаям телефон қилиб, эрининг бошини айлантирманг» деб дўқ-пўписа қилганди. Азаматга нима деганикин? Ўша менга айтган гапларни қайтаргандир-да. У яқинда ўн олтига тўлиб, мўйлаби сабза ура бошлаган ўғлига тикиларкан, унинг бундан 2—3 йил олдинги ўсмир эмаслигини бирдан тушунди. Лобар фарзандининг ўзи тўғрисида ёмон фикрга боришини сира хоҳламасди. У ўғли «даромад» қаердан келаётганлигини билиб қолишидан ниҳоятда кўрқар, «Раиса холанг иккаламиз улгуржифурушлардан мол олиб, майдалаб сотамиз» деб уқтирарди. Шуларни ўйлаб хаёлига бир фикр келди-ю, қошларини чимирди.

— Ҳамрохон дединми? Вой бетамиз-ей. Бозорчи хотинлардан. Яқинда уришиб қолувдик. Алам қилиб

ёлгон-яшиқ гапларни вайсагандир-да. Ҳали мен уни кўрай, башарасини бўяб қўяман ўша мегажинни.

— Ая, — деди Азамат қандайдир бошқача, бўғиқ товушда. — Телефонда яна шунақанги гапларни эшитсам, бошқа қайтиб келмайман уйга...

Лобар бошига тўсатдан биров тўқмоқ билан туширгандек кўз олди қоронғулашди. «Нима деяпти? Бу гап, мўмин-қобил, ақлли деб юрган ўғлидан чиқяптими? Кейинги беш-олти ой ичида ўғли у билан очилиб гаплашмайдиган, қандайдир ғалати, одамови бўлиб қолган эди. Наҳотки ҳаммасини сезиб, билиб, ичига ютиб юрган бўлса? Лобар ўғлига гуноҳқорона термилди. «Ўғлим, ёлғизгинам, сен ҳам ташлаб кетадиган бўлсанг ўша кунни менинг ўлганим. Шўрпешона онангни биттаю битта илинжи, орзу умиди ўзингсан. Оилавий бахтку менга насиб қилмади. Агар сен ҳам юз ўтирадиган бўлсанг, бу ёруғ дунёда яшашимнинг нима кераги бор? Мени тушунгин, жон болам».

Лобар кечқурунга кечаги қолган ошни иситди. Она-бола номига овқатланишди. Бир пиёладан чой ичишгач, Азамат ўрнидан турди-да, индамай хонасига кириб кетди.

Лобар ўзини чалғитиш учун телевизорни қўйди. Йўқ, юраги баттар сиқилди. У ўрин ҳам солмай диванга иккита болишни қўйди-да, чироқни ўчирди. «Эй худойим». Ўғлининг алам билан «бошқа қайтиб келмайман уйга» деган гапини эслаб, ичидан бир нима узилиб кетгандек бўлди. «Мени ўзинг кечир, парвардигор. Нима қилган бўлсам, шу ёлғиз боламини деб қилдим. Агар Азаматим бўлмаганда ўша Козимжонга йўқ дермидим. Минг марта розийдим. — Ҳозир одамларга ўхшаб тинчгина яшаётган бўлардим. Ахир бошқа иложим йўқ эди».

Шу лаҳза қўшниси Санобарнинг «қиёматда дадасининг кўзига қандоқ қарайман» дегани қулоғи остида жаранглади-ю, инграб юборди. «Йўқ, астойдил тавба қилсанг худо гуноҳларингни кечиради, дейишади-ку. Азаматим коллежни битирсин, уйни Фарғонага, уч хоналикка алмаштираман. Қўқондан кўчиб кетаман. Пулим ҳам, таниш-билишларим ҳам бор. Ўғлимни ишга жойлайман. Институтда сиртдан ўқийди. У ерда ҳеч ким мени маломат қилолмайди. Ўзига тинч, ор-номусли оиланинг қизини ўғлимга олиб бераман. Ўшанда кечасию кун-

дузи ўзингга тавба қиламан, эй худо! Намоз ўқийман, невараларимга қараб уйдан эшикка чиқмай ўтираман...

Кўз ёшлари билан ҳўл бўлган ёстиққа бошини қўйиб, тинмай нола қилган Лобарнинг саҳарга яқин кўзи илинди.

Эрталаб нонуштага ўтиришганда қовоқлари шишиб бир аҳвол бўлиб қолган онасига қараб Азаматнинг юраги ачиди.

— Ая, кечаги гапимга хафа бўлманг, юрагим сиқилиб турганда айтвордим-да. Сизни ташлаб қаёққа кетардим.

— Хафа бўлганим йўқ, ўғлим, — Лобарнинг кўзларидан дув ёш тўкилди. — Мен холамни бориб кўриб келаман, товлари йўфакан. Сен ўқишдан тўғри уйга келгин, хўпми?

* * *

Шавқатсиз хотиралар гирдобида эзилиб, адо бўлган Лобар секин ўрнидан туриб Нормухаммаднинг костюмини титди. «Ў-ҳў, мақтанганича ҳам бор экан-да. Туман ички ишлар бўлими бошлиғи, подполковник Нормухаммад Мирғиёсов». У яна диванга ўтириб, собиқ терговчига тикилди. «Районда тўртта раҳбар бўлса биттаси шу. Қаерга борса иззат-ҳурмати жойида, албатта тўрга ўтқазишади. Қўйиб берса диёнат, инсонийлик тўғрисида соатлаб ваъз ўқиса керак. Ҳамма унинг гапларини эшитади, маъқуллайди. Ундан ноҳақ жабр кўрганлардан бирортаси чиқиб, «Ҳой, мусулмонлар, бу мунофиқнинг гапига ишонманглар» деб кўрсин-чи, ўзини қаердан топаркин.

Ҳаммаси мана шу одамнинг қўлидайди. Агар юрагида заррача имон, диёнат бўлганда ўшанда адолат қиларди. Лобарнинг гулдек умри хазон бўлмасди. Шармандалик ботқоғига ботиб, ўғлидан таънаю маломат гапларни эшитмасди.

Лобар шуларни ўйларкан, хаёлига «ярқ» этиб келган мудҳиш фикрдан қўрқиб кетди. «Йўғ-е». У Нормухаммадни ухлатиб қўйишни ўйлаганда кўнглида ёмон нияти йўқ эди. Фақат унинг ҳозир қаерда ишлашини билмоқчи эди, холос.

«Худонинг ўзи учраштириб турганда имкониятни қўлдан бой берасанми?». Ич-ичидан келаётган қасоскор овоздан Лобарнинг юраги дукиллаб кетди. У

ҳаяжонини босиш учун стол устидаги коньяқдан пиёлага қуйиб ичди. «Эрингни армон билан бевақт кўз юмишига, ўғлингни отасиз, ўқсиб улғайишига, расволик йўлига кириб, қон йиғлашингга мана шу одам сабаб-ку, — деди яна қасоскор овоз. Дам ғанимат, фурсатни қўлдан бой берсанг, кейин бир умр пушаймон бўласан».

Шу лаҳза Лобарнинг кўз ўнгида ўғлининг аламли қиёфаси намоён бўлди-ю, қатъий қарорга келди. «Нима бўлса бўлар». У равонга чиқди-да, деразаларни зичлаб беркитди. Сўнгра газнинг қулоғини бураб бир оз кутди. Хонани кишининг кўнглини беҳузур қиладиган қўланса ҳид эгаллай бошлагач, эшикни ташқаридан қулфлади-да, боши айланиб йиқилиб кетмаслиги учун эҳтиёткорлик билан пастга тушди...

* * *

Орадан бир ҳафта ўтгач ўзининг бутун онгли ҳаётини эл-юрт осойишталиги йўлида сарфлаган улуғ инсон — Нормухаммад Мирғиёсовнинг фожиали ўлими ҳақида туман газетасида хабар босилди.

И к к и н ч и ф а с л

Беш кун бўлди. Калаванинг учини тополмай боши қотаётган Салоҳиддин Қодирович сигарета олиб тутатгач, криминал экспертизаси берган хулосаларни яна диққат билан кўздан кечира бошлади. «Ҳаммаси тўғри, ичкилик, маишат бўлган. «Қотилнинг аёл киши эканлиги ҳам аниқ. Бармоқ излари, рюмкада қолган лаб бўёғи, ёстиқдан олинган соч толаси буни юз фоиз тасдиқлаб турибди. Фантага томизилган клофилин таъсирида Мирғиёсов уйқуга кетган. Шундан кейин жиноятчи газни очиб, эшикни ташқаридан қулфлаганда, жуфтакни ростлаган».

Кўп йиллик терговчилик фаолияти давомида яхшигина тажриба орттирган Салоҳиддин Қодирович биринчи кунидек қотилнинг тажрибасиз, гўр эканлигига ақли етган эди. Чунки одатда ашаддий жиноятчилар иложи борича ўзларидан из қолдирмасликка ҳаракат қилишади. Жазманининг жонига қасд қилган бу аёл эса худди бирданига ақдан озган одамдек телбаларча иш кўрган. Хўп, унда оддий терговчиликдан туман ички ишлар бўлими бошлиғи даражасигача кўтарилган Мирғиёсов нега гафлатда қолди? Наҳотки у аёлнинг қабих нияти борлигидан беҳабар қолган бўлса. Ҳа, етти ухлаб тушига ҳам кирмаган. Агар кўнглида заррача гумон, шубҳаси бўлганда ҳеч қачон эҳтиёткорликни қўлдан бой бермасди.

— Мумкинми?

Эшикнинг қия очилиши Салоҳиддин Қодировичнинг хаёлини бўлди.

— Кириг. У шаҳар газлаштириш идораси ходими ни чақиртирганлиги ёдига тушиб, бўш ўриндиққа ишора қилди. — Марҳамат, ўтириг.

Терговчи стол устида сочилиб ётган қоғозларни тартибга келтиргач, юз-кўзларидан бир оз ҳадик ва таажжуб акс этган ўрта ёшли бу одамга савол назари билан қаради.

— Раҳимжон ака, кечирасиз, сизни яна овора қилишга тўғри келди, — деди у чойнақдан бир пиёла чой қуйиб узатгач. — Бирор нима ёдингизга тушдими? Бўлган воқеани яна бир бошдан, шошилмай гапириб беринг-чи?

— Кўрганларимнинг ҳаммасини тушунтириш хатимда ёзганман. Раҳимжон ака шундай дегач, пешонасини бир оз тириштириб турди-да, сўзида давом этди.

— Кечқурун соат ўнлар чамаси эди, телефон бўлди. Трубкани ўзим олдим. «Олтинчи дом, еттинчи квартирадан безовта қияпмиз, хонани газнинг ҳиди тутиб кетяпти, қаердан чиқаётганлигини билмаяпмиз» дейишди.

Тахминан ўн-ўн беш минутлардан кейин етиб бордик. Ҳақиқатдан ҳам тўғри, лекин текшириб кўрсак, газнинг ҳиди пастки иккинчи қаватдаги хонадан кўтарилаётган экан. Иккинчи қаватдаги бешинчи хонадонда кимлар туришини сўрадим. Шунда кўшнилари «туманда начальник милиция бўлиб ишлайдиган Нормухаммад исмли одамнинг квартираси, лекин бу ерда оиласи билан яшамайди, гоҳи-гоҳида ўзи келиб туради», — дейишди. Пастга тушиб, эшик қўнғироғини беш-олти марта босдим. Лекин ҳеч ким очмади. Шунда кўнглимга негадир ёмон фикр келиб, участкавойни чақиртирдим. Қўни-қўшнилари гувоҳлигида қулфни бузиб эшикни очишимиз билан газнинг ҳиди «гуп» этиб димоғимизга урилди. Мен «гугурт чақманлар, чироқни ёқманлар» деб эҳтиёткорлик билан верандага ўтиб, деразаларни очиб ташладим. Хонанинг ичи қол-қоронғи эди. Ўн минутлардан кейин чироқни ёқсак ҳалиги аҳвол... диванда...

— Раҳимжон ака, балки орган ходимларига айтишолмагандир. Лекин жиноят қидирув бўлиmidан йигитлар келгунча қўни-қўшнилари орасида «кимнингдир бу ерга кирганини ёки чиққанини кўрувдик» деган гаплар қулоғингизга чалинмадими?

— Гапнинг тўғриси, ўзим ҳам ҳалиги аҳволни кўриб саросимага тушиб қолдим — деди Раҳимжон ака терговчига гуноҳкорона қараб. — Ҳар ҳолда катта одам... Шунинг учун одамларнинг гаплари қулоғимга киргани йўқ.

Салоҳиддин Қодирович хонасида ёлғиз қолгач, ҳудуд нозири Маматқуловнинг саросимали қиёфаси, пойма-

пой гаплари ёдига тушди. «Бу бола ниманидир мендан яширяпти. Мирғиёсовнинг жазманини билмаслиги, ҳеч бўлмаса юзаки бўлса-да танимаслиги мумкинмас». У шуларни хаёлидан ўтказгач, ички ишлар бўлимига кўнғироқ қилиш учун телефон гўшагини кўтарди.

Ҳудуд нозири Муроджон Маматқулов Мирғиёсов билан қадрдон бўлмаса-да, ҳар ҳолда яқин эди. Ўрталарида пайдо бўлган бу яқинликнинг нозик сабаблари бор эди, албатта. Муроджон Мирғиёсовнинг гоҳи-гоҳида квартирасига келиб маишат қилиб, «ҳордиқ» чиқариб кетишидан хабардор, ҳатто жазманларидан бирининг кимлиги, қаерда ишлашани ҳам яхши биларди. Шу боис тасодифан тўқнаш келиб қолганларида ўртоқ «начальник» у билан илиқ сўрашар, «ишлар қалай» деб елкасига қоқиб кўярди. Бир куни (январь ойи эди) Нормуҳаммад ака унга телефон қилиб «квартирамдан, меҳмонлар бор, иккита ароқ керак, илтимос» деб қолди. Муроджон бир жуфт «Мастона»нинг ёнига фан-та, кола кўшиб, «начальник»нинг ҳузурига ошиқди. Эшик очиқ экан. У кўлидаги қороз халтани ошхонага кўйиб қайтмоқчи эди, Нормуҳаммад ака кўймади. «Юринг ичкарига ўртоқлар билан таништириб кўяй», деб залга таклиф қилди. Мўъжазгина столга тўшалган тўкин дастурхон тўрида ўтирган икки киши у билан илиқ сўрашди. «Муроджон бизга укаҳонимиздек яқин, — деди Мирғиёсов қадаҳларни тўлдириб, унга ҳам узатгач, «Шу ерда участкавой, ўсадиган йигит». У шундай дея меҳмонларнинг исмларини айтиб Муроджонга таништирди. Гарчи Нормуҳаммад ака дўстларининг қаерда ишлашларини айтмаган бўлса-да, башанг кийинган, тахминан Мирғиёсов билан тенгдош бу сервизор кишиларнинг кичик одамлар эмаслигини Муроджон тушунди. Биринчи қадаҳни бўшатишгач, Нормуҳаммад ака тараддулланиб турган Муроджонга қараб кулди. «Ие, олмайсизми?» «Ака, узр, хизматдан», — деди у кўлини кўксига кўйиб, «Олинг, шуни олиб кўйинг, кейин майли». Шундай улуф инсонлар даврасида ўтирганлигидан териси ичига сиғмаётган Муроджон «начальник»нинг гапини қайтаролмади. У беш-ўн дақиқа улар билан ҳамсуҳбат бўлгач, ўз ҳадини билиши лозимлигини сезиб, Нормуҳаммад акадан, меҳмонлардан узр сўраб ўрнидан турди. «Зўр иш бўлди-да» — хаёлидан ўтказди у хонадан чиқиб, пастга тушаркан, қувон-

чи ичига сифмай. «Ахир бир умр участкавой бўлиб ишламайман-ку. Ўрни келиб қолганда илтимос қилиб борсам йўқ демас. Катта одам, таниш-билиши кўп. Бир оғиз гапи, карнайчидан нима, битта пуф...

...Ўша куни кундуз соат бешлар эди чамаси. Гастрономнинг ёнгинасида турган Мирғиёсовнинг машинасига Муроджоннинг кўзи тушган эди. Ўртоқ «начальник» квартирасига «ҳордиқ» чиқариш учун одатда тушлик маҳали келарди. Шу боис Муроджон Нормухаммад акани шунчаки дам олаётган бўлсалар керак, деб ўйлади. Қотиллик рўй берганлигини ўз кўзи билан кўргандан сўнг эса, довдираб қолди. Лоақал хонадан чиқиб кетган аёлни кўрмай, ғафлатда қолганлигидан ич-ичини еди. Прокуратура терговчиси Салоҳиддин Қодирович билан бўлган савол-жавобда ҳам каловланиб, пойма-пой гапирганлигини эслаб ўзини сўқди. Ички ишлар бўлиmidан телефон қилишиб, прокуратурадан сўрашаётганлигини айтишганда юрагига яна ғулғула тушди. «Терговчи сўраган бўлса керак, падарига лаънат» — деди у хонадан чиқаркан кайфияти бузилиб. «Мана шу ойнанинг охирларида жиноят қидирув бўлинмасига ўтаётган эди. Иш чапасига кетди. Ишқилиб охири бахайр бўлсин». У шундай ташвишли ўй-хаёллар билан Салоҳиддин Қодирович ўтирган хона эшигини бир-икки оҳиста тақиллатгач, қия очди...

— Келинг, қаергадир телефон қилмоқчи бўлиб турган терговчи уни кўргач, гўшакни қўйиб, бўш турган ўриндиққа ишора қилди. — Ўтиринг.

Салоҳиддин Қодирович унга бир муддат тикилиб турди-да, кутилмаганда сўраб қолди:

— Қаерни битиргансиз?

— Пединститутни тарих факультетини тугатганман. Терговчидан бутунлай бошқа саволни кутган Муроджон ҳайрон бўлди.

— Нима, ўқитувчилик тўғри келмадимиз?

Салоҳиддин Қодирович бу саволни шунчаки берган эди. Лекин Муроджон унинг бу гапини «мактабда қуруқ ойликка ишлашга чидамабсан-да» деган маънода тушуниб ичида фикрланди.

— Икки йил дарс берганман, — деди у гаши келганлигини сездирмаслик учун зўрма-зўраки жилмайиб. — Органда ишлашга ёшлигимдан қизиқар-

дим. Армияга бориб келганимдан кейин шу соҳага ўтдим. Ҳозир юридическийда сиртдан ўқияпман.

Муроджон «сиртдан ўқияпман» деган жумлани «сизда бор диплом худо хоҳласа яқинда бизда ҳам бўлади», деган оҳангда ғурур билан айтди.

Терговчи шунда берган саволи йигитнинг нафсониятига текканлигини сезиб, ичида кулиб қўйди-да, мақсадга ўтди.

— Хўп, яхши, нима янгиликлар бор.

— Ҳозирча айтарлик ҳеч нима.

— Биласизми, мен суришгирдим, аниқ маълумотлар бор. Мирғиёсов квартирасида жазманлари билан маишат қилиб тураркан.

Салоҳиддин Қодирович шундай дея ҳудуд нозирининг кўзларига тикилди. Унинг чехрасидаги безовталикни кўргач, ўқи нишонга тегаётганлигини сезиб, секин хужумга ўтди.

— Ўзингизгаям яхши маълум. Мирғиёсов кичкина одаммас. Ўша ерда участкавойсиз, квартирасида бўлиб турадиган маишатлардан беҳабарлигингиз...

Муроджон ўйланиб қолди. Салоҳиддин Қодирович «аниқ маълумотлар бор» деган гапини шунчаки ёлғондан, ҳудуд нозирининг юрагига ғулғула солиш учун айтганди. Муроджон эса «қўшнилар сотибди-да», деб ўйлади. Шу боис яна ўзини у ёқ-бу ёққа ташлайдиган бўлса, терговчининг кўнглида шубҳа уйғотиши мумкинлигига ақли етди.

— Тўғри, «начальник» гоҳи-гоҳида квартирасига аёлларни олиб келиб турарди, — деди Муроджон бир оз бўшашиб. — Энди, катта одам. Нормухаммад ака билан шунчаки салом-алигимиз ҳам бор эди. Жазманларидан иккитасини тапийман. Биттасини қаерда ишлашини ҳам биламан...

— Мана бу бошқа гап. Терговчи ўрнидан туриб кетди. У сигарета олиб тутатгач, яна жойига ўтирди-да, стол устида турган ручкани олди.

— Ким ўша? Қаерда ишлайди?

— «Яхшилик» хусусий фирмасида бухгалтер бўлса керак. Исми... Матлуба эди шекилли...

— Жуда яхши. Салоҳиддин Қодирович аёл тўғрисидаги маълумотни ёзиб олгач, ташвишли қиёфада ўтирган ҳудуд нозирига далда берди.

— Муроджон, ука, ҳар хил хаёлларга борманг. Гап

иккаламизнинг ўртамизда қолади. Керак бўлса сиз ҳақингизда бошлиқингизга ўзим тушунтириб қўяман. Энг муҳими жиноятчини, қотилни топишимиз керак. Бўлти, сизга рухсат.

Муроджон ўрнидан оғир қўзғалди. Эшик олдига боргач бир лаҳза тўхтаб, терговчига ўтирилди.

— Салоҳиддин Қодирович, бир нарсани айтиб қўйишим керак, — деди у пешонасини тириштириб. — Яна худо билади, лекин менинг фикримча Матлубанинг қўлидан бу иш келмайди. Унақанги аёлмас.

— Хўп, яхши, бораверинг, керак бўлсангиз чақиртираман.

Терговчи ўйланиб қолди.

* * *

Душанба куни эрталаб баъзи қоғозларга қўл қўйдириш учун Аҳаджон Солиевнинг хонасига кирган Матлуба бошлиқнинг авзойини кўриб ҳайрон бўлди. Ҳазилмутойибага ўч, қўл остидаги ходимлар билан доимо илиқ, самимий муомалада бўладиган бу одамнинг ташвишли қиёфаси бош ҳисобчининг ҳам кўнглига хавотирлик солди. «Тинчликмикан, қорхонада ҳамма иш жойида, нима бўлдикин?» У бошлиқнинг чеҳрасига зимдан қараб, қўлидаги қоғозларни стол четига қўйдида, стулга омонатгина ўтирди. Аҳаджон Солиев шартномаларга кўз югуртиргач Матлубага маъноли тикилди.

— Нормухаммад деган одамни танирдингиз-а? Мирғиёсовчи, начальник милиция бўлиб ишлайдиган?

— Ҳалиги... Сизни олдингизга келиб турадиган кишими? — Матлуба дув қизарди.

— Ҳа, синфдош бўлганмиз, дегандим-ку. Ўша дўстимиз оламдан ўтибди. Шанба куни жойига қўйдик.

— Вой, нимага? Матлубанинг Нормухаммад ака билан жума куни эрталаб телефонда гаплашгани «лоп» этиб ёдига тушди-ю, ранги оқарди. Сўнгра «ўзимни қўлга олишим керак», деган фикр хаёлидан чақмоқдек ўтиб, иродасини бир ерга тўплади-да, «тоблари йўқмиди, касалхонадамидилар?» — деди иложи бори-ча ҳамдардлик оҳангида гапиришга интилиб.

— Йўқ, соппа-соғ, отдек эди. Аҳаджон Солиев, «саломатлиги қандайлигини мендан кўра яхши биласан-ку, нима қиласан ўзингни овсарликка солиб», — деган-дек аёлга кинояли тикилди.

— Кечкурун шаҳардаги квартирасида дам олиб ухлаб ётганда газдан заҳарланганмиш. Яна ким билади, одамларнинг оғзида ҳар хил гап.

Шу пайт телефон жиринги саросимага тушиб қолган Матлубанинг жонига оро кирди.

— Бўпти. Сиз ишингизни қилаверинг. Қўл қўйиб қўяман, — деди бошлиқ гўшакни кўтараркан.

Ҳардамхаёлик билан хонасига кирган Матлуба юраги беҳаловат бўлаётганини сезиб, дераза табақасини очди. «Вой худойим-эй, наҳотки... қандай қилиб... Йўқ, бир бало бўлган. Аҳаджон ака нимага менга галати тикилди?» У миясида чарх ураётган саволларга жавоб тополмай паришонхотирлик билан иш жойига ўтираркан, Мирғиёсовнинг салобатли бўй бастаи, қатъиятли чеҳраси кўз ўнгида гавдаланди. Матлуба Нормухаммад акани биринчи марта бундан роппа-роса икки йил олдин, худди ҳозиргидек апрель ойининг ўрталарида кўрган эди...

Ўша куни у иш юзасидан банкка шошаётганди. Корхона ҳовлисида башанг кийинган, 40—45 ёшлар чамасидаги одамга тўқнаш келди.

— Аҳаджон ўзидами? — деб сўради у киши бепишандлик билан.

— Шу ердалар. Беихтиёр бир лаҳза тўхтаган Матлуба негадир саросимага тушди.

— Ишга янги келдингизми? — бегона одам унга кулиб қаради.

— Ҳа.

— Бухгалтермисиз?

Матлуба тасдиқ ишорасини қилди-ю, дарвоза томон йўналди. «Қаердан билдийкин худди терговчига ўхшаб сўроқ қилади-я», хаёлидан ўтказди у ваши келиб. «Сенсирашидан яқин одамига ўхшайди. Ким бўлдийкин?»

Орадан ўн кунча ўтгач, бояги киши идорага яна келди. У Аҳаджон Солиевнинг ҳузурида бир соатча ўтирди. Уларнинг гоҳи-гоҳида қаҳ-қаҳ уриб кулишлари Матлубанинг хонасига ҳам эшитилиб турди. Ниҳоят, эшик очилиб, бошлиқ қадрдонини ташқаригача кўзатиб келди.

— Ҳалиги йигитни танийсизми? — сўради Аҳаджон Солиев ҳужжатларга қўл қўйдириш учун хонасига кирган Матлубага кулиб қараркан хуш кайфиятда.

— Йўқ.

— Синфдош дўстим, Нормухаммад. Начальник милиция бўлиб ишлайди. Бошлиқ бу гапни мақтанганнамо оҳангда гурур билан айтди. Матлуба индамади. Лекин ҳовлидаги учрашув ёдига тушиб, «шу сабабдан ҳамма нарсадан хабардор эканда», деган фикр бир лаҳза хаёлидан ўтди.

* * *

...Бир кун нимадир бўлиб уйдан кечроқ чиққан Матлуба бекатда бетоқатлик билан машина кутаётганди. Ёнидан ўтиб кетган шоколад рангидаги «Жигули» 30 метрча нарида тўхтади. Сўнгра орқаси билан юриб унинг ёнгинасига келди. «Кимгайкин» деган хаёлда ёнатрофига аланглаган Матлуба машина орқа эшиги «ширк» этиб очилгач, беихтиёр ҳайдовчига кўзи тушди-ю, юраги «шиғ» этди. «Чиқинг» — дея ишора қилди Нормухаммад унга кулиб қараб:

— Ие, ассалому алайкум, кечирасиз, танимабман. У «Жигули» эшигини қия очиб, узр сўради. — Раҳмат, ҳозир маршрут келади.

— Ўтиринг. Нормухаммад ранжигандек қошларини чимирди.

Ноилож қолган Матлуба машинага чиқди. «Жигули» чорраҳани айланиб, у ишлайдиган корхона томонга юрди.

— Сизниям йўлдан қолдирдим, — деди Матлуба шундай катта одамни овора қилаётганидан ҳижолат чекиб.

— Идорада мени тергайдиган хўжайиним йўқ. Нормухаммад ойнадан унга қараб кулди. — Лекин сиз ишга кеч қолсангиз Аҳаджондан гап эшитишингиз мумкин.

— У киши ҳеч кимни урушмайдилар. Матлуба жилмайди. — Ҳаммамиз ҳурмат қиламиз.

— Ишга қачон тушдингиз?

— Яқинда икки ой бўлади.

— Аҳаджон ишбилармон, яхши йитит. Ёшлиқдан ўртоқмиз. Нормухаммад шундай дегач, орқага хиёл ўтирилиб «агар сизни хафа қиладиган бўлса менга айтасиз, қулоғини чўзиб қўяман», — деди ҳазил оҳангида.

Машина ишхонага яқинлашгач, Матлубанинг юра-

гига фулгула тушди. «Ҳозир идорадагилардан битта-яримтаси кўриб қолса-я, нима деб ўйлайди, шармандалик...»

Лекин Нормухаммад худди унинг кўнглидагини сезгандек «Жигули»ни корхонадан 30 метрча берида тўхтатди. У енгил нафас олиб, «ҳайдовчи»га миннатдорчилик билан қараб қўйди.

— Раҳмат, — деди машинадан тушаркан ширин табассум билан. — Кеч қолиб тургандим, яхши бўлди.

Нормухаммад унга мамнун қараб қўйгач, орқага қайтди.

Матлуба хуш кайфият билан хонасига кирди. «Хотини қанақайкин?» У сумкачасини бурчақдаги сейф устига қўйиб иш жойига ўтираркан хаёлидан ўтказди. «Ниҳоятда бахтли аёл бўлса керак. Кимсан, фалончининг хотини. Айтгани айтган, дегани деган». Унга мана шундай тўқис, оилавий бахт насиб этмади. Нимага? Пешона, тақдир деганлари шумикин? Фарғонада, институтда ўқиб юрган пайтлари кимлар оғиз солмаганди унга. Бир куни курсдош дугоналаридан бири «сен ўзи кимга тегмоқчисан, хонгами» — деганди ҳазиллашиб. «Менга қара, танлаб-танлаб яна тозисига учраб қолмагин». «Ҳе нафасингни ел олсин, илойим», — деганди ўшанда аччиғи келиб.

Тўрт йил давомида «йўлимни пойлаган йигитлардан бирортасини ёқтирмаганман», деса ёлгон бўларди, албатта. Битирув курсида, бухгалтерия ҳисоби факультетида ўқийдиган Мухторжон яқин бир йил умидвор бўлиб юрди. Қадди-қомати келишган, қорача, истарали бу йигит группасида «староста» бўлиб институт ўқитувчилари ўртасида ҳам ҳурмати яхши эди. Матлубанинг дугоналари орасида «Мухторжон акага худо деган қиз тегади-да ўзиям», дегувчилар ҳам йўқ эмасди. Мана шу йигит бир куни уни хилватроқ жойда учратиб қолиб, яна ҳоли жонига қўймади. «Матлубахон» — деди у бу сафар ранжиган оҳангда. «Нимага, сабабини айтинг, ахир?». «Гапнинг тўғриси, уйдагилар билади, ихтиёр мендамас», — деди охири ноилож қолиб. «Бўлди, йўлимни тўсманг». «Хўп, майли, унда совчи юбораман. Лекин барибир сиздан сўрашади-ку, йўқ демайсизми?» Матлуба индамади.

Орадан ўн беш кун ўтгач, шанба куни одатдагидек ўйларига борди.

— Мухторжон деган йигитни танийсанми? — деди

онаси холи қолишгач, маъноли тикилиб. — Институтинг-да ўқиркан.

— Биламан. Бир лаҳзада юзлари ловуллаб кетган Матлуба бошини эгди. — Биздан бир курс юқорида ўқийди.

— Кеча онаси овсини билан келиб кетишди. Ҳакимаҳон хола шундай дегач, бир муддат сукут сақлаб турди-да, мулойимлик билан сўзини давом эттирди. — Энди, қизим, мана учинчи курсни битиряпсан. Беш-олти ойдан бери уйимиздан совчиларнинг қадами узилмай қолди. Лекин сенга индаганимиз йўқ. Сабаби овиз солаётганларга «ҳали ўқиши бор» — деб розилик бермаяпмиз. Кечаги совчиларнинг келганиниям сенга айтмоқчимасдим. Онаси: «Қизингиз ўғлимни яхши таниркан», — деди. Шу сабабдан...

Матлубанинг юраги дукиллаб кетди. Онаси «иккови бир-бирини ёқтираркан», деган бўлса-я. Шу лаҳза бундан икки йил олдин, биринчи курсда ўқиб юрган пайтларида дадасининг айтган гапи ёдига тушиб қўрқиб кетди. Бир куни саҳарда (душанба куни эди) биринчи рейсдаги автобусга улгуриш учун шошаётган Матлуба ошхонада якка ўзи нонушта қилаётганди. Кимнингдир наҳорги ошига кетаётган дадасининг онасига айтаётган гаплари беихтиёр қулоғига чалинди. «Қизингни қулоғига яхшилаб қуйиб қўй. Мусофир шаҳарда ўқияпти, қадамини билиб боссин. Менинг феълимни яхши биласан-а». Шуларни хаёлидан ўтказган Матлуба беихтиёр бошини кўтариб, онасига хавотирлик билан қараб қўйди.

— Гапнинг тўғриси онаси менга маъқул бўлди. Гапсўзларидан маълум, мулоҳазали, андишали аёлга ўхшайди. — Ҳакимаҳон хола шундай дегач, қизининг кўнглига секин қўл солди. — Матлубаҳон ўқишини битиргунча ҳам кутаверамиз. Мухторжон ҳам бир-икки йил ишлайди. Уйимиз шундоққина районнинг марказида. Худди шаҳардагидек, — деб худонинг зорини қилди. Агар...

— Йўғ-е, мен сизга айтдим-ку, шунчаки танийман. Онасининг нима демоқчи бўлаётганлигини сезган Матлуба дадасини кўз ўнгига келтираркан юрагига ғулғула тушди. — Тўғри, бир-икки марта гапирган. Лекин мен...

Онаизор қизига меҳр билан тикилди. Сўнгра бир оз ўйланиб тургач, худди ўзига-ўзи гапираётгандек деди:

— Менга қолса шу аёл билан жуда қуда бўлгим

бориди. Шундай хотиннинг ўғлиям ёмон бўлмайди. Лекин қизим дадангнинг феълени ўзинг яхши биласан. Совчилар кетгандан кейин гапнинг учини чиқаргандим, жеркиб ташладилар. «Қизингни қишлоққа бермоқчимисан? Битта офайнимга сўз бериб қўйганман, гап тамом. Лекин қизингга айтиб қўй, шох ташлама-син. Мабодо қилиқ чиқарадиган бўлса, бир кун ҳам ўқитмайман, тушундингми?» — деб пўлиса қилди.

Бошқа гапга ўрин қолмаганини сезган Матлуба индамай ўрнидан турди-да, хонасига — ичкари уйга кирди. «Кимга сўз бериб қўйишдийкин?» У парипонхотирлик билан диванга ўтираркан кўнглига гашлик чўқди. «Тамом. Дадаси айтган жойидан кесади-ган одам». Шу пайт негадир тўйиб-тўйиб йиғлагиси келди. Онажонига нима дейиши керак эди. «Мухторжон ака яхши йигит. Институтда ҳамма ҳурмат қилади. Жавоб бермоқчи бўлсаларинг мен ҳам розиман, деган гапни қайси юрак, қайси тил билан айта олади.

Совчилар иккинчи маротаба орадан ўн беш кун ўтгач, якшанба куни, у уйдалигида яна келишди. Бироқ кўп ўтиришмади. Матлуба минг хижолат билан уларни кузатиб қўяётган онасини, остонага бош уриб келган «меҳмонлар»нинг маънос чехраларини деразадан ўғринча кузатаркан, уларнинг ноумид бўлиб кетишаётганлигини сезди.

Эргаси куни юзма-юз келишдан ўзини қанчалик олиб қочмасин барибир пайт пойлаб Мухторжон ака унга рўбарў бўлди. «Эх, Матлубахон» деди у қандайдир бошқача, бўғиқ товушда ҳасрат билан. «Нима ҳам дердик, зоримиз бор, зўримиз йўқ. Майли, илойим бахтли бўлинг». У шундай деди-ю, бурилиб тез-тез юриб кетди. Матлуба эса ётоқхонага кириб, юзини ёстиққа босганича узоқ йиғлади.

...Орадан бир йил ўтди. Институтни битиришга саноқли кунлар қолган эди, ўшанда. Шанба куни дарсдан эртароқ чиққач, курсдош дугонаси Нилуфар билан автовокзалга келди. У ўртоғини автобусга чиқариб юбориб, чипта олиш учун касса томон буриларкан, кимдир номини айтиб чақиргандек бўлди-ю, беихтиёр тўхтаб орқасига ўтирилди.

— Мени чақиряпсизми? — деди у унга қараб кулиб турган ўрта бўй, буғдой ранг йигитга кўзи тушиб.

— Матлубахонмисиз, адашмадимми? У уч-тўрт қадам юриб яқинроқ келди.

— Ҳа, лекин мен сизни танимаяпман.

— Содиқжонман. Йигит, «энди ёдингизга тушган-дир» дегандек сирли жилмайди. Матлубанинг юраги «шув» этди. Ўтган ҳафта уйга борганида онасининг «даданг айтган хонадондан совчилар келишди. Йигит техникумни битириб, уч йилдан буён винзаводда ишларкан. Даданг «Отаси илгари «Обшепит»да зам эди. Ҳозир ресторанни хусусийлаштириб олган, дедилар. Ўглининг оти Содиқжон, сени таниркан. Онаси «қизим ҳам кўрсин, ёшлар бир-бири билан гаплашсин» деди. Бу ҳафта олдинга бориб қолиши ҳам мумкин» деган гаплари ёдига тушиб, «Ҳм-м... яхшимисиз», — деди дув қизараркан ўнғайсизланиб.

— Фарғонага иш билан келган эдим. Сизни тасодифан кўриб қолдим. Содиқжон ўзини эркин тутди. — Кетамизми, юринг, машина бор. У шундай дея ўн-ўн беш метр нарида турган оқ «Жигули»га ишора қилди.

— Йўқ, раҳмат. Унинг Фарғонага иш билан эмас, атайин учрашиш, гаплашиш учун келганлигини сезган Матлуба шошиб қолди.

— Автобусда ўртоғим бор, билет олгани кираётгандим.

— Хўп, бизникиям автобус нарҳида. Содиқжон ҳазил қилди. — Чақиринг дугонангизни.

Матлуба ноилож қолди. У автобус пиллапоясига чиқиб, ўртоғига «пастга туш» дея ишора қилди.

— Ҳа, нима дейсан? Нилуфар унга хавотирлик билан қаради. — Жой қолмабдими?

— Йўқ... Матлуба чайналди. — Маҳалламиздаги таниш бир йигит кўриб қолди. «Машинадаман, бирга кетаверамиз» деб қўймапти.

— Киракашми?

— Жиннимисан, юр, ҳув ана, тол тагидаги оқ «Жигули».

— Ҳой, манга қара. Матлубани қўлтиқлаб олган Нилуфар қувлик билан сўради. — Яна поччамиз бўлмасин.

— Бўлди, эзмалик қилаверма. Лекин айтиб қўяй, — деди Матлуба дугонасининг шаддод, шумлиги ёдига тушиб. — Одамга ўхшаб кетасан. Телба-тескари гапларингни бошласанг, нақд биқинингни ўйиб оламан.

— Хўп, хўп дедим-у, яхши, автобуснинг пули ёнга қоладиган бўлди.

Дугоналар машинанинг орқа ўриндигидан жой олишди. Бир гапириб, ўн куладиган, ҳазил-мутойбага ниҳоятда ўч Нилуфарнинг сабр-тоқати бор-йўғи ўн дақиқага етди. Шундан кейин у енгил йўталиб олди-да, «ҳайдовчи»нинг таржимаи ҳолидан бошлади. «Исмингиз нима? Машина ўзингизникими? Қаерда ишлайсиз? Яхши кўрган қизингиз борми? Нима учун институтга кирмагансиз? Шампанский ҳам ишлаб чиқарасизларми?»

Кўнгилчанглик қилиб розилик берганлигига мингдан-минг пушаймон бўлган Матлуба «дод» деворай деди. У бир-икки марта «ҳамроҳи»нинг биқинига қўл олиб борган эди, Нилуфар чимдиб олди. «Ҳе, ўл»,— деди ичида жиғибийрон бўлиб, «Ҳали пастга тушайлик...»

Машина шаҳар марказига кириб келиши билан «Раҳмат, шу ерда қолайлик, магазинда ишимиз бор»,— деди Матлуба ёлғондан.

— Ҳа, башарагинанг қурсин. «Жигули» уларни қолдириб, ўн метрча узоқлашиши билан Нилуфарнинг биқинига ниқтади. — Бир соатгина тилингни тишлаб кетсанг ёрилиб ўлармидинг?! Асли сени машинага чиқарвориб ўзим автобусда кетсам бўларкан.

— Ҳа, рашклари келдим. — Нилуфар шундай дегач, кўзини қисди. — Тўғриси айт. Ҳеч кимга сотмайман, куёвми? Масалан менга маъқул, очиққинайкан. Ўзига ўхшаган ўртоғи бўлса йўқ демасдим. Нима дединг?

— Вайсайверма, сенга масхарабозлик бўлса бас. Матлуба аччигидан тушмади. — Бўпти, душанба куни автовокзалга олтидан кеч қолмай етиб кел. Йўлда гап-лашамиз, айтиб қўяй, ҳаялласанг, кутиб ўтирмайман.

...Ўша куни Матлуба кечки овқатдан кейин ошхонани йиғиштириб, саранжом-саришта қилгунча вақт алламаҳал бўлди. У қўл-бетини муздек сувда ювгач, хонасига кириб чўзиларкан, дастурхон устида онасининг бир-икки маъноли қараб қўйганлигини кўз ўнгига келтириб ичида кулиб қўйди. «Хабарлари борга ўхшайди. Қуда томондан телефон бўлдимикин?» хаёлидан ўтказди у.

— Ухлаётганинг йўқми? Матлуба онасининг овозини эшитиб, дик этиб ўрнидан турди.

— Йўқ.

Ҳакимаҳон хола қизининг тўғрисидаги ўриндиққа омонатгина ўтирди.

— Содиқжон бордими?

— Ҳа...

— Сен овқат қилаётганингда онаси ҳам телефон қилувди. Фарғонадан бирга келибсизлар. Гаплашдингми? Мен узоқроқдан бирров кўрганман, холос.

Матлуба нима дейишни билмади. «Тўғри, камситадиган жойи йўқ, келишган йигит». Лекин Нилуфар билан савол-жавобдан Содиқжоннинг ўзига биноси хийлагина баландлиги унинг ғашини келтирганди.

— Ҳа, индамайсан? Онаси хавотирлик билан қаради. — Ёқмадимми?

— Билмасам, нимагадир ҳеч кўнглим чопмаяпти.

— Унақа демагин. Даданг сўраб-суриштирган. Ишхонасидагилар ҳам яхши йигит дейишибди. Биз сенга ёмонликни раво кўрармидик, қизим. Бўпти, дамингни ол. Эртага дастурхон олиб келишади.

* * *

Тўй дабдабали ўтди. Бир ойдан кейин Содиқжоннинг акаси оиласи билан янги участкага кўчишгач, ҳайхотдек данғиллама ҳовлининг енгил-елпи юмушлари Матлубанинг зиммасига тушди. Қайнотаси, эри ишга эрталаб кетиб кеч келишар, дали-ғули, очиққина аёл бўлган қайнонаси билан уйда қолган келинчак кун қандай ўтганини сезмай қоларди.

Бир куни кечки овқатдан кейин чой ичиб ўтиришганда қайнотаси гап очиб қолди.

— Энди, қизимиз ҳам умид билан тўрт йил институтда ўқиган. У шундай дея ўғлига қараб қўйгач, гапини давом эттирди. — Менда бухгалтерлик ўрни бўш. Буйруқ чиқартириб қўяман. Идорага ҳар куни бориши шартмас. Баъзи ишларни уйда ўтириб қилса ҳам бўлаверади. Яна ихтиёр сизда, нима дейсиз, қизим.

Талабаликнинг олтин даврини суриб юрган Матлуба уй юмушларидан бўшаганда гоҳида кўчани қўмсаб қолар, бирор ташкилот ёки корхонада ишлагиси, одамлар орасида бўлгиси келарди. Шу боис, «майли» деди,

қайнотасига миннатдорчилик билан қараб қўйгач. Лекин эри отасининг гапини қайтармаган бўлса-да, рўйхуш бермаётганлиги авзойидан сезилди.

Бир йилдан сўнг қиз кўришди. Матлубанинг қайсингиллари йўқ эди. Овсинларининг болалари ҳам ўғил бўлгани учун қайнона-қайнота «Мана, қизлик ҳам бўлдиқ, давлатбоши» деб бошлари осмонга етди. Хуллас, рўзгорлари бекаму кўст, ҳамма нарса муҳайё. Матлуба бахтли эди.

Лекин бу узоққа бормади. Орадан уч йил ўтгач, кейинги фарзандлари Шоҳрухбек туғилгандан кейин уларнинг ширин турмушларига кўз тегди. Эри турли баҳоналар билан алламаҳалгача қолиб кетадиган, бир ҳафта, ўн кунда бир оз кайф билан келиб, ҳуда-беҳудага жанжал кўтарадиган одат чиқарди. Бир кун эрталаб, хушёрлигида «дадаси, ичкилик ҳам ўлсин, ҳамма нарсанинг чегараси бор-да...» деб гап бошлаган эди. «Мен эрга текканим йўқ, хотин олганман, тушундингизми, насиҳатингизни катта холангизга бориб қиласиз», дея жеркиб ташлади. Эрининг феъл-атвори ўзгариб қолганлигини сезиб юрган қайнотаси ҳам бир-икки қаттиқ уришди. «Сен бола қадамингни ўйлаб бос, семизликни қўй кўтаради». Бироқ отасининг панду насиҳатлари тошга ёққан ёмғирдек Содикжонга кор қилмади.

Душанба куни эди. Тушлиқдан кейин дастурхонни йиғиштираётган Матлуба телефон қўнғироғини эшитиб, ичкари уйга кирди. «Алло». Гўшақдан аёл кишининг овози эшитилди. «Бу Содикжон аканинг уйлари-ми? Менга Матлубахон опа керак эдилар». «Эшитаман, кимсиз?» Аёл бир лаҳза жим турди-да, «Содикжон ака заводда, лабораторияда ишлайдиган Сабоҳат деган қизнинг бошини айлантириб юрибди. Хушёр бўлма-сангиз эрингиздан ажраб қоласиз» — деди. «Кимсиз, ўзи? Қаердан телефон қиляпсиз?». Бироқ Матлубанинг саволи бежавоб қолди. Гўшақдан қисқа-қисқа гудок эшитилди.

— Ҳа, тинчликми? Хонага кирган қайнонаси келиннинг авзоини кўриб хавотирга тушди. — Кимакан?

— Адашиб тушибди. Матлуба индамай ташқарига чиқди. «Наҳотки!» У паришонхотирлик билан ошхонага кирди. «Қайнонамга айтайми? Йўғ-е, подадан олдин

чанг чиқаришнинг нима кераги бор. Балки ёлғондир. Содиқжон акамни кўролмайдиган ғаламислар битта-яримта бемаъни аёлни ёллаб, телефон қилдиргандир. Ҳаётда нималар бўлмайди!».

Матлуба миясида чарх ураётган бадбин фикрларни хаёлидан қувишга, ўзига таскин, тасалли беришга уринса-да, эрининг кейинги бир йил ичида бутунлай ўзгариб қолганлигини ўйлаб, яна юраги сиқилди. «Рост бўлса-чи. Сўнгги пайтларда қўполлашиб, қилдан қийиқ ахтарадиган одат чиқариб олганининг сабаби шумикин ё? Кечқурун аввал ўзига айтиб кўрайинми? Йўқ, қиёматдаям бўйнига олмайди. Заводга борсаммикин. Бўлмайди, эрим кўриб қолиши мумкин. Нима қилиш керак?». Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган Матлубанинг кечгача қўли ишга бормади. Содиқжон ўша куни уйга одатдагидан эртaroқ келди. «Барибир тагига етаман» деган қатъий қарорга келган Матлуба сир бой бермади. Эрталаб барвақт ишга отланаётган эри «Бугун Фарғонага кетяпман, кечроқ келишим мумкин» деганда хаёлига «ярқ» этиб бир фикр келди. Чошгоҳга яқин уйларни йиғиштириб, супуриб-сидириб бўлган Матлуба «Шоҳрухнинг ичи ўтгяпти, физиллаб аптекага ўтиб, дори олиб келай» деган баҳонада уйдан чиқди-ю, тўғри эрининг ишхонасига йўл олди. У заводга етиб келгач, «проходной»да турган кишига «Амаки, лабораториядаги Сабоҳатхонни бир минутга чақириб беринг, илтимос» деди. Ёши олтишларга борган, оқ-сарик, ғўлабир одам — қоровул эринибгина ўрнидан кўзғалиб, бурчақда турган ички телефон гўшагини кўтарди.

«Нима дейман. Кеча бегона бир аёл телефон қилди. Хўжайиним билан юрармишсиз», — дейманми? Бетга чопарроқ қиз бўлса, «Ким ўша хотин, ҳозир мен билан юзлаштирасиз», деб лўлилик қилиб туриб олса, нима деган одам бўламан. Шармандалик...»

—Опа, сиз сўрадингизми?

Ҳардамхаёллик билан турган Матлуба «ялт» этиб ўгирилди. Шунда уч-тўрт қадам нарида ўрта бўй, оппоқ халати қадди-қоматига ярашган, қорача, лекин истарали қизга кўзи тушди. У чехрасида ҳайронлик, шу билан бирга қандайдир хавотирлик акс этиб турган «лаборантка»га бир лаҳза тикилиб турди-да: — Ҳа,

мен чақиртирувдим, — деди ўзини қўлга олгач, ясама табассум билан. — Юринг, пастга тушайлик.

Улар кўчага чиқиб, завод дарвозасидан 5—6 қадам узоқлашишгач, Матлуба сўради:

— Сабоҳатхон сизми?

— Ҳа, лекин кечирасиз, мен сизни таниёлмаяпман..

— Мен шу ерда ишлайдиган Содиқжон акангизни оиласи бўламан.

Сабоҳат бирдан тўхтади. Ранги оқариб, худди ҳозир бошига таёқ тушадигандек бўйнини қисиб кўзларини пирпиратди.

«Рост» миясига урилган чақмоқдек фикрдан Матлубанинг юраги гурсиллаб кетди.

— Биласизми, синглим, — деди у иложи борича босиқлик билан гапиришга ҳаракат қилиб; — Бир гап эшитдим, балки ғийбатчиларнинг тарқатган миш-мишидир. Хўжайиним билан ўрталарингда ҳеч гап йўқми, ёлғонми, ахир.

Ўртага бир муддат оғир сукунат чўқди. Сўнгра Сабоҳат ёш тўла кўзларини ерга тикиб, «Йўқ, рост» деди титроқ товушда.

Матлубанинг вужуди зирқираб кетди. «Нима десин, ёшгина қиз, оилали одамга кўзингни сузасанми, аҳмоқ, қани юр ота-онангнинг олдига», — деб қўлидан етакласинми? Хўп, эри оппоқми? Оиласи, иккита боласи бўла туриб, ёшгина қизнинг бошини айлантиргани уялмабди-ку, қани виждон, қани ор-номус.

— Ёшингиз нечада? — Матлуба оғир тин олди.

— Йигирма бирга кирдим, — Сабоҳат ҳиқиллади.

— Синглим, ўртамиздаги гап шу ерда қолади. Ҳалиям кечмас, эсингизни йиғиб олинг. Мени тушунгандирсиз-а? Хўпми?

— Тушунаман, лекин нима қилай, ўзимни ўлдиролмаяпман. Сабоҳат қўллари билан юзларини беркитиб хўнграб юборди. Ҳомиладорман... У шундай дея бурилиб чопқиллаганича заводга кириб кетди. Бундай бўлишини хаёлининг кўчасига келтирмаган Матлуба карахт бўлиб қолди.

«Энди нима бўлади?» У автобусдан тушиб, то уйига етиб боргунча шу савол хаёлида тинмай чарх урар. «Ҳомиладорман» деган сўз қулоғи остида жаранглаб, жонига азоб берарди.

— Келдингизми, қизим. Яқинда бир ёшга тўлиб тетапоя бўла бошлаган набирасини кўтариб олган Ҳалимахон хола келинига пешвоз чиқди. — Дори бораканми?

— Қанақанги дори? Матлуба шундай деди-ю, қайнонасининг таажжуб билан қараганини кўриб, ўзини ўнглади. — Ҳа олдим.

— Нима бўлди, қизим менга қаранг. Ҳалимахон хола хавотирлик билан тикилди. — Тобингиз қочдимми?

Матлуба индамай боласини қўлга оларкан кўзларидан дув ёш тўкилди.

— Вой ўлмасам, тинчликми? Қайнона уйга кириб кетган келинининг орқасидан эргашди. — Нимага йиғлаяпсиз? Матлуба ўғилчасини каравотга ётқиздида, диванга ўтириб бошини чангаллади. «Пешонам қурсин».

— Ҳой, бу нима деганингиз?! Кўчада жин-пин чалдимми? Бир соатгина олдин тупша-тузук ўтирган келинининг «пешонам қурсин» деган гапи Ҳалимахон холага оғир ботди. — Мундоқ тушунтириб гапирсангизчи?

Юраги алам ва изтиробга тўлган Матлуба бўлган воқеани йиғлаб-йиғлаб гапириб берди.

— Вой шўрим, бу қандай шармандалик. Энди нима қиламиз? Онаизор кафтлари билан бетига шапатилаб йиғлашга тушди. — Феъли-атвори ўзгариб қолувди-я у бетамизни. Мегажин қиз уялмай-нетмай ҳомиладорман, дедими-а? Агар бу гаплар дадасининг қулоғига етса борми, нақд терисини шилиб олади-я.

Ҳалимахон хола бир муддат кўз ёши қилиб ўтиргач, деди: — Дадангизга бор гапни айтмасам иложим йўқ. Ойни этак билан ёпиб бўлармиди? Эртами-кечми барибир эшитишади. Унда мен ҳам балоларга қолиб кетаман. Қайнонаси шундай дея ўрнидан туриб, ташқарига чиқаркан, бошини сарак-сарак қилди. «Ҳақ шайтоннинг васвасасига учган беномус, аҳмоқ болам-а, шарманда қилибсан-ку, бизни».

Ўша кунни кечки овқатни тайёрлаб дастурхонга қўйган Матлуба ташвишли қиёфада ўтирган қайнона-сига зимдан қараб қўйгач, тушунди. «Қайнонам етказибди» хаёлидан ўтказди у. «Ўзимдан ҳам сўраб қолишса нима дейман? Қайси тил билан айтаман». Лекин қайнона-сига чурқ этмади. Келин бўлиб тушганидан буён

биринчи марта худди азага келган одамлардек индамай овқатланишди. Суюб истеъмол қиладиган таомлари — шавланинг ярми товоқда қолди.

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, Матлуба ошхонани йиғиштириб, қайнонасининг қўлидан Шохрухбекни олиб уйга кирди.

— Ая, дадам бугунам ман ухлаганда келадими? — Яқинда тўрт ёшга тўлган қизи Муаттар онасига жавдираб қаради.

— Билмадим қизим, бор ухла, жойингни солиб қўйдим.

Матлуба қизини хонасига киритиб юборгач, ўғилчасига кўкрак тутди. «Энди бу одам билан бир кун ҳам яшамайман», — алам билан шивирлади у. «Дўқ-пўписасига, камситишларига тоқат қилиб келаётгандим. Инсофга келиб қолар деб ўйловдим. Лекин хўрлашига, оёқости қилишига чидаёлмайман. Бундан буён у билан бир кўрпада ётишга ҳазар қиламан. Болаларимни олиб эртагаёқ кетаман уйга».

У кучоғида ухлаб қолган ўғилчасини каравотига ётқизиб, деразадан ҳовлига қаради. Сентябрь ойининг охири. Кечқурунлари ҳаво салқин. Бу пайтда бошқа куни бўлганда қайнона-қайнотаси ўз уйларига кириб кетишарди. Лекин бугун вақт аламаҳал бўлиб қолганига қарамай чол-камбир сўрида. Қайнотаси қўлида пиёла билан қайнонасига нимадир деяпти.

Шу пайт Матлубанинг қулоғига дарвоза тагида тўхтаган машинанинг товуши чалинди. «Келди». Матлуба беихтиёр ўрнидан турди. Лекин одатдагидек Содиқжонни кутиб олишга ошиқмади. Ташқарига чиққач, қўл-оёғи бўшашиб, ҳовли ўртасида бир муддат туриб қолди. Сўнгра қадам товушини эшитиб, кўча эшик томонга ўтирибди. «Кайфи анчагина бор» хаёлидан ўтказди у эрининг бир оз чайқалиб келаётганига кўзи тушиб. «Сабоҳат билан учрашган, шундан гап уқмас аҳволга тушгунча ичган. Нима қилай, уйга кириб кетаверайинми?»

— Содиқжон! Сўрида ўтирган қайнотасининг овози Матлубанинг хаёлини бўлди.

Деворни паналаб уйга кириб кетмоқчи бўлаётган эри таққа тўхтади. Сўнгра ўзини тетик, бардам кўрса-

тишга тиришиб, илдамроқ қадам ташлаб, сўрига яқинлашди.

— Ассалому алайкум. Лекин дадаси алик олмади. Онаизор сўридан тушиб индамай уйга кириб кетди.

— Қизим, сиз ҳам бу ёққа келинг, — деди қайнотаси Матлуба томонга ўтирилиб. Сўнгра ўғлига юзланди.

— Шу аҳволда рудда келдингизми? Отанинг овози қандайдир бошқача, бўйқроқ чиқди. Матлуба кўрқиб кетди. Чунки бу одамнинг феъли Матлубага ҳам яхши маълум, қайнотаси сизлай бошладими, демак бу яхшилик аломати эмасди. Шу боис Содикжон бошини эгиб нимадир деб гўлдиради.

— Қани, ўтирсинлар. Ота қуйироқни, ҳозиргина хотини туриб кетган жойни кўрсатди.

— Дада чарчаганман. Ўғил йўлбарснинг ҳамласини сезган кийикдек бир қадам орқага тисарилди. — Дам олай.

— Шунақами? Қайнотаси секин ўрнидан туриб, ўғлининг пешонасига келди. Айтинг-чи, ўғлим, нима қилиб қўйдингиз. Шу пайт қулочкашлаб урилган зарбадан Содикжон ағдарилиб тушди.

— Вой шўрим, вой ман ўлай. Остонада уларнинг суҳбатини жонини ҳовучлаб кузатиб турган Халимаҳон хола югуриб келиб эрига ёпишди.

— Жон дадаси ҳозирмас, тонг отсин, қўни-қўшнилари нима дейди?

— Минг лаънат, сендай ўғилга! У хотинини силтаб ташлаб Содикжоннинг тепасига келди.

— Дада қўйинг. Энди фойдаси йўқ, — деди Матлуба ўрик танасини кучоқлаб ўрнидан турмоқчи бўлаётган эрига нафрат билан қараб.

...Эртаси куни Матлуба барвақт ўрнидан турди. У ташқарига чиқиб қўл-бетини ювиб келгач, қизини уйғотди. Ўғилчасини каравотидан олиб кийинтирди.

— Қизим, жон қизим, менга қаранг. Ҳовлида куймаланиб юрган Халимаҳон хола Шохрухбекни кўтариб, Муаттарни етаклаб остонада пайдо бўлган Матлубанинг йўлини тўсди.

— Уч-тўрт кун сабр қилиб туриг-чи. Оёғингизни тагини ўйламанг.

Шу пайт уйдан чиқиб келган қайнотаси оғир қадам ташлаб уларнинг олдига келди.

— Келин, — деди у қандайдир гуноҳқорона оҳанг-

да. — Эскилар «қўлинг синса енгингни ичига ол, токи душман кўрмасин», — дейишган. Майли бир-икки кун уйларингга бориб тулинг. Лекин гап-сўз кўпаймасин. Ҳозирча қудаларимиз ҳам билмай туришгани маъқул. Мен ўзим суриштириб, тагига етай-чи, хўпми, қизим.

Матлуба уйга кириб келган куниёқ қизининг авзоини кўриб хавотирга тушган онаси эртасига, ҳоли қолишганда қисди-басдига олди.

— Сен мендан ниманидир яширяпсан тинчликми, ўзи?

Матлуба йиғлаб юборди.

— Вой нима бўлди? Эринг хафа қилдими? Ё уради-ми-а?

— Бундан кўра уриб ўлдириб қўя қолгани яхшийди. Уч кундан буён ўзини қўйгани жой тополмаётган Матлуба кўз ёшларини артди.

— Нима деганинг бу? Онаизор қизига қўрқув билан қаради. — Юрагимни сиқмай, бундоқ тушунтириброк гапирсанг-чи?!

Матлуба бўлиб ўтган воқеа, можароларни алам билан гапириб берди.

— Эшиқдан кириб келганингаёқ кўнглим сезувди. Қизининг изтиробли чехрасига тикилиб, юраги эзилган Ҳакимаҳон хола чуқур уф тортди. — Қайнотанг тўғри гапирибди. Суюнчи оладиган гапмас бу. Ҳозир дўстдан кўп душман. Дадангга ҳам индамай турайлик, бир-икки кун ўтсин-чи.

Ўша куни шомга яқин уйга қайнотаси кириб келди. Матлуба ош дамлади. Дадаси ноҳушликни сезгандек дастурхон устида қизига, қудасига бир-икки таажжуб билан қараб қўйди. Фотиҳа ўқилгач, чойни янгилаб хонтахта устига қўйган Матлуба секин ўрнидан туриб қўшни хонага кирди. «Қайнотам нима деркин? Дадамнинг ҳам феъллари чатоқ. Қаттиқ гапириб хафа қилиб қўйишса-я. Бу одамда нима гуноҳ».

Матлуба шуларни хаёлидан ўтказаркан, барибир сабри чидамади. Бутун вужудини қулоққа айлантириб, оҳиста эшик тирқиши олдига келди. Шунда қайнотасининг афсус ва надоматга тўла гаплари унинг қулоғига чалинди.

— Мана шунақанги гаплар қуда, — деди у овир тин олиб. — Сассиқ деб бурунни кесиб ташлаб бўлмас экан. Нима бўлса ҳам фарзандимиз. Лекин эртами-

кечми ошкор бўлади. Эл-юрт олдида қандай бош кўтариб юраман, билмай қолдим.

Орага оғир сукунат чўқди. «Дадам нима деркинлар». Қулогини динг қилиб турган Матлуба эшик тирқишидан секин мўралади. Шунда мана-ман деб юрган қайнотасининг айб устида қўлга тушган боладек бошини эгиб ўтирганлигига кўзи тушиб, негадир раҳми келди.

— Энди, қуда ўйлаб-ўйлаб бир қарорга келдик, — деди қайнотаси гапини давом эттириб. — Мен қизнинг ота-онаси билан ҳам гаплашдим. Эскичасига никоҳ ўқитиб «дом»дан икки хоналик уй олиб берадиган бўлдик. Барибир у Содиқжонга хотинлик қилмайди. Вақтинча холос, бошқа иложимиз йўқ.

— Қизимизга кундош бўларкан-да. Онаси йиғлашга тушди. — Мен шу умидда берганмидим.

— Бўлди, дийдиёнгни бас қил. Дадаси чуқур нафас олди. — Ҳозир бу гапларнинг мавриди эмас. Иккита боласи бор, бу ёғини ҳам ўйлагин ахир.

У шундай дегач, бир оз сукут сақлаб турди-да:

— Энди ихтиёр қизимизда. Турмуш қиладиган у. Беш-олти кун ўтсин, ҳовридан тушсин. Ҳозир унга ҳам осонмас. Кейин маслаҳатлашиб, тушунтириб кўрайликчи.

Қайнотаси «маъқул» ишорасини қилгач, фотиҳага қўл очди. Матлуба кузатгани чиқмади. У идиш-товоқларни ювиш учун ошхонага ўтаркан онасининг «қизимизга кундош бўларкан-да», деган гапини эслаб, «ҳеч қачон, энди ўлсам ҳам у билан яшамайман», деди ўз-ўзига алам билан.

Орадан уч кун ўтди. Матлуба хуфтондан кейин болаларини ухлатиб, ўзи ҳам эндигина ўрнига чўзилмоқчи бўлган эди, онаси чақирди. У ўрнидан туриб, меҳмонхонага кирди. Ёстиққа ёнбошлаб чой ичаётган дадаси қаддини ростлади. Учовлон юзма-юз ўтиришди. Эр-хотин бирров маъноли кўз уриштириб олишгач, Ҳакимаҳон хола гап бошлади.

— Қизим, ўзинг ҳам сезгандирсан. Тунов куни қайнотанг келиб...

— Бўлди, керакмас, — деди Матлуба онасининг гапини бўлиб. — Ҳамма гапларингни эшитдим. Овора бўлманглар мен у одам билан яшамайман.

— Менга қара, — деди отаси пиёладаги чойдан кўзини узмай. — Қайнотангни гапини эшитган бўлсанг,

«барибир у қиз хотинлик қилмайди, вақтинча холос» деяпти-ку. Болаларингни ўйласангчи?

Матлуба балоғатга етиб, ақлини таниганидан буён биринчи марта отасига тик қаради. «Нима десин. Шу пайтгача сиздан қўрқиб юрагимдагини очиқ айтолмай келдим. Мухторжон акага бўлган муҳаббатим ҳам сиз туфайли гунчалигидаёқ хазон бўлди. Ўзига тўқ, бойбадавлат, мен сўз бериб қўйганман, гап тамом» деган ўзингиз эмасми? — десинми. Йўқ, айтолмайди.

— Дада, ўз ҳолимга қўйинглар энди, — деди алам билан.

— Менга қара. Отасининг яна қайсарлиги тутди. — Ҳаёт бу. Турмушда нималар бўлмайди. Сабр қилсанг, ҳали ҳеч нима кўрмагандек бўлиб кетасан. Бизни розилигимизга қарасанг...

— Керакмас дедим-ку! Матлуба ҳўнграб юборди. — Агар мажбур қиладиган бўлсаларинг ўзимни бир нима қилиб қўяман. У шундай дея ўрнидан туриб, йиғлаганича ичкари уйга кириб кетди. Онаизор қўллари билан оғзини беркитиб, эрига қўрқув билан қаради.

* * *

Орадан уч ой ўтгач, суд орқали ажрашишди.

— Опа, сиз кўп сиқилаверманг, — деди яқинда ўйланган укаси Фарҳоджон бир куни унга меҳрибонлик билан. — Худога шукур, ҳовлимиз кенг, уй-жойларимиз етарли. Мен борақанман, ҳеч нимага зорикмай-сиз. Эсингиздан чиқаринг ҳаммасини.

— Раҳмат сенга. Матлуба киприги ёшланиб, укасига миннатдорчилик билан қараб қўйди.

Орадан беш-олти ой ўтгач, юрагидаги алам, изтироб алангаси аста-секин пасая бошлади. Уйдагиларнинг ҳаммаси унинг кўнглига қарашар, айниқса, дадаси худди гуноҳкор ўзидек ҳамиша Матлубага ширин муомала қиларди. Укасининг хотини — Ферузахонни эса кўп ўтмай худди туғишган синглисидек яхши кўриб қолди. Ҳамиша кулиб турадиган, истарали келин «опажон»лаб доимо иззат-ҳурмат кўрсатарди.

Қиш ўтиб, баҳор келди. Шанба куни болаларига енгил уст-бош олиш учун бозорга тушган Матлуба тасодифан группадош дугонаси Нилуфарни учратиб қолди.

— Вой, Матлу, ўзингмисан, — деди у маҳкам кучоқлаб, бетларидан қайта-қайта ўпаркан. — Юр, чеккароқда чиқайлик. — Уни қара-я кечагина эсловдим.

Улар бир-бирларини қўлтиқлашиб ҳолироқ жойга ўтишди.

— Ҳалиям ўша-ўшасан-а. Нилуфар суқ билан тикилди. — Барибир сани пароданг бошқа. Мани аҳволимга қара, ўттизга кирмай ўтин бўляпман. Билмасам, камчилигим йўқ. Хўжайиним яхши...

— Болаларинг нечта? Матлуба тинмай сайраётган дутонасининг гапини бўлди.

— Учта. Аввал кетма-кет иккита ўфил кўрдим. Биттаси қиз бўлиб қолгандаям бошқа туғмасдим. Ҳайрият, учинчиси қиз. Етади, план тўлди. Шуларни эсон-омон катта қилволсам бўлди.

Дам тоғдан, дам боғдан келаётган Нилуфар Матлубанинг ўзига маъюс жилмайиб қараб қолганлигини сезиб гапидан тўхтади.

— Ҳа, айтганча, манга қара, — деди унинг қўлидан ушлаб. — Ҳаммасидан хабарим бор. Қайноғамнинг ўртоғи винзаводда ишлайди ўша айтибди. Ҳали кўрасан, эринг кўр бўлади бир куни.

Нилуфар шундай дегач, дутонасига бир лаҳза тикилиб турди-да, қувлик билан сўради.

— Битта гап айтсам хафа бўлмайсанми?

— Нима дейсан?

— Мухторжон аканинг уволи тутди сани. Бечора бир йил орқангдан ялиниб юрувди-я. Ҳозир районда, ҳоқимиятда ишлаётганмиш. Ўсадиган йигит эди-да, ўзиям.

— Тақдир бу. Матлуба маъюс тортди.

— Хафа бўлдингми? Шунчаки айтдим қўйдим-да. Лекин гапнинг тўғриси, ўзингнинг ҳам кўнглинг бори-ди, сезиб юрардим. Ҳа, майли, ўтган ишга саловат. Бу, бирор жойда ишляпсанми?

— Йўқ, лекин ишласам ҳам бўлади. Кичкинам яқинда икки ёшга тўлади. Аям уйдалар, қараб туришаверади. Аммо қани ўша иш.

— Ие, ҳозир как раз санбоп жой бор, — деди Нилуфар кўзлари чақнаб. — Қўшнимиз Аҳаджон ака «Яхшилик» деган хусусий корхонада бошлиқ. Ишбилармон, зўр одам. Тунов куни «Бизга яхши бир бухгалтер

тер керак», — девди. Мен бугуноқ бориб айтаман. Эртага бориб учра.

— «Қанийди, ўзимам уйда ўтириб зерикапман. Матлубанинг чехраси ёришди. — Олармикин?

— Олади, мана кўрасан. Нилуфар шундай дегач, кўзини қисди. — Лекин айтиб қўяй, ўзингга эҳтиёт бўл, сен эркакларни яхши билмайсан, яна...

— Ҳе, ўл, ҳалиям ўша бемаза гапларинг қолмабди. Матлуба жўртгага қовоғини солди. — Бўпти хайр. Вақтинг бўлганда уйга ўтгин, студентлик даврини бир эслашайлик.

...Ўша куни кечки овқат устида Нилуфарнинг гапини айтган эди, дадаси унча рўйхуш бермади.

— Нима қиласан ўзингни қийнаб, бирор камчилигинг бўлса айт.

— Тайёр иш бўлса, борса борар. Онаси Матлубанинг ёнини олди. — Уйда бола боқиб ўтираман, деб тўрт йил ўқидими? Шоҳрухбекка ўзим қарайман. Йўқ деманг, кўпчиликнинг ичида юраги ёзилади.

Дадаси ўйланиб қолди.

...«Яхшилик» хусусий корхонасининг бошлиғи Аҳаджон Солиев Матлубани илиқ кутиб олди.

— Нилуфархон кеча сиз ҳақингизда айтувди, — деди бошлиқ унга самимий тикилиб. — Тўври бухгалтерлик ўрни бўш. Лекин бу соҳада озгина тажрибангиз борми? Қийналиб қолмайсизми?

— Илгари бир йилча ишлаганман, бухгалтер бўлиб. Қўлимдан келса керак.

— Ундай бўлса яхши. Аҳаджон Солиев унга кулиб қаради. — Бўпти аризани ёзиб, ҳужжатларингизни тайёрланг. Душанбадан келаверасиз.

Ишнинг бунчалик осон битишини хаёлига келтирмаган Матлуба уйга қушдек енгил бўлиб қайтди.

* * *

Ўша куни Матлубанинг кўзига алламаҳалгача уйқу келмади. «Барибир машинасига чиқмаслигим керак эди» деди ўз-ўзига. Сўнгра Нормуҳаммаднинг қатъиятли чехрасини кўз ўнгига келтираркан, «Нимасидир Мухторжон акага ўхшаркан» хаёлидан ўтказди.

Сўнги пайтларда, айниқса, тунлари уйқуси қочганда Матлубанинг соғлом вужуди эркак бағрини қўмсаб қолар, шунда негадир беихтиёр Мухторжон ёдига ту-

шарди. «Нима бало, эрсираб қоляпманми?» У кўзларини чирт юмиб, ўзини чалғитишга уринар, бироқ танасини қиздираётган табиий эҳтирос алангасини ўчиришга ўзида куч тополмай қийналарди.

Орадан ўн кунча ўтгач, иш вақти тугаб, уйга қайтаётган Матлуба дарвоза олдида бошлиқ билан гаплашиб турган Нормуҳаммадга яна учраб қолди.

— Қалай, бухгалтерга ёлчиб қолдингми? — деди у билан илиқ сўрашгач, собиқ синфдошига кулиб қараб. Аҳаджон Солиев табассум билан тасдиқ ишорасини қилди. Матлуба қизариб тезроқ бу ердан узоқлашмоқчи бўлган эди, Нормуҳаммад тўхтатди.

— Шошманг, мен ташлаб ўтаман.

— Йўғ-е, — деди Матлуба шоша-пиша. — Раҳмат, бекат яқин.

— Сендан қўрқишяпти, шекилли. Нормуҳаммад Аҳаджон Солиевга юзланди. — Хўжайин, рухсат берасизми?

— Сенга йўқ деб бўладими? Бошлиқ ҳазилга ҳазил билан жавоб қайтараркан сирли жилмайди.

— Ана ижозатни олдик. Нормуҳаммад нима қилишини билмай тараддуланиб турган Матлубага кулиб қаради. — Ўтиринг энди.

— Жудаям ноқулай бўлди, — деди Матлуба машина катта йўлга чиққач, кўнглига гашлик чўкиб. — Нима деб ўйлашади?

— Айтайми? Нормуҳаммад шу аёлни яхши кўриб қолибди, деб ўйлайди.

— Вой! Матлуба қафасга тушган қушчадек типирчилаб қолди. — Илтимос, шу ерда қолай, магазинда ишим борида.

— Матлубахон, — деди Нормуҳаммад машинани йўл четига олиб тўхтатгач, ўгирилиб. — Тушликларинг соат нечадан?

— Ўн иккидан биргача.

— Унда ўнтакам ўн иккида бурилишдаги бозорча олдида кутаман. Сизда жиддий гапим бор.

— Қанақанги гап? Матлубанинг юрагига гулгула тушди.

— Давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим гап. Нормуҳаммад ҳазил қилди. — Келишдик-а?

— Ҳозир айтаверинг. Эшикни қия очган Матлуба хавотирлик билан қаради.

— Йўқ, эртага, — деди у юзига жиддий тус бериб. — Кутаман, бўптими?

Матлуба узоқлашиб бораётган машина ортидан қараб қоларкан боши қотди. «Қанақанги муҳим гаши борикин? Бундайроқ одам бўлганда-ку, ўзи биларди нима деб жавоб қайтаришини. Катта лавозимдаги киши бўлса... «шу лаҳза Нилуфарнинг «Ўзингга эҳтиёт бўл, сен ҳали эркакларни яхши билмайсан» деган гапи беихтиёр ёдига тушди. «Йўғ-е, унақанги кўнгилда айтмагандир. Яхшиси чиқмайман. Мабодо тасодифан яна учрашиб қолсам бирор баҳона ўйлаб топарман».

Эртаси куни паришонхотирлик билан иш бошлаган Матлуба ўн иккига яқин безовталаниб қолди. «Тўғри кўнгилда айтадиган бирор гаплари бўлса-чи. Бормасам ўзи ахтариб келиб қолса-я. Ишхонада гап-сўз кўпаяди. Йўқ, яхшиси учраганим маъқул».

У соатига қараб қўйгач, сумкачасини олди-да, хонадан чиқди. «Ҳали вақт бор», — хаёлидан ўтказди у. «Пиёда борсам ҳам бўлади. Бозорчагача ўн минутлик йўл».

Матлуба келишилган жойга яқинлашгач, таниш «Жигули»га кўзи тушди-ю, юраги дукиллаб кетди.

— Роса вақтида келдингиз, раҳмат. Йўлга қараб турган Нормуҳаммад чаққонлик билан орқа эшикни очди. — Ўтиринг.

Машина беш-олти юз метрча юргач, пастки қавати озиқ-овқат магазини бўлган тўрт қаватли бино олдида тўхтади. Нормуҳаммад орқага ўтирилиб, шўх оҳангда сўради:

— Қанақанги муҳим гап экан, деб роса ўйлагандирсиз? Лоладек қизарган Матлуба хижолатомузлик билан тасдиқ ишорасини қилди.

— Ҳозир айтаман, қани пастга тушайлик. Нормуҳаммад йўлни кесиб ўтиб, магазинга туташ кенг йўлак ичига бошлади.

— Қаёққа? Унга беихтиёр эргашиб бораётган Матлуба хавотирлик билан тўхтади.

— Қўрқманг, юраверинг мен билан, — деди Нормуҳаммад паст, лекин қатъий оҳангда.

Улар магазин орқасидаги «дом»нинг биринчи йўлкасидан иккинчи қаватга кўтарилишди.

— Марҳамат! «Начальник» чап томондаги чарм қопланган хона эшигини очиб ичкарига таклиф қилди. Матлуба худди ҳозир биров кўриб қоладигандек шо-

шиб ичкарига кирди. У саросима ичида хонага кўз ташларкан, мўжазгина столга тузалган тўкин дастурхонга нигоҳи тушди. «Тепага чиқмай қайтиб кетсам бўларкан», — хаёлидан ўтказди у Нилуфарнинг гапини яна эслаб, «Энди нима қилдим. Аҳмоқман».

— Ие, нимага остонада турибсиз? Нормухаммад тузоққа тушган оҳудек безовталаниб турган Матлубага кулиб қаради. — Келинг, мен ҳозир.

Матлуба ичкарига кириб, юмшоқ ўриндиққа омонатгина ўтирди. Бир зумда устини алмаштириб, спорт формаси кийиб олган Нормухаммад унинг ёнгинасидаги стулдан жой олгач қўл очди.

— Қани илоҳи омин, қадамингиз ҳамиша қутлуф келсин. У юзига фотиҳа тортиб, Матлубага муғамбирона тикилди. — Мана энди айтаман, қанақанги муҳим гапим борлигини. Айтинг-чи, ишга тушганингизга қанча бўлди?

— Икки ой.

— Мен сизни биринчи учратганимдаёқ Аҳадга «бухгалтер» эмас, ишхонага бахт, омад қушини олибсан, деб айтганман.

— «Хушомадга уста экан», — кўнглидан ўтказди Матлуба. Лекин бу гап унга ёқди. Юзлари ловулаб, миннатдорчилик билан жилмайиб қўйди.

— Энди сизни бу ерга таклиф этганлигимни боисини айтсам, — деди Нормухаммад гапини хушчақчақлик билан давом эттириб. — Аввало ишга кирганингизни биргалиқда нишонлаш. Ундан кейин сиз билан яқиндан танишиш.

«Мен ҳақимда Аҳаджон акадан сўраган». Матлуба бошини эгди. «Эрим йўқлигини ҳам билганидан таклиф қилган бу ерга. Мени ким деб ўйлаётганикин, шармандалик...»

— Ана холос, гап билан бўлиб... мен ҳозир. Нормухаммад чаққонлик билан ўрнидан туриб ошхонага ўтди. Орадан бир-икки дақиқа ўтар-ўтмас ҳовури кўтарилиб турган димламани стол устига келтириб қўйди.

— Роса овора бўлибсиз. Матлуба хижолатдан ўзини қўйгани жой тополмай қолди.

— Ҳечам овора бўлганим йўқ. Уйимда очил дастурхоним бор, — деди Нормухаммад ҳазил оҳангда. — Очил, десам бўлди. Хоҳлаган нарсангиз муҳайё бўлади.

У шундай дея сервантдан бир дона «Мастона» ароғи, шампан олди.

— Мен учун бўлса очманг, илтимос барибир ичмайман, — деди Матлуба илтижоли оҳангда.

— Янги ишни ювмасак бўлмайди. Нормухаммад унга шампан қўйди.

— Майли, зўрлаш йўқ. Ҳеч бўлмаса уриштириб қўйинг. У қўлига рюмкани олиб, Матлубага бир оз тикилиб тургач деди:

— Биласизми, мен сиз тўғрингизда унча-мунча нарсалардан хабарим бор. Ўзига яхши, обрўли хонадоннинг фарзанди экансиз. Оилавий ҳаётингиздаги нохушликлар ҳақида ҳам эшитдим. Келинг, яхшиси бу ҳақда гаплашмайлик. Тилагим бундан буён ҳамиша омадингизни берсин, ёмонлик кўрманг, соғ бўлинг. Гоҳи-гоҳида учрашиб, дўстона гаплашиб турайлик.

Нормухаммад қўлидаги қадаҳни уриштириб, бир кўтаришда бўшатди. Матлуба рюмкани номигагина лабига олиб бориб стол устига қўйди. Овқатланиб бўлишгач, анчагина ўзини босиб олган Матлуба Нормухаммадга чой узатаркан, кулимсиради.

— Мен ҳақимда суриштирибсиз, лекин энг муҳимини билмас экансиз.

— Нимани?

— Дадамни. Агар шу ерда сиз билан ўтирганимни кўриб қолишса борми, нақ оёғимдан осиб қўйишади.

— Сизни остириб, қўл қовуштириб ўтирмасмиз. Нормухаммад унинг бу гапини ҳазилга йўйиб кулди. — Ваҳима қилманг. Айтяпман-ку, дўстона учрашиб туришнинг нимаси гуноҳ?

— Хўп, тушлик учун раҳмат. Матлуба соатига қаради. — Вақт бўлиб қолибди. Ишдан кечга қолмай. Лекин илтимос, мени кузатиб пастга тушманг.

Нормухаммад кулимсираб, «маъқул» ишорасини қилди. У эшик олдига боргач, Матлубанинг биллагидан беозор ушлаб, бир зум тикилиб турди-да, деди:

— Сиздан илтимос мени хафа қилманг, кўришиб турайлик. Айтиб қўяй, дилимни оғритган одамнинг иши юришмайди.

Матлуба индамай эшикни очиб пастга тушиб кетди.

Нормухаммад хонага қайтиб кириб ёстиқ олди-да, диванга ёнбошлаб, бир муддат кўзларини юмди. «Ажойиб экан, бунақаси кам учрайди. Лекин кўнглига йўл

топиш осонмас, анчагина асов, минилмаган тойга ўхшайди. Майли, қўполлик қилиб ҳуркитиб юбормаганим яхши. Қанча қийинчилик билан етишилса, шунчалик ширин бўлади. Қайси бир қўшиқда борку, «риёзат чекмагунча ёр васлига етиб бўлмас».

Кейинги ўн йил ичида бирор баҳона сабаб билан танишиб, маишат қилган аёлларни санаб саноғига етиши қийин. Лекин уларнинг ичида дидига, кўнглига ўтирганлари камдан-кам учради. Унинг қўйнига кирган аёлларнинг аксарияти уч-тўрт марта учрашгандан кейин бирор нозик масалада ёрдам беришини сўраб илтимос қилар ёки туғилган куни, байрам баҳонаси каттароқ совғага туширарди. Шу боис Нормуҳаммад бундай тоифадаги жазманлари билан бир-икки марта «ҳамсуҳбат» бўлгач, рози қилиб, силлиққина ўйиндан чиқар, бояқишлар юракларидаги асосий дардларини айтолмай доғда қолишарди.

Нормуҳаммад Матлубани биринчи марта — корхона ҳовлисида кўриб қолгандаёқ юраги «жиз» этганди. Ишга яқинда келганлигини билгач, Аҳаджоннинг «янги бухгалтер олдим» деган гапи ёдига тушиб «зўрини топибди, диди чаккимас», дея хаёлидан ўтказганди.

Кейинчалик Аҳаджон билан холи гаплашиб ўтиришганда суҳбат орасида Матлубанинг кимлиги, оиласи билан қизиқди.

— Ҳей, менга қара, — деди собиқ синфдоши ғаши келиб. — Мунча суриштириб қолдинг? Унақанги аёлмас у. Нима, шунчаси камлик қиляптими?

— Оббо, — Нормуҳаммад яйраб кулди. — Рашклари келяптими? Ундан кўра ўзим кўз остимга олиб қўйганман, деб ростини гапириб қўя қол.

— Бекорчи гапни айтибсан. Аҳаджон шундай дея бошини тебратди. — Лекин айтиб қўяй, сен ўз ажалинг биланмас, бир куни битта-яримта хотиннинг қўлида ўласан.

— Оловура! Нормуҳаммад қаҳ-қаҳ отиб кулди. — Майли, бирор номарднинг касофати уриб ўлгандан кўра, жононнинг қўлида жон берсанг, бу шараф-ку, дўстим.

...У диванда ёнбошлаб Аҳаджон билан бўлиб ўтган суҳбатни эсларкан, мийиғида кулиб қўйди. Ўзиям жон-жон дейди. Лекин гап-сўз бўлишидан кўрқади. Ҳар ҳолда қўлида ишлайди. Ҳа, энди, айтишадикун, югурганникимас буюрганники, деб. Агар бир иложини қилиб

Матлубани илинтирса ҳеч қачон қўлидан чиқармайди. Худди кўнгилдагидек аёл.

* * *

Нормуҳаммад ширин хаёлларга берилаётган шу лаҳзаларда паришонхотирлик билан хонасида ўтирган Матлуба ўз-ўзини қойий бошлаётганди. «Ёмон бўлди. Танишлардан битта-яримтасининг кўзи тушган бўлса-я? Дўстона учрашиб турайликмиш. Турмушидан ажраган аёл билан катта лавозимдаги, оилали одам ўртасида дўстлик нима қилади? Нилуфар авлиё экан. Йўқ, энди ҳечам учрашмаслигим керак».

Матлуба стол устидаги қоғозларга мақсадсиз кўз югуртираркан Нормуҳаммад бир лаҳза билегидан ушлаб турганда енгил титраб, аъзои бадани жимирлаб кетганлигини эслади. Қизиқ, никоҳ кечаси гўшангада Содикжон елкаларидан ушлаб ўзига қаратганда худди бугунгидай ҳолатга тушган эди.. «Э, ҳа, айтганча «кўнглимни ранжитган одамнинг иши юришмайди», десими? Бу билан «кўзингизни очинг, мени қўлимдан ҳамма нарса келади» демоқчими. Э, худойим-ей, ишга кирдим деб хурсанд бўлганимда бу яна қанақанги ташвиш».

Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган Матлубанинг анчагача қўли ишга бормади.

...Орадан ўн кун ўтди. Иш вақти тугаб, хонадан эндигина чиқиб кетмоқчи бўлаётганди телефон жиринглаб қолди. «Алло». Гўшакни қулоғига тутган Матлуба саломлашган кишининг овозини аввалига танимади. Кейин кимлигини билиб қолгач, шошиб узр сўради. «Эртага соат ўн иккида ўша жойда кутаман», деди Нормуҳаммад хушқайфиятда. «Йўқ, боролмайман, ишим кўп». У худди биров қулоқ солиб тураётгандек эшикка хавотирлик билан қараб қўйди. «Матлубахон, хурсандчилик гап бор, айтиб қўяй, келмасангиз «повестка» билан иккита милисани юбораман». Нормуҳаммад шундай дея кулиб гўшакни қўйиб қўйди. Матлубанинг гапи оғзида қолди.

У ташқарига чиқаркан Нормуҳаммаднинг «милиса юбораман» деган гапини эслаб ичида кулиб қўйди. «Қизиқ одамакан. Қанақанги хурсандчилик гапи бўлиши мумкин? Ё каттароқ ишга кўтарилиб кетаётганмикин?»

Матлуба у билан учрашишдан, холи ўтиришдан чўчиётган бўлса-да, шундай катта лавозимдаги келишган бу одамнинг хушомад қилаётганлиги унга хуш ёқаётган эди. «Майли, эртага ям борай, кейин учрашмайман. Балки вилоятга ишга ўтиб кетаётган бўлса бошқа кўришмасмиз. Ҳар ҳолда орғанда ишлайди. Худо кўрсатмасин-у, зарур бўлиб қолса фойдаси тегади. Шундай, дўстона гаплашиб турайлик деган-ку».

Матлуба келишилган жойга ўн дақиқа кечикиб борди.

— Ҳозир «повестка» юбормоқчи бўлиб тургандим. Нормухаммад машинасини ўт оддираркан ҳазил қилди. У «Жигули»ни «дом» рўбарўсида тўхтатгач, орқага ўтирилди. — Мана калит. Сиз эшикни очиб, бемалол кириб ўтириб туринг. Мен бир жойга шундоқ ўтиб беш минутда қайтаман.

«Бирга кириб кетаётганимизни битта-яримта таниш кўриб қолса-я» деган хаёлда юрагини ҳовучлаб турган Матлуба енгил нафас олди. У эшикни очиб залга кириши билан беихтиёр «вой» деб юборди. Стол ажойиб қилиб тузалган, дастурхон ниҳоятда тўкин эди. «Шунча дабдаба, ҳашам, фақат мен учунми? Ё яна бир-иккита меҳмон келармикин? Йўғ-е». Хаёлига келган бу фикрдан ўзи қўрқиб кетди. «Шаҳар кичкина, мен танийдиган бирортасини ҳозир бошлаб келишса-я». У хона тўридаги диванга омонатгина ўтираркан, юрагига гулгула тушди. Шу пайт эшик оҳиста очилди. Беихтиёр дик этиб ўрнидан турган Матлуба хонадон соҳибининг ўзи келганлигини кўриб кўнгли жойига тушди. «Ҳайрият».

— Зерикмай ўтирибсизми? — деди Нормухаммад унга кулиб қараб. — Бу ёққа ўтинг, стулга. У Матлубани тўрға таклиф қилди. — Чой ҳам қайнагандир, мен ҳозир...

— Йўқ, йўқ, сиз ўтираверинг, мен ўзим дамлаб келаман. Бу ерга иккинчи марогаба ташриф буюрганлиги учун Матлуба ўзини эркинроқ тутди.

— Хўп, жуда яхши, бугундан бошлаб бу уйнинг эгаси сиз. Нормухаммад мамнун жилмайди. — Бўлмаса яна битта хизмат бор. Тоғорачада овқат бор, бир-йўла уни ҳам олиб келаверинг, совимасин.

Матлуба ошхонага ўтиб чой дамлади. Сўнгра газ плитаси устидаги тоғорачага ёпилган ликопчани кўтар-

ган эди, димоғига иштаҳани қитиқловчи ёқимли ҳид гуп этиб урилди. «Бирорта ошхонада тайёрлатган бўлса керак». У пиёз билан қўшиб димланган қўй гўштини товоққа соларкан, кўнглидан ўтказди.

Матлуба овқатни дастурхонга келтириб қўйгач, Нормухаммад ўзига ароқ, унга шампан қуйди.

— Биласизми, нима учун бунчалик хурсандман, — деди у қадаҳни қўлига оларкан хушчақчақлик билан.

— Бугун туғилган кунингизми? Матлубанинг хаёлига «ярқ» этиб шу фикр келди.

— Йўқ, ундан ҳам зўр кун. Нормухаммад бир оз сукут сақлаб тургач, чеҳраси янада ёришди. — Унво-нимни оширишди. Энди майор эмас, подполковник Мирғиёсов бўлди.

Гарчи Матлуба унвоннинг аҳамиятини яхши тушунмаса-да, бу Нормухаммад учун катта қувонч эканлигини сизди.

— Омадингизни берсин, — деди у жилмайиб.

— Энди гап бундай. Нормухаммад унинг кўзларига тикилди. — Ўтган сафар мажбур қилганим йўқ эди. Лекин бугун, шундай кунда озгина олмасангиз хафа бўламан.

Матлуба нима қилишини билмай қолди. Тўғри, умрида бир марта, институтни битириш кечасида Нилуфарнинг «юз грамм ич, ҳамма қизлар олди-ку, ўлиб қолмайсан» деб ҳоли жонига қўймагандан кейин бир рюмка шампан ичган эди. Лекин бугун...

— Ҳеч нима қилмайди, шуни олинг, бўпти бошқа сизга қуймайман. Нормухаммад Матлубанинг тарадудланиб қолганини кўриб далда берди. Сўнгра қўлидаги қадаҳни охиригача ичиб, газак қилгач, «қани, кутиб ўтирибман» дегандек унга тикилди. Ноилож қолган Матлуба бир ҳўплади.

— Мана бу бошқа гап, Нормухаммаднинг чеҳраси ёришди. У олдидаги қадаҳни яна тўлдиригач, Матлубага юзланди. — Келишганмиз, сизга бошқа қуймайман. Лекин рюмкангиздагини охиригача ичиб қўясиз. Қани, овқатга қаранг.

Шоҳона тушлиқдан кейин бир-икки пиёладан чой ичишгач, Нормухаммад диванга ўтди.

— Бу ёққа келинг, гапим бор, — деди у ёнига

таклиф қилиб. Матлуба ўрнидан туриб диваннинг бурчагига оманатгина ўтирди.

— Мунча бегонасирайсиз? Нормуҳаммад Матлубанинг ўзига хавотирлик билан қараб турганлигини кўриб кулиб юборди. — Нима, мен шунақанги қўрқинчли одамманми? У шундай дея яқинроқ сурилиб, Матлубанинг қўлини ушлади.

— Сизга битта гапни айттайми?

Унинг нима демоқчи бўлганини сезган Матлубанинг юраги дукиллаб кетди. «Вой худойим-эй, менга нима бўляпти ўзи? Нима учун қўлимни тортиб, ўрнимдан шартта туриб чиқиб кетолмаяпман». У шуларни хаёлидан ўтказаркан йигит вужудини қиздираётган эҳтирос алангаси унинг қайноқ кафтлари орқали ўзига ҳам ўтаётганлигини ҳис этиб кўзларини олиб қочди.

— Биласизми? Нормуҳаммад унинг елкаларидан ушлаб ўзига қаратди. — Мен сизни корхона ҳовлисида учратганимдаёқ ёқтириб қолганман. Шунда бугун вужуди ўт бўлиб ёнаётган Матлуба иродаси ўзига бўйсунмай, ихтиёри қўлдан кетаётганлигини сезди...

* * *

...Энди ишхонага қайси бет билан бораман. Матлуба кафтлари билан юзларини беркитди. — Дадамлар билиб қолишса...

Шундай келишган гўзал аёл бундан буён ўзиники бўлганидан кўнгли тўлган Нормуҳаммад уни қучоқлаб, юзларидан ўпди.

— Бу фақат иккаламининг ўртамиздаги сир. Худодан бошқа ҳеч ким билмайди.

— Сиз мени енгилтак аёл экан, деб ўйлаяпсиз-а? Матлубанинг кўзларидан дув ёш тўкилди.

— Ҳеч қачон. Хаёлимга ҳам келмаган. Нормуҳаммад унинг виждон азобида қийналаётганлигини сезиб тасалли берди. — Шу гапни яна гапирсангиз қаттиқ хафа бўламан.

— Бўпти, мен борай. Соат иккидан ўтибди, ишдан ҳам кечга қолдим. Матлуба ўрнидан турди.

— Шошманг, ўзим олиб бориб қўяман.

— Йўқ, илтимос, керакмас, пиёда ўн минутлик йўл.

Матлуба кенг асфальт ёқалаб аста одимлаб борар-

кан назарида кўча-кўйдаги одамлар қўлларини бигиз қилиб, бир-бирларига уни кўрсатишиб, маломат қилишаётгандек туюлди-ю, қадамини тезлатди. Бироқ ишхонада ҳам узоқ ўтиролмади. «Тобим қочяпти» деган баҳона билан бошлиқдан жавоб сўради.

Ўша куни кечки дастурхон атрофида уйидагилар билан бирга ўтириш Матлуба учун азоб бўлди. У номигагина овқатланиб, хонасига ҳар кунгидан эрта-роқ кириб кетди. «Нима қилиб қўйдим?» Ўғилчасини ухлатиб, ўрнига чўзиларкан негадир юрагини ваҳима босди.

Содиқжон билан бирга яшаб юрган пайтлари гоҳида «фалончи хотин фалончи билан дон олишармиш» деган гапларни эшитиб қолса «ўл, шарманда» дея нафрати қўзирди. Ўзи-чи?... Шундай бўлишини юраги сезган эди. Бўлмаса нима учун борди? Ё ўзининг ҳам озгина кўнгли кетганмиди?

Ўйлаб ўйига етолмай ўрнида тўлғанаётган Матлуба қилмишини оқлаш, виждон азобидан қутулиш учун баҳона ахтарди. «Нима бўпти, бошида эри бўла туриб юраётган хотинлар йўқми? Хўжайиним бўлмаса, мен ҳеч кимга хиёнат қилганим йўқ.

У шуларни хаёлидан ўтказаркан юрагидаги ғашлик, безовталиқ бир оз босилгандек бўлди. Лекин Матлуба шу лаҳза бир нарсани, бу, ақл-идроқ, виждоннинг тасаллиси эмас, шайтони лаъиннинг ҳийласи, далдаси, авраши эканлигини ҳис қилмасди.

...Шундан кейин Нормухаммад билан гоҳи-гоҳида учрашиб, биргаликда «тушлик» қилишлари одат тусига кирди. Ўртоқ «начальник» бир ҳафта, ўн кунда эрталаб унга телефон қилар, Матлуба Нормухаммаднинг хонасига бориб (калитнинг битгаси унда турарди) дастурхон тузаб, тушлик тайёрларди. Ўтиришда Матлуба шампанни ҳам бир рюмкадан ортиқ ичмас, суҳбатлашиб, ҳордиқ чиқаргандан кейин ишхонага ўзи пиёда кетарди. Орадан бир йил ўтди. Матлуба Нормухаммадга бутунлай ўрганиб қолди. Ҳатто узоқроқ кўришмай қолса, бетоқатлик билан телефон қўнғироғини кутар, «бошқа битта-яримтасини топган бўлса-я» дея хавотирга тушарди.

У Нормухаммаддан ҳеч нарса тама қилмасди. Чунки ўзининг топгани ўзига бемалол етиб ортарди. Отаси, укаси доимо унинг кўнглига қарашар, ҳеч нимага зо-

риқтиришмасди. Лекин бир куни... Туғилган куни эди ўшанда. Дастурхонни Нормухаммаднинг ўзи тузади. Ниҳоятда ширин ўтиришди. Ўртоқ «начальник» Матлубага узоқ умр, сиҳат-саломатлик, бахт-саодат тилаб қадаҳ кўтаргач, чўнтагидан мўъжаз қутичани олиб очди.

— Мана бу сизга, — деди тилла занжирни унинг бўйнига тақиб.

— Вой! Матлубанинг кўзлари чақнаб кетди. Чунки у «нима билан табрикларкин» дея беихтиёр кўнглидан ўтказган бўлса-да, «цепочка»ни хаёлига ҳам келтирмаганди. Шу боис кўлига олиб салмоқлаб кўрди-да, Нормухаммадга узатди, — раҳмат, лекин мен бунақанги нарсани ололмайман. Уйдагиларга қанақа қилиб кўрсатаман. Ўзимни пулимга олдим, деганим билан барибир ишонилмайди. Қимматдир-а?

— Бунақанги занжирларнинг ўнтаси битта мана бунга арзимади. Нормухаммад шундай дея унинг ияги остидаги мошдеккина қоп-қора холидан ўпди. — Олмасангиз хафа бўламан. Уйдагилардан шунчалик қўрқадиган бўлсангиз майли, кўрсатмай яшириб қўйинг. Қизингиз катта бўлиб, узатаётганингизда сепига қўшиб берасиз.

Матлуба миннатдорчилик билан қараб қўйди.

У занжир баҳона Нормухаммадга янада қаттиқроқ боғланиб қолди. Лекин юрагининг бир чети ҳамиша гаш, «бир куни сирим очилиб шармандам чиқса-я» дея доимо хавотирда юрарди.

Бир куни одатдаги учрашувдан кейин пастга тушаётган эди. Орқасидан қадам товуши эшитилди. «Дом»ларга туташ магазин олдига етганда эркак кишининг «Матлубахон» деган овозини эшитиб, юраги «шув» этди. У беихтиёр орқага ўтирилиб милиция формасидаги кулиб турган йигитга кўзи тушди. Аввалига танимади, кейин «ие Муроджон, сизмисиз, кечирасиз», танимабман» деди хижолатомуз жилмайиб.

— Нечук биз томонларда. Муроджон у билан самимий сўрашди.

— Ҳалиги... битта ўртоғим анув «дом»да туради. Ўшанинг олдидан чиқяпман. Матлуба дув қизарди. — Сиз ҳам шу ерда яшайсизми?

— Йўқ, мени яқинда шу массивга участкавой этиб тайинлашди, — деди у сирли жилмайиб. — Сизни

институтда ўқияпти, деб эшитгандим, битирдингизми? Ҳозир қаерда ишляяпсиз?

Матлуба айтди.

«Шарманда бўлдим». У Муроджон билан хайрлашиб йўлида давом этаркан юрагига ғулғула тушди. Мактабда параллел синфда ўқиган бу йигит ёшлигида нозиккина эди. Тўлишиб, салобатли бўлиб кетибди. Қайси хонадан чиқаётганимни кўрган бўлса-я. «Ёмон бўлди». Шуларни хаёлидан ўтказган Матлуба кун бўйи сиқилиб юрди.

* * *

...Бошлиқдан мудҳиш бу хабарни эшитган куни Матлубанинг кўзига тонггача деярли уйқу келмади. «Шундай хушёр одам қанақасига газдан заҳарланиши мумкин. Аҳаджон ака «яна ким билади, одамларнинг оғзида ҳар хил гап юрибди», дедими? Ё битта-яримта... йўғ-е. Ўша жума куни эрталаб телефон қилганда ўзи ҳам соғинган, кўришгиси бор эди. Лекин ҳақиқатан ҳам тоби йўқ, тўғриси унинг кўнглини оладиган аҳволда эмасди. Балки, борганда бу фожиа рўй бермаган бўлармиди».

Аҳаджон Солиев телефон гўшагини қўйгач, ўйлашиб қолди. «Наҳотки, Матлубадан гумон қилишаётган бўлса, яна ким билсин? Кеча оғанда ишлайдиган бир таниши «ўша куни Мирғиёсов квартирасида бир аёл билан бирга бўлган экан. Ухлатиб қўйиб, газни очиб кетганмиш» деб қолди. Ё тавба! Бу гапни эшитиб «сен ўз ажалинг биланмас, битта-яримта хотиннинг қўлида ўлиб кетасан» дегани «лоп» этиб ёдига тушди-ю, «яхши гапгаям, ёмон гапгаям фаришталар омин дейди», деганлари шумикин, дея ёқа ушлади.

Матлуба ҳузурига иш сўраб келганда «келишган экан» деган фикр унинг ҳам хаёлидан ўтган эди. Лекин қўл остида ишлаётганлиги, қолаверса, янги ходим у ўйлаётган тоифадаги аёллардан эмаслигини сезгани учун шайтонга ҳай берганди. Шу боис Нормухаммад «бухгалтеринг зўр-ку, қаердан топдинг» деб суриштирганда ваши келган, кейинчалик Матлубани унинг машинасида бир-икки кўриб қолиб «охири илинтирибди-да, аёл зотига ишонч йўқ экан-да ўзи» дея хаёлидан ўтказганди. Бироқ буни Матлубага сездирмас, у билан доимо расмий муомалада бўларди.

— Мумкинми?

— Келинг, ҳозир ўзим сизни чақиртирмоқчи бўлиб тургандим:

Матлуба қўлидаги қоғозларни бошлиқ олдига қўйгач, стулга ўтирди.

Аҳаджон Солиев унга бир муддат тикилиб турди-да, деди:

— Ҳозир прокуратурадан телефон қилишиб сизни сўрашди. Эртага соат тўққизда 7-хонага, Салоҳиддин Қодировичга учрашингиз керак экан.

— Нимага? Тинчликми? Матлуба ҳайрон бўлди.

— Билмадим... Аҳаджон Солиев чайналди. — Сўрасам «ишхонага алоқаси йўқ» дейишди. Борсангиз биласиз.

Матлубанинг ранги оқарди. «Нормухаммад ака-нинг ўлими билан боғлиқ иш юзасидан чақираётган бўлса-я. Подъезддаги қўшнилари уни яхши танишарди. Лекин қаерда ишлашини билишмасди-ку. Суриштириб қолишса нима дейман? Вой худойим-ей, шармандалик».

Ўша кунни тонггача тўлғониб чиққан Матлуба эрта-лаб прокуратурага борди. У минг ҳадик, қўрқув билан еттинчи хона эшигини бир-икки оҳиста тақиллатгач, қия очди.

— Келинг, кираверинг. Қандайдир қоғозларни кўздан кечираётган терговчи бошини кўтариб, унга жой кўрсатиб, стулга таклиф қилди. — Ўтиринг.

Салоҳиддин Қодирович унга бир лаҳза тикилиб тургач, Муроджоннинг гапини эслади. «Тўғри, бу аёл-нинг қўлидан қотиллик келмайди. Лекин кўзга яқин экан, яна ким билсин...»

— Сиз «Яхшилик» хусусий корхонасидан бўлсангиз керак-а? Матлубахонмисиз? — сўради у.

— Ҳа.

— Хўп, яхши. Сизни нима учун чақиртирганимизни биласизми?

— Йўқ. — Бунақанги идораларга умрида иши тушмаган Матлубани титроқ босди.

— Энди гап бундай, синглим. Терговчи уни қўрқитиб юбормаслик учун ясама табассум қилди. Бизга баъзи бир нарсалар маълум. Шунинг учун саволларимга ҳеч нарсани яширмасдан фақат тўғри жавоб беринг. Агар ёлғон гапириб, чалғитишга ҳаракат қил-

сангиз жиноят кодексининг тегишли моддаси билан жазога тортиласиз. Келишдикми?

«Тамом. Нормухаммад аканинг иши бўйича... Юрагим сезувди». Матлубанинг қўл-оёғи бўшашиб, жавдираб қараб қўйди-да, тасдиқ ишорасини қилди.

— Нормухаммад Мирғиёсовнинг ўлимидан хабарингиз борми?

— Ҳа.

— Қаердан эшитдингиз?

— Бошлиғимиз билан синфдош эканлар, ўша киши айтдилар.

— У одам билан неча йилдан буён таниш эдингиз?

— Икки йил бўлди.

— Ўтган жума яъни, воқеа содир бўлган кун сиз қаерда эдингиз?

— Ишда.

— Ишдан кейинчи?

— Уйга кетганман.

— Мирғиёсов билан тез-тез кўришиб турармидиларинг?

— Ўн-ўн беш кунда. Матлуба қизариб ерга қаради.

— Яхши, энди Мирғиёсовни танишингиз, квартирасида учрашиб турганлигингиз ҳақида битта тушунтириш хати ёзиб беринг.

У тушунтириш хатини ёзиб, терговчига узатди.

— Бўпти. Бугунча сизга жавоб — деди Салоҳиддин Қодирович унинг ёзганларига бирров кўз югуртириб. Эртага соат ўнга етиб келинг, экспертизага борамиз, бармоқ изларингизни олишимиз керак.

Матлуба терговчига қўрқув билан «ялт» этиб қаради. «Наҳотки мендан гумонсираётган бўлса». Унинг қўл-оёғидан дармон кетиб юрагини ваҳима босди.

— Бармоқ изларим?... Нимага? Мен...

— Хавотир олманг. Бу шунчаки, қоидамиз шунақа.

Матлуба мажолсиз ўрнидан турди. У эшик олдига боргач, тўхтаб терговчига ўгирилди.

— Уйимиздагилар билишмайдими? Унинг кўзларидан дув ёш тўкилди. Дадам сезиб қолсалар ўламан...

— Хотиржам бўлинг. Майли, бошлиғингизга ҳам қўшнимизникида тўполон бўлувди, гувоҳликка чақирибди, деб қўяқолинг.

Матлуба энгил нафас олди.

Лобар тун ярмида чўчиб уйғонди. У боши оғриб, юраги беҳаловат бўлаётганлигини сезиб ўрнидан турди. Ошхонага ўтиб чойнақдаги совуқ чойдан пиёлага тўлдириб қуйиб ичгач, қилган ишини ўйлаб даҳшатга тушди. «Нима қилиб қўйдим? Уйғониб қолган бўлса-я. Майли, ишқилиб ўлмасин. Йўғ-е, нима деяпман? Тиррик қолса икки дунёдаям мени соғ қўймайди. Чиқиб кетаётганимни ҳеч ким кўрмади, шекилли».

Лобар ётоқхонасига қайтиб кириб, деразанинг бир табақасини ланг очиб юборди. Шунда баҳорнинг тунги, этни жунжитадиган, лекин ҳузурбахш шабадаси юзларига урилиб, янада ҳушёр тортди. У кўкдаги сонсиз юлдузларга бир оз термилиб турди-да, деразани қия очиқ қолдириб ўрнига чўзилди, лекин кўзига уйқу келмади. Юрагини қўрқув, ваҳима босиб тонггача мижжа қоқмай чиқди.

Эрталаб Азаматни ўқишга жўнатгач, чеварга янги кўйлак буюрганлигини эслаб, кийиниб ташқарига чиқиши билан рўбарўсидаги «дом»нинг йўлкаси олдида гаплашиб турган иккита милиция ходимига кўзи тушиб, юраги така-пука бўлди. «Нима қилиб туришибди бу ерда?» Лобар кўз қири билан уларни кузатиб йўлида давом этаркан милиционерларнинг унга мутлақо эътибор беришмаганлигини сезиб, енгил нафас олди. Лекин чеварнинг олдига бориб келгунча бутун вужудини қамраб олган хавотирлик тарқамади. Назарида автобусда ҳам, кўча-қўйда ҳам ҳамма уни таъқиб қилаётгандек туюлаверди.

...Тушга яқин эса Раиса ҳовлиқиб кириб келди.

— Янги гапни эшитдингми? У Лобар билан сўрашиб, стулга ўтираркан лабини тишлаб, бошини сарак-сарак қилди.

— Нима бўпти, тинчликми?

— Анави массивдаги «гастроном» бор-ку, ўшанинг орқасидаги домда битта танишим яшайди, ўша айтиб қолди. Қайси бир районда начальник милиция бўлиб ишлайдиган битта одамни ўлдириб кетишибди.

Лобарнинг қўл-оёғи бўшашиб, ранги қув учди. Лекин бутун иродасини тўплаб, ўзини қўлга олди-да, ўсмоқчилади.

— Ким экан у? Пичоқлаб кетишибдими?

— Отини айтувди, эсимдан чиқибди. Пичоқлабмас, ухлатиб қўйиб, газни очиб кетганмиш. Ўзиниям «ниҳоятда «гулящий» одам эди», дейишяпти. Амаддор, пули кўп бўлгандан кейин шу-да, ажаб бўпти.

— Ҳеч ким кўрмабдими, сезмабдими? Лобар унга кўрқув, ҳадик билан тикилди.

— Э, қизиқмисан. Раиса қўл силтади. Ўлдираман деб қасд қилган одам нима, жинни бўптими? Аввал роса план тузиб, тайёргарлик кўрган бўлса керак. Кимсан, районнинг начальниги милицияси-я. Мабодо битта-яримга қўни-қўшни кўрган, сезгандаям айтиб аҳмоқ бўлгани йўқ. Терговга чақиравериб, жонидан тўйдириб юборишади. Ҳозир «билмадим, дедим, қутулдим» дейдиган замон... Ҳа, айтганча, бугун битта жойда зўр ўтириш бор, кечқурун борамиз, тайёргарлигини кўриб қўй.

— Йўқ, ҳеч қаёққа бормайман. Лобар бош чайқади.

— Нимага? Раиса унга ҳайрон бўлиб тикилди. — Менга қара, бугун мунча ғалатисан? Тинчликми, нима бўлди?

— Ҳеч нима. Лобар кўнглидан нималар кечаётганлигини худди Раиса сезиб қоладигандек зўрма-зўраки жилмайди. — Шунчаки мазам қочиб турибди.

— Ўзинг биласан. Раиса қошларини чимирди. Лекин мен бормасам бўлмайди, сўз бериб қўйганман. Майли, уйга чиқай энди.

Лобар Раисани кузатиб қўйгач, елкасидан тоғ ағдарилгандек бўлди. «Ўлибди-да». У диванга чўзилиб кўзларини юмди. «Роса суриштиришаётган бўлса керак, ҳозир... Кимман? Жиноятчи, қотил. Кўчада қандай юрман энди».

* * *

Азаматнинг коллеждан таъби хира бўлиб чиқди. Бойси, охирги дарс тутаб, хонадан чиқиб кетмоқчи бўлаётганди, математика ўқитувчиси Равшан Соипов чақириб қолди.

— Қобилов, сиз қолинг, бир минутга.

Эшик оддига етган Азамат тўхтади. Сўнгра ўқи-

тувчисига ҳайрон бўлиб қараб қўйди-да, жойига ўтирди.

— Ўқишлар қалай? Яккама-якка қолишгач, Равшан Соипов унга кулиб қаради.

— Яхши.

— Сиз Лобархоннинг ўғлимисиз?

— Ҳа. Шу пайт онасининг «коллежларингга янги ўқитувчи келдимиз, математикадан» деган гапи ёдига тушиб, ичида фикрланди. Чунки ишга келганига эндигина олти ой бўлган Равшан Соипов гурӯҳдаги кўзга яқин қизларга вазифа тикилар, синов, имтиҳон пайтларида уларни қасддан йиқитиб, ялингирарди. Шуларни ўйларкан, юрагида оғриқ сезди. «Демак...»

— Бошқа гапингиз йўқми? Азамат Равшан Соиповга хўмрайиб қараб қўйди-да, ўрнидан турди.

— Азаматжон, гап шуки, сессиялар бошланганда бирорта фандан қийналиб қолсангиз бемалол, ҳеч тортинмай олдимга келаверинг, келишдикми?

— Раҳмат. Шу пайтгача имтиҳонлардан бировнинг ёрдами билан ўтганим йўқ. У шундай дея домласига қаҳр билан тикилди-да, хонадан чиқиб кетди.

«Нима қилиш керак?» У шаҳар марказидаги сўлим хиёбондан мақсадсиз, аста одимлаб бораркан бундан бир ҳафта олдин онаси билан ўрталарида бўлиб ўтган кўнгилисиз гап-сўз ёдига тушди. Ўшанда янаям телефон қилган хотиннинг «Сен ўша мегажиннинг ўғлимисан, неччига кирдинг? Онанг эрсираб қолган бўлса битта, яримта бўйни йўғонни топиб узат. Оилали одамларнинг бошини айлантормасин», деган гапларини айтолмади. Лекин ўзи ўша куни туни билан ухлолмай, тўлғаниб чиқди. Ҳақиқатан ҳам уйдан бош олиб, узоқ-узоқларга кетворгиси келди.

Болалигида хаёлининг кўчасига ҳам келмаганди. Бир оз улғайиб, оқ-қорани таний бошлаганда онаси билан Раиса холаси пулни тижорат билан эмас «бошқача», шармандали йўл билан топаётганини сезиб қолди. Лекин дарди ичида, нима қилишини билмай қийналарди. Коллежда ҳам ўртоқлари билан очилиб гаплашолмас, назарида ҳамма уни калака, мазах қилаётгандек туюлиб, одамови бўлиб қолаётганди.

«Дом»га янги кўчиб келган йиллари амакилари, опоқиси, бувиси тез-тез хабар олиб туришарди. Бай-

рамларда, тутилган кунларида уйлари тўлиб кетарди. Бора-бора бутунлай келмай қўйишди. Азамат бунинг сабабини кейинчалик, ақлини таниганидан кейин тушунди. Лекин кўча-кўйда кўпроқ тасодифан Сарвар амакисини учратиб қоларди. Шунда у Азамат билан кучоқлашиб кўришар, ўқишларини суриштириб, албатта қўлига анчагина пул берарди. Бироқ бирор марта ҳам онасини сўрамасди.

Онаси отасининг ниҳоятда яхши одам бўлганлиги, ноҳақ қамалиб, зонада вафот этганлиги ҳақида кўп гапирган. У қанча ўйламасин онаси, амакиси билан қамоқхонага охирги марта бирга боришганлигини эслолмайди. Лекин отасининг кулиб турган суратини катта қилдириб, ётоқхонаси тўрига илиб қўйган, гоҳида узоқ термилиб туриб негадир кўзларига ёш келарди.

Илгарилари онасининг гаплари таъсирида бўлса керак, орган ходимларини ниҳоятда ёмон кўрарди. Лекин кейинчалик, тўғрироғи коллежда ўқиб юрган пайтлари фикри ўзгарди. Сабаби бир куни дарсдан кейин ҳуқуқ-тартибот органи ходимларининг талабалар билан учрашуви бўлди. Йиғилишда кимдир жиноят қидирув бўлинмаси бошлиғидан «Нима учун шу касбни танлагансиз?» деб сўраб қолди. Шунда ёши тахминан 30—35 ларда, қарашларидан кўпроқ ўқитувчи ёки врачга ўхшаб кетадиган истарали йигит «болалигимда отамни кўз ўнгимда ноҳақ пичоқлаб, ўлдириб кетишган. Мана шу воқеа сабаб бўлиб, шу касбни танлаганман» деганди. Ўшанда унга ҳурмати ошганди, тан берганди.

... Азаматнинг бирдан хаёли жойига келиб атрофга аланглади-ю, беихтиёр шаҳар четидаги қабристонга олиб борадиган йўл ўртасига келиб қолганлигини англади. У кейинги бир йил ичида юраги сиқилиб қолса дадасининг қабри тепасига келар, билганича тиловат қилгач, узоқ ўтириб отажонига дардини тўкиб соларди. Шунда руҳи енгил тортиб, алам, изтиробга тўлган вайрона қалби ёришгандек туюларди.

У катта-кичик қабрларни оҳиста оралаб ўзига яқин, қадрдон бўлиб қолган савана олдига чўқди. Дадасининг жойи жаннатда бўлишини Оллоҳдан тилаб, юзига фотиҳа тортаркан кўзларидан дув ёш тўкилди.

«Дадажоним, юрагим қон, зардобга тўлиб, яна ёнингизга келиб турибман. Сиз азоб-уқубатлар билан ҳаёт-

дан кўз юмган кунингиз мен ҳам ўлиб кетсам бўлмас-миди, жон дадажон! Рухлар доимо уйғоқ, ҳар жойда ҳозир у нозир, дейишади. Мен бунга ишонаман. Сиз ҳамма гапларимни эшитиб турибсиз. Айтинг, нима қилай?! Онамга «бу шармандали йўлдан қайтинг. Бир бурда қотган нон бўлса ҳам ҳалолу пок йўл билан топиб ейлик» деб қайси тил, қайси юз билан айтаман. Кейинги пайтларда кўча-кўйда юрсам ҳамма мени қўли билан имлаб кўрсатаётгандек, устимдан кулаётгандек туюляпти. Бунақада адои тамом бўлиб, бир куни ақлдан озиб қоламан, дадажоним. Ўзингиз йўл кўрсатинг, нима қилай?!

Азамат тўлиб-тўлиб йиғларди. Юрагидаги ҳадсиз дард-алам кўз ёшларга айланиб ёноқларини ювар, уйга қайтишни хаёлига ҳам келтирмас, отаси мангу маскан топган шу тупроққа бағрини бериб ётгиси келарди.

«Кетишинг керак». У бир сесканиб атрофга аланглади. Кимдир қулоғи остига келиб шундай дедими ёки бу ички даъват қалбидан отилиб чиқдими? «Қаёққа кетаман?» Шу лаҳза коллежда бўлиб ўтган учрашувдаги йигитнинг мулойим, лекин қатъиятли чеҳраси кўз ўнгига келди. «Болалигимда отамни кўз ўнгимда ноҳақ пичоқлаб, ўлдириб кетишган...». «Ҳа». Унинг фикри бирдан тиниқлашиб, хаёлини бир жойга тўплади. «Тўғри, бу шаҳардан кетишим керак. Лекин дарбадар бўлиб юриш учунмас, ўқишга кириш учун кетаман. Одамлар баланд дор деб аташган ўша жойда ўқийман. Тавба, нимага шу пайтгача бу фикр хаёлимга келмаганикин? Ё ақлим энди киряптими?»

Азамат секин қаддини ростлади. У кўз ёшларини қафтлари билан артиб, худди дадаси билан юзма-юз тургандек шивирлади.

«Қошингизда қасам ичиб айтаманки, пойтахтга бориб ўқийман. Аввало парвардигор, ундан кейин сизнинг руҳи покингиз мадади билан албатта ниятимга етаман. Лекин ҳеч қачон имонимни, виждонимни сотмайман. Сизга муносиб ўғил бўламан. Агар шу сўзларимдан қайтсам, шайтоннинг васвасаларига учиб, нафсимнинг гапига кирсам мендан рози бўлманг, дадажон...»

У яна бир муддат сағанага термилиб турди-да, оҳиста юриб қабристондан чиқди. Ажаб, Азамат енгил

одимлаб бораркан, қалбини кемираётган алам, изтироб ўрнини қатъий ишонч, ҳаётга иштиёқ, кураш туйғуси эгаллаганлигини ҳис этди.

... Қўнғироқ тутмасини босгач, эшикни очган онаси унга хавотирлик билан қаради.

— Ҳа, бугун ҳаяллаб қолдинг? Менга қара, нимага қовоқларинг шишган? Кўзинг оғрияптими?

— Йўқ, яхшиман. У синиқ жилмайди. — Сизга шундай кўрингандир.

— Овқатинг газда, совутмасдан еб ол.

Азамат овқатланиб бўлгач, онасининг ёнига ўтирди.

— Биласизми, нима қарорга келдим.

— Тинчликми? Лобар ўғлига ҳайрон бўлиб қаради.

— Ўқишга бораман. Тошкентга.

— Яхши, ёзда коллежни битирасан. Институтда сиртдан ўқийсанми, ахир?

— Йўқ, кундузи ўқийман, «юридический»га бораман.

— Нима?! Лобарнинг оғзи очилиб қолди. — Эсинг жойидами? Биласанми у ерга кириш учун...

— Биламан, «кўкидан керак», демоқчимисиз. Лекин ўз кучи, билими билан ҳам болалар кирапти. Мана, ўзингизнинг ҳам хабарингиз бор. Ёнимиздаги «дом»да яшайдиган Холмурод амакининг ўғли Дилмурод ўз кучи билан кирди-ку. Аясиям, дадасиям ўқитувчи, уларда кўки нима қилади. Мана, қараб турасиз, ўз кучим билан ўтаман.

Лобар ўғлига меҳр билан тикилди. «Бу фикр хаёлингга қаердан келиб қолди, болам. Кошки эди, ўша жойларда ўқисанг. Мен шўрпешона, гумроҳ онанг, дунёдан беармон кетардим».

У шуларни хаёлидан ўтказаркан киприклари ёшланди.

* * *

Тунги соат ўнларга бориб базми жамшид авжига чиқди.

— Раиса опа, эшитдингизми? — деди коньякнинг таъсиридан юзлари лов-лов ёниб ўтирган Зебо кўзларини катта-катта очиб.

— Нимани?

— Ҳалиги навбатчиликка борадиган Хайрихон бору, ҳамшира, ўшани эри ушлавопти.

— Баттар бўлсин. Раиса қошларини чимирди. Бошида эри бўла туриб, дон олишишига бало борми? Эпласа, қўлидан келса юрсин-да.

У шундай дегач, бирдан шарақлаб кулиб юборди. — Менга қаранглар, ҳозир эсимга битта латифа тушди, эшитасизларми?

— Қани? Даврада ўтирган ширакайф йигитлар Раисанинг оғзига қарашди.

— Бир-бири билан жуда иноқ опа-сингил бўлган экан. Бир куни сингиси опасининг уйига келиб ҳасрат қилиб дебди:

— Опажон, сизга жудаям ҳавасим келади. Поччам сафарга кетганда айшингизни суриб юрибсиз. Мениям илинтираман деб кўз тикиб юрганлар кўп-у, эримдан ўлгудек қўрқаман-да.

— Ҳай, ҳай, — дебди опаси сингисини йўлдан қайтариб. — Бу фикрни каллангдан чиқариб ташла. Сени яхши биламан, бу иш қўлингдан келмайди, шарманда бўласан.

Лекин сингиси опасининг гапига кирмай, бир дўкондор йигит билан танишиб, хуфиёна учрашиб юришни одат қилибди. Кунлардан бир куни эри уйда йўқлигида хуштори кириб келибди. Айш-ишрат айни қизиб турган маҳалда бирдан эшик тақиллаб қолибди. «Ким у» дебди эшик олдига боргач, юраги така-пука бўлиб. «Бу, мен, хотин, эшикни оч, ҳамёнимни унутиб қолдирибман» дебди эри. Шунда хотинининг қўлоёғи дағ-дағ титраб, «опажонимни айтгани бўлди-я» деб уввос солиб йиғлашга тушибди.

Эри «бу нима деганинг, эсингни едингми, очсангчи» деган сайин шўрлик хотин «йўқ очолмайман, опамнинг айтгани бўлди» деб дод солармиш. Боши қотган эри қўшни маҳаллада турадиган опасининг уйига бориб бўлган воқеани ҳайрон бўлиб гапириб берибди. Доғули, маккора опа нима воқеа содир бўлганлигини дарров сезибди. Лекин сир бой бермай куёвига ишва билан боқиб дебди:

Сиз мана бу чойнақдаги иссиққина чойдан ичиб туринг, мен ҳозир бориб сабабини билиб келаман.

У шундай дея ғизилаб бориб эшикни очтирибдию, сингисининг ўйнашини чиқариб юбориб, токчада уста-уста тахлаб қўйилган чинни косани қўли билан ағдариб, чил-чил қилибди. Шу пайт ҳовлига кириб

келган эр бир синган идишларга, бир ранги рўйи ўчиб титраб турган хотинига қараб ўдағайлабди.

— Нима бўлди ўзи? Эшикни нечун очмадинг?

— Ўргилай куёв, — дебди шунда опаси синглисининг ўрнига жавоб бериб, — мен бунга чинни косаларни устма-уст қилиб тахламагин, афдарилиб чил-чил бўлса эрингдан калтакка ўласан, деб юз марта айтган эдим. Барибир ўз билганини қилиб, мана оқибатда идишларни ер билан битта қилибди. Ўшанчун сиздан қўрқиб «опамнинг айтгани бўлди» деб эшикни очолмай дағ-дағ титраб турганмиш, бечора.

Буни эшитган эр қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборибди.

— Оббо хотин-эй, шугинага қўрқиб эшикни очолмай ўтирибсанми? Бунақанги чинниларнинг мингтаси сенинг бир томчи ёшингга арзимаёди, дея хотинига яна меҳри товланиб кетибди.

Даврада ўтирганлар хандон отиб кулишди.

— Эскилар «хотинларнинг хийлаю найранги қирқта эшакка юк бўлади» деб жуда тўғри айтишган, — деди Зебонинг ёнида ўтирган бақалоқ йигит бошини сарак-сарак қилиб. — Ўзига инсоф бермаса темир панжарага қамаб қўйсанг ҳам барибир йўлини топади.

— Меңда ҳам битта зўри бор, айтиб берайми, — деди Раисани пинжигга олиб ўтирган қотма, қорача йигит қувлик билан.

— Эшитамиз-да, энди навбат йигитларга. Раиса унинг қўлини белидан олиб кўзларини сузди.

— Қадим замонда маккорликда шайтонга ҳам дарс берадиган бир аёл бўлган экан, — деб латифасини бошлади йигит. Ўша жувон бир куни ўзига ўхшаган хийлакор хотин билан баҳслашиб қолиб, дебди:

— Биласанми, мен шундай қиламанки, жазманим иккаламиз айш-ишрат қилиб турганимизда эрим тепамда қараб туради.

— Ана энди ошириб юбординг, — дебди дугонаси ишонмай. — Қайси аҳмоқ эр хотини бегона одам қўйнида ётганини индамай томоша қилиб туради. Агар ҳақиқатан ҳам шу иш қўлингдан келса сенга тан бериб, айтган нарсангни олиб бераман.

— Бўпти келишдик, — дебди маккора аёл. — Бўлмаса гап бундай, сен эртага кундузи фалон соатда боғимизнинг фалон хилват жойига келиб кузатиб тур, томошани ўшанда кўрасан.

Ҳийлакор хотиннинг яшайдиган ҳовлиси орқасида каттагина боғи бўлиб, эри ҳар куни тушлиқдан кейин боғдаги ёнғоқ тагига қўйилган сўрида ётиб дам олишни одат қилган экан. Эртаси куни хотин ярим соат олдин ёнғоқнинг энг баланд жойига чиқиб олиб, эрининг келишини пойлаб турибди. Эр келиб эндигина ёнбошлаган экан, хотини юқоридан туриб бақирибди.

— Ҳой, имонсиз яшшамагур, охириям қўлга тушдинг-ку. Ҳозир пастга тушиб сени ҳам, ўйнашингни ҳам ўлдираман!

Эри юқорига қараб ёнғоқ тепасида турган хотинига кўзи тушиб қотиб қолибди.

— Қанақанги ўйнаш, жинни-пинни бўлиб қолдингми? Қани? — дебди эри ҳайрон бўлиб. — Нимага у ерга чиқиб олдинг?

— Илоё сендай беномус эрни ер ютсин, мени кўзим кўрми? — дебди хотин ёнғоқдан туша бошларкан қарғаб. — Ҳозир икковингга ҳам кўрсатиб қўяман.

У шундай дея пастга тушиб эрининг ёқасига тармашибди.

— Қани ўша мегажин? Қаёққа қочириб юбординг?

— Жон хотин, ўргилай хотин, худо ҳаққи, хоҳласанг қасам ичаман, — дебди эс-ҳушини йўқотган бечора эр. — Бу ерга ҳеч ким келгани йўқ.

Шунда хотини кўз ёш тўкиб дебди.

— Шундоққина кўз ўнгимда кучоқлашиб турувдиларинг-ку! Ё ёнғоқнинг тепасида мени жин-пин чалиб кўзимга кўриндимикин. Қани эржон, сиз ҳам чиқиб кўринг-чи.

Содда эр ёнғоқнинг энг юқори шоҳига чиқиши билан келишувга биноан хотиннинг ўйнаши ҳозир у нозир бўлиб, айш-ишратни бошлаб юборишибди.

— Ё қудратингдан. Ҳой хотин, гапинг рост экан, — дермиш ёнғоқнинг тепасида турган эр ёқа ушлаб. — Бу дарахтда ҳақиқатан ҳам ажина борга ўхшайди. Мени кўзимга ҳам бир йигит билан кучоқлашиб ётганинг кўриняпти.

Даврадагиларнинг ичаклари узилай деб қолди.

— Буниси янги экан, биринчи эшитишим, — деди Раиса қотиб-қотиб куларкан кўз ёшларини артиб. — Бўлди, маза қилдик, турайлик энди, соат ҳам ўн икки бўляпти. Собир ака, бизни ташлаб ўтасиз-а?...

... Раиса йўлак олдида тўхтаб юқорига — учинчи қават деразасига қараб асаби кўзиди. «Свет йўқ. Фарида келмабди. Қаерда ўтирганикин?! У ўтган ҳафта қизини соат ўн иккига яқин «Бар»дан топиб келган эди. Дам ялиниб, дам дўқ-пўписи уриб, насиҳат қилганди. Нима қилиш керак? Уриб бўлмаса, яқинда ўн еттига тўлди. Дурустроқ, тиниб-тинчиб кетадиган жойдан чиқиб қолса, бир ҳафтадаёқ тўй қилиб, узатиб юборарди.

У шундай хаёл билан юқорига кўтарилиб эшикни очди. «Соат ўн иккидан ўтганда қаердан ахтараман». «Раиса боши қотиб диванга ўтирган ҳам эдики, эшик қия очилди. «Хайрият». У индамай қизининг кириб келишини кутди.

— Қаерларда дайдиб юрибсан? Раиса хонага кириб келган қизига қаҳр билан тикилди.

— Дугонамникидайдим. — Қизи бепарво жавоб берди.

— Кимни лақиллатмоқчисан? — У қизининг кўлидан тортиб ёнига ўтказди. — Ким ўша дугонанг? Қаерда туради? Ҳозир бирга борамиз.

— Ну мам... айтишим шартми? Қизи кўзларини фалати сузиб ўрнидан туриб кетмоқчи бўлди.

— Менга қара. Раиса қизининг елкасидан босиб кўзларига тикилди. — Ичдингми? Қаерда эдинг? — деб сендан сўраяпман, ҳайвон!

— Ўртоғимникидайдим, деяпманку!

— Ах, ты сволоч! У қизининг юзига тарсаки тортиб юборди. Буни кутмаган Фарида дивандан ағдарилиб тушди. Лекин йиғламади. Кафтини юзига босиб онасига қаҳр билан тикилди.

— Нимага мени урасиз?

— Нима қилай бўлмаса? Раиса кўл кўтарганига ичидан пушаймон бўлса ҳам сир бой бермади. — Пешонангдан ўпиб қўйишим керакмиди. Ўзинг ўйлаб кўр, ёш бола эмассан энди, ўн еттига кирдинг. Эрта-индин узатмоқчиман, сени. Бу юришинг бўлса...

— Ким ҳам сени оларди, демоқчисиз? Полда ўтирган Фарида онасининг кўзига тик қаради. — Барибир мени яхши йигитлар ҳавас қилмайди.

— Нима дединг? Раисанинг юрагини ваҳима босди.

Тўғриси яна гапир? Ё битта-яримтаси билан... Раиса у ёғини айтолмай қизига қўрқув билан тикилди.

— Хавотир олманг, юрагингиз ёрилмасин, ҳали ҳеч нима қилганим йўқ. Лекин битта гап айтсам хафа бўлмайсизми?

— Нима демоқчисан?

Тарсакининг зарби, оғриғи юрагига кўчган Фарида очиқчасига ўтди.

— Сени узатмоқчиман, деярсиз. Кимга? Бутун шаҳар сизни яхши билади-ку. Қайси яхши йигит мени олай, деб кўзи учиб турибди. Биласизми, опам билан поччам ҳам сиздан номус қилиб Фарғонага кўчиб кетишди...

— Бас қил! — Раисанинг ранги оқарди. — Уялмайсанми, онанга шу гапни гапиргани. У бир лаҳза бошини чангаллаб турди-да, бўғиқ товуш билан деди: — Бор, кириб ухла.

У диванга ёнбошлаб кўзларини юмди. «Бутун алами ичида экан-да». Тўғри, шаҳарда кўпчилик мени яхши танийди. Қизимга нима дейишим керак эди. Қандай қилиб ўзимни оқлайман. Гапларимга барибир ишонмайди.

Раиса ўрнидан секин тураркан биринчи марта юрагида оғриқ сезди. У ошхонага ўтиб музлаткични очди. Юз граммча ичилган ароқни олиб пиёлага тўлдириб қуйди-да, бир кўтарди. Сўнгра тарелкадаги салатдан газак қилиб стулга ўтирди. «Қизим тўғри гапирди. Опаси билан поччаси мендан номус қилиб Фарғонага кўчиб кетишган. Худога шукур, куёвим яхши, ориятли йигит. Лекин Фаридани нима қилдим? Шу кетишда бир куни бутунлай йўлдан чиқиб кетади. Ё аллақачон... Йўғ-э, «ҳали ҳеч нима қилганим йўқ» деди-ку. Вой, худойим-ей, нима бўляпти ўзи».

У ароқдан пиёлага қуйиб яна ичди. Бир оз ўтгач, боши гир-гир айланаётганини, шу аҳволда ўтираверса стулдан ағдарилиб тушишини сезиб зўрға ётоғига кириб, ўрнига чўзилди. Тун ярмида кўнгли қаттиқ беҳузур бўлиб уйғонди. Ўрнидан аранг туриб верандага ўтди. Юраги беҳаловат бўлиб ҳаво етишмаётганлигини сезиб, деразани ланг очиб юборди. Кўнгли айниб, қаттиқ ўқчиб пастга эгиларкан, бир лаҳза ҳавода муаллақ турганлигини ҳис этди...

... Қўшни «дом»да турадиган Аҳмадали ака азонда

масжидга — бомдод намозига кетаётиб, биринчи қават гулзори ўртасида, оппоқ тунги кийимда юзтубан ётган аёлга кўзи тушиб қўрқиб кетди. «Ло ҳавла вало қув-ваго илло биллаҳ...»

Раисанинг фожиали ўлими Лобарга қаттиқ таъсир қилди. Айниқса, таъзияга келган қариялардан кимдир «Ал қасосул минал ҳақ. Бундай ўлимни «қазойи муллақ» дейдилар. Ҳеч бир бандани жон берарда имонидан айримасин», деган гапи Лобарнинг қулоғига чалиниб ичидан зил кетди. У секин атрофга разм соларкан кўни-қўшнилар, хотинлар, «мана кўриб қўй, қиёматли опагонингнинг аҳволини, кўзингни оч» дейишаётган-дек туюлди-ю, жойида ўтиролмай қолди. Тоби қочаётганлигини баҳона қилиб, секингина уйига кириб кетди.

Лобар Нормуҳаммаднинг жонига қасд қилгандан кейин ҳаловатини йўқотганди. Раисанинг ўлимидан кейин эса бутунлай довдираб қолди. Бунинг устига баъзи миш-мишчи кўни-қўшнилар «ўша куни Раисаларнинг уйида роса маишатбозлик бўлган экан, жанжал чиқиб жазманларидан биттаси балкондан ташлаб юборганмиш» деган гаплари юрагига баттар ваҳима солди. Шу боис у зарур иши бўлмаса кўчага ҳам чиқмас, кун бўйи уйда қамалиб ўтирарди.

Душанба куни эди. Азонда қўнғироқ чалинди. «Каллайи саҳарлаб ким келдийкин?» деган ўйда эшикни очган Лобар ташвишли қиёфада турган укаси Адҳамни кўриб хавотирга тушди.

— Тинчликми? Кир уйга.

— Йўқ, кийиниб тушаверинг, машина бор, дадам овирлашиб қолдилар.

— Нима? Қачон? Касалхонадамилар? Устидан совуқ сув қуйилгандек Лобарнинг вужуди музлаб кетди.

— Бир ой бўлди, касалхонадайдилар. Кеча кечқурун уйга олиб келдик, хушлари жойида-ю, тилдан қолдилар. Адҳам шундай дея опасига қараб хўмрайди. — Бўлинг тез, мен пастда кутаман.

Лобар апил-тапил кийинаркан укасининг «овирлашиб қолдилар» деган гапини эслаб жони ҳалқумига келгандек бўлди. «Бир ойдан бери касалхонада ётган экан, нима учун унга хабар беришмади. Укасини охириги марта қачон кўрганлигини эслолмайди. Лекин онаси икки ой олдин келишганда дадаси ҳақида ҳеч нима

дейишмаган-ку». Бироқ шўрпешона аёл шу лаҳза бир нарсдан — отаси касалхонада оғир аҳволда ётганда «бу ердалигимни Лобарга айтманглар, келмасин кўришни хоҳламайман», — деганидан хабари йўқ эди.

... Машина ҳовлиларига етмасдан йигирма метрча берида тўхтади. Шунда кимдир кўча эшик тагига сув сепаетганлигини кўриб Лобарнинг қўл-оёғи бўшашди. «Наҳотки!» У тез-тез юриб, ичкарига кириши билан рўпарадаги сўрида ўтирган онаси билан опасига кўзи тушди.

— Дадам қайси уйдалар?

— Меҳмонхонада. Онаси уни бағрига босаркан кўзларидан дув ёш тўкилди.

Лобар оҳиста уйга кирди-ю, хона тўридаги диван-каравотда ётган дадасига кўзи тушди. У секин отасининг бошига келди. «Ухлаяптилар, шекилли. Одам ҳам шунақанги озиб кетадими? Бир бурда бўлиб қолибдилар». У хўнграб юбормаслик учун кафтлари билан оғзини беркитди. Шунда қуйилиб келаётган кўз ёшларидан икки томчиси дадаси бош қўйган ёстиққа томди. «Мана, уни дунёга келтирган, елкасида опичлаб катта қилган дадажониси. Қизалоқлигида она қизим, бийрон қизим деб уни доимо эркалатган суянган тоғи ҳозир бир оғиз сўз айтолмай жони азобда. Нима десин? Дадажон, кўзингизни очинг, бахти қаро, юзингизни ерга қаратган шўрпешона қизингиз келди, десинми? Ё қўлларини ўпиб, оёқларига бош уриб, розиризолик тиласинми? Йўқ, айтолмайди».

— Дада, дадажоним. У ҳиқиллаб отасининг пешонасини, юзларини силади. Қодирали ака секин кўзларини очиб, қизига қаттиқ тикилди. Шунда Лобар дадасининг сўниб бораётган нигоҳида меҳр, розилик аломатларини эмас, изтироб, қаҳр ифодасини кўриб, «дод» деворай деди. «Нега келдинг, кўришни хоҳламайман, деган эдим-ку», — дерди унинг кўзлари. «Дийдор қиёматга қолаяпти. Лекин парвардигор охиратда ҳам сени юзингни менга кўрсатмасин».

— Жоним дадам, мени кечиринг, — деди Лобар рози-ризолик тилашга тили бормай.

Қодирали ака бир муддат тикилиб турди-да, секин кўзларини юмиб қизидан юзини ўтирди. Бу ҳолатга чидаёлмаган Лобар ўкириб ташқарига отилди. Унинг аҳволини кўрган онаси, укаси, яқин қариндошлари

шошилиб меҳмонхонага киришди. Орадан ўн дақиқа ўтгач, опасининг аламли фарёди ҳовлини зир титратди. «Охириям ташлаб кетдингиз-ку, суянган тоғим, дадажоним...»

* * *

Бугун сешанба. Шаҳар саноат-деҳқон бозори ҳар кунгидан гавжум. Бу ердан одамнинг жонидан бошқа ҳамма нарсани топиш мумкин. Фақат пул бўлса бас. Харидорларга молини зўр бериб мақтаётган сотувчилар иложи борича кўпроқ фойда кўрсам дейди. Ибрат кўзи билан бу манзарани кузатган кишининг ёдига беихтиёр шоирнинг:

*Бозорга ўхшайда асли бу дунё,
Бозорга ўхшайди унда ҳам маъни.
Бу иккиси ичра топмадим асло,
Менинг молим ёмон деган кимсани—*

деб ёзган фалсафий мисралари тушади.

... Азамат ўрта дарвозани ёнлаб ўтиб улгуржи моллар билан савдо қилинадиган бозор томонга бурилади. Шунда картон қутилар юкланган оғир аравачани зўрға тортиб бораётган 12—13 ёшли нозик, рангпар болага кўзи тушиб, бир муддат тўхтади. «Қийналиб кетибди, бечора. Етимчамикин? Отаси бўлганда ўғлини шу аҳволга солиб қўймасди. Шўрлик мактабга боришнинг ўрнига 5—6 сўм топаман деб аравача судраб юрибди. Анави, ёнида қўлини чарм куртқасининг чўнтагига солиб кетаётган йигит молнинг эгасига ўхшайди. Озгина ёрдамлашворса нима қиларкин? Йўқ, боланинг қийналаётганлиги билан нима иши бор? Зиғирчаям жони ачимайди. Чунки пулини тўлаган, вассалом».

У кўнгли хира бўлиб бозор дарвозаси олдида борди. Одам тирбанд. Азамат бир амаллаб ичкарига ўтиб олиш учун уринаётган эди, барзанги бир йигит йўлини тўсди.

— Хув, братишка, тўхта, қаёққа, ўн сўм узатиб кет.

— Нимага? — Ҳайрон бўлиб қаради у.

— Осмондан тушганмисан? Кўрмаялсанми, ҳамма бериб ўтяпти, шунақа, янги қарор чиққан.

Шунда Азамат беш-олти метр нарида ҳам бир йигит бозорга кираётганлардан пул олиб, кейин ичкари-

га қўяётганлигини кўрди. Лекин бир нарсага ҳайрон бўлди. «Дарвозабон»лар башанг кийинган, бўйинбоғи бор одамларга индамай йўл бериб, ичкарига киритиб юборишар, содда, аксарият, қишлоқдан келган эркак-аёлларнинг йўлларига кўндаланг бўлиб, даваллик билан пул талаб қилишарди.

«Камбағални туяни устида ит қошибди» деганлари шу-да. У рижиниб барзангининг қўлига ўн сўм тутқазди-да ичкарига ўтди. Сўнгра амакисининг «дўконим бозорнинг охирида, бурчақда, ўтиб тургин», — деган гапини эслади. «Қайси бурчақдайкин?» Азамат таваккал қилиб ўнг томондан юз метрча юриб боргач, озиқ-овқат, қанд-қурс билан савдо қилаётган амакисига кўзи тушиб хурсанд бўлиб кетди.

— Ассалому алайкум.

— Ие, Азамат кел, — деди Сарвар унга кўзи тушиши билан чехраси очилиб. — Бу ёққа ўт. У шундай дея ёнидаги ўриндиққа ишора қилди.

— Ўтир.

Амакиси қоғоз қопадаги вермешелдан харидорга бергач жиянига кулиб қаради.

— Қалайсан? Ўқишларинг яхшими? У шундай дегач, бирдан жиддий тортди. — Бу, олоқинг ҳам ўтибдилар, беҳабар қолибмиз. Кеча дадам, акам фотиҳага бирга бориб келдик.

Сарвар шундай дегач, гапни яна бошқа ёққа бурди.

— Ўқишингни қачон битирасан?

— Ёзда тугайди. Худо хоҳласа дипломни оламиз. Азамат шундай дегач, амакисига қаради. — Бу йил Тошкентга ўқишга бормоқчиман.

— Тўғри ўйлабсан. Қайси институтга.

— Юридическийга.

— Юридическийга?! Сарвар жиянига тикилди. Шу лаҳза хаёлидан «Э болапақир, баланд дорга осилиб нима қиласан? У ерга кириш осон бўлибдими? Бундайроғига ҳам топширавер, деган фикр ўтган бўлса-да сездирмади. — Жуда яхши, астойдил тайёргарлик кўрсанг кирасан, — деди у далда бериб.

— Тўрт ой вақт қолди. Репетиторга қатнашим керак... Азамат у ёғини айтолмай чайналди. Ҳалиги... ҳозир дарслар ҳам оз. Бўш пайтим кўп. Сизга ёрдамлашиб турсам...

Сарвар Азаматнинг кўзларига тикилди. «Репети-

торга боришнинг ўзи бўлмайди. Анчагина пул керак. Очиғини айтгани уялпти. Акаси ҳам иззат-нафси кучли, ориятли йигит эди. Дадасига тортибди. Тавба, шу пайтгача яхши эътибор бермаган экан. Юз тузилиши онасига ўхшайди. Лекин қош-кўзлари, қарашлари Аваз акасининг худди ўзи». У шуларни хаёлидан ўтказаркан томоғига нимадир тикилди.

— Мен сени тушундим. — Сарвар Азаматнинг елкасига қўлини қўйди. — Репетиторларингга пулини берамиз. Фақат астойдил бўл. Агар насибанг қўшилиб ўқишга кириб олсанг, бу ёғидан ташвиш тортма, ўзим ўқитаман. Лекин «сизга қарашиб турай» деб вақтни ўтказма, келишдикми?

Азаматнинг кўзларига ёш келди. У шу лаҳзада амакисини маҳкам кучоқлаб олгиси, қалбидаги бор илиқ сўзларни айтиб миннатдорчилик билдиргиси келди.

— Раҳмат, Сарвар ака. Яхшилигингизни ҳеч қачон эсдан чиқармайман. Мана, кўрасиз, худо хоҳласа, албатта кираман ўқишга.

— Омадингни берсин. Илгариям айтганман-ку, ҳеч тортинмай олдимга келиб тургин деб. Жигаримсан ахир. Сени кўрсам акамни кўргандек бўламан.

У шундай дея бир даста элик сўмликни олиб унинг чўнтагига солди.

— Бўпти, ҳалиги гап, келишдик-а.

Азаматнинг руҳи енгил тортиб, хушқайфият билан бозордан чиқаркан дарвоза олдида турган барзанги йигитга ўн сўм узатди.

— Чиқаётганлардан олмаймиз, — деди у пулни қайтариб.

— Олиб қўяверинг. Азамат ўн сўмни унинг чўнтагига тикди. «Дарвозабон» «бу бола ақлдан озганми» дегандек унинг орқасидан ҳайрон бўлиб қараб қолди.

* * *

Салоҳиддин Қодирович тушликка чиқмоқчи бўлиб турган ҳам эдики, ички телефон жиринглаб қолди.

— Эшитаман, хўп, ҳозир. У қабулхонага кириб прокурор хонаси эшигини очиши билан қатор қилиб қўйилган ўриндиқларнинг тўрида ўтирган бегона одамларга кўзи тушиб тараддуланиб қолди.

— Кираверинг, ўтиринг. Улуғбек Обидович бир муддат сукут сақлаб турди-да, терговчига юзланди.

— Соҳибжон, Мирғиёсовнинг ўғиллари экан, — деди ёши тахминан йигирмаларда, буғдой ранг йигитчага ишора қилиб. — Олий милиция академиясида ўқиркан. Ҳайдар акани яхши танийсиз.

Салоҳиддин Қодирович «ҳа, танийман» деган маъносида бош қимирлатиб, элик ёшлар чамасидаги, бироз қорин қўйган, қизил юзли кишига қараб қўйди. Шаҳар корхоналарининг бирида раҳбар бўлиб ишлайдиган бу одам унинг олдига биринчи марта Мирғиёсовнинг фожиали ўлиmidан уч кун кейин асабий ҳолатда кириб келган эди.

— Мен Нормухаммаднинг акаси бўламан, — деганди ўшанда у.

— Ҳозир прокурорнинг олдиларидан чиқяпман. Жиноятни очиш сизга топширилибди. Мен тагига етдим. Укам билан бирга ўтирган номерд ичқизиб, ухлатиб қўйиб, газни очиб кетган экан. Қотилни ерни тагидан бўлса ҳам топиш керак.

— Биласизми, ўша куни укангиз квартирасида аёл киши билан бирга бўлган.

— Йўғ-е?!

— Шунақа, буни экспертиза хулосалари ҳам тасдиқлади.

— Наҳотки... Дунёни остин-устун қилиб юборишга тайёр турган Ҳайдар бирдан бўшашди. — Ким бўлдикин? У бир оз пешонасини тириштириб турди-да, ўрнидан оғир қўзғалди. — Хўп, мен борай, келдикетди бўлиб турибди.

Шуларни хаёлидан ўтказган Салоҳиддин Қодирович «тинчликми» деган маънода прокурорга қаради.

— Бўпти, Ҳайдар ака, маслаҳатлашамиз. Улуғбек Обидович «сизларга жавоб» дегандек ўрнидан турди.

Икковлари холи қолишгач, прокурор терговчига юзланди:

— Салоҳиддин ака, янгилик борми?

— Матлуба Йўлдошевадан кейин гумондорлардан яна иккитасини сўроқ қилиб, экспертизага олиб бордим. Натижа йўқ.

Салоҳиддин Қодирович шундай дея бир оз сукут сақлаб тургач, сўзини давом эттирди.

— Жиноят қидирув бўлимидаги йигитларга ҳам қаттиқ тайинлаганман. Қўшмачилик, фоҳишалик билан шуғулланадиган аёллар ичида органга ишлаб туради-

ганлариям бор. Суриштиришяпти. Лекин менимча оддий одам бўлганда жиноятни очиш осонроқ бўларди. Мирғиёсов катта одам. Учраган хотинни квартирасига етаклаб олиб боравермаса керак. Яна, ким билади...

— Хўп, гап бундай, — деди прокурор. — Мирғиёсовнинг ўлимига ҳам уч ой бўляпти. Делони вақтинча ҳаракатдан тўхтатиб туринг. Лекин жиноят қидирув бўлимидагилар қидиришни давом эттиришсин. Кеча бир оилада жанжал чиқиб укаси акасини пичоқлаб қўйибди. Эртадан ўша иш билан шуғулландинг.

Салоҳиддин Қодирович чиқиб кетгач, прокурор ўйланиб қолди. «Шаҳарда пулдор, гапи ўтадиган бешта одам бўлса биттаси шу Ҳайдар». «Укамни қотилини топмасдан қўймаймиз», деган эди у, Мирғиёсовнинг ўлиmidан кейин унинг олдига келиб. «Шаҳарда юлдузни бенарвон урадиган укахонларимиз бор. Ҳеч қаёққа қочиб қутулолмайди».

Ўшанда Улуғбек Обидович «бу фожиада аёл кишининг қўли бор экан, аниқладик», деган гапни айтмаган эди. Орадан бирор ой ўтгач, Ҳайдар яна унинг қабулига кирди. Лекин бу сафар олдинги шаштидан асар ҳам йўқ.

— Терговчингиз билан ҳам учрашиб, гаплашган эдим, — деди у бўшашиб. — Бу ишга хотин киши аралашганмиш. Ҳайрон бўлиб қолдим.

У бир оз ўйланиб тургач, чуқур нафас олди-да, гапини давом эттирди.

— Улуғбек Обидович, хўп, қотил топилдиям дейлик, ундан кейин-чи? Шаҳарда гап-сўз кўпаяди. Шусиз ҳам одамларнинг оғзида ҳар хил миш-миш. Оиламиз шаънига яхши бўлмайди. Жияним, укамнинг ўғли янаги йил олий милиция академиясини битиради. Унинг келажагиниям ўйлашимиз керак.

Прокурор Ҳайдар гапни нима учун айлантираётганлигини тушунди. Албатта, ака укасининг маишат-парастлигидан яхши хабардор бўлган. Шу боис у «қотил аёл киши экан, жиноят очилса, ўз-ўзидан нима учун ўлдирганлиги маълум бўлади. Хуллас, шаҳарга дув-дув гап тарқайди. Яхшиси ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолаверсин», демоқчи бўляпти.

— Ҳайдар ака, тўғри, қотилнинг аёл бўлганлиги аниқ, — деди Улуғбек Обидович. — Ўтган сафар келганингизда терговчидан биларсиз деб индамагандим.

Бу иш билан жиноят қидирув бўлимидагилар ҳам қаттиқ шуғулланишяпти. Жиноятни очишимиз керак. Мирғиёсов кичкина одаммас.

Ўшанда Ҳайдар очигини гапиролмай каловланиб чиқиб кетган эди. Бугун эса жияни билан бирга келиб кўнглидагини рўйирост айтди.

— Укамизнинг қисмати шу экан. Қариндош-уруғ, ёру биродарларга «Сув тўла чойнакни плитага қўйиб, ухлаб қолган экан, қайнаб, тошиб газни ўчирибди» деб қўя қолдик.

Албатта, Улуғбек Обидович Ҳайдарнинг «Ҳадеб кавлаштириб суриштираверманглар, майли бизга қолса қотилнинг топилмагани маъқул» деган маънода гапирганлиги учун делони вақтинча ҳаракатдан тўхтатмаганди. Сабаби тергов ҳаракатларини олиб бориш учун берилган муддат тугади. Бунинг устига иш ниҳоятда кўп. Шаҳарда жиноятчилик камаймаяпти. Мирғиёсовнинг ўлими билан боғлиқ бўлган жиноят кутилмаганда бирор тасодиф билан очилиб қолиши ҳам мумкин. Бунақаси бўлиб туради. Барибир бу иш доимо унинг назоратида.

* * *

Лобар эрталаб боши овриб уйғонди. У қўл-бетини ювиб, газга чой қўйди-да, ўғли ётган хонанинг эшигини қия очди.

— Азамат тур, ўқишингдан кечга қоласан.

«Ўн иккидан кейин ҳам чироғи ёниқ эди, қачон ухладийкин? — хаёлидан ўтказди у стол устига дастурхон ёзаркан. Юридическийга бориш калласига қаёқдан келиб қолди ўзи? Биринчи қаватда турадиган Насибахон яқинда гапдан-гап чиқиб «товам ўтган йили ўғилларини олиб бориб ҳам жойлолмай келдилар» деганди. Лекин Азаматнинг гапи ҳам рост. Холмурод аканинг кенжаси ўз кучи билан кирди. Ҳақиқат ҳам бор экан».

Кейинги бир ойнинг ичида ўғлининг суроби тортилиб қолди. Ўқишдан келиб бир-икки пиёла чой ичган бўлади-ю, хонасига қамалиб олиб, алламаҳалгача китоб титкилайди. «Эй худойим-ей, ишқилиб болагинамнинг юзини ёруғ қилгин, ноумид қўймагин».

... Бир йил бўлди. Азаматнинг феъл-атвори ўзгариб қолган. У илгаригидек онаси билан очилиб-ёзилиб гаплашмас, дастурхон устида ҳам худди бегона-

лардек ўтиришарди. Лобар бунинг сабабини билар, шу боис кун сайин эзилиб тобора ич-ичини ерди.

Она-бола ҳам ҳар кунгидек индамай нонушта қилишди.

— Ая, — деди Азамат қўлидаги чойни ичиб, пиёлани дастурхон устига қўйгач. — Бугун дарсдан чиқиб репетиторга бораман. Кечроқ қолсам хавотир олманг.

— Хўп, агар ўқитувчинг пул сўраса уйда бор, олиб бориб бергин.

Азамат бир лаҳза индамай турди-да, сўнгра деди:

— Керакмас, амаким билан гаплашдим, ўзим ёрдам қиламан, дедилар.

— Қайси амакинг? Лобар ҳайрон бўлиб ўғлига қаради.

— Сарвар акам, бозорга, оддиларига ўтгандим.

— Барака топсин. Амакиларинг жудаям яхши одамлар. Унинг кўзларига ёш келди.

«Сиз-чи?» Азамат онасига тикилди. «Яхши одамлар бизникига нега келмай қўйишди? Сабабини ўзингиз яхши биласиз. Маҳаллада, тенгқурларимнинг орасида бош кўтариб юролмай қолдим-ку? Қайси йўл билан пул топаётганингизни ўйласам бир бурда нонни ютиб олиш мен учун қанчалик азоб бўлаётганлигини сезасизми? Қўшнимиз, касалхонада «санитарка» бўлиб ишлайдиган Санобархон опага осонми? Бирамас, иккита етим боласини ҳалол йўл билан боқяпти-ку. Тўғри, уч кунда бир «дежурства»га боради. Бўш кунлари печенье, сомса қилиб бозорга олиб чиқади. Яхши еб, яхши кийинмасаям, одамларнинг олдида юзи ёруғ. Сиз-чи?»

Менга бундай таънали кўз билан қарама, жон болам. Ўзи шундоғам, шу кунларда ўлимимга мингданминг рози бўлиб юрибман».

«Аяжон! Мениям ўйланг. Эртадан кейин қайси орномусли оила қизини менга беради? Дадажонимнинг ҳам руҳи поклари чирқираб кетди-ку. Тавба қилинг, ўзим сизни бошимга кўтариб юрай».

Она-бола сўзсиз суҳбат қуришгандан кейин Азамат ўрнидан турди.

— Бўпти, мен кетдим.

«Ҳаммасига ўзим айбдорман». Лобар диванга ҳолсиз ўтирди. «Ўзимни ўтга, чўққа уриб бўлсаям, ҳалол кун кечиришим керак эди. Тўғриси, жонимни койитгим келмади. Бундайроқ ишни қилгани бўйним ёр

бермади. Мана, оқибати... Азамат ҳам энди ёш бола-мас, ҳаммасини билиб, сезиб юрибди. Фақат юзимга айтолмайди, холос. Дарди ичида».

У секин ўрнидан туриб галадондан бош оғриқ дори олди. Шунда беихтиёр ойнага кўзи тушиб, юраги «шув» этиб кетди. «Шу менми?» Кўзгудан бундан уч ой олдинги — жоду кўзли, таранг, силлиқ юзлари қирмизи олмадек латофатли Лобар эмас, касалхонадан эндигина чиққандек сўлғин чеҳрали, нигоҳлари мунгли бир аёл унга термилиб турарди. «Адо бўлибман-ку». У пиёлага чой қуйиб дорини ичди-да, диванга ёнбошлаб бошини чангаллади. Шунда отасининг сўнгги дақиқалардаги ҳолати яна кўз ўнгида гавдаланиб, инграб юборди. «Дадам мендан юзларини ўгирдилар, рози бўлмай кетдилар. Бундан кўра ўлганим яхшийди.

Лобар кўзларини юмиб, бир муддат хаёлга толди. Шунда ўнинчи синфни битириш арафасида бобоси айтиб берган бир ҳикоят беихтиёр ёдига тушди. «Бир йигит узоқ сафардан қайтаётган экан. Баланд тоғ ёнбағридан ўтаётса, бир киши дўппидеккина келадиган тошни ердан зўрға узаётганмиш. Йигит бирпас уни кузатибди. Бояги одам ҳалиги тошни қўйиб, ундан каттароғини қийналмайроқ кўтарибди, сўнгра уни ҳам улоқтириб, тўрт пуд келадиган харсангтошни даст кўтариб боши узра баланд тутибди. Уни кузатиб турган йигит бу ҳодисадан таажжубга тушибди. Юртига қайтгач, бир донишманддан бу воқеанинг сирини сўрабди.

— Ўғлим, — дебди донишманд. — У кўрганинг тош эмас, гуноҳ юки. Одамзод нопок ишга биринчи мартаба қўл урганда гарчи арзимаган, кичкина бўлса-да виждони қийналади, изтироб чекади. Иккинчи мартасида бир оз кўникади. Бора-бора одамийлигини бутунлай йўқотиб, ҳар қандай оғир гуноҳ юкини ҳам бемалол елкасига оладиган, қабих ишлардан қайтмайдиган бўлади».

Лобарнинг кўзларидан дув ёш тўкилди. Ўшанда бобоси айтиб берган бу ибратли ҳикоянинг моҳиятига тушунмаган экан. Мана энди...

Шу пайт эшикнинг очилиши унинг хаёлини бўлди.

— Опа, уйдამисиз?

Қўшниси Санобарнинг овозини эшитган Лобар шошиб ўрнидан турди.

— Келинг, кираверинг. У кафтлари билан кўз ёшла-

рини артиб, ичкарига таклиф қилди. — Бормисиз, ён кўшни бўла туриб ҳам мунча кўринмайсиз?

— Рўзгор, болаларнинг ташвиши билан бир минут вақтим йўқ. Ўзингиз биласиз-ку, эрталаб «дежурства»дан келаману, бозорга югураман. Ҳали у кам, ҳали бу кам.

Санобарнинг шунчаки беғараз, самимий айтган бу гапи Лобарга тегиб кетган бўлса-да, сездирмади.

— Ҳа, ҳозирги кунда рўзгор тебратиш осонми, — деди хомуш тортиб.

— Лобар опа, сизнинг олдингизга бир маслаҳат билан чиқувдим, — деди Санобар мақсадга ўтиб. — Ўтган ҳафта Фарғонадан акам келгандилар. «Ишимни Кўқонга кўчирипман, квартирамни алмаштирмоқчиман, сенам суриштиргин», — деб тайинлаб кетишди. Сизниям таниш-билишларингиз кўп. Алмаштираман деган одам бўлса...

— Уйлари неча хоналик?

— Икки хоналикда туришади.

Шунда анчадан буён ўйлаб юрган режаси «лоп» этиб ёдига тушади.

— Бизни уй билан алмаштиришмайдими?

— Нима?? Санобар кўзларини катта очиб, Лобарга ҳайрон бўлиб қаради. Ҳазиллашмаяпсизми? Шундай яхши квартирангизни-я?

— Нима бўпти, мен жиддий гапиряпман.

Санобарнинг кўзлари қувончдан чақнаб кетди. Қани энди, акаси ёнида бўлса. Лекин ҳақиқатан ҳам Фарғонага кетмоқчимикин? У шуларни хаёлидан ўтказаркан кўшимча қилди.

— Биласизми опа, акам ўзингни ён-верингдан яхши жой бўлса бир-икки юз минг кўшиб ҳам бераман, дедилар.

— Акангиз яна қачон келишади?

— Уйда телефонлари бор. Агар хабар қилсам шанба ёки якшанба куни...

— Яхши, кечқурун бизникидан телефон қила қолинг. Келиб уйимизни кўришсин. Лекин бир ойдан кейин, Азаматнинг ўқиши бор, битириб олсин.

— Бўпти, опа, мен чиқай, печенье пишираётган эдим. Хурсандчилигидан терисига сигмаётган Санобар Лобарга таажжуб билан яна бир қараб қўйди-да, ўрнидан турди.

... Лобар Фарғонага айни ёз чиласида кўчиб келди. Санобарнинг акаси, Каримжон Лобарнинг уйини

кўздан кечиргач «квартирангиз шаҳар марказида, яхши жойда экан, биз турган жой Фарғонанинг сал четроғида, сизга ёқармикан», деган эди ўйланиб. Лекин у Каримжоннинг уйини бориб кўрмади. «Квартирамиз сизга ёққан бўлса бўпти, келишдик» деди гапни қисқа қилиб. Чунки у шу кунларда дашти карбалого кетишга ҳам тайёр, фақат бутун фикри хаёлини қамраб олган «ҳамма мени таъқиб, маломат қиялпти» деган ўйдан тезроқ қутулиб олса бўлгани эди.

У қатъий бир қарорга келгач, Азамат «йўқ, ҳеч қайёққа бормаймиз» деб оёқ тираб олса-я, дея хавотирга тушганди. Лекин ўғли бу гапни эшитиб «бўпти, ая, кўчиб кетганимиз яхши бу ердан», — деди аксинча хурсанд бўлди.

Каримжон ҳам олийжаноб, мард йигит экан. Уйни алмаштириш билан боғлиқ бўлган ҳужжатларни расмийлаштиришни ўз зиммасига олди. Ҳамма иш тўғри бўлгандан кейин эса унга яна 150 минг сўм нақд берадиган бўлди.

Охунбобоев номли мавзедаги янги жойда Лобарнинг биринчи танишган одами ён қўшниси Фазилатхон опа бўлди. Ўрта бўй, оқ юзли, ёши тахминан 40—45 ларда бўлган бу аёлнинг касби ўқитувчи экан. Лобар ўз ҳаёти давомида кўп давраларда ўтирган, турли тоифадаги хотинлар билан суҳбатлашган, танишган эди. Лекин юзкўзларидан нур ёғилиб турувчи бундай фариштали аёлни ҳеч қаерда учратмаганди. У билан яқиндан танишиб, ярим соатгина қилган суҳбатининг ўзидаёқ Фазилат опа уни бутунлай ўзига ром этди, қўйди.

— Тухмат балоси ёмон, — деди у Лобар эри ноҳақ қамалиб, зонада вафот этганлиги ҳақида гапириб берганида ачиниш билан. — Ножўя иш қилиб, жазога тортилган киши «қилмишимга яраша азоб тортяпманда», — деб тақдирга тан беради. Лекин айбсиз айбдор бўлиб турмада ўтирган одам ўз-ўзини еб қўяди.

Фазилатхон опа бир оз сукут сақлаб тургач, гапни давом эттирди.

— Бизнинг бошимизга ҳам озгина ташвиш тушган. Болаларнинг дадаси антеннани тўғрилаётганда балкондан йиқилиб, умуртқалари шикастланган. Қаратмаган дўхтиримиз қолмади. Мана уч йил бўлди, гурулмайдилар, бир жойдалар. Лекин борларига, биз билан ўтирганларига минг марта шукур. Ноумид шайтон, худо шифосини берса ҳеч гапмас.

Лобар бу фидойи, садоқатли аёлга ҳайрат билан тикилди. Чунки у эрлари офирроқ дардга чалиниб, ишга яролмай қолганда уни ўз ҳолига ташлаб қўйган ёки бошқаси билан дон олишиб кетган хотинларни кўп кўрган эди. «Шу опанинг ўрнида мен нима қилган бўлардим», ўйлади у. «Агар Аваз акам ўлмай қамоқдан ногирон бўлиб қайтганларида бир умр хизматларини қилишга иродам етармиди? Билмадим...»

— Ғам, ташвишлардан гапириб сизниям юрагингизни сиқиб қўйдим. Фазилат опа Лобарга қараб жилмайди. — Келинг, бошқа нарсадан гаплашайлик. Касбингиз нима? Қаерда ишлагансиз?

Кутилмаганда бу саволдан Лобар гангиб қолди. «Нима десин? Касбим фоҳишалик. Эркакларнинг кўнглини овлаб, ҳирсини қондириб пул тошганман» десинми.

— Тикувчилик фабрикасида ишлаганман, — деди у қўшнисининг кўзларига қараёлмай.

— Жуда яхши. Чеварчилик қўлингиздан келади-ми?

— Йўқ унчаликмас.

— Фарғонада сизбоп, дурустроқ иш топиш қийин, — деди Фазилат опа бир оз ўйланиб тургач. — Мана, ўзимни олайлик. Ўқитувчиликнинг ойлиги билан ҳозирги кунда рўзғор тебратиб бўладими? Мактабдаги дарсимни ярим «ставка» қилиб олганман. Тижоратчи хотинлар билан ҳафтада бир марта Қорасувга қатнайман. Озгина қийинчилиги, йўл азоби бор-у, ҳар ҳолда тирикчилигимиз ўтиб турибди. Агар хоҳласангиз сизниям бирга олиб бораман.

— Кошқийди. Лобар севиниб кетди.

— Лекин бунинг учун озгина дастмоя керак бўлади.

— Дастмоям бор, — деди у Санобарнинг акаси берган пул ёдига тушиб шоша-пиша.

— Жуда яхши, мени бозорда савдо қиладиган жойим бор. Ўша иккаламизгаям етади. Мана, ўлингиз ҳам катта йигит бўлиб қолибди, сизга қарашиб туради.

— Азаматжон бу йил коллежни битиради, — деди Лобар фарзандидан гап очилганига хурсанд бўлиб. — Энди Тошкентга, юридическийга бораман, деб тайёргарлик кўриб ётибди. У ерга кириш осонми? Бундай-роғига топширавер десам кўнмаяпти.

— Ажойиб, ақлли ўлингиз бор экан, кўриниб турибди. Бизнинг касбимиз шунақа, бир кўришда, бир-

икки оғиз гаплашганда боланинг қанақалигини билиб оламиз. Раъйини қайтарманг. Худо хоҳласа, албатта ниятига етади.

— Илойим айтганингиз келсин. Лобарнинг кўнгли ёришиб кетди.

— Ўзингизда болалардан нечта? Катта бўлиб қолишгандир?

— Иккита ўғлим бор. Ака-укалар шу ерда каттаси университетда, кичиги политехнический институтда ўқийди. Опоқисининг товлари йўвуди, кўргани кетишган. Ҳали-замон келиб қолишади. Бўпти, синглим, уйга чиқай энди. Тортинмай, бемалол кириб туринг, ён кўшни, жон кўшни дейишади.

Фазилат опа шундай дея Лобарга меҳрибончилик билан қараб қўйгач, ўрнидан турди.

* * *

...Улар ўтирган автобус Андижоннинг «Боғи шамол»ига саҳар соат тўртларда етиб келди.

— Мана энди пастта тушиб нонушта қилиб олсак ҳам бўлади, — деди Фазилат опа ёнма-ён ўтирган Лобарга ўтрилиб. — Қорасувгача яна икки соатлик йўл қолди. У ерда югур-югур билан хотиржам ўтириб чой ичишга қўл тегмайди.

— «Боғи шамол» деганлари шу ер экан-да. Лобар автобус ойнасидан ташқарига қаради. — Келганлар мақташарди, лекин мен ҳеч бўлмаганман.

— Ажойиб, баҳаво, чиройлик жой. Нонушта қилиб олгунимизча тонг ҳам ёришиб қолади, ана ўшанда кўрасиз. Қани, тушдик. Сиз нон билан термосдаги чойни кўтаринг, мен тоғорачадаги овқатни оламан.

Бундай сафарга биринчи мартаба чиққан Лобар 30 чоғли тижоратчи аёллар қаторида автобусдан тушиши билан кишига ҳузур бахш этгувчи муздек шабада юзларига урилди. Улар қатор чироқлар ёғду сочиб турган зинапоядан юқорига кўтарилишаркан Лобарнинг кўзи Мирзо Бобурнинг салобатли ҳайкалига тушди. Шунда муҳташам бу ёдгорликнинг очилиш маросимини телевизор орқали кўрганлигини эслади. «Бу ердаги ошхона чойхоналар кечаю кундуз очиқ бўларкан-да» ўйлади у хизматчиларнинг елиб югураётганлигини кузатаркан. «Лекин ҳақиқатан ҳам баҳаво, озода жой экан». Шу пайт ҳамсафар аёллардан бирининг шўх-шодон овози унинг хаёлини бўлди.

— Фазилат опа, ўтган сафарги сўримизда ўтирайлик, сувнинг бўйи, шунақанги маза жой эканки...

— Бўпти юринглар, ўша ёққа ўтамиз. Улар сўрилардан жой олишиб, «очил дастурхон»ларини ўртага қўйишди.

«Ҳа, Фазилат опанинг гаплари тўғри» хаёлидан ўтказди Лобар даврадагиларга зимдан назар соларкан. «Мана, ҳали ўзингиз кўрасиз, шерикларимизнинг ҳаммаси бамаъни, яхши хотинлар», — деган эди қўшниса сафарга чиқишдан олдин. «Кўпчилиги ўқитувчи ёки фақат «дежурства»га борадиган ҳамшира аёллар. Уч-тўрт марта бирга қатнасангиз худди опа-сингилдек яқин бўлиб кетасиз».

Лобарнинг Қўқондаги дугоналари билан бўладиган ўтиришларида Россияда ойлаб қолиб кетадиган ёки чет элга қатнайдиган аёллардан баъзиларининг ишқий саргузаштлари ҳақида гоҳида гап кетиб қоларди. Шунда даврадагилардан баъзилар «Ҳе, башараси қурсин, шарманда» деб қоралар, айримлар эса «беш кунлик дунё, ажаб қилади, ҳамма айб эрида, рўзғорни таъминлаб қўйса, худо деб бола-чақасининг олдида ўтиради» деб уларни оқлаган бўларди.

«Кўриниб турибди, бу ерда ўтирганларнинг ҳаммаси ор-номусли аёллар. Мен-чи? Кимлигимни, бир одамнинг қотили эканлигимни билишса, нима қилишаркин?»

Хаёлига келган ногаҳоний бу фикрдан Лобарнинг ўзи ҳам қўрқиб кетди.

— Лобархон, — деди Фазилатхон опа унинг елкасидан қучиб. — Мунча ўйланиб қолдингиз? Тортинмай, ёзилиб ўтиринг.

— Кемага тушганнинг жони бир энди, опа. Рўпарасида ўтирган қулча юзли, ўттиз ёшлар чамасидаги ёшгина жувон унга қараб қулди. — Ё пушаймонмисиз?

— Йўғ-е, нимага? Лобар дарҳол ўзини қўлга олди. — Мениям ёнингизга олинг деб Фазилат опага ўзим айтганман.

Ҳамсафарлар ҳазил-ҳузул билан нонушта қилишгач, дастурхонга фотиҳа ўқишди.

— Анави автобус қўқонликларники, — деди Фазилат опа пастга тушишгач, қатор турган машиналардан бирини кўрсатиб. — Балки танишларингизни учратиб қоларсиз?

Лобар «ялт» этиб қўшнисига қаради-ю, «ҳақиқатан ҳам мени биладиган битта-яримтаси кўриб қолса-я»

деган қўрқувда индамай ўзларининг автобуслари томон шошилди.

«Қўқонликлар ҳам бор экан-да». Автобус ўрнидан қўзғалгач, Лобарнинг юрагига фулғула тушди. «Наҳотки бундан буён бутун умрим қўрқув, ҳадик билан ўтса...»

— Мана, Қирғизистоннинг чегарасигаям етиб келдик. Энди бу ёғи чет эл. Фазилат опанинг ҳазил-мутойиба оҳангидаги гапи Лобарнинг хаёлини бўлди. — Қорасувгача озгина қолди. Айтиб қўяй, ёнимдан бир қадам ҳам жилманг, пулингизга эҳтиёт бўлинг, бозорда киссавурлар бор.

Чегарадан ўтиб ярим соатча йўл босишгач, автобус Қорасув бозори биқинидаги «стоянка»да тўхтади. Иккита-учтадан катта сумка олволган тижоратчилар машинадан тушибоқ жуфт-жуфт бўлишиб тарқалишди.

— Хув анавиларни кўряписизми? — деди Лобарни қўлтиглаб олган Фазилат опа вагон-уйчаларга ишора қилиб. — Улгуржифурушлар ўша ерда савдо қилишадди. Товарни ўшалардан оламиз. Бу сафар кўпроқ болаларбоп кийим-кечак, туфли харид қиламиз. Чунки яқинда мактаб бошланади. Қани юринг тезроқ, пулингизга эҳтиёт бўлинг.

Август ойи охирлаб бораётганига қарамай чошгоҳга яқин офтоб худди саратондагидек қиздира бошлади. Бозорда одам тиқин, игна ташласа ерга тушмайди. Болалар кийим-кечаклари билан лиқ тўла сумкаларни кўтариб, автобусга олиб чиққунларича Лобар қора терга ботди.

— Энди туфли бозорига ўтамиз, — деди Фазилат опа бир оз нафасларини ростлашгач. — Соат биргача оладиганимизни олишимиз керак. Иккида автобусимиз жўнайди.

Дарҳақиқат, соат иккига қолмай тижоратчи аёлларнинг барчаси автобусдан ўрин олишди. Машина «стоянка»дан чиқиб катта йўлга ўтгач, ёши тахминан 50 лар атрофидаги қорача аёл ўрнидан турди.

— Қани, узатинглар бўлмаса, ставка ўша, ўтган сафарги, — дея бир бошдан пул йиғиштира бошлади.

— Минг сўм тайёрланг, — деди Фазилат опа ёнида ўтирган Лобарга ўтириларкан кулиб. Сўнгра унинг «нимага?» деган маънода қараб қўйганлигини сезиб ҳазил қилди. — Йўлда мункар накирлар бор, ўшаларни рози қилишимиз керак.

— Қанақа мункар накир? Лобар таажжуб билан тикилди. Уларнинг суҳбатларини олдинда ўтириб эшитиб кетаётган аёллар шарақлаб кулиб юборишди.

— Божхонадагиларга узатишимиз керак. Фазилатхон опа Лобарнинг ноқулай аҳволга тушиб қолганлигини кўриб елкасидан қучди. — Қоидаси шунақа, бўлмаса қонунни пеш қилиб жонингиздан тўйдириб юборишади.

... Автобус Фарғонага шомга яқин етиб келди. Улар шоҳбекатда қатор турган таксилардан бирига юқларини жойлашди. «Азаматжон келдимикин?» Машина Охунбобоев мавзейи томонга бурилгач, тест натижаларини билиш учун Тошкентга кетган ўғлини ўйлаб Лобарнинг юраги орзикди.

«Ая, тўқсон фоизини тўғри ечдим», деган эди Азамат тест синовларини тошшириб, уйга қайтган куни кўзлари чақнаб. «Фақат инглиз тилидан берилган саволларнинг 5—6 тасига белгилаганларимга гумоним бор. Тарих, тил-адабиётдан берилган саволларга юз фоиз тўғри жавоб топганман».

Тижоратчиларни йўлак олдида Азамат билан Фазилат опанинг катта ўғли Жамшид кутиб олишди. Юқларни машинадан туширгач, Лобар ўғлига жавдираб тикилди. «Ўтолмабди». Хаёлига «ярқ» этиб шу фикр келди. «Кирганда мени кўриши билан суюнчи оларди». Азамат Жамшидга кўзини қисиб қўйди-да, мугамбирона жилмайди.

— Ая, ўқишинг нима бўлди, деб сўрамайсиз-а?

— Тўғриси, сўраганиям қўрқяпман, болам, ўзинг айтарсан деб...

— Ўтибман, аяжон ўтибман. 203! Юқори балл билан. У шундай дея онасининг бағрига отилди.

— Вой, ростданми? Лобар довдираб қолди. — Нимага келишим билан айтмайсан: Ёрилиб кетмаганингни, ҳақиқат ҳам бор экан, худойимга беадад шукур.

* * *

Тонг қоронғисида майдалаб ёға бошлаган ёмғир чошгоҳга яқин тинди. Сўнгра этни жунжуктирадиган муздек, майин шабада эсди-ю, кўп ўтмай осмон тиниклашиб, баҳор қуёши бутун борлиқ узра ўзининг заррин нурларини соча бошлади. Кун пешиндан оққач, институтга яқин бўлган Амир Темур хиёбони яна ҳар кунгидек йўловчилар, сайёҳлар, талабалар билан гав-

жумлашди. Охирги дарсни ҳам тугатиб, ҳардамхаёлик билан ташқарига чиққан Азамат бир дақиқа ўйла-ниб турди-да, хиёбон томон аста одимлади.

«Нима қилай, кутубхонага бугун ҳам борайми?» — ўйлади у. «Келмаса-чи, айб ўзимда латталиқ қилдим. Иккинчи марта учратганимда сўрашим керак эди. Ким ўзи? Қаерда ўқийди?»

У навбахор мисоли гул-гул очилиб, товланиб, хандон отишиб кетаётган қизларни кузатиб бораркан ўзи севган шоирнинг қўшиққа айланиб кетган мисралари беихтиёр ёдига тушди:

*... Узоқларда залворли тоғлар,
Хаёлимни келдилар босиб.
Кечди қанча интизор човлар.
Васлинг менга бўлмади насиб.
Сенсиз мен ҳам, баҳор ҳам ғариб.
Сен баҳорни соғинмадингми?...*

«Ие, тўхтагн иштаҳангиз карнай-ку», — деди бирдан хаёлини тўплаб мийиғида кулиб қўяркан ўзига ўзи. «Биринчи курсда, мана шу соҳибқирон Амир Темур бобомиз ҳайкали олдидаги ўриндикда ўтириб нима деган эдингиз?! Қизларга илакишмайман, ўткинчи ҳою ҳавасларга берилмайман. Институтни битириб, камида 3—4 йил ишлайман, ҳаётда ўз ўрнимни топаман. Севги-муҳаббат, оила масаласи ундан кейин, деб азму қарор қилган ким эди? Ўқишни битириб, диплом қўлга тегишига уч-тўрт ой қолганда нима жин урди? Ўпкани босинг йигит, кўрпага қараб оёқ узатиш керак».

Азамат хаёлига келган фикр-мулоҳазаларни ақл таразусига қўяркан, кўксидаги бетоқат ураётган қалби тилга кирди: «Нима қиласан ўзингни қийнаб. Ўша қиз бир қарашда юрагингга чўғ ташлаб кетди-ку. Севиш, ошиқлик гуноҳми? Донишмандлар «йигит кишига энг аввало муносиб умр йўлдоши, садоқатли ёр керак», дейишган. Мана шу қиз балки сенинг бахтингдир. Қалбингга қулоқ сол, кейин бир умр пушаймон бўлиб юрма»...

— Азамат! — У худди юзига биров сув сепгандек ҳушёр тортиб орқасига ўгирилди.

— Адашмадимми? Ўзингмисан? Азамат баланд бўйли, қорача, қотмадан келган йигитга бир муддат тикилиб турди-да, бирдан чехраси ёришди.

— Даврон! Муни қара-я, танимабман! Улар қучоқлашиб кетишди.

— Мен ҳам аввалига танимадим, — деди Даврон уни қўлтиглаб, йўл четига бошларкан. — Ёнимдан ўтиб кетганингдан кейин «Азаматга ўхшайди-я» деган хаёлга бордим у таваккал отингни айтиб чақирдим. Ўзгариб кетибсан. Кўришмаганимизга қанча бўлди?

Азамат бир оз ўйланиб тургач: — Беш-олти йил, — деди кулиб. — Мен тўққизни битириб коллежга кирганимдан кейин кўча-кўйда тасодифан уч-тўрт марта учрашгандик. Синфдошларни кўриб турасанми? Юр анави ерга, «скамейка»га, бирпас гаплашайлик.

— Оббо сен-ей. Улар ёнма-ён ўтиришгач, Даврон Азаматнинг елкасига қўлини қўйди. — Коллежни битирдингми? Бу ерда нима қилиб юрибсан?

— Ўқишни яна озгина чаласи боракан, шу ерда давом эттиряпман. Азамат институт биносига ишора қиларкан жиламайди.

— Нима?! Даврон кўзларини катта-катта очиб дўстига тикилди. — Юридическийда ўқияпсанми?! Қо-йил! У шундай дегач, Азаматга кўзини қисди. — Менга қара, ўғил бола гап, ростини айт, «кўк»идан қанча узатдинг?

— Анча, бир қоп. Азамат кулиб юборди. Сўнгра Давроннинг кўзларига жиддий тикилиб, деди: — Тўғриси айтсам, мана, тепада худо бор, ўз кучим билан кирдим, ишонасанми? Қани энди ўзингдан гапир? Бу шаҳри азимга қайси шамол учирди.

— Қўқон шамоли. Учириб тўппа-тўғри университетнинг журналистика факультетига олиб келиб ташлади, — деди Даврон ғурурланиб.

— Яшшавор, зўр бўлибди, энди айтсинлар-чи, ўзлари қанча узатдилар?

— Биз ҳам бир қоп. Икки дўст хоҳолаб кулиб юборишди.

— Биласанми, — деди Даврон мириқиб кулиб олишгач, юзига жиддий тус бериб. — Биринчи йили контрактга тушиб қолдим. Дадам «майли, бир амаллаб ўқитамиз» дейишди-ю, лекин ўзим хоҳламадим. Ўзлари оддий врач, ойликчи одам, қийналиб қолишарди. Иккинчи йили тестларини синдириб қўйдим, оғайни. Ўзиям, бир йил кўчага чиқмай тайёргарлик кўрдим. Ҳозир учинчи курсман.

— Мактабда, деворий газетага шеър ёзиб турардинг, ташлаворганинг йўқми?

— Ие, нима деяпсан? Газета, журнал ўқийсанми ўзи? «Ёшлик»да, «Туркистон» газетасида шеърларим, мақолаларим чиқиб туради. Ҳеч кўзинг тушмаганми? «Даврон Зокир!»

— Эътибор қилмаган эканман. Бундан буён газета-журналдан фақат Даврон Зокирни ахтараман.

— Мени роса мақтанчоқ бўлиб кетибди, деб ўйла-япсан-а? — деди Даврон Азаматнинг кулиб қараб турганлигини ўзича тушуниб. — Унақамас, сенга бир ёзилдим-да. Мана «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномагининг келгуси сонисида «Мозий мутойибалари» руқни билан тўртта латифанома ҳикояларим чиқади. Уларни дадамдан эшитганман. Дадамга ёшликлариди боболари ҳикоя қилиб берган экан. Ҳеч қаерда эълон қилинмаган. Ие, тўхта, шулардан биттасини айтиб берайми? Жуда санбоп.

— Қани? Азамат қизиқиб қолди.

— Мана, эшит. Қадимда ниҳоятда порахўр бир қози ўтган экан. Бир киши унинг олдига арз-дод билан борибди. «Тақсир, нажот истаб келдим, — дебди у қозининг ҳузурида чўккалаб. Фалончи мендан олти ой муддатда қайтариб бериш шарти билан 1000 танга олган эди. Мана, бир йил бўлди, пулимни ололмай хунобман. Ёрдам қилинг».

«Яхши, эртага фалон соатда ўша одамни олиб, маҳкамага келинг», — дебди қози. Даъвогар одам уйга боргач, ўйланиб қолибди. Мен-ку ҳақман, лекин бу қозини муттаҳам, порахўр дейишади. Майли, садқаи сар, дея қайтиб бориб, тақсир, мана бу 40 тангани ўзларига атаган эдим, боя ёдимдан кўтарилибди, — дебди пулни кўрпачанинг тагига қўйиб...

Ўша куни даъвогарнинг арз қилганлигидан хабар топган қарздор шомдан кейин қозининг уйига борибди. «Тақсир, — дебди у 100 танга узатиб. Мана бу она сугидек ҳалол. Илтимос, менинг фойдамга ҳал қилсинлар. Ҳамиша хизматингиздаман».

Эртаси куни иккаласи маҳкамада ҳозир бўлишибди. Лекин даъвогар қулоқ солиб турса, қози ишни қарздорнинг фойдасига ҳал қилаётганмиш. Вой падарингга лаънат, имонсиз, — дея ёқа ушлабди даъвогар одам. Ўзим ҳақ бўлсам, бунинг устига қирқ танга бердим. Ё эсидан чиқиб қолдимикин? Бир ишора билан

ёдига солиб қўяй-чи, дея хаёлидан ўтказиб, қозига мурожаат қилибди. «Тақсир, сўзларингизга унча тушунмаяпман. Бундоқ қирқиб-қирқиб гапирсангиз-чи?»

Шунда даъвогарнинг нимага шама қилаётганлигини тушунган қози муваммарона кулиб: «Э, биродар, қирқиб-қирқиб гапирай десам, мана бу кишининг «юз»идан ўтолмаяпман», деган экан.

— Ҳақиқатан ҳам ҳеч қаерда ўқимаганман, биринчи эшитишим, — деди Азамат қотиб куларкан. Лекин нима учун санбоп дейсан? Нима, суд ёки прокурор бўлиб қолсам, мени ҳам пора олади, деб ўйлайсанми?

— Билмадим, оғайни, буни ҳаёт кўрсатади. Даврон рўпараларидаги от устида турган Амир Темур ҳайкалига бир муддат тикилиб тургач, сўзида давом этди. — Биласанми, масалан, бизда, юрфақда ўқийдиган шундай болалар бор. Бунақалар сени институтингда ҳам топилади. Қўлида «сотка», тагида «Нексия» ёки «Тико». Биламан, ўшалар ўқишга қандайдир бошқача, қинғир йўллар билан кириб қолган. Дарсгаям хоҳлаганда келишади. Синов, имтиҳонларни пулга қўйдиришади. Шунга ўхшаган бойвачча студентларнинг ўқишини битириб, ҳалолу пок ишлашига масалан, мен қирқ йилдаям ишонмайман. Ё, гапим нотўғрими?

— Рост! Азамат ўйланиб қолди. — Мана, Тошкентга келганимгаям тўрт йил бўляпти. Бу ердаги ҳаёт менга кўп нарсани ўргатди. Лекин ишонасанми, масалан мен шу пайтгача имтиҳонларни пулга қўйдирмаганман. Тўғри, ўқитувчиларнинг ичида тамагирлариям йўқмас. Барибир ўшаларда ҳам озгина бўлсаям виждон бор. Дарсларга қатнашиб, яхши жавоб берсанг тан беради, қийнамайди.

— Гапинг тўғри, — деди Даврон юзига жиддий тус бериб. — Лекин айтиб қўяй, битирганимиздан кейин ҳам сен билан менга ўхшаганларга осон бўлмайди.

— Бўлди, ке, қўй, бунақа гапларга точка қўяйлик. — Азамат шундай дея Давроннинг елкасига урди. — Ўзинг биласан, мактабда сенга ўхшаб шеър ёзмаган бўлсам ҳам адабиётни яхши кўрардим. Яқинда турк шоири Нозим Ҳикматнинг Шайхзода таржимасидаги шеърлар китоби қўлимга тушиб қолди. Ўшанда шундай сатрлар бор экан. Балки ўқигандирсан, мана эшит:

*Мен ёнмасам,
Сен ёнмасанг,
У ёнмаса,
Қачон чиқар бу зулумат ёруғликка!*

Зўрми? Ҳаёт — бу кураш, дўстим. Бўлди, юр кетдик, менинг квартирамга борамиз. Иккита андижонлик дўстим билан учовимиз ижарада турамиз. Бугун битта Қўқонча ош қилайлик.

— Жоним билан, лекин бугунмас. Даврон соатига қараб қўйгач, ўрнидан турди. — Бошқа куни, ҳозир бир жойга ўтишим керак.

— Учрашувинг борми? — Азамат кўзини қисди.

— Йўғ-е, — деди Даврон кулиб. — Хаёлимдаги қизни учратолмаяпман. Бўпти, мен кетдим. Энди олдинга келиб тураман. Ўзинг ҳам ўт. Журфакка бориб Даврон Зокир десанг ҳамма танийди.

Азамат синфдош дўстининг ортидан қараб қоларкан кўнгли ёришди. «Ажойиб бола-да, ёшлигидаям бегубор, кўнгли очиқ эди. Кўришганимиз яхши бўлди... Энди нима қилдим. Кутубхонага ўтаймикин? Таваккал, бораман. Учратсам шу бугун гапираман...»

* * *

Азамат дарсдан бўш вақтларини кўпроқ Алишер Навоий номли кутубхонада ўтказарди. Боиси бу зиё маскани институтга яқин — пиёда бор-йўғи 10 дақиқалик йўл. Кутубхонадан истаган нашрларни топиш мумкин. Мутолаа қилиш учун ҳамма шароит етарли, ўқув заллари ёруғ, тинч.

У хаёлини банд айлаган қизга биринчи марта, ўн кунча аввал кутубхонада «Туркистон» газетасининг февраль, март сонларини варақлаётиб кўзи тушганди. Ўшанда ўзидан беш-олти метр наридаги стулда ўтириб газетадан нималарнидир дафтарга кўчираётган қизга бир лаҳза тикилиб, «чиройли экан, бўю баста қанақайкин» деган фикр беихтиёр кўнглидан ўтган эди. Лекин бир-икки кунда эсан чиқариб юборганди. Уч кун олдин, сешанба куни одатдагидек кутубхонада икки соатча мутолаа қилиб ташқарига чиққан ҳам эдики, рўнарасида ўша қиз пайдо бўлди. Ораларидаги масофа уч-тўрт қадам қолганда Азамат беихтиёр тўхтади. Осмондан тушган «фаришта» эса унга таажжуб билан бир қараб қўйди-да, енгил қадамлар билан ёнгинасидан ўтиб, кутубхонага кириб кетди. «Ўлай агар, бу қиз

тошкентликмас» дея хаёлидан ўтказганди у. Водийдан, қўқонлик ёки марфионлик.

... Ҳардамхаёллик билан кутубхонага кириб келган Азамат ходима аёлдан «Инсон ва қонун» газетасининг январь, февраль сонларини олиб ўқув залига ўтди.

«Келмабди» — ўйлади у стулларни банд этган қизларни бир-бир кўздан кечираркан. Сўнгра ярим соатча ўтириб газета ўқиган бўлди-ю, юраги сиқилиб ўрнидан турди. Шу пайт... ё қудратингдан. Қўлида қандайдир газета билан ўша малаксиймо, парипайкар бир-бир оҳиста қадам босиб, тўғри шу томон келаётганлигига кўзи тушиб беихтиёр қайтиб жойига ўтирди. Қиз Азаматнинг ёнгинасидаги стулдан жой олиб газета тахламларини стол устига қўйгач, мутолаага берилди.

«Бугун албатта сўрайман». Азамат қизга зимдан тикиларкан қачонлардир ёдлаган, гоҳи-гоҳида такрорлаб юрадиган бир байт ёдига тушди.

*Ҳусн боғида қаддинг раъно бўлурму мунча ҳам,
Омоҳ-омоҳ кўз деган шахло бўлурму мунча ҳам...*

Қиз узоқ ўтирмади. Газетадан нималарнидир дафтарига кўчиргач, соатига қараб қўйди-да, ўрнидан турди. Азамат ҳам шоша-пиша газета тахламларини кўтарди. Улар олган «омонат»ларини ходима аёлга топширгач, олдинма-кетин кутубхонадан чиқишди.

— Кечирасиз, — деди юраги гурсиллаб ураётган Азамат қизга етиб олгач. — Сиз марфионликсиз-а?

— Қаердан билдингиз? — Қиз таажжуб билан «ялт» этиб Азаматга қаради.

— Фолбинман. Унинг тилига тўсатдан шу сўз келди.

— Тошкентда фолбинлар тайёрлайдиган институт ҳам борми?

«Бало-ку». Азамат нима деб жавоб қайтаришни билмай қолди. Йигитнинг тили калимага келмай, ноқулай аҳволга тушиб қолганлигини сезган қиз жилмайди.

— Ўзингиз ҳам тошкентликка ўхшамайсиз.

— Топдингиз, Фарғонаданман.

— Фарғонадан?! Қиз шахло кўзларини катта очиб Азаматга қаради.

— Шаҳарнинг ўзиданми?

— Нима десамикин. Суҳбатнинг қовушаётганлигидан хурсанд бўлган Азамат кулди. — Асли қўқонлик-

ман, тўрт йил бўлди, Фарғонага кўчиб келганмиз. Охун-бобоев мавзейида турамиз.

— «Земляк» эканмиз. Қиз майин табассум ҳада қилди.

— Мана, деярлик бир жойданақанмиз. Агар сир бўлмаса исмингиз... Қаерда ўқийсиз?

— Исмин... Садоқат. Молия институтида ўқийман.

— Меники Азамат. У шундай дегач, ўйланиб қолди. «Юридическийда ўқишимни айтсам мақтанчоқлик бўлармикин?»

— Ўзингиз қаерда ўқийсиз? Унинг хаёлидагини уққандек қизнинг ўзи сўраб қолди.

— Юридическийда.

Қиз яна «ялт» этиб қараб қўйгач, қошларини чимирди. — Дадангиз прокурормилар?

— Бу сафар тополмадингиз. Азамат кулди. — Нима учун бундай деб ўйладингиз?

— Билмасам... шундай ўзим...Бир оз ёнма-ён юришгач, Садоқат сўзида давом этди. — Сабаби юридическийда кўпроқ судья, прокурорларнинг фарзандлари ўқийди, дейишади.

— Дадам техникумда ўқитувчи бўлганлар, — деди Азамат синиқ жилмайиб. — Болалигимда, уч яшарлигимда вафот этганлар.

— Мени кечиринг. Қиз Азаматга гуноҳқорона қараб қўйди. — Ака-укаларингиз борми?

— Йўқ, аям билан икковимиз...

Садоқат «тушундим» дегандек индамай бош ирғиди. Сўнгра Азаматга қараб жилмайди.

— Мана метрога ҳам етиб келдик. Мен шу ердан Бешёроғча кетаман.

— Менга қаранг, тўхтаб, — деди Азамат худди ҳозир йўқотиб қўйса, бошқа кўролмай қоладигандек шоша-пиша. — Кутубхонага яна қачон келасиз?

— Билмадим. Садоқат йигитга ўтли бир нигоҳ ташлагач, «хайр» деди-ю, одамлар орасига кириб ғойиб бўлди.

Азамат бир муддат турган жойида тўхтаб қолди. Ажойиб қиз экан. Исми ҳам чиройли. Садоқат... Қизик, марғилонлик, деган фикр қаердан хаёлимга келиб қолди? Ё худонинг ўзи кўнглимга солдимми?

У ширин хаёлларга берилиб, сархуш кайфиятда автобус бекати томон бораркан бугун жумалиги ёдига тушиб қадамини тезлатди. «Эртароқ боришим керак. Сарвар акам келиб қолишлари мумкин», — ўйлади у.

Сарвар акаси ёдига тушганда мана шундай олийжаноб амакиси борлиги учун худога қайта-қайта шукрона айтарди. Телефон қилиб ўқишга кириб олганлиги ҳақидаги хушxabарни айтганда қанчалик хурсанд бўлганди. «Азамат, деган номингга муносиб бўлибсан», — деган эди ҳаяжон билан ўшанда амакиси. «Ўша гап, энди бу ёнига астойдил бўл, ўзим хабар олиб тураман. Вақтинг бўлганда уйга келгин. Опоқинг, бувинг хурсанд бўладилар».

Азамат ўша йили биринчи семестрни тугатиб, уйга қайтаётганда Қўқонга тушди. «Баракалла, ўғлим. Илоҳим омадингни берсин», дуо қилди опоқиси. Бувиси эса Азаматни бағрига босиб, юз-кўзларига термилиб ҳўнг-ҳўнг йиғлашга тушди. «Бўйларингдан ўргилай, Авазимни кўргандек бўлдим. Келиб тургин, жон болам, биз ҳам фанимат бўб қолдик...»

... Азамат ўқиш давомида моддий жиҳатдан асло қийналмади. Бойси, тижорат ишлари билан 15—20 кунда Тошкентга қатнайдиغان Сарвар акаси квартираларига келиб, ҳолидан хабар олиб турарди:

— Қалайсизлар, муллаваччалар? — дерди у ҳар сафар машинасида олиб келган «юк»ни енгиллатгач, хушчақчақ оҳангда. — Бу ерда озиқ-овқат қиммат. Шунинг учун харажатни Қўқондан қилиб олдим.

У шундай дея енг шимариб паловга уннаб кетарди. Ошдан кейин бир-икки пиёла чой ичгач, «қани энди, бизга омин, сафаримиз қариди, омадларингни берсин», дея юзига фотиҳа тортиб ўрнидан турарди. Сўнгра ташқарига кузатиб чиққан Азаматнинг чўнтагига пул солиб «қалай, қийналмаяпсанми, камчиликлар йўқми?» — дерди оталарча меҳрибонлик билан. Азамат хижолат чекиб пулни қайтармоқчи бўларди. «Сарвар ака, олиб келган харажатларингизни ўзини ўн беш кун еймиз. Пулга зориққанам йўқ, стипендиям етяпти». Шунда амакиси «менга қара, эскилар «берса ол, урса қоч» дейишган. Олиб қўявер, бўпти, прокурор бўлганингда қайтарасан», — дерди елкасига уриб.

... Фарғонага кўчиб келишгандан кейин Азаматнинг қалбини эзиб келаётган алам, изтироб ўрнини хотиржамлик, севинч эгаллай бошлади. Бойси онаси бугунлай ўзгарган, нопок йўлдан қайтган эди. Бунинг учун у аввало ён қўшнилари Фазилат опадан миннатдор бўлар, ҳар сафар уйга борганда худди ўғлидек кўриб «қани энди қизим бўлганда Азаматжонни ўзим

куёв қилардим» дегувчи бу фариштали, маъсума аёлнинг қўлларини ўпгиси келарди. Гоҳида эса «агар Раисага ўхшаган хотин билан қўшни бўлиб қолганимизда нима бўларди» деган фикр хаёлидан ўтиб, худога қайта-қайта шукрона айтарди.

* * *

Охирги дарсни тугатиб, институт ҳовлисига чиққан Азамат ўйланиб қолди. «Нима қилсамикин? Яна кутубхонага борайми? Йўқ, яхшиси институтига ўтман. Уч «пара» ўқиса айни дарсдан чиқишига улгурман».

У шундай хаёлда соатига қараб қўйиб метро томон жадаларкан, уч кун олдинги ҳолати ёдига тушиб, ўз-ўзидан кулиб қўйди. Ўша кун кеч соат бешларда молия институти ётоқхонасига борган эди. Шамга ўзини урмоқчи бўлган парвонадек бино атрофида бир оз айлангач, ётоқхонага кириб, кетмоқчи бўлган бир қиздан «кечирасиз, менга Садоқатхон керак эди, танимайсизми?» деб сўради. Қиз тўхтаб жилмайди. «Нечанчи курсда? Қайси факультетда ўқийди?» Азамат беихтиёр елка қисди. Қиз «ахтарган одамингизни исмидан бошқа ҳеч нимасини билмайдиган қанақа йигитсиз?», — дегандек унга ғалати бир қараб қўйди.

... Азамат институтга етиб келгач, дарвоза рўпарасидаги музқаймоқ, минерал сувлар билан савдо қиладиган дўкондан фанта олиб мажнунтоллар соя солиб турган ўриндиқлардан бирига ўтирди. Ана, жуфт-жуфт, тўп-тўп бўлиб дарсдан чиқиб келаётган нозанинлар. Лекин бу сарвқадлар орасидан унинг қалбини забт этган малаксиймо кўринмайди. «Ўтди қизлар ой каби, йўқдир арода ул қуёш».

Шу пайт Азаматнинг кўзи икки дугонасининг ўртасида хандон отиб келаётган, ҳаво ранг «костюм юбка»ли, қўнғир сочлари нозик, келишган елкаларида тўлқин ураётган қизга тушиб юраги орзиқиб кетди. «Хайрият». У стаканга қуйилган фанта ичишни ҳам унутиб ўрнидан турди. Уч дугона дарвозадан узоқлашиб, кенг асфальт қирғовидаги пиёдалар йўлкасига ўтишди. Чорраҳага етгач, улардан бири хайрлашиб автобус бекати томон кетди. Иккинчиси эса Садоқатни қўлтиқлаб олиб, нималарнидир зўр бериб тушунтириб борарди. «Ҳақиқий дум экан-ку бу. Худди елимдек ёпишиб олибди-я». Уларга эргашиб қорама-қора

келаётган Азаматнинг гаши келди. «Кўрмадим ҳеч ёрни ағёрсиз». Таваккал, барибир бу зарпечак ҳали-бери қўйвормайдиганга ўхшайди», — дея хаёлидан ўтказиб, қадамини тезлатди. Қизларга етиб олишига уч-тўрт қадам қолганда енгил йўталиб олди-да:

— Яхшимисизлар? — деди ҳаяжондан юраги гур-силаб.

Биринчи бўлиб дугонаси орқага ўтрилди. Сўнгра «бу шилқим ким бўлдийкин» дегандек қошларини чимирди. Садоқатнинг кўзи Азаматга тушиши билан қизарди.

— Яхшимисиз?

Дугонаси уларнинг танишликларини сезгач, жил-майиб:

— Бўпти, эртагача, — деди Садоқатга сирли қараб қўйгач.

— Кетмай тур. — Садоқат шоша-пиша дугонасининг қўлини ушлади. — Биз шунчаки... Азамат ака ҳам Фарғонадан, землякмиз.

— Йўқ, майли, мени бир жойда ишим бор.

«Фаросатингга балли». Холи қолишгач, Азамат енгил нафас олди.

— Кутубхонага бормаяпсиз, шекилли. Улар бир оз ёнма-ён юришгач, Азамат қизга ўтрилди.

— Ўшандан буён ўтолганим йўқ.

— Мен сиз билан кўришганимдан кейин деярли ҳар кун бордим.

Ошиқ йигит шундай дея қизга тикилди. Садоқат унинг нима демоқчи бўлганини тушуниб қизарди. Бир муддат сўзсиз ёнма-ён кетишгач, Азамат ётоқхонага бориб қандай мулзам бўлганлигини кулиб-кулиб гапириб берди.

— Мен ётоқхонада турмайман-да, — деди Садоқат ҳам кулиб. — Акам университетни битириб, шу ерда ишга қолган. Оилалари билан бирга Бешёғочда яша-шади. Бирга тураман. Учинчи курсда ўқийман.

— Келинойингиз тошкентликмилар?

— Нима десамикин? Ўзлари шу ерда туғилишган. Лекин асли, ота-оналари марғилонлик. Бизга узоқроқ қариндош бўлишади. Институтда дарс беришади, психологиядан. Ажойиблар, мен жудаям яхши кўраман.

Улар гаплашиб Муқимий театри биноси ёнига келишганда Садоқат тўхтади.

— Бу ёнига ўзим кетаман, озгина қолди. Акамни

жаҳллари ёмон. Икковимизни шу ерда кўриб қолишса борми, балога қоламан.

— Кутубхонага қачон борасиз? Азамат қизга умидвор тикилди. Садоқат бир оз ўйланиб тургач, жилмайди.

— Сешанба куни...

— Энди битта илтимосим бор. Уйда телефонларинг бўлса номерини беринг...

— Сизга ҳозир айтдим-ку, акамнинг феъллари чатоқ деб. Садоқат шундай дея Азаматга бир лаҳза тикилиб тургач, сумкасини очди. — Майли, лекин акам олса индамай қўйиб қўйинг. Келинойим кўтарса, курсдошиман денг.

Азамат қиздан телефон номерини олгач, кўнгли ёришди.

— Бўпти, хайр, сешанбагача. У Садоқат кўп қаватли бинолар томонга бурилиб, кўздан ғойиб бўлгунча кузатиб қолди. «Не кун бўлмай висолингга мен дилхаста етгайман»...

Садоқат уч йил давомида таниш, қадрдон бўлиб қолган «дом» томон буриларкан, ўзини ўзи койиди. «Телефон номерини бермаслигим керак эди. Акамлар сезиб қолишса нима деб ўйлашади. Қизиқ, кўзлари қандайдир бошқача, қарашларида яширин дард, изтиробга ўхшаган нимадир бор. Лекин ақлли йигитга ўхшайди. Тавба, нима деяпман ўзи? Ёки... йўғ-е, бир жойдан эканмиз. Шунчаки тўғри кўнгида гаплашдим-ку».

У шундай хаёллар билан иккинчи қаватга кўтарилиб хона кўнфироғини босди.

— Вой! Аям ҳозиргина Марғилондан телефон қилувдилар-а, — деди эшикни очган келинойиси афсус билан бош чайқаб. — Сизни сўрадилар. У шундай дея худди дугоналардек Садоқатни елкасидан қучиб диванга ўтқазгач, гапини давом эттирди. — Биз аям билан яқин ўн минутча гаплашдик. Ҳалиги тошкентликлар яна бориб худонинг зорини қилишибди. Менга қайта-қайта тайинлашди. «Садоқат билан яхшилаб гаплашинг. Мабодо ўша йигитга кўнгли бўлса, биздан уялса сизга айтсин, яна бир ўйлаб кўрамиз» дейишди.

Шунда уч кун аввал битирув курсида ўқийдиган Саъдулло ака уни учратиб «Садоқатхон, эртага ойимлар сизларникига яна кетишвотти, ноумид қайтишмасин» деган гаплари ёдига тушди. Тўғри, тошкентлик бу йигитнинг камситадиган жойи йўқ, росмана. Илга-

ри ҳам икки маротаба совчиларини юборган. Ўтган ой онаси акасиникига келганда «Саъдуллохоннинг ойиси бамаъни, ақлли аёлга ўхшайди. Лекин сен бир дона қизимсан, узоққа бергим йўқ», — деганди. Шуларни хаёлидан ўтказган Садоқат келинойисининг елкасига бошини қўйди.

— Опа, Саъдулло ака билан ўртамизда ҳеч гап йўқ. Тўғри, яқин бир йилдан буён йўлимни пойлайди. Лекин мен уни ҳеч қачон умидвор қилмаганман. У шундай дея бошини кўтариб келинойисининг юзларига юзларини қўйди. — Агар ҳақиқатан ҳам бировни ёқтириб қолсам фақат сизга айтаман, хўпми?

— Қани, кўзларимга тикилинг-чи. Келинойиси шундай дея Садоқатнинг иккала юзидан ушлаб, ўзига қаратди. — Тентак қиз, кимнидир севиб қолганга ўхшайсиз.

— Вой! — Садоқатнинг юзлари ловуллаб кетди. — Нимага унақа деяпсиз?

— Жиннивой. Келинойиси уни елкасидан қучиб бағрига тортди. Эсингиздан чиқдими? Мен психологман-ку. Кўзларингиз шундоққина айтиб турибди.

— Йўқ, адашяпсиз. Садоқат эркаланди.

— Хўп, майли, адашган бўлай. Лекин келишиб олайлик. Бирор йигитни ёқтириб қолсангиз, албатта кўрсатасиз, ўзим гаплашаман. Мен ҳар қандай одам билан ўн минут суҳбатлашганда қандайлигини тўқсон фоиз билиб оламан.

Садоқат «хўп, келишдик» дегандек бошини қимирлатиб, келинойисини қучди.

* * *

Азамат институт ҳовлисига гўеки учиб чиқди. Хайрият, ҳаммаси ўзи ўйлагандек бўлди. «Вояга етмаганлар жавобгарлигининг хусусиятлари» мавзусидаги диплом иши юқори баҳоланди. У қувончи ичига сизмай соатига қараб қўйгач, ўйланиб қолди. «Садоқатнинг олдига ўтишим керак. Йўқ, яхшиси аввал телефон қилиб кўрай-чи».

У кўчага чиқиб метронинг «Мустақиллик майдони» бекати яқинидаги автомат телефон олдида тўхтади. Хайрият, Садоқат уйда экан. Гўшақдан қизнинг қўнғирокдек овози эшитилди. «Институтдан ҳозиргина келдим. Нима? Боролмайман... Сабаби, акам ишдан қайтишларига уйда бўлишим керак».

«Садоқатхон» — деди Азамат шоша-пиша. «Мен

учун бугун ажойиб кун. Келсангиз айтаман. Лоақал, бир соатга, илтимос, йўқ деманг...» Азаматнинг астойдил хафа бўлаётганлигини сезган қиз ниҳоят рози бўлди. «Майли, лекин тезда қайтаман, қаердан телефон қиляпсиз. Хўп...»

«Худога шукур», Азамат енгил нафас олди. У гўшакни жойига илиб соатига қараб қўйгач, «бугун очигини айтаман» дея кўнглидан ўтказди. «Қизиқ, Садоқат билан танишганига уч ой бўляпти. Кутубхонада ёки институт ёнида бир ҳафта, ўн кунда учрашиб туришади. Азамат уч-тўрт марта юрагидагини очиқ айтиш учун оғиз жуфтлади, лекин очиги, «рад жавоби берса-я, бутунлай гаплашмай қўйса-я», деб қўрқди.

Бундан ўн кунча аввал бир илож қилиб бирга кинога киришга зўрға кўчди. Чироқ ўчиб, фильм бошлангач, Азамат секин кафтларини Садоқатнинг кафти устига қўйди. Қиз бир қаради. Лекин қўлини тортиб олмади. Шунда нозик бармоқларнинг қайноқ тафти бутун вужудини қиздириб, юраги гурсиллаб кетди.

Азаматни яна бир нарса хавотирга соларди. У Садоқатнинг отаси шифохонада бош врач, онаси банкда ҳисобчи эканлигини билганидан кейин «қизнинг розилигини олдим ҳам дейлик, лекин ота-онаси берармикан» дея ташвишга тушиб, кечалари уйқуси қочиб кетарди.

— Азамат ака! У қулоғига таниш, қалбига яқин бўлиб қолган кўнғироқдек товушдан юраги орзиқиб кетди.

— Ёнгиангиздан ўтдим, пайқамангиз. Садоқат жилмайди. — Жудаям хаёлга берилиб кетган экансиз.

— Ишонасизми, ҳозиргина сизни ўйлаб тургандим. Юринг, кетдик.

Улар «Зарафшон» ресторанини айланиб ўтиб Амир Темур музейи ёнига келишганда Садоқат тўхтаб шўх оҳангда сўради:

— Бугун қанақанги ажойиб кун ўзи? Келсангиз айтаман деган эдингиз.

— Бундан бир соатгина олдин муҳокамада диплом ишимни юқори баҳолашди. Давлат имтиҳонларини ҳаммасини аълога топширганман. Қизил диплом оладиган бўлдим. Азамат шундай дегач, хижолатомуз жилмайди.

— Сизга бир мақтангим келди-да.

— Бу мақтанчоқликмас, фахр. Табриклайман. Хул-

лас, зиёфатбоп бўлибсиз-да. Садоқат шахло кўзларини айёрона сузди.

— Жоним билан! Азамат шошиб қолди. — Кеча Сарвар акамлар келиб кетишувди. Гапнинг тўғриси, бел бақувват. Хоҳлаган жойингизга олиб бораман.

— Раҳмат, акам келишларига уйда бўлишим керак, дедим-ку. Бошқа сафар.

— Йўқ шу бутун, илтимос, кетиб қолманг, ярим соатгина ўтирамиз.

Садоқат бир оз иккиланиб турди-да, музей рўпарасидаги икки қаватли «кафе»га ишора қилди.

— Майли, бўлмаса шу ерда нишонлаб қўя қолайлик.

Улар иккинчи қаватга кўтарилиб бурчақдаги стуллардан жой олишди. Қувончи ичига сиғмаган Азамат бир зумда столни тўлдириб ташлади.

— Вой-бўй, бўлди, ўтиринг. Садоқат яна нимадир олиб келмоқчи бўлган Азаматнинг қўлидан тортди. — Нима, банкет қилмоқчимисиз?

— Хўп. Ҳозир, бир минут. У шундай дея буфетдан шампан олиб келиб стол устига қўйгач, кулди. — «Маҳаллада дув-дув гап»даги ҳалиги аёлнинг гапи бор-ку, тўй-тўйдек бўлсин-да. Азамат Садоқатнинг рўпарасидаги стулга ўтиргач, эҳтиёткорлик билан шампанни очиб рюмкаларга қўйгач, хушчақчақ оҳангда гапини давом эттирди. — Битта гап айтсам ишонасизми? Мен умримда ароқ тутул ҳатто шампан ҳам ичмаганман. Мана шу бутун биринчи марта.

— Ростданми? Садоқат кўзларини катта-катта очиб унга таажжуб билан қаради. Сўнгра қошларини чимириб мақтанган бўлди. — Мен ичганман. Йўқ, ичганман, десам ёлғон бўлади. Курсдошимиз, тошкентлик дугонамининг туғилган кунида бир ҳўплаганман.

— Хўп, қани, бўлмаса ўзингиз бир нима денг. Азамат қўлига қадаҳни олиб, қизга муҳаббат билан термилди.

— Нима десамикин... келинг, яхшиси ўзингиз...

— Биласизми? Йигит бир лаҳза сукут сақлаб тургач, худди ўз-ўзига гапираётгандек сўз бошлади. — Мен бундан уч ой олдин ҳам қани энди, ўқиш тугаса, тезроқ дипломни олиб ишга тушсам деб кун санаб юрардим. Сиз билан танишганимдан кейин кошки иложи бўлса, яна бир йил ўқисам, деб ўйлайдиган бўлиб қолдим. Мана шу қадаҳни иккаламининг учрашиб қол-

ганимиз учун, сизни дунёдаги энг бахтли аёл бўлишингиз учун олайлик.

— Сиз ҳам ҳамма орзу, ниятларингизга етинг. Садоқат кўзларини олиб қочди.

Улар овқатланиб бўлишгач, Бешёғочгача пиёда кетишди.

— Ишқилиб, акам ишдан келмаган бўлсинлар, — деди Садоқат соатига қараб қўйгач, безовталаниб. — Бу ёвига ўзим кетаман, илтимос, шу ерда қолинг.

— Менга қаранг. Азамат қизнинг кўзларига тикилди. — Ҳали энг муҳим гапни айтолганим йўқ. Юринг, кўлнинг атрофида озгина айланайлик. Уйларингга яқин жойда-ку.

Улар йўлнинг нариги юзига ўтишиб, чор атрофи панжара билан ўралган ёшлар кўли, сайилгоҳи томон бурилишди. Садоқат бу ерга гоҳида келинойиси, жияни билан сайрга чиқиб туришар, ҳамиша йигит-қизлар билан гавжум бўлган сўлим масканда ҳордиқ чиқариш доимо унга ҳузур бағишларди. Азамат уни қатор манзарали дарахтлар соя ташлаб турган кўздан холироқ ўриңдиқ томон бошлади.

— Садоқатхон, деди у ёнма-ён ўтиришгач, қизнинг кафтларига кўлини кўйиб. — Сиз ҳали «ҳамма орзу-ниятларингизга етинг» деб тилак бидирдингиз, тўғрими?

Қиз кўзларини ердан узиб йигитга бир қараб қўйди.

— Биласизми, менинг энг биринчи орзу-ниятим умрбод сиз билан бирга бўлиш...

— Кетайлик... Ўт бўлиб ёнаётган Садоқат ўрнидан турди.

— Мен сизни хафа қилиб қўйдимми? Йигит унинг позик елкаларидан ушларкан хавотирлик билан тикилди.

— Йўқ...

Юраги севинч, ҳаяжондан гурсиллаб ураётган Азамат қизни бағрига тортди. Садоқат эса гўё ҳозиргина сувдан чиққандек титрар, кўзларидан дув ёш тўкиларди.

— Янаги ҳафта кетишим керак, — деди Азамат уни бағрига қаттиқроқ босаркан. Шунда қизнинг елкасида тўлқин уриб турган сочларидан таралаётган муаттар бўйдан боши айланди.

— Ишга тушганимдан кейин ҳам келиб тураман,

эхтирос билан шивирлади у. — Марғилонга борганингизда уйимизга албатта телефон қиласиз-а?

Қиз бошини кўтариб ёшли кўзлари билан йигитга қаради. — Азамат ака, кеч бўляпти, кетайлик...

* * *

Лобар куннинг иссиғида толиққан бўлса-да, бозордан хушкайфият билан қайтди. Боиси ўтган ҳафта олиб келган товарлари яхши кетди. У устки кийимларини алмаштириб газга чой қўйди-да, болиш олиб диванга ёнбошларкан, Фазилат опанинг «тижоратчиликда биздан ҳам ўзиб кетдингиз» деган гапларини эслади.

«Ажойиб аёл. Агар покдомон, иймон-эътиқодли, садоқатли аёлнинг ҳайкалини ўрнатиш лозим бўлса, дунёда Фазилат опадан муносиби йўқ бўлса керак», ўйлади у. Ўтган йиллар давомида энг яқин кишиси, ҳамдардига айланиб қолган бу олийжаноб аёлнинг фазилатларини санаб адо қилиб бўлмасди. Мана, Фарғонага кўчиб келганига ҳам беш йил бўлибди. Агар парвардигор Лобарга шундай кўшнини рўбарў қилмаганда билмади ҳаёти қандай кечган бўларди.

Тижорат сафарига бирга бораётган дастлабки пайтлар эди, ўшанда. Бир куни ниманидир сўрамоқчи бўлиб кўшнисининг эшиги қўнғирогини босди.

— Хола келинг, ўтириб туринг, аям уйдалар, — деди опанинг кичик ўғли табассум билан. — Аср ўқишяпти.

Лобар ҳайрон бўлди. Боиси Фазилат опанинг намозхонлигидан у мутлақо беҳабар эди. «Йўлда ҳам ўқиб кетишаркан-да» ўйлади у кўшнисининг автобусда гоҳида нималарнидир пичирлаб, юзига фотиҳа тортишини кўз ўнгига келтириб. Ўша куни у шомгача Фазилат опа билан гаплашиб ўтирди.

— Асли марғилонликман, — деган эди у Лобарга юрагини ёзиб. — Бобокалонларимиз мадраса кўрган, уламо ўтишган экан. Дадамнинг дадаларини, бобомни Мулло Ориф дейишарди. Йигирма йил бўлди, тўқсон ёшда оламдан ўтдилар. Мен ёшлигимда ўша кишининг қўлларида араб имлосидан савод чиқарганман. Бобом араб, форс тилларини чуқур биладиган, нуроний, ажойиб одам эдилар. Студентлик пайтларимдаям яширинча намоз ўқирдим. Иккинчи курслигимда кимдир сезиб

қолиб комсоргга чақибди. Институтдан ҳайдаб юборишларига сал қолган.

Фазилат опа бир муддат сукут сақлаб тургач, Лобарга мулойим тикилиб сўзида давом этди:

— Худога шукур, ота-онасига жаноза ўқитган раҳбарни ишдан оладиган ёки хайфсан берадиган замонлар ўтиб кетди. Ҳали кўрасиз, оила, рўзгор ташвиши деб ўзимизни ўтга-чўкқа урмайдиган осуда, хотиржам кунлар ҳам келади...

Лобар ўшанда сабр-тоқатли, иродали бу аёлнинг кўнгил ойнаси мусаффолигидан ҳайратга тушиб:

— Опажон, менга ҳам намоз ўқишни ўргатинг, — деди.

— Жоним билан. Фазилат опа ўрндан туриб жавондан иккита китоб олди.

— Мана буниси, «Намоз сабоқлари», деди у юпқагина қўлланмани варақлаб. — Бу китобчада таҳорат олиш, намоз ўқишнинг тартиб-қоидалари ҳақида қисқача баён қилинган. Мана буниси «Ибодати исломия». Ҳозирча шуларни яхшилаб ўқинг, сураларни ёд олинг. Тушунмаганларингизни сўранг, ҳеч тортинманг.

Кўнгли равшан тартиб хушқайфият билан уйга чиққан Лобар «намоз ўқишни бир ҳафтада ўрганиб оламан», деб ўйлаган эди. Лекин бу у ўйлаганчалик осон эмас экан. Боиси, сураларга тили келишмас, қайта-қайта ўқиб туни билан тақрорлаганлари эрталаб яна ёдидан кўтарилар, шунда алам ва изтиробдан йиғлаб юборарди. Лекин томчи томаверса тошни ҳам ёради, деганларидек аҳдида мустаҳкам турди. Мана, худога шукур у ҳам намозхон бўлди.

Бир куни ҳадис китобини варақлай туриб шундай жумлага кўзи тушиб қолди: «Жаноби Расулуллоҳ алайҳи васаллам ҳикоя қиладилар: бани Исроил қавмида бир бузуқ хотин маҳфират қилинди. У хотин чанқоқдан ўлаётган итга маҳсисида қудуқдан сув чиқариб берган эди. Шу сабабдан Аллоҳ уни маҳфират қилди».

«Астағфируллоҳ, астағфируллоҳ, Тавба қилдим, парвардигор». Лобарнинг кўзларидан дув ёш тўкилди. У Расулуллоҳ айтиб кетган муборак сўзларни қайта-қайта ўқиркан, чанқоқдан азоб чекаётган бирор итни қидириб топгиси, ҳовучларида сув бергиси келиб кетди.

Ўша куни пайғамбаримизнинг бу ҳадисларидан

ниҳоятда таъсирланганлиги ҳақида айтганда Фазилат опа табассум билан шундай деди:

— Аллоҳ меҳрибон. Бобом айтардилар: инсон илгари қилган гуноҳлари учун астойдил тавба қилиб, бутунлай ҳақ йўлга кирса, парвардигорнинг берган ваъдаси бор, албатта кечиради. Фазилат опа шундай дегач, муҳим бир гапни айтмоқчидек Лобарнинг қўллари ушлади:

— Ҳа, айтганча, менга қаранг, тепамизда, учинчи қаватдаги ўрис чол, Иван амаки Россияга ўғлининг олдига кетмоқчимиз. Ўшанинг уйини олмайсизми? Азаматжонни уйласангиз барибир керак бўлади.

— Уйини сотмоқчи эканми? Лобар шошиб қолди. Қанийди. Опа, иккаламиз олдига кириб гаплашиб кўрайлик.

Хуллас, Лобарнинг ишини худо ўнглади. Ўша йили чолнинг икки хонали уйини ҳам сотиб олди. «Яхши бўлди», ўйлади у қувончи ичига сиймай. «Азаматни уйлаб, неварали бўлсам учинчи қаватда туравераман, худди битта ҳовлида яшаётгандек...»

... Азамат ўқишни битириб, адвокатурага ишга тушгандан кейин Лобар келин кўриш орзусига тушиб қолди. Лекин ўғли негадир кўнмас, «Ая, бир-икки йил ишлай, бунча шошиласиз» дерди бу ҳақда гап очилганда ҳар сафар кулиб. Мана, кечагина Фазилат опа шаҳар соғлиқни сақлаш бўлимида бухгалтер бўлиб ишлайдиган бир қиз ҳақида гапириб қолди. «Исми Диловар, онаси билан институтда бирга ўқиганмиз» — деди опа оғзидан бол томиб. «Азаматжонга жуда муносиб. Ўғлингизга айтинг, бир бориб кўрсин, гаплашсин».

Шу пайт эшик очилиб ўғлининг кириб келиши Лобарнинг хаёлини бўлди.

— Ассалому алайкум, — деди Азамат кўлидаги портфелини стол устига қўяркан хушчақчақлик билан. — Биласизми ая, бугун нима бўлди? Ҳозир тўғри суддан келяпман.

— Тинчликми? Жуда оғзинг қуловингда. Қани бу ёққа ўтир-чи. Лобар ўғлига меҳр билан тикилди.

— Суд ишни терговга қайтаришга мажбур бўлди, — деди Азамат кўзлари чақнаб.

— Нима деганинг бу? Тушунтириброқ гапир.

— Эсингиздами? Туҳмат билан қамалган бир йигитта оқловчилик қияпман дегандим. Худо хоҳласа қайта терговда оқлашиб, қамокдан чиқиб кетади.

— Илойим, ҳамиша омадингни берсин, савобли иш қилибсан. Энди мен ҳам сенга битта хушхабар айтаман.

Азамат «тушундим, яна ўша гапми?» дегандек она-сига кулиб қаради.

— Энди, гап бундай. Лобар ўғлининг қўлини ушлаб, кўзларига термилди. — Мана, ўқишни битирганинга ҳам бир йил бўлди. Биласан, тўйга ҳамма нарсани тахт қилиб қўйганман. Холанг кеча бир қизни мақтадилар. Бир бориб кўр.

— Ая, сизга айтганман-ку, мунча шошилмасангиз.

— Ҳадеб унақанги қайсарлик қилавермагин-да, ўғлим. Лобар астойдил хафа бўла бошлади. Ё битта-яримта кўз остингга олиб юрганинг бўлса айт.

— Мабодо бўлса-чи? Азамат онасига муғамбирона тикилди.

— Вой, ростданми? Лобарнинг юраги ҳовлиқиб кетди. — Нимага шу пайтгача индамайсан. У қиз ким ўзи?

— Институтни яқинда битирди. Банқда ишлайди.

— Оти нима? Ота-онаси ким, қаерлик.

Азамат айтди.

— Катта оилалардан экан. Беришармикин? Лобар ўйланиб қолди.

— Бир бориб кўринглар. Фазилат холам билан бирга борсангиз йўқ дейишмайди. Холам гап билан ҳар қандай одамни сеҳрлаб, ром қилиб қўядилар.

— Гапинг рост. Холанг билан эртагаёқ борамиз.

* * *

Қиз томон совчиларни очик чехра билан кутиб олишди. Бир пиёладан чой ичишгач, Фазилатхон опа ўзини Соҳибахон деб таништирган уй бекасига мулойим боқиб:

— Бу синглимиз Азаматжоннинг оналари, Лобархон, қўшни турамиз. Ақлли, ажойиб қизингиз бор экан, деб эшитиб, ўғлимизга сўраб келдик. Ишхонасидан, кўни-қўшнилardan суриштиринглар, бу умр савдоси.

— Аввало тақдир, насиб, — деди Соҳибахон. — Катта ўғлимизни Тошкентдан уйлаганмиз. Ўша ерда туришди. У шундай дегач, чойни янгилаб келган ёшгина аёлни таништирди. — Тошкентлик келиним Хуршидахон, худди қизимдек бўлиб қолган. Кеча келишди. Садоқатхон ишда.

Улар бирор соат ўтиришгач, рухсат сўраб қўзғалишди.

Шу пайт кўча дарвозаси қия очилди.

— Ана ўзиям келиб қолди, — деди Соҳибахон «Меҳмон»ларнинг кимлигини сезган Садоқат дув қизариб уялибгина саломлашди.

— Опажон, мен Азаматжон билан кўришганман. Лобарни қўлтиглаб олган Хуршидахон аста шивирлади. Ажойиб ўғлингиз бор экан. Мен сизлар томон. Аямга ўзим ҳам айтаман, беришади.

... Совчилар йўловчи таксига ўтиришгач, Фазилатхон Лобарнинг елкасидан қучди:

— Азаматжоннинг диди чаккимас. Кўз тегмасин, дилбар қиз экан.

— Менгаям жуда ёқди, — деди Лобар қувончи ичига сиғмай. Онаси ҳам ёқимтойгина аёл экан.

Шаҳобиддин Қобилович мажлисдан уйга таъби хира бўлиб қайтди. Наҳотки? У костюмини қозиққа илиб диванга ўтираркан, стол устида турган газетани олиб шунчаки паришонхотирлик билан кўз югуртирди.

— Ассалому алайкум. Шу пайт хонага кириб келган Соҳибахон янги дамланган чойни стол устига қўйди. — Яхши келдингизми?

— Онаси, келинг, ёнимга ўтиринг-чи.

Соҳибахон «тинчликми?» дегандек эрига хайрон бўлиб қаради.

— Садоқат қаерда?

— Ошхонада, овқатга уннапти.

Шаҳобиддин Қобилович бир муддат сукут сақлаб тургач, бир-бирига туташган қалин қошларини чимириб хотинига тикилди.

— Хўп, энди гап бундай. Тунов кунги совчилар яна келишса умидвор қилманг. Бизга тўғри келмас экан. Хуллас «бу йил қизимизни узатиш ниятимиз йўқ» деб кўяқолинг.

— Нимага? Тинчликми? Соҳибахон таажжуб билан тикилди.

— Бизга тўғри келмайди, деб айтяпман-ку. Мен суриштирдим.

— Дадаси, сиз нима десангиз шу. Лекин... сабабини мен ҳам билсам бўладими?

— Сабабими?.. Сабаби, бугун «облздрав»да катта йиғилиш бўлди, — деди Шаҳобиддин Қодирович пешона-

сини тириштириб. — Қўқонлик курсдошим бор-ку. Эслайсизми, ўғлимизни уйлаганда ҳам хотини билан келганди. Ҳозир касалхонада главврач. Мажлисда ўша билан ёнма-ён ўтириб қолдик. Лобархонни яхши таниркан. «Эри синфдошим эди», деди. Хуллас, тўғри келмайди.

— Синфдош бўлса нима қилибди? — деди Соҳибахон яна ҳеч нарсага тушунмай. — Лобархон «дадасини тухмат билан чайқовчиликда айблаб, ноҳақ қамашган. Қутулиб келишларига олти ой қолганда касал бўлиб, ўша ерда, операциядан чиқмадилар», деганди. Сизга ҳам айтганман-ку.

— Гап эридамас. — Шаҳобиддин Қобилович чайнади. — Баҳодиржон «Авазхон техникумда ўқитувчийди, ажойиб йигит эди», — деб мақтади.

— Гап нимада бўлмаса?!

— Ўша Лобархон эри ўлгандан кейин ёмон йўлга кириб кетган экан. Қўқонлик кўпчилик таниркан, тушундингизми энди?

— Вой, ўлмасам. Йўғ-е. Соҳибахон кўзларини катта-катта очиб, лабини тишлади. — Унақанги аёлга ўхшамайди-ю...

— Сиз қаердан биласиз? Ичига кириб чиққанингиз йўқ-ку? Баҳодиржон ёлгон гапирмайди.

Соҳибахон бир оз сукут сақлаб тургач, бошини тебратди.

— У йигит билан келинимиз Хуршидахон ҳам Тошкентда учрашиб, гаплашган экан. Ақлли, яхши болайкан, девди. Гапнинг тўғриси қизимизнинг ҳам қўнгли борга ўхшайди. Энди Садоқатга «онаси шунақайкан», деган гапни қандоқ айтаман.

— Эсингиз жойидами? — Шаҳобиддин Қобиловичнинг зардаси қайнади.

— «Онаси енгилөөк экан» деган гапни айтиб бўладими?! — Бошқа бирор баҳона топасиз-да. Хуллас, гап шу.

У шундай дея, «бўлди, энди бошимни оғритманг?» дегандек пиёлага чой қуйиб, газетани қўлига олди.

* * *

Орадан уч кун ўтди. Соҳибахон қизига нима дейишни билмас, айниқса, совчилар келиб кетишгандан кейин Садоқатнинг гулдек очилиб кетганлигини ўйлаб, «айтсам болам бечора нима аҳволга тушаркин» деган хаёлга бориб юраги эзиларди.

... Бугун шанба бўлганлиги учун нонуштадан кейин она-бола ёлғиз қолишди. «Ҳозир гаплашиб олишим керак» ўйлади у, эрталаб эрининг «ҳалиям айтмадин-гизми?» деганини эслаб.

— Қизим, сен у йигитни яхши биласанми? Онаизор секин гап бошлади.

— Кимни айтяпсиз? Садоқат шундай дегач, қизариб бошини эгди.

— Азаматжонни.

— ...

— Даданг сўраб, суриштирибди. «Бизга тўғри келмайди» деяптилар.

Садоқат «ялт» этиб онасига қаради-ю, яна бошини эгди.

— У йигитни аканг ҳам сўраб, суриштирибди. Ишхонасидагилар мақташибди. Келинойинг — Хуршидахон «Тошкентда мен ҳам учрашиб, гаплашганман, ақли, ажойиб бола экан», деб менга айтувди. Лекин...

«Нима лекин... Дадам нимага бизга тўғри келмайди, дедилар. Азамат ака отасиз, етимликда ўсгани учунми? Ёки мени ҳовли жойи, машинаси бор йигитга беришмоқчимиз?»

Садоқатнинг кўзлари ёшланди. Лекин ота-онага чексиз ҳурмат руҳида тарбия топган, андишали бу қиз хаёлидан ўтган гапларни тилига чиқаролмас, фақат яхши йигит бўлса, нима учун, деган оғриқли саволлар қалбини ўртаб, вужудини азобларди.

Орага оғир сукунат чўқди. Онаизор қизининг кўнглидан нималар кечаётганлигини сезгандек чуқур бир нафас олди-да гапини давом эттирди.

— Қизим, дадангни, мени яхши биласан. Бизни йигит томоннинг давлати, мол-дунёси қизиқтирмайди. Фақат ор-номусли, ориятли оила бўлсин деймиз.

Садоқат дастурхондан кўзини узиб, ёшли кўзлари билан онасига қаради. Унинг изтиробли бу нигоҳида «Ундай бўлса сабаби нима, ё мендан бирор нарсани яширяпсизларми», деган маъно бор эди.

— Даданг менга ҳам очиқ, ёриқ айтмадилар, — деди онаизор қизининг кўзларига термиларкан юраги эзилиб. Сўнгра зўрма-зўраки жилмайди. Ҳа, айтганча, менга қара, дадангни ҳокимиятда ишлайдиган ўртоқлари бор-ку. Дониёржон ака. Ўғлини танийсан. Илҳомжон-чи? Сен ўқиган институтни икки йил олдин

битирган. Ҳозир солиқда ишлаётганмиш. Онасиям бир-рам бамаъни аёл. Уч марта келиб кетишди...

— Аяжон, қўйинг, гапирманг, ҳеч ким керакмас. Садоқат шундай дея ёноқларини юваётган кўз ёшларини кафтлари билан артиб, ўрнидан турди.

«Қандоқ қилай, жон болам». Соҳибахон дастурхонни йиғиштириб, ошхонага ўтиб кетган қизининг орқасидан жавдираб қолди. «Дадангни гапларини сенга қайси тил билан айтаман. Наҳотки шундай аёл... Ҳеч ақдим бовар қилмаяпти. Яна ким билсин. Кейинчалик маломатга қолмагин, деймиз-да, қизим...»

Совчиликка иккинчи маротаба опасини олиб борган Лобарнинг тарвузи қўлтиғидан тушди. У «Соҳибахонлар маслаҳатлашиб, бир қарорга келишгандир. Худо хоҳдаса янаги сафар кунини айтишса, дастурхон олиб келамиз», деган ниятда эди. Лекин...

... Опа-сингиллар йўловчи таксидан Марғилон шоҳ-бекатида тушишди.

— Биринчи марта борганимизда жудаям яхши кутиб олишди, беришади, деган эдинг-ку, — деди Дилбар Лобарга ғалати қараб. Кейин афсус билан бошини чайқади. — Лекин обрўли, бамаъни оила экан. Майли, мен Қўқонга шу ердан кета қоламан.

— Мунча, бугун бизникига кетаверайлик.

— Йўқ энди, бошқа сафар. Бўлти, хайр, ҳозир автобусимиз жўнайди. Янгилик бўлса телефон қиларсан.

... Қарама-қарши ўй-фикрлар гирдобида қолган Лобар автобусга чиқиб, ўриндиқдан жой олгач, Соҳибахоннинг хижолатомузлик билан айтган гаплари яна ёдига тушди. «Узр, дадаси бу йил узатмаймиз, умидвор қилманг», дедилар.

«Дилбарнинг қадами ёқмади». Лобар негадир опасини ёмон кўриб кетди. Ўзи бу сафар ҳам Фазилат опа билан келмоқчи эди. Лекин опа «ўзингизникилардан бирорталарини чақиринг, мен зиёфатга бирга бораман», деган эди кулиб.

Лобар телефон орқали опасини чақиртирганда «бир кўриб қўйсин, кимлар билан куда бўляпман», деган фикр беихтиёр хаёлидан ўтган эди, аксинча шарманда бўлди. Опасининг феълени яхши билади. Ичида «туя ҳаммомни орзу қилган экан, кўрпангга қараб оёқ узатсанг ўласанми», дегандир.

У катта йўлга чиққач, автобус ойнасидан ташқарини кузатиб бораркан «Азаматга нима дейман», ўйлади юраги сиқилиб, «Ўтган сафар болагинам қандоқ хурсанд бўлганди. Нимага бирданига ўзгариб қолишдийкин?! Шу лаҳза бирдан хаёлига «ярқ» этиб бир фикр келди-ю, бутун вужуди музлаб кетгандек бўлди. «Йўғ-е, худо сақласин. Наҳотки, мени билган битта-яримта... Йўқ, бўлиши мумкинмас». У лўқиллаб оғриётган бошини ойнага қўйди. «Агар суриштириб ёки тасодифан кимлигимни билишган бўлса унда тамом. Энди қиёматдаям остоналарига йўлатишмайди. Э худойимей, бундан кўра ўлиб қўя қолганим яхшийди».

Лобар Фарғонага етиб келгач, юраги беҳаловат бўлаётганини сезиб такси ёллади. «Ҳозирча Азаматга билдирмагани маъкул» дея хаёлидан ўтказди йўлак оғзида машинадан тушаркан. У иккинчи қаватга кўтарилиши билан хона эшиги очилди.

— Яхши келдингизми ая, — деди остонада кутиб олган Азамат. Сўнгра онасига хавотирлик билан тикилди. — Тинчликми?

— Тинчлик, ўғлим тинчлик. «Болам бечора келишимни балконда кутиб ўтирган экан-да. Шуларни кўнглидан ўтказган Лобар ичкари уйга кириб диванга ўтираркан, зўрма-зўраки жилмайди. — Бирор нима бўлибдими?

— Кайфиятингиз ўтган сафаргига ўхшамайроқ турибди, назаримда.

— Нимага, ундай дейсан? Озгина чарчабман шеклли. Қизи борнинг нози бор, дейишади. Бу умр савдоси. Аввало худо, тақдир насиб.

— Ҳа, айтганча, Фазилат холам сизни сўраб чиқувдилар. Чақирайми?

— Йўқ, ўзим кира қоламап. У шундай дея уст кийимларини алмаштириб ташқарига чиқди.

— Қалай, ишлар пишдимми? — Фазилатхон қучоқ очиб кутиб олди. Тўлиб турган Лобарнинг кўзларидан дув ёш тўкилди.

— Вой ўлмасам! Ҳа, нима бўлди? Фазилатхон Лобарнинг елкасидан қучиб, меҳмонхонага бошлади. — Қани, бу ёққа, диванга ўтиринг-чи, бордиларингми ўзи?

Лобар йиғлаб-йиғлаб гапириб берди.

— Йўқ, бундай бўлиши мумкинмас. Фазилатхон ўйланиб қолди.

— Ўтган сафар бошқача кутиб олишганди-ку. Келинлари — Хуршидахоннинг гаплариям ёдингиздами?

— Ҳа, эсимда. Мен ҳам тушунолмамай қолдим. Лобар шундай дегач, қалбини кемираётган шубҳа, гумонни қўшниси сезиб қолаётгандек кўзларини ерга қадади. Сўнгра чуқур хўрсиниб, сўзида давом этди.

— Бунақанги катта хонадон билан қуда бўлишга ўзим ҳам орзуманда эмасдим. Лекин ўзингиз ҳам биласиз ёшларнинг бир-бирига кўнгли бор.

— Кўн сиқилаверманг, — деди Фазилатхон Лобарга далда бериб. — Мана, кўрасиз, ҳали ҳаммаси яхши бўлади. Уч-тўрт кун ўтсин, ўзим бирга бораман.

— Фойдаси йўқ, опа. Юрагим сезиб турибди, барибир беришмайди. У шундай дея кафтлари билан кўз ёшларини артиб ўрнидан турди.

«Нимага айниб қолишдийкин?» Фазилатхон Лобарни кузатиб қўйгач, ўйланиб қолди. «Бу ерда бир гап борга ўхшайди. Яхшиси, якшанба куни эрталаб ўзим ўтаман. Ҳаммалари уйда бўлишади. Балки сабабини менга айтишар»

* * *

Хонадон эгалари Фазилатхонни очиқ чеҳра билан кутиб олишди.

— Лобархон бу ерга келганимни билмайди, — деди у бир пиёладан чой ичишгач, Соҳибахонга мулоим боқиб. — Ўша куни жудаям хурсанд бўлиб қайтган эдик.

— Опа, ўзимниям жуда бошим қотган. Соҳибахон шундай дегач, киприклари ёшланди. — Мана шу ўтган бир ҳафтанинг ичида қизим бечора бир бурда бўлиб қолди. Хонасига қамалиб олиб йиғлагани, йиғлаган. Ишқилиб касал бўлиб қолмаса-да, деб жоним ҳалак.

— Ҳақиқатан ҳам дадалари бу йил узатмаймиз дейишяптими? Фазилатхон шундай дегач, Соҳибахонга синчковлик билан тикилди. — Синглим, менга очивини айтаверинг. Ё бошқа жиддийроқ сабаби борми? Тўғри, Азаматжон отасиз ўсган. Лекин ақли, ажойиб йигит.

— Биламан, гаплашмаган бўлсам ҳам ишхоналарига ўтиб ўзим кўрдим. Менгаям ёқди.

— Ундай бўлса, сабаби нима?

Соҳибахон тараддуланиб қолди. Сўнгра дастурхондан кўзини узиб, Фазилатхонга бир лаҳза тикилди-да:

— Мен ҳозир, دادаси меҳмонхонада дам олаётгандилар, — деди ўрнидан туриб. — У кишини ўзларини чақирай.

Орадан беш-олти дақиқа ўтди. «Қизиқ, эр-хотин нимани маслаҳат қилишаётганикин», кўнглидан ўтказди Фазилатхон. «Соҳибахоннинг-ку бергиси бор. Лекин эри ҳовли-жойли, каттароқ оилани мўлжаллаётганга ўхшайди».

— Ассалому алайкум, хуш келибсиз. Шаҳобиддин Қобиловичнинг хонада пайдо бўлиши Фазилатхоннинг хаёлини бўлди. — Йўқ, қўзғалманг. Мен мана бу ерга. У шундай дея пойгақдаги стулга ўтирди.

Орага бир муддат сукунат чўқди. Сўнгра эр-хотин, бир-бирлари билан маъноли кўз уриштириб олишгач, Шаҳобиддин Қобилович хижолатомузлик билан секин гап бошлади.

— Гапнинг тўғриси ёшларнинг бир-бирига кўнгли борлигидан хабарим бор. Азаматжонни суриштирдим, ўзим кўрдим. Менгаям маъқул. Лекин бизнинг оилага тўғри келмаслигининг асл сабабини сизга очиқ айтмасак бўлмайдиганга ўхшайди. Бироқ илтимос, гап шу ерда қолсин.

Шаҳобиддин Қобилович шундай дегач, Лобар ҳақида кўқонлик дўстидан эшитганларини айтиб берди.

— Мана шунақа, синглим, — деди у гапини ниҳоясига етказгач, чуқур тин олиб. — Ўзингиз ҳам олий маълумотли, зиёли аёл экансиз. Бизнинг ўрнимизда бўлсангиз шундай оилага қиз берармидингиз?

Фазилатхон ниҳоятда ноқулай аҳволга тушиб қолди. «Ё парвардигор», ўйлади у. «Наҳотки шу гаплар рост бўлса?! Бу одам бировга тухмат қиладиган, мунофиқ кишига сираям ўхшамайди. Тўғри, Лобархон намозга ўтгандан кейин бир-икки бор «Опажон, банда чин дилдан тавба қилса, худо ҳамма гуноҳларини кечадими», деб сўраган эди. Шунда у «бенуқсон парвардигор, одам билиб-билмай қилган ножўя ишларидан афсусу надомат чекиб, Аллоҳга астойдил ёлворса, ваъдаси бор, албатта мағфират қилади», деб жавоб қайтарганди. Лекин ўшанда, «Лобар бузуқлик кўчасига кириб, гуноҳга йўл қўйганмикин», деган фикр унинг хаёлига келмаганди. Наҳотки энди, шундай ақлли, фаҳм-фаросатли ўғил онасининг касрига қолиб суйганига етишолмаса.

— Гапларингиз, фикр-мулоҳазаларингиз ҳаммаси

тўғри, — деди Фазилатхон хаёлини тўплаб олгач, бош тебратиб. — Мен Лобархоннинг ўтмишидан бутунлай беҳабарман. Лекин мана, дастурхонингиз тепасида ўтирибман. Фарғонага кўчиб келиб биз билан қўшни бўлиб яшаётганига беш йил бўлди. Худо шоҳид, шу пайтгача ноҳўя қадам босганини сезганим йўқ.

Фазилатхон шундай дегач, бир оз сукут сақлаб турди-да, пиёладаги совиб қолган чойдан бир ҳўплаб сўзини яна давом эттирди.

— Ўзларинг яхши биласизлар, норасида боласи билан бева қолган ёшгина аёлга ҳам осонмас. Балки оғзига кучи етмаган битта-яримта миш-миш тарқатгандир. Гапириш ножойиз бўлса ҳам айтай. Фарзандларининг отаси қарийб ўн йилдан бери бир жойдалар. Мактабдан бўш кунларим мен ҳам тижорат билан у ёқ-бу ёққа қатнайман, тирикчилик...

— Сингилжон, — деди шунда Шаҳобиддин Қобилович унинг гапини бўлиб. — Сиз ҳақингизда Соҳибахон менга айтганлар. Садоқатингизга, сабр-тоқатингизга тан берганман. Энди мен ҳам битта гапни айтсам ишонасизми? Агар қизимни сиз сўраб келганингизда ўғлингизни кўрмасдан розилик бериб юборардим.

— Раҳмат, лекин гапнинг рости, фарзандингиз шу хонадонга келин бўлиб борса худди ўғлимни уйлаган-дек бошим осмонга етарди. Ишонинг, иншооллоҳ кейинчалик пушаймон бўлмайсиз.

Шаҳобиддин Қобилович Фазилатхонга бир зум ҳайрат билан тикилиб қолди. «Шунча гапдан кейин ҳам шунчаки ён қўшнисини бўлган бу хотинни жонини жабборга бериб, ҳимоя қилаётган бу покдомон аёл кўнглидан нималар кечаётганлигини қаердан билсин?! Тўғри, бир оғиз чурқ этмаса ҳам қизининг аҳволини, рангрўйини кўриб, зимдан кузатиб унинг ҳам юраги эзил-япти. Лекин дўст бор, душман бор. Эртадан кейин битта-яримта оғзига кучи етмаган галамис пешонасига тақиллатиб турса, унда ким деган одам бўлади? Бироқ масаланинг яна битта нозик, ташвишли томони ҳам бор. Ўзининг кўчада юриш-туриши, обрў-эътиборини ўйлаб, оқибатда қизини бир умр бахтсиз қилиб қўйса-чи?

— Энди менга рухсат, — деди Фазилатхон хонадонда узоқроқ ўтириб қолганлигидан хижолат чекиб. — Ўйлаб, маслаҳатлашиб кўринглар. Совчилар яна келишади.

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, Фазилатхон кўча эшиги тагигача кузатиб чиққан Соҳибахонга хижолато-музлик билан шундай деди:

— Ҳа, айтганча, битта илтимос. Лобархонга менинг бу ерга келганимни айтмай қўя қолинг, билишмагани маъқул.

* * *

«Қўшни уйдамикин» деган хаёл билан йўлакка қадам босиб, иккинчи қаватга кўтарилаётган Фазилатхонга юқоридан пастга тушаётган Лобархон юзма-юз бўлди.

— Опажон, бормисиз, — деди у ташвишли қиёфада. — Уйлариңдан уч марта хабар олдим. Юринг, бизникига кира қолайлик, битта ўзимман.

Улар диванга ўтиришгач, Лобар лабини тишлади.

— Азаматжон бутун Садоқатхон билан кўришиб, ҳамма гапни билибди. Қиз бечора «агар бошқа бировга мажбурлаб беришмоқчи бўлишса, ўзимни бир нима қилиб қўяман» деганмиш. Вой, шўрим, энди нима қилдик?

— Ташвиш қилманг, ҳаммаси яхши бўлади, — деди Фазилатхон хотиржам оҳангда. — Опангизга телефон қилинг. Мана бутун якшанба, чоршанба куни яна бир боринглар.

— Розилик беришларига ҳеч ақлим етмаяпти. Лобарнинг кўзларига ёш келди. — Опамни қўйинг, келинг яхшиси ўзингиз билан ўтайлик.

— Айтганман-ку, мен дастурхон олиб борадиган бўлганингизда. Фазилатхон шундай дея ўрнидан тураркан Лобарга қараб жилмайди. — Мана кўрасиз, бу сафар ноумид қайтаришмайди.

* * *

... Чоршанба куни опаси билан совчиликка борган Лобар Фарғонага гўёки учиб келди.

— Розилик беришди опажон, розилик беришди! У Фазилатхонни бир муддат кучоқлаб тургач, қўлларини маҳкам ушлади. — Биласизми, сиз кимсиз? Лобар ўзига мулоийм боқиб турган қўшнисининг кўзларига бутун вужуди билан тикилди. Сиз — авлиёсиз!

«Парвардигорим шайтоннинг васвасаларидан сизни ҳамиша омон сақласин» дилидан ўтказди Фазилатхон. «Мен ҳам ниҳоятда хурсандман, синглим. Ахир,

Расулуллоҳ айтмишлар: «Кимки Аллоҳга ва охират кунига ишонса қўшнисига яхшилиқ қилсин».

... Тўй ширин, файзли ўтди. Маросимларнинг барчасига Сарваржон бош-қош бўлди. Елиб-югуриб меҳмонларни кузатган Лобар ўтган шу бир йил ичида ўғлининг анчагина ҳурмат-эътибор топганлигини сезиб дил-дилдан қувонди. Айниқса, шаҳардаги обрў-эътиборли одамларнинг баъзилари Лобарни табрик-лаб, «Сиз Азаматжоннинг оналаримисиз. Ўғлингиз ажойиб ақлли йигит, илойим қўша қаришсин, бахтли бўлишсин», — деб тилак билдиришганда севинчдан кўзларига ёш келди.

... Орадан уч ой ўтди. Келин бўлмиш Садоқат бу хонадонга ўзи билан бирга бир олам қувонч олиб келди. Айниқса, кечки дастурхон атрофида жам бўлишганда худди узукка кўз қўйгандек бир-бирига муносиб келин-куёвга боқиб Лобарнинг кўнгли яйраб кетар, беихтиёр ўзининг келинчақлик йиллари ёдига тушиб, «Эй, парвардигор, илойим фарзандларимнинг бахтига кўз тегмасин, тухматдан, бало-офатлардан ҳамиша омон сақлагин» деб дил-дилдан илтижо қиларди.

... Якшанба кунини Лобар бозордан одатдагидан барвақтроқ қайтди. «Кейинги пайтларда негадир тез чарчаб қоляшман» хаёлидан ўтказди у диванга болиш қўйиб ёнбошларкан. «Иштаҳам йўқ, Тобим қочяптимикин?» У ярим соатча дам олгандан кейин ўғли билан келини Марфилонга — қудасиникига кетишганини эслаб, ўрнидан турди. «Улар келгунча душга тушиб чиқай», ўйлади у. «Зора енгил тортсам». Лобар бошига, елкасига қуйилаётган илиқ сувдан роҳатланиб бир муддат кўзларини юмиб турди. Сўнгра қўлини беихтиёр қўлтиғи остига олиб борди-ю, бирдан хушёр тортди. «Бу яна нимаси? Бир йилча бўлди, чўмилаётиб сийнасида ёнғоқдек безга ўхшаган нарса пайдо бўлганлигини сезиб, ҳайрон бўлган эди. Лекин ўшанда шамоллаган бўлсам керак», деб эътибор бермаганди. Мана энди қўлтиғи остига ҳам тушибди. «Дўхтирга учраб қўйишим керак». У ювениб чиққач, кўнглига ғашлик чўқди.

Орадан уч кун ўтгач, ҳафсала қилиб врачга борди. Ёши тахминан эликларга борган, тўлагина истарали аёл текшириб кўргач, Лобарга бир лаҳза тикилиб турди-да:

— Ёшингиз нечада? — деб сўради.

— Қирқ учга кирдим.

— Оилангиз, фарзандларингиз борми?

Лобар айтди.

— Без тушганлигини қачон сездингиз?

— Бир йилча бўлди.

— Ўшанда келиб учрашингиз керак эди. Мен ҳозир онкологияга йўланма ёзиб бераман. Иложи бўлса шу бугуноқ боринг.

«Онкология» сўзини эшитиб Лобарнинг юрагини ваҳима босди.

— Нима... мен шунақанги касал бўлиб қолибманми, — деди у «рак» деган сўзни тилга олишга ҳам кўрқиб.

— Ҳозирча бир нима дейиш қийин. Сиз дарров ёмон хаёлга борманг, деди врач унга далда бериб. — Анализ олиб, текшириб кўришади. Демак, тушундингиз-а? Бугун имкони бўлмаса эртадан, албатта, касалхонага ётинг.

... Лобар врач қабулидан чиққач, ўйланиб қолди. «Бугуноқ ётаймикин? Йўқ, бўлмайди. Нима қиламан Азаматни ташвишга қўйиб. Яхшиси эртага...»

У ҳардамхаёллик билан автобус бекати томон бораркан кўз ўнгига «лоп» этиб ракка чалинган синфдош дугонаси Дилдора келди-ю, бугун вужуди бўшашиб қўл-оёғидан дармон кетгандек бўлди. Ўшанда уч-тўртта бўлишиб касалхонага боришганда операциядан чиққанига уч кун бўлган экан. У айна ўттизга кирган лўппи юзли дугонасининг бир бурда бўлиб қолган сўлғин чеҳрасига термилиб юраги эзилиб кетганди. «Дилдоранинг кўкрагини кесиб ташлашибди» деганди касалхонадан чиқишганда дугоналаридан кимдир кўзига ёш олиб. «Ишқилиб яхши бўлиб кетсин-да. Бедаво дард бу».

Дарҳақиқат, Дилдора узоқ яшамади. Икки йилдан кейин касали яна кўзиб, ўттиз икки ёшида оламдан ўтди.

* * *

Лобар эртаси куни касалхонага ётди. Уч кун ўтгач, анализ натижаларини кўздан кечирган даволовчи врач — бўлим мудирини Камолжон Собирович ўзининг хулосасини айтди: «Бир ҳафта-ўн кун нур билан даволаб, операцияга ётқизиш керак. Бошқа илож йўқ».

Лобар касалхонага ётган куни «Қудаларимга айт-

май туринглар, балки ваҳима қиладиган касал эмас-дирман», деб ўғлига қаттиқ тайинлаганди. Врач операция қилиш шартлигини айтгач, эртаси куни эрталаб қудалар — Шаҳобиддин ака билан Соҳиббахон ҳам стиб келишди.

— Ҳар хил хаёлларга бориб ўзингизни сиқманг, — деди Шаҳобиддин Қобилович Лобарга мулоим тикилиб. — Врач билан гаплашдим. Операциядан кейин бутунлай соғайиб кетганлар жуда кўп.

Қудалар беш-ўн дақиқа ўтиришгач, рухсат сўраб қўзғалишди. Хонада Азамат билан келини Садоқат қолишди. Лобар ташвишли қиёфада ўтирган ўғлига, киприклари намланиб жавдираб турган келинига термилиб юраги эзилаётган бўлса-да, ўзини тутди.

— Мендан хавотир олманглар. У Садоқатга қараб зўрма-зўраки жилмайди. — Мана, дадангиз айтдиларку, у киши ҳам катта врач. Ҳеч нима қилмайди. Бўлди, энди сизларгаям рухсат.

Азамат Садоқатга бир қараб қўйгач, «майли, дам олсинлар», дегандек ўрнидан турди.

— Ҳа, айтганча, менга қара, — деди Лобар ўғлига маъноли тикилиб.

— Садоқатхонни уринтириб қўйма. У шундай дея келинига юзланди.

— Қизим, ўзингизни эҳтиёт қилинг. Оғир нарса кўтарманг, хўпми?

Тасдиқ ишорасини қилган Садоқат уялиб ерга қаради. Лобар уларни эшик тагигача кузатиб қўйиб, қайтиб хонасига кирди-да, ўрнига беҳол чўзилди. «Э, худойим». У кўзларини бир муддат юмди. Шунда киприкларидан сизиб чиққан икки томчи қайноқ ёш ёстиққа томди. «Наҳотки, мен ҳам Дилдўрага ўхшаб...» Лобар ўзини чалғитишга, вужудини қамраб келаётган қўрқувни тарқатишга ҳар қанча уринмасин, «ўлиб қолсам-а?» деган фикр миясида тинмай чарх урарди. «Парвардигорим», деди у бутун иродасини тўпларкан шивирлаб. «Минг марта шукур. Раисага ўхшаб шармандали ўлим топиб, беимон кетсам нима бўларди? Ҳаммаси ўзингга аён. Тавбаларимни қабул қилиб, гуноҳларимни кечирсанг бас».

Кўз ёшлари юзларини юваётган Лобар муножот қилаётгандек қўлларини кўксига қовуштириб, деразадан кўкка тикилди. «Худойим, ўзингга тавба қилиб, нимаики сўраган бўлсам бердинг. Энди яна битта охир-

ги тилагим бор. Келиним эсон-омон енгиллаб, кўзи ёрисин. Қиздир, ўғилдир, неварагинамни бир мартагина кўлимга олиб, кейин ўлсам майли, армоним йўқ. Сенга ёлвориб илтижо қиламан, ноумид қўймагин, парвардигор...»

* * *

Лобар операциядан кейин ўн беш кун даволангач, касалхонадан чиқди.

— Аяжон, — деди уйга келишгач, Азамат елкаларидан қучиб. — Бутунлай соғайиб кетганингиздан кейин ҳам энди бозорга чиқмайсиз. Бўлди, кўнглингиз нимани тиласа ҳаммасини ўзимиз муҳайё қиламиз.

— Хўп бўлади, ўғлим. Бундан буён сизлар нима десаларинг шу. У ёнига келиб ўтирган Садоқатнинг кўлларидан ушлаб, фарзандларига меҳр билан тикилди. — Худо хоҳласа неварали бўлсам, унга қараб, уйда сизларни дуо қилиб ўтираман.

... Орадан беш ой ўтди. Лобарнинг саломатлиги тикланиб, яна юзларига қизиллик югурди. Лекин уни аввалги хушчақчақлик бутунлай тарк этган, қаңдайдир маънос, одамови бўлиб олганди. Илгари кечки овқатдан сўнг алламаҳалгача ўғли, келини билан чақчақлашиб ўтирарди. Энди эса дастурхонга фотиҳа ўқилиши билан «Бўпти, яхши ётиб туринглар, мен чиқай энди», дея учинчи қаватга — хонасига кириб кетарди. Хуфтон намозини ўқигандан кейин эса баъзан соатлаб жойнамоз устида ўтириб қолар, «эй, бори худоё, мен осий бандангни гуноҳларини ўзинг кечир», дея кўз ёш тўкиб, яратганга тинмай илтижо қиларди.

Лобар ҳар сафар бош ювиб чўмилаётганда сийна-сига кўз ташламас, тўғриси қарашга кўрқарди. Бугун илиқ сувда ювингач, артинаётиб ойна орқали кўкрагига бир лаҳза тикилди. Шунда кесиб ташлаган ўнг сийнаси ўрнидаги чандиққа қараб туриб юраги орқасига тортиб кетгандек бўлди. «Эй гумроҳ банда», деди шунда ўз-ўзига. «Ёдингдами, бундан ўн йилча аввал, наҳс гирдобига ботиб, айна айш-ишратда юрган пайтларинг. Ўшанда келишган қадди-қоматингни гоҳида кўзгуга солиб завқ билан томоша қилардинг. Номаҳрам эркаклар кучоғида ётганингда уларнинг ҳирс билан «сийпангиз худди қизларникидек диркиллаб туради-я» деган шивирлари қулоғингга хуш ёқарди. Лекин ўшанда кун келиб мана шундай аянчли аҳволга тушиб

қолишинг мумкинлигини ҳеч ўйлаб кўрганмидинг? Йўқ, хаёлингни кўчасига ҳам келмаган.

У ваннахонадан чиқиб диванга ўтирди. «Э, худо-йим», изтироб билан шивирлади Лобар. «Номаҳрамларнинг нопок қўли теккан баданимнинг бир парчасини юлиб олиб, балки ўзинг менга меҳрибонлик қилгандирсан. Парвардигорим, агар мана шу чекаётган изтиробу азобларим тоғдек оғир гуноҳларимга озгина каффорат бўлса мингдан-минг розиман. Сендан фақат сабр-тоқат, бардош тилайман, қодир Эгам».

* * *

.. Уйғониш фасли деб аталмиш навбаҳор Лобарлар хонадонига ҳам қувонч олиб келди. Азамат ўғил кўрди.

— Муборак бўлсин энди, мана ота ҳам бўлдинг. Лобар ўғлини қучиб, пешонасидан ўпди.

— Ўзингизга ҳам... Шодликдан, ҳаяжондан кўзлари чарақлаган Азамат онасига қараб жилмайди.

Она-бола туғуруқхона дарвозасидан чиқишгач, Лобар тўхтади.

— Менга қара, энди гап бундай, — деди у. — Ҳали вақт эрта. Ҳозир тўғри Қўқонга бор. Бугун бозор. Аввал Сарвар акамни дўконига тушиб, хушxabарни айт. Ундан кейин опоқингни олдиларига ўт. Аямларникига, бувингни олдиларига ҳам киргин. Мен уйга бориб Марғилонга — Соҳиббахонларга телефон қилиб қўяй.

— Ҳа, айтганча, шошма. Лобар беш-олти қадам юрган ўғлини тўхтатди. Сўнгра бир лаҳза ўйланиб тургач деди:

— Опоқингга исмини қўйиб беринг, — деб олдиларидан ўтиб қўй. Хурсанд бўладилар. Бўпти, бор энди, лекин ҳаяллама, тезроқ кел.

Азамат уйга шомга яқин кириб келди.

— Бу сизга, — деди у газетага ўралган кийимликни онасининг қўлига тутқазиб. Бувим бериб юбордилар. Мана бу кўйлак бизга. Сарвар акамдан, сунончи!

— Ҳаммалари соғ-саломат юришибдими? Борганинг яхши бўлди-да, болам.

— Опоқим ҳали бардамлар. Лекин бувим... Яқинда яна тоblари қочибди. «Даданг бу кунларга етганда қандоқ хурсанд бўларди, — деб анча йиғладилар.

Лобар маънос тортди.

— Ҳа, айтганча, — деди Азамат онасининг хо-муш тортганини кўриб. Гапингизни опоқимга айтган-

дим. Аввалига, «ўзларинг ҳам ўйлаб юргандирсизлар. Мана, қайнотанг бор» дедилар. Кейин ўйланиб туриб, «агар маъқул кўрсаларинг, Хуршидjon ҳам яхши исм», дейишди.

— Хуршидjon? Лобарнинг бирдан чеҳраси ёришди. — Худди шу исм менинг ҳам кўнглимдан ўтган эди. Жуда яхши. Хуршидjon бўлсин. Худди офтобга ўхшаб йўлингни, хонадонингни доимо нурга тўлдириб юрсин.

* * *

Ҳаёт — мураккаб. Умр сўқмоғидан аста одимлаб бораётган инсон то сўнгги манзилга етиб боргунча неча бор тақдир, қисмат синовларига рўбарў бўлади. Файласуфлар айтганидек, турмуш машаққатларига дучор бўлиб юрагинг қон, зардобга тўлганда ҳам асло умидсизликка тушма. Чунки туннинг охири — тонг ҳам бор. Ёки аксинча. Ишларинг юришиб, омад қуши бошинга қўниб турганда эса ўзингдан кетиб, мағрурланма, кибру ҳавога берилма. Зеро, бу чархи кажрафторда доимо шодлик ўрнини қайғу, ғам-ташвиш ўрнини севинч, хурсандчилик эгалаб туради. Зотан, шоир айтгандек: бу дунёнинг ярми роҳат, ярми ғамдир, шукур қил, умринг узун бўлса раҳмат, агар камдир шукур қил.

... Лобарнинг беором қалби сезган, қўрқув ва таҳлика билан кутган ўша кун келди. Орадан бир йил ўтгач, кундан-кунга ҳолсизланиб дармонсизлана бошлади. Лекин у буни сездирмасликка ҳаракат қилар. Азаматни ташвишга қўйишни сираям истамасди. Бироқ, кўкрак қафаси остида пайдо бўлган оғриқ кучайгач, яна врач қабулига борди.

Уни операция қилган врач Камолjon Собирович Лобарни текшириб, суҳбатлашгандан кейин ўйланиб қолди.

— Ётиб даволанишингиз керак, — деди у ниҳоят жиддий оҳангда.

— Йўқ энди, яна ҳаммали овора қиламанми? Лобар астойдил эътироз билдирди. — Укол, дориларни ёзиб бераверинг, уйда даволанавераман,

Онаси билан келган Азамат врачга умидворлик билан тикилди.

— Касалхонада ётмаса иложи йўқми?

— Бўлмаса бундай. Анализларни топширинг. Шунга қараб бирор хулосага келармиз.

Она-бола ташқарига чиқишгач, Азамат врач ҳузурига қайтиб кирди.

— Камолжон ака, — деди у бўғзига нимадир тиқиб. — Менга ростини айтаверинг. Тузалиб кетадиларми?

Камол Собирович чуқур тин олгач, афсус билан бош тебратиб шундай деди:

— Азаматжон, ўғлим. Ўтган сафар врачга вақтни анча ўтказиб, мурожаат қилинган. Биз қўлимиздан келганини қилдик. Операция яхши чиққан эди. Ўзингиз яхши тушунасиз, бу шунақанги касал. Ётиб даволанишга астойдил унашмаса майли, мажбур қилмаймиз. Сиз ҳам кўнгилларига қаранг.

«Кўнгилларига қаранг». Азаматнинг юрагига ғулагула тушди. «Врач бу билан нима демоқчи? Эндигина хотиржам, осуда кунларга етганимда... Наҳотки... Бечора онагинам...

У шуларни хаёлидан ўтказаркан дили вайрон бўлиб кўнглига ғашлик чўқди.

* * *

Командировкадан бир ҳафта Тошкентда бўлиб қайтган Азамат соат 11 ларда таксидан тушди-да, аввал идорага ўтди.

... Адвокатурада Азаматни бўлим мудирани Анваржон ака Қулматов хўмрайиб қарши олди.

— Бу ёққа юринг-чи. У салом-алиқдан кейин хонасига бошлади. Улар рўбарў ўтиришгач, бўлим мудирани бир муддат сукут сақлаб турди-да, деди:

— Тошкентдалигингизда вилоят прокурорининг шахсан ўзлари сизни сўради. Келиши билан олдимга юборинг, дедилар.

— Тинчликми? Азамат ҳам хавотирга тушиб қолди.

— Билмасам, Анвар Қулматович қовоғини уйиб, бошини сарак-сарак қилди. — Мен сизга минг марта айтганман, хув, ука, ҳадеб ҳақиқатпарастлик қилаверманг, деб. Сизнинг хабарингиз йўқ. Мана, биз билмаймиз, прокурорларнинг ичида сизга тишини қайраб, пайт пойлаб юрганлариям йўқмас.

Азаматнинг юраги сиқилди. «Нима қилибман» ўйлади у. «Тўғри, суд жараёнида гоҳида қизишиб кетган пайтларим ҳам бўлган. Лекин қонун доирасидан чиққаным йўқ-ку».

— Буни ҳаёт дейдилар. Анвар Қулматович гапини насихатомуз давом эттирди. Гоҳида муросаю мадораям керак. Органдагилар билан ҳадеб олишаверишнинг оқибати яхши бўлмайди. Мана, биз ҳам ёшлигимизда ўт эдик. Турмуш, шароит одамни аста-секин қолишга солиб қўяркан. Биласиз, мен сизни жудаям ҳурмат қиламан. Ҳали ёшсиз. Келгусида суд ёки прокуратурага ўтиб ишлаш ниятингиз ҳам бордир, ахир! Бу аҳволда...

— Анваржон ака, кечирасиз. Прокурор мен ҳақимда бирор ёмон гап айтдимми?

— Ё тавба, нимага тушунмайсиз?! Бўлим мудирининг яна зардаси қайнади, — Шундай катта одам сизни ош дамлаб, зиёфатга чақирмагандир, ахир?! Бўпти, ҳозироқ олдига боринг.

Азамат бўшашиб ўрнидан турди.

* * *

Акмал Азимовичнинг вилоятга прокурор этиб тайинлаганлигига ўтган ҳафта бир йил бўлди. У янги келганда аввало қўл остидаги ходимлар, шаҳар, туман, прокурорлари билан бирма-бир суҳбатлашди. Сўнгра иш фаолиятини жойларда, аҳоли ўргасида сайёр қабуллар ташкил қилиш, одамлар билан юзма-юз учрашиш, мулоқот ўтказишдан бошлади. Нега фуқаролар оддий ҳақ-ҳуқуқларини талаб қилишмайди? Унинг сайёр қабуллар, учрашувлардан кўзлаган мақсади фуқароларнинг ҳуқуқий фаоллигини ошириш, уларда даъвогарлик ҳиссини уйғотишдан иборат эди. Чунки даъвогарлик ҳисси ҳар бир фуқарода шакланмас экан, ҳуқуқий давлат қуриб бўлмайди. Ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари ана шу ҳис-туйғуни уйғотишга ўз таъсирини ўтказишлари зарур.

... Акмал Азимович қайсидир файласуфнинг «Жарроҳ билан прокурорнинг адашишга ҳаққи йўқ», деган гапини тез-тез ёдга оларди. Дарҳақиқат, жарроҳнинг хатоси оқибатида бир инсон ҳаётдан бевақт кўз юмиши мумкин. Кимдир айбсиз айбдор бўлиб, ноҳақ қамалиб кетса-чи? Ўша жабрдийданинг оиласи, қариндош-уруғлари «Фарзандимиз шошма-шошарлик билан айблов эълон қилган, етти ўлчаб, бир кесмай ҳукм чиқарган бир нобакорнинг айби оқибатида қамалиб кетди» демайди. Дунёда адолат, ҳақиқат борлигига ишонмай қўяди. Энг ёмони жамиятдан, тузумдан кўнгли қолади.

... Акмал Азимович Азаматнинг номини бундан олти

ойча олдин эшитган эди. Тўғрироғи, тўйда чиққан тўполонда бир йигитни кимгадир тан жароҳати етказганликда айблаб, қамашган, судда эса Азаматнинг ўринли, асосли талаби билан иш қайта терговга қайтарилиб, натижада «айбланувчи» оқланиб чиққанди. Шундан кейин у Қобилов номини бир-икки даврада эшитган, «мана шунақанги йигитларни прокуратурага жалб қилиш керак», деган фикрни хаёлидан ўтказганди.

Шу пайт эшик қия очилиб, қабулхонада ўтирадиган йигит кўринди.

— Адвокатурадан, Қобилов... Азаматжон деган йигит келди. Чақиртирган экансиз.

— Ҳа, айтинг, кираверсин.

— Ассалому алайкум.

— Ва алайкум ассалом. Келинг, ўтиринг. Акмал Азимович ўзига яқинроқ турган стулга ишора қилди.

Азамат ўтиргач, прокурор унга бир зум тикилди. Одатда Акмал Азимович қабулга келганларга доимо очиқ чехра билан самимий муомалада бўларди. Лекин унинг ҳузурига арз, шикоят билан кирган одамларнинг чехраларида қандайдир ҳадик, саросималик сезилиб турарди. Рўпарасида турган бу йигитнинг юзида эса у қатъият, шу билан бирга ҳайронлик аломатларини сезди.

Прокурор Азаматнинг оилавий шароити билан қизиққач, прокуратурада ишлашни хоҳлайсизми?

Азамат бир зум гаранг бўлиб қолди. Чунки у бу ерга рингга чиқаётган боксёрдек ўзини руҳан тайёрлаб келган эди. Шу боис қутилмаган бу саволга нима деб жавоб қайтаришни билмай қолди.

— Бу ҳақда ҳали ўйлаб кўрганим йўғиди, — деди бир оз ҳаяжонланиб.

— Ўйлаб кўриб, кадрлар бўлимига учранг. Акмал Азимович шундай дея ўрнидан туриб, Азаматга қўлини узатди. — Сизга ўхшаган йигитлар прокуратура идораларига ҳам керак, келишдикми?

... Азамат ташқарига чиққач, юраги гурсиллаб ураётганлигини сезди. «Тушимми, ўнгимми? Албатта, у келгусида прокуратурада ишлашни орзу қиларди. Лекин ниятига шунчалик осон, қутилмаганда етишини хаёлининг кўчасига ҳам келтирмаганди.

«Идорадан уйга телефон қилиш хаёлимдан кўтарилибди-ю», ўйлади у онаси ёдига тушиб. Кеча Тошкентдан кўнғироқ қилганда, «ишингизни битирибоқ тез-

роқ келинг, аямнинг анча мазалари йўқ», — деган эди Садоқат йиғламсираб.

«Хонамдан бир-иккита керакли қоғозларни оламан-у, тўғри уйга бораман». Азамат тез-тез юриб катта йўлга чиқди-да, такси тўхтатди.

Дарвоза олдида таксидан тушган Азаматга тушликка чиқиб кетаётган Анвар Қулматович юзланди.

— Нима гап? — деди бўлим мудирини Азаматга хавотирлик билан қараб.

— Адашибсиз, ҳақиқатан ҳам зиёфатга чақиришган экан. Азамат шундай деб кулиб қўйди-да, ҳайдовчига «ман ҳозир, бир минутда чиқаман» дея хонасига шошди.

— Ҳа, айтганча, келин икки марта телефон қилиб...

Лекин Анвар Қулматовичнинг бу гапини Азамат эшитмади.

* * *

Азаматни йўлак оғзида йиғидан кўзлари қизарган Садоқат кутиб олди.

— Тошкентдан тўғри уйга келмай қаерларда юрибсиз? Айтган эдим-ку...

— Тинчликми, аям тузукмилар? Бу ерда нима қилиб турибсиз? Ёнларида ким бор?

— Фазилат холам бошларида ўтирибдилар, — деди Садоқат биргаликда юқорига кўтариларкан. — Бугун эрталабдан жудаям бетоқат бўляптилар. Ҳозир дўхтир келиб, яна оғриқни тўхтатадиган укол қилиб кетди. Марғилонга — аямга ҳам телефон қилдим.

Азамат хонага кирди.

— Келдингми, болам... Худойимга шукур, кўролмади қоламанми деб...

— Унақа деманг, аяжон. Яхши бўлиб кетасиз. Азамат онасининг қўлларини ушлади. «Бир ҳафтада янаям озиб, чўп бўлиб қолибдилар. Ўшанда мажбурлаб бўлсам касалхонага ётқизсам дурустмиди? Врачнинг айтгани тўғри чиқяпти... Жудаям қийналиб кетдилар».

— Бир ҳафта бўлди, опоқингни, дадамни туш кўрдим, — деди Лобар тетик, хотиржам оҳангда. — Катта мевазор боғмиш. Боғнинг панжарали дарвозасининг олдида борсам, бирдан дадам пайдо бўлдилар, «Ке қизим, қийналиб кетдинг», дедилар менга қараб. — Чехралари очиқ, кулиб турибдилар.

Шундай дегач, Лобарнинг кўзларидан «дув» ёш

тўкилди. Сўнгра ўз-ўзига гапирётгандай шипирлади.
«Дадам мени кечирдилар...»

Онасига унсиз термилиб, мана шу сўнги лаҳзаларда волидасининг кўнглидан нималар кечаётганлигини сезган Азаматнинг ҳам юраги эзилиб кетди. «Нима десин? Аяжоним, ҳали соғайиб кетасиз, унақанги гапларни гапирманг», деб таскин, тасалли берсинми? Йўқ, онаси тақдирга тан бериб, қазога рози бўлиб турибди.

— Аяжон, билмай сизга қаттиқ гапирган бўлсам кечиринг, — деди кўзларидан оқаётган ёшларни кафти билан артаркан, бўғиқ товушда.

— Садоқатхон, қизим...

— Аяжон... Садоқат яқинроқ ўтириб, Лобарнинг пешонасига кўлини қўйди.

— Илоҳим қўша қаринглар. Мен... ҳаммаларингдан розиман... У шундай дегач, кўзларини катта очиб аланглади: — Холанг қанилар?

— Шу ердаман. Лобарнинг бош томонида ўтириб, унсиз йиғлаётган Фазилатхон ўрнидан туриб, яқинроқ келди.

— Қўлингизни беринг, опажоним. Лобар оғир-оғир нафас олиб Азаматга, Садоқатга қаради. — Холангни худди мени ҳурмат қилгандек ҳурмат қилинглар, дуоларини олинглар. Холанг — авлиё аёл!..

У бир муддат нафасини ростлаб сукут сақлаб тургач, келинига мулойим тикилди. — Қизим, сиз Хуршиджонга қаранг, мен тузукман.

— Ўғлим, — деди у Садоқат чиқиб кетгач, Азаматга термилиб. — Охирги гапимни эшит... Мени бу ерда қолдирманглар... Қўқонга олиб боринглар... Лекин... дандангни олдига қўйманглар. Агар опоқингни қабрлари ёнида жой бўлса майли, ўша ерга...

Онасининг чексиз изтироб, пушаймонлик ўтида қовурилаётганлигини ҳис этган Азаматнинг вужуди зирқираб кетди.

Шу пайт худди ҳаво етишмаётгандек Лобар оғзини очиб, чуқур-чуқур нафас олди-да, охирги кучини тўплаб, калима қайтарди: Ла илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадур Расулуллоҳ. Ашҳаду анна илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу...

* * *

Орадан ўн кун ўтгач, Шайхон қабристонининг хилватгина ерида бу ўткинчи дунёнинг бебақолигини эслатиб тургувчи яна бир қабр пайдо бўлди.

Кўқон — Дўрмон, 2001 йил.

Адабий-бадиий нашр

НОСИР ЗОҲИД

ЙИГИТ ЙИФЛАМАСИН ДУНЁДА...

ҚАСОС

Қиссалар

«Sharq» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2019

Муҳаррир Қ. Қаюмов
Рассом Ш. Қурбонов
Бадиий муҳаррир Б. Бобожонов
Техник муҳаррир Н. Мирзаев
Мусахҳиҳлар: М. Зиямуҳамедова, Ш. Хуррамова
Саҳифаловчи М. Апхамова

Нашр лицензияси АІ № 201,28.08.2011 йил.

Босинга рухсат этилди 11.12.2018. Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Балтика гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табоғи 16,0. Нашриёт-ҳисоб табоғи 16,9. Адади 3000 пуспа. Буюртма № 392. Баҳоси келишилган нарҳда.

**«Sharq» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси.
100000, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41**

26086

84/19/504

3-85

ISBN 978-9943-26-879-1

9 789943 268791